

Član 1

Ovim pravilnikom utvrđuje se nastavni program za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja.

Član 2

Nastavni program za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja odštampan je uz ovaj pravilnik i čini njegov sastavni deo.

Član 3

Nastavni program za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja primenjuje se počev od školske 2010/2011. godine.

Član 4

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

Samostalni član Pravilnika o dopuni

Pravilnika o nastavnom programu za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 8/2013)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku", a primenjivaće se od školske 2013/2014. godine.

Samostalni član Pravilnika o dopuni

Pravilnika o nastavnom programu za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 5/2014)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije - Prosvetnom glasniku".

Samostalni član Pravilnika o izmenama

Pravilnika o nastavnom programu za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 11/2016)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije - Prosvetnom glasniku" i primenjuje se od školske 2016/17. godine.

Samostalni članovi Pravilnika o izmeni

Pravilnika o nastavnom programu za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 11/2016)

Član 2

Učenici koji u školskoj 2016/2017. godini pohađaju osmi razred, stiču obrazovanje po nastavnom programu predmeta "Informatika i računarstvo" koji je bio na snazi do stupanja na snagu ovog pravilnika.

Član 3

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije" i primenjuje se od školske 2019/2020. godine.

Samostalni član Pravilnika o dopuni

Pravilnika o nastavnom programu za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 7/2017)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije - Prosvetnom glasniku".

*Samostalni član Pravilnika o izmeni i dopunama
Pravilnika o nastavnom programu za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 8/2018)*

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku RS - Prosvetnom glasniku", a **primenjuje se počev od školske 2018/2019. godine, osim u delu koji se odnosi na program predmeta "SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK" za osmi razred, koji se primenjuje počev od školske 2021/2022. godine.**

SADRŽAJ PROGRAMA

NASTAVNI PROGRAM - ZA OSMI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

1. SVRHA, CILJEVI I ZADACI PROGRAMA OBRAZOVANJA I VASPITANJA

2. OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI OBAVEZNIH I IZBORNIH PREDMETA

A. OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI

SRPSKI JEZIK

SADRŽAJI PROGRAMA

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

DOPUNSKA NASTAVA

DODATNI RAD

MATERNJI JEZICI PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

ALBANSKI JEZIK - GJUHA SHQIPE

BUGARSKI JEZIK - БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

MAĐARSKI JEZIK - MAGYAR NYELV

RUMUNSKI JEZIK - LIMBA ROMÂNĂ

RUSINSKI JEZIK - РУССКИЙ ЯЗЫК

SLOVAČKI JEZIK - SLOVENSKÝ JAZYK

HRVATSKI JEZIK

BOSANSKI JEZIK

SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK

STRANI JEZIK - (osma godina učenja)

Zajednički deo programa

SADRŽAJI PROGRAMA

Engleski jezik

Italijanski jezik

Nemački jezik

Ruski jezik

Francuski jezik

Španski jezik

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

LIKOVNA KULTURA

SADRŽAJI PROGRAMA

DODATNI RAD

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

MUZIČKA KULTURA

SADRŽAJI PROGRAMA

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

PROGRAM DODATNOG RADA

HOR

ORKESTAR

ISTORIJA

SADRŽAJI PROGRAMA

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

GEOGRAFIJA

SADRŽAJI PROGRAMA

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

FIZIKA

SADRŽAJI PROGRAMA

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

MATEMATIKA

SADRŽAJI PROGRAMA

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

BIOLOGIJA

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

HEMIJA

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

TEHNIČKO I INFORMATIČKO OBRAZOVANJE

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

FIZIČKO VASPITANJE

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

B. OBAVEZNI IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

VERSKA NASTAVA

[VERSKA NASTAVA - PRAVOSLAVNI KATIHIZIS](#)

[ISLAMSKA VJERONAUKA \(ILMUDIN\)](#)

[VJERSKA NASTAVA - KATOLIČKI VJERONAUKE](#)

[VERSKA NASTAVA - SLOVAČKE EVANGELIČKE CRKVE A.V.](#)

[REFORMATSKA HRIŠĆANSKA CRKVA U SRBIJI](#)

[HRIŠĆANSKA ETIKA EVANGELIČKE HRIŠĆANSKE CRKVE A.V.](#)

[VERONAUKA - JUDAIZAM](#)

GRAĐANSKO VASPITANJE

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

STRANI JEZIK

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

FIZIČKO VASPITANJE - IZABRANI SPORT

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

V. IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

SVAKODNEVNI ŽIVOT U PROŠLOSTI

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

CRTANJE, SLIKANJE I VAJANJE

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

HOR I ORKESTAR

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

INFORMATIKA I RAČUNARSTVO

MATERNJI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

[BOŠNJAČKI JEZIK - BOSANSKI JEZIK](#)

[BUGARSKI JEZIK - БЪЛГАРСКИ ЕЗИК](#)

[MAĐARSKI JEZIK - MAGYAR NYELV](#)

[ROMSKI JEZIK - ROMANI ČHIB](#)

[RUMUNSKI JEZIK - LIMBA ROMÂNĂ](#)

[RUSINSKI JEZIK - РУССКИЙ ЯЗЫК](#)

[SLOVAČKI JEZIK - SLEVENSKÝ JAZYK](#)

[UKRAJINSKI JEZIK - УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ](#)

[HRVATSKI JEZIK](#)

[BUNJEVAČKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

[ČEŠKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE](#)

ŠAH

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

DOMAĆINSTVO

[SADRŽAJI PROGRAMA](#)

[NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA](#)

3. PREPORUČENE VRSTE AKTIVNOSTI U OBRAZOVNO-VASPITNOM RADU

4. PREPORUČENI NAČIN PRILAGOĐAVANJA PROGRAMA OBRAZOVANJA ODRASLIH, UČENIKA SA IZUZETNIM SPOSOBNOSTIMA, PROGRAMA PREDMETA OD ZNAČAJA ZA NACIONALNU MANJINU I DVOJEZIČNOG OBRAZOVANJA

5. PREPORUKE ZA PRIPREMU INDIVIDUALNOG OBRAZOVNOG PLANA ZA UČENIKE KOJIMA JE POTREBNA DODATNA OBRAZOVNA PODRŠKA, KOJI SE SA ZAKAŠNJENJEM UKLJUČUJU U OBRAZOVNI PROCES, KOJI NE POZNAJU JEZIK NA KOME SE OSTVARUJE OBRAZOVNO-VASPITNI RAD

6. DRUGA PITANJA OD ZNAČAJA ZA OSTVARIVANJE NASTAVNIH PROGRAMA ŠKOLSKI PROGRAM

PREPORUKE ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

ZDRAVSTVENO VASPITANJE

SADRŽAJI PROGRAMA

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

PREPORUKE ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA SLOBODNIH AKTIVNOSTI

HOR I ORKESTAR

NASTAVNI PROGRAM ZA OSMI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

1. SVRHA, CILJEVI I ZADACI PROGRAMA OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Svrha programa obrazovanja

- Kvalitetno obrazovanje i vaspitanje, koje omogućava sticanje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, zdravstvene, ekološke i informatičke pismenosti, neophodne za život u savremenom i složenom društvu.
- Razvijanje znanja, veština, stavova i vrednosti koje osposobljavaju učenika da uspešno zadovoljava sopstvene potrebe i interese, razvija sopstvenu ličnost i potencijale, poštuje druge osobe i njihov identitet, potrebe i interese, uz aktivno i odgovorno učešće u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i doprinosi demokratskom, ekonomskom i kulturnom razvoju društva.

Ciljevi i zadaci programa obrazovanja su:

- sticanje znanja o jeziku, književnosti i medijima relevantnim za buduće obrazovanje i profesionalni razvoj;
- osposobljavanje učenika da koristi standardni maternji jezik, efikasno komunicira u usmenom i pisanom obliku u različite svrhe;
- osposobljavanje učenika da komuniciraju u usmenom i pisanom obliku na teme iz svakodnevnog života na stranom jeziku;
- razvijanje svesti o značaju višejezičnosti u savremenoj višekulturnoj zajednici;
- razumevanje povezanosti različitih naučnih disciplina;
- razumevanje i snalaženje u sadašnjosti i povezanosti društvenih pojava i procesa u prostoru i vremenu (Srbija, Evropa, svet);
- prihvatanje i uvažavanje drugog/druge bez obzira na nacionalnu, versku, rodnu i druge razlike;
- razumevanje pojava, procesa i odnosa u prirodi na osnovu znanja fizičkih, hemijskih i bioloških zakona, modela i teorija;
- pravilno formiranje matematičkih pojmova i sticanje osnovnih matematičkih znanja i veština;
- sticanje sposobnosti za uočavanje, formulisanje, analiziranje i rešavanje problema;
- ovladavanje informaciono-komunikacionim tehnologijama;
- razvijanje veština i tehnika umetničkog izražavanja;
- poznavanje različitih tehnika, stilova i medija umetničkog izražavanja;
- poznavanje vrednosti sopstvenog kulturnog nasleđa i povezanosti sa drugim kulturama i tradicijama;
- razvijanje odgovornog odnosa prema sopstvenom zdravlju i zdravlju drugih.

2. OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI OBAVEZNIH I IZBORNIH PREDMETA

A. OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI

SRPSKI JEZIK

(4 časa nedeljno, 136 časova godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave srpskog jezika jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku i pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i da ovladaju osnovnim zakonitostima srpskog književnog jezika na kojem će se usmeno i pismeno pravilno izražavati, da upoznaju, dožive i osposobe se da tumače književna dela, pozorišna, filmska i druga umetnička ostvarenja iz srpske i svetske baštine i savremene umetnosti.

Zadaci nastave srpskog jezika:

- stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada tokom nastave srpskog jezika svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave srpskog jezika budu u punoj meri realizovani;
- razvijanje ljubavi prema maternjem jeziku i potrebe da se on neguje i unapređuje;
- opismenjavanje učenika na temeljima ortoepskih i ortografskih standarda srpskog književnog jezika;
- postupno i sistematično upoznavanje gramatike i pravopisa srpskog jezika;
- upoznavanje jezičkih pojava i pojmova, ovladavanje normativnom gramatikom i stilskim mogućnostima srpskog jezika;
- osposobljavanje za uspešno služenje književnim jezikom u različitim vidovima njegove usmene i pismene upotrebe i u različitim komunikacionim situacijama (uloga govornika, slušaoca, sagovornika i čitaoca);
- razvijanje osećanja za autentične estetske vrednosti u književnoj umetnosti;
- razvijanje smisla i sposobnosti za pravilno, tačno, ekonomično i uverljivo usmeno i pismeno izražavanje, bogaćenje rečnika, jezičkog i stilske izraza;
- uvežbavanje i usavršavanje glasnog čitanja (pravilnog, logičkog i izražajnog) i čitanja u sebi (doživljajnog, usmerenog, istraživačkog);
- osposobljavanje za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, svestrano tumačenje i vrednovanje književnoumetničkih dela raznih žanrova;
- upoznavanje, čitanje i tumačenje popularnih i informativnih tekstova iz ilustrovanih enciklopedija i časopisa za decu;
- postupno, sistematično i dosledno osposobljavanje učenika za logičko shvatanje i kritičko procenjivanje pročitane teksta;
- razvijanje potrebe za knjigom, sposobnosti da se učenici njome samostalno služe kao izvorom saznanja; navikavanje na samostalno korišćenje biblioteke (odeljenjske, školske, mesne); postupno ovladavanje načinom vođenja dnevnika o pročitanim knjigama;
- postupno i sistematično osposobljavanje učenika za doživljavanje i vrednovanje scenskih ostvarenja (pozorište, film);
- usvajanje osnovnih teorijskih i funkcionalnih pojmova iz pozorišne i filmske umetnosti;
- upoznavanje, razvijanje, čuvanje i poštovanje vlastitog nacionalnog i kulturnog identiteta na delima srpske književnosti, pozorišne i filmske umetnosti, kao i drugih umetničkih ostvarenja;
- razvijanje poštovanja prema kulturnoj baštini i potrebe da se ona neguje i unapređuje;
- navikavanje na redovno praćenje i kritičko procenjivanje emisija za decu na radiju i televiziji;
- podsticanje učenika na samostalno jezičko, literarno i scensko stvaralaštvo;
- podsticanje, negovanje i vrednovanje učenčkih vannastavnih aktivnosti (literarna, jezička, recitatorska, dramska, novinarska sekcija i dr.);
- vaspitavanje učenika za život i rad u duhu humanizma, istinoljubivosti, solidarnosti i drugih moralnih vrednosti;
- razvijanje patriotizma i vaspitavanje u duhu mira, kulturnih odnosa i saradnje među ljudima.

Operativni zadaci:

- dalje ovladavanje znanjima iz gramatike, stilistike, leksikologije, istorije književnog jezika, dijalektologije;
- razvijanje pozitivnog odnosa prema dijalektima (svom i drugima), kao i potrebe da se usvaja, neguje i razvija književni jezik;
- dalje usvajanje ortoepske, ortografske, gramatičke, leksičke i stilske norme srpskog jezika;
- razvijanje kritičkog odnosa prema jeziku i sadržini tekstova iz svakodnevnog života; razvijanje osetljivosti na manipulaciju jezikom (naročito u vidu birokratskog jezika i jezika reklama);
- formiranje kriterijuma za samostalan izbor, analizu i procenu umetničkih dela pristupačnih ovom uzrastu;
- sistematizacija znanja o književnoteorijskim pojmovima;
- ovladavanje raspravom kao oblikom usmenog i pisanog izražavanja;
- obnavljanje i sistematizovanje znanja iz svih područja.

SADRŽAJI PROGRAMA

JEZIK

Gramatika

Srpski jezik među drugim slovenskim jezicima. Dijalekti srpskog jezika (osnovni podaci). Narodni jezik (jezik kao skup dijalekata) i književni jezik. Pojam normiranja.

Razvoj srpskog književnog jezika: srpskoslovenski, ruskoslovenski, slavenosrpski, Vukova reforma jezika, pisma i pravopisa, književni jezik Srba od Vuka do danas (osnovni podaci). Razvoj leksike srpskog jezika (osnovni podaci).

Jezici nacionalnih manjina (osnovni podaci).

Jezik svakodnevne komunikacije - govoreni i pisani. Glavne osobine tipičnog govorenog jezika: oslanjanje na kontekst i govornu situaciju; funkcija gestova i mimike; kratke, eliptične i nedovršene rečenice, emocionalnost, neformalnost. Glavne osobine tipičnog pisanog jezika u javnoj komunikaciji: eksplicitnost, potpunost rečenica, intelektualnost, formalnost. Fokusiranje rečeničnih članova pomoću rečeničnog akcenta (u govorenom jeziku) i pomoću reda reči (u pisanom jeziku). Glavne osobine pisanih stilova javne komunikacije - publicističkog, naučnog, administrativnog.

Sintagme - pridevske, priloške, glagolske.

Zavisne predikatske rečenice: obeležja (zavisni veznici, veznički spojevi i dr.); vrste: izrične (izrične u užem smislu i zavisnoupitne), odnosne, mesne, vremenske, uzročne, uslovne, dopusne, namerne, posledične i poredbene; konstituentna funkcija u okviru više rečenice (nezavisne ili zavisne) ili sintagme. Interpunkcija u vezi sa zavisnim rečenicama. Naporedni odnosi među zavisnim rečenicama (sastavni, rastavni, suprotni).

Iskazivanje rečeničnih članova zavisnom rečenicom i predložko-padežnom konstrukcijom. Izražavanje pomoću glagola (*Očekivali su da avion poleti; Avion je poleteo iako je bila magla*) i glagolskih imenica (*Očekivali su poletanje aviona; Avion je poleteo uprkos magli*). Preimućstva imeničkog načina izražavanja (u nekim slučajevima ono je preciznije i ekonomičnije) i njene mane (slikovitost se gubi, a rečenica teže prati).

Osnovne funkcije i značenja glagolskih oblika (obnavljanje i proširivanje znanje). Upotreba glagolskih oblika u pripovedanju.

Građenje reči - obnavljanje; kombinovano građenje, građenje pretvaranjem. Glasovne promene u vezi sa građenjem reči (samo skretanje pažnje na normativna rešenja).

Jednoznačne i višeznačne reči; homonimija. Prikazivanje polisemije i homonimije u velikim jednojezičnim rečnicima. Metafora i metonimija kao načini da reč stekne nova značenja (*krilo (ptice) → krilo zgrade* - metafora; *Moja škola je blizu → Cela škola ide na izlet* - metonimija).

Glavna pravila standardne akcenatske norme i sistematizovanje znanja o akcentima iz prethodnih razreda.

Obnavljanje i sistematizovanje gradiva iz prethodnih razreda radi pripreme za završni ispit.

Ortoepija

Proveravanje pravilnog izgovora samoglasnika i suglasnika. Intonacija proste i složene rečenice. Variranje intenziteta, tempa i pauza u govoru i u tekstovima različitog sadržaja.

Pravopis

Prilagođeno pisanje imena iz stranih jezika. Pisanje polusloženica.

Genitivni znak.

Sistematizovanje sadržaja iz pravopisa: upotreba velikog slova, interpunkcija, spojeno i rastavljeno pisanje reči; pisanje skraćenica; rastavljanje reči na kraju reda.

KNJIŽEVNOST

LEKTIRA

Lirika

Narodna pesma: *Srpska djevojka*

Ljubavne narodne lirske pesme (izbor)

Đura Jakšić: *Otađbina*

Jovan Jovanović Zmaj: *Đulići* (izbor), *Svetli grobovi*

Frančesko Petrarca: *Kanconijer* (LXI sonet)

Desanka Maksimović: *Proletnja pesma* ili *Opomena*

Miloš Crnjanski: *Lament nad Beogradom* (odlomek)

Vasko Popa: *Očiju tvojih da nije*

Oskar Davičo: *Srbija*

Sergej Jesenjin: *Pismo majci*

Rajner Marija Rilke: *Ljubavna pesma*

Izbor iz savremene srpske poezije

Epika

Narodna epsko-lirska pesma: *Ženidba Milića barjaktara*

Narodne epsko-lirske pesme (izbor)

Narodna pesma: *Početak bune protiv dahija*

Narodne epske pesme novijih vremena (tematski krug o oslobođenju Srbije i Crne Gore)

Vuk Stefanović Karadžić: *Srpski rječnik* (izbor); *O narodnim pevačima*

Narodna pripovetka: *Nemušti jezik* ili *Usud*

Teodosije: *Žitije svetog Save* (odlomek)

Prota Mateja Nenadović: *Memoari* (odlomek)

Petar Petrović Njegoš: *Gorski vijenac* (izbor kratkih odlomaka)

Ljubomir Nenadović: *Pisma iz Italije* (odlomci)

Simo Matavulj: *Pilipenda*

Laza Lazarević: *Sve će to narod pozlatiti*

Petar Kočić: *Kroz mećavu*

Miloš Crnjanski: *Seobe I* (odlomek)

Ivo Andrić: *Most na Žepi*, izbor pripovedaka o deci

Dobrica Ćosić: *Deobe* (odlomek)

Isidora Sekulić: *Carsko dostojanstvo jezika* (odlomek) ili esej po izboru

Izbor iz savremene srpske proze

Drama

Branislav Nušić: *Sumnjivo lice*

Danilo Kiš: *Noć i magla*

Viljem Šekspir: *Romeo i Julija*

Molijer: *Građanin plemić* (odlomek)

Dopunski izbor

Borisav Stanković: *Uvela ruža*

Rastko Petrović: *Afrika* (odlomci)

Grozdana Olujić: *Glasam za ljubav*

Milorad Pavić: *Predeo slikan čajem* (odlomek o putovanju Atanasija Svilara na Svetu goru)

Matija Bećković: *Priča o Svetom Savi*

Dušan Kovačević: *Ko to tamo peva*

Borislav Mihajlović: *Banović Strahinja*

Izbor iz antologija srpske ljubavne lirike

Robert Grejs: *Zlatno runo* (odlomci)

Džon Selindžer: *Lovac u žitu*

Dejvid Gibins: *Atlantida*

Ernest Hemingvej: *Starac i more*

Sa predloženog spiska, ili slobodno, nastavnik bira najmanje tri, a najviše pet dela za obradu.

Naučnopopularni i informativni tekstovi

Petar Vlahović: *Srbija - zemlja, ljudi, život, običaji* (izbor)

Miodrag Popović: *Vuk Stefanović Karadžić* (odlomci)

Eva Kiri: *Marija Kiri* (odlomak)

Š. Kulišić, Ž. Petrović, N. Pantelić: *Srpski mitološki rečnik* (izbor)

D. Srejski, A. Cermanović: *Rečnik grčke i rimske mitologije* (izbor)

Mile Nedeljković: *Godišnji običaji u Srba* (izbor)

Dragomir Antić: *Običajni bonton* (izbor)

Jasminka Petrović: *Bonton* (ili odlomci iz ovakve knjige nekog drugog autora)

Izbor iz knjiga, enciklopedija i časopisa za decu i omladinu.

Sa navedenog spiska, obavezan je izbor najmanje tri dela za obradu.

Tumačenje teksta

Osposobljavanje učenika za samostalnu analizu književnoumetničkog dela (lirska i epska pesma, lirsko-epska pesma, pripovetka, roman, drama i književnonaučne vrste) uz pomoć razvijenog plana i teza. Procenjivanje idejno-estetskih, jezičko-stilskih i drugih vrednosti umetničkog dela.

Sticanje pouzdanog kriterijuma za izbor, analizu i procenu književnog teksta. Upućivanje učenika u korišćenje odabrane i pristupačne literature o delima i piscima. Podsticanje i razvijanje kritičkog odnosa u problemskom pristupu delu i piscu.

Sistematizovanje znanja o narodnoj i autorskoj književnosti (na primerima iz lektire).

Književnoteorijski pojmovi

Lirika

Stilska sredstva: metonimija, refren, antiteza, asonanca i aliteracija.

Lirske vrste: ljubavna narodna lirika; ljubavna narodna i autorska pesma.

Sonet.

Epika

Epsko-lirske vrste: poema, balada, romansa.

Spev.

Putopis. Memoari.

Esej.

Drama

Tragedija. Tragično (pojam).

Protagonist i antagonist.

Razrešenje sukoba. Katarza.

Scenski znakovi. Režija.

Televizijska drama.

Sistematizacije književnoteorijskih pojmova

- Sistematizacija književnih rodova i vrsta u narodnoj i autorskoj književnosti.
- Sistematizacija oblika kazivanja (formi pripovedanja) u književnoumetničkim tekstovima: naracija (pripovedanje u 1. i 3. licu); hronološko i retrospektivno pripovedanje; deskripcija (portret, pejzaž, pojam enterijera i eksterijera), narativna deskripcija; dijalog; monolog, unutrašnji monolog.
- Jezičkostilska izražajna sredstva (sistematizacija).
- Struktura umetničkog teksta (kompozicija, odnos fabule i sižea, dramski elementi: ekspozicija, zaplet, kulminacija, peripetija, rasplet).
- Vrste karakterizacije (sociološka, psihološka, jezička ...).
- Motivi: dinamički, statički, narativni, opisni, internacionalni...).

Funkcionalni pojmovi

Podsticanje učenika na shvatanje i usvajanje *funkcionalnih pojmova*:

- romantičarsko, romantično, realistično, realno;
- dokumentovano, racionalno, teza, činjenica;
- etičko, estetsko;
- refleksija, memorija;
- kreativno, doživljajno, sugestivno, plastično;
- apsurd, provokacija, protivurečnost, doslednost;
- samokritičnost, samoinicijativa;
- agresivnost, sebičnost (egoizam), licemerje, oportunizam;
- nezavisno, samostalno, zavisno, zavidno.

Čitanje

Usavršavanje izražajnog čitanja (sa zahtevima kao u prethodnim razredima). Razvijanje ličnog tona pri čitanju i kazivanju napamet naučenih proznih i poetskih celina.

Vežbanje u "letimičnom" čitanju poznatog teksta, radi nalaženja određenih informacija i uvođenja učenika u "letimično" čitanje nepoznatog teksta, da bi utvrdili da li ih tekst interesuje i da li će ga čitati u celini (novinski članak, nepoznata knjiga i sl.).

JEZIČKA KULTURA

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja

Pričanje o doživljaju sa efektnim početkom i završetkom.

Interpretativno prepričavanje književnoumetničkog teksta.

Rasprava (argumentativni tekst) i propagandni tekst. Objektivno i pristrasno prikazivanje činjenica.

Reklame kao vrsta propagandnih tekstova. Jezičke osobine reklama. Manipulativnost reklama.

Popunjavanje različitih obrazaca.

Reportaža kao novinarski žanr.

Usmena i pismena vežbanja

Vežbanja u pričanju o doživljajima (sa efektnim početkom i završetkom).

Vežbanja u interpretativnom prepričavanju književnoumetničkih tekstova.

Vežbe na argumentativnom tekstu: sažimanje teksta, pisanje rezimea, pronalaženje ključnih reči u tekstu. Razlikovanje stava autora od drugih stavova iznesenih u tekstu. Izdvajanje iz teksta argumenata u prilog nekoj tezi (stavu) i argumenata protiv nje; izvođenje zaključaka zasnovanih na tekstu. Davanje naslova tekstu i podnaslova delovima teksta.

Usmene i pisane *rasprave* na zadate aktuelne teme iz savremenog života.

Kritički prikaz nove knjige, filma, radijske, televizijske emisije i koncerta.

Sintaksičke vežbe: izražavanje pomoću zavisnih rečenica i pomoću sredstava rečenične kondenzacije (glagolski prilozi, glagolske imenice: *Dok se vraćao kući, razmišljao je o svemu - Vraćajući se kući...; Obradovao ih je time što je pristao - Obradovao ih je svojim pristankom*). Zamena glagolima neumesno upotrebljenih glagolskih imenica.

Prepoznavanje birokratskog jezika kao oblika manipulacije ljudima pomoću jezika (da bi se prikrila informacija, istakla sopstvena učenost, ublažile neprijatne činjenice). "Prevođenje" sa birokratskog na običan jezik.

Leksičke vežbe: prikladna upotreba apstraktnih reči i reči iz intelektualnog rečnika radi preciznog i efikasnog izražavanja tokom rasprave. Upotreba slikovitih reči radi efektnog izražavanja u reportaži. Korišćenje rečnika srpskog jezika.

Korišćenje indeksom, pojmovnikom i bibliografijom.

Čitanje i razumevanje nelinearnih elemenata teksta: dijagrami, grafikoni.

Letimično čitanje (radi brzog pronalaženja važnih informacija).

Ortoepske vežbe: uvežbavanje pravilnog izgovora samoglasnika i suglasnika, rečeničnog (logičkog) akcenta. Proveravanje stepena usvojenosti srpskog književnog akcenta i organizovanje akcenatskih vežbi. Korišćenje

rečnika s akcentovanim rečima. Pravilan izgovor ijekavskog refleksa dugog jata (*ije*) i prenošenje akcenta na proklitiku u izražajnom čitanju književnih tekstova (posebno u vezi s dijalekatskom osnovom).

Osam domaćih pisanih zadataka i njihova analiza na času.

Četiri školska pismena zadatka (jedan čas je za izradu i dva za analizu zadataka i pisanje poboljšane verzije sastava).

DODATNI RAD

Jezik i jezička kultura

Sintaksička analiza komplikovanijih rečenica.

Usmeno raspravljanje na teme iz svakodnevnog života. Pisanje argumentativnih tekstova s korišćenjem literature.

Vežbe u govorništvu. Kratko, sadržajno i jezgrovito izlaganje o određenoj temi za određeno vreme, pred auditorijumom.

Analiza reklama s televizije, iz novina i časopisa, s reklamnih panoa.

Samostalno pronalaženje primera birokratskog jezika i njegovo "prevođenje" na običan jezik.

Samostalno sastavljanje dijagrama i grafikona.

Proučavanje lokalnog govora. Samostalni radovi učenika o lokalnom govoru (čitanje odgovarajuće literature; sakupljanje građe; pisanje rada i njegovo objavljivanje u školskim glasilima).

Književnost

Karakterizacija likova uvidom u forme pripovedanja.

Jezičkostilska analiza kao integracioni činilac interpretacije književnoumetničkog teksta.

Istraživački rad na rečnicima (*Srpski rječnik* Vuka Stefanovića Karadžića, Rečnik MS, (višetomni ili jednotomni), Rečnik književnih termina, Rečnik simbola...).

Objedinjujući i poredbeni činioci u obradi odabranih književnih tekstova (komparativni pristup).

Dramatizacija proznog teksta.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

JEZIK (gramatika, pravopis i ortoepija)

U nastavi jezika učenici se osposobljavaju za pravilnu usmenu i pismenu komunikaciju standardnim srpskim jezikom. Otuda zahtevi u ovom programu nisu usmereni samo na jezička pravila i gramatičke norme već i na njihovu funkciju. Na primer, rečenica se ne upoznaje samo kao gramatička jedinica (sa stanovišta njene strukture), već i kao komunikativna jedinica (sa stanovišta njene funkcije u komunikaciji).

Osnovni programski zahtev u nastavi gramatike jeste *da se učenicima jezik predstavi i tumači kao sistem. Nijedna jezička pojava ne bi trebalo da se izučava izolovano, van konteksta u kojem se ostvaruje njena funkcija*. U I i II razredu u okviru vežbi slušanja, govorenja, čitanja i pisanja učenici zapažaju jezičke pojave bez njihovog imenovanja, da bi se od III do VIII razreda u koncentričnim krugovima i kontinuiranim nizovima gramatički sadržaji izučavali postupno i selektivno u skladu sa uzrastom učenika.

Postupnost se obezbeđuje samim izborom i rasporedom nastavnih sadržaja, a konkretizacija nivoa obrade, kao vrsta uputstva za nastavnu praksu u pojedinim razredima, naznačena je opisno formulisanim zahtevima: zapažanje, uočavanje, usvajanje, pojam, prepoznavanje, razlikovanje, informativno, upotreba, obnavljanje, sistematizacija i drugima. Ukazivanjem na *nivo programskih zahteva* nastavnicima se pomaže u njihovim nastojanjima da učenike ne optereće obimom i dubinom obrade jezičke građe.

Selektivnost se ostvaruje izborom najosnovnijih jezičkih zakonitosti i informacija o njima.

Takvim pristupom jezičkoj građi u programu nastavnici se usmeravaju da tumačenje gramatičkih kategorija zasnivaju na njihovoj funkciji koju su učenici u prethodnim razredima uočili i njome, u manjoj ili većoj meri, ovladali u jezičkoj praksi. Postupnost i selektivnost u programu gramatike najbolje se uočavaju na sadržajima iz sintakse i morfologije od I do VIII razreda. Isti principi su, međutim, dosledno sprovedeni i u ostalim oblastima jezika. Na primer, alternaciju suglasnik **k, g, h** učenici će prvo zapažati u građenju reči i deklinaciji u V razredu, a vežbama i jezičkim igrama u tom i prethodnim razredima navikavati se na pravilnu upotrebu tih konsonanata u govoru i pisanju; elementarne informacije o palatalizaciji dobiće u VI razredu, a usvojena znanja o bitnim glasovnim osobinama srpskog jezika obnoviti i sistematizovati u VIII razredu. Tim načinom će učenici steći osnovne informacije o glasovnim promenama i alternacijama, osposobiće se za jezičku praksu, a neće biti opterećeni učenjem opisa i istorije tih jezičkih pojava.

Elementarne informacije iz *morfologije* počinju se učenicima davati od II razreda i postupno se iz razreda u razred proširuju i produbljuju. Od samog početka učenike treba navikavati da uočavaju osnovne morfološke kategorije, na primer: u II razredu pored uočavanja reči koje imenuju predmete i bića, uvodi se i razlikovanje roda i broja kod tih reči a u III razredu razlikovanje lica kod glagola. Tim putem će se učenici postupno i logički uvoditi ne samo u morfološke već i u sintaksičke zakonitosti (razlikovanje lica kod glagola - lični glagolski oblici - predikat - rečenica). Reči uvek treba uočavati i obrađivati u okviru rečenice, u kojoj se zapažaju njihove funkcije, značenja i oblici.

Programske sadržaje iz *akcentologije* ne treba obrađivati kao posebne nastavne jedinice. Ne samo u nastavi jezika, već i u nastavi čitanja i jezičke kulture, učenike treba u svakom razredu uvoditi u programom predviđene standardne akcenatske norme a stalnim vežbanjem, po mogućstvu uz korišćenje audio snimaka, učenike treba navikavati da čuju pravilno akcentovanu reč, a u mestima gde se odstupa od akcenatske norme, da razlikuju standardni akcenat od svoga akcenta.

Pravopis se savlađuje putem sistematskih vežbanja, elementarnih i složenih, koja se organizuju često, raznovrsno i različitim oblicima pismenih vežbi. Pored toga, učenike vrlo rano treba upućivati na služenje pravopisom i pravopisnim rečnikom (školsko izdanje).

Nastava **ortoepije** obuhvata sledeće elemente govora: artikulaciju glasova, jačinu, visinu i dužinu, akcenat reči, tempo, ritam, rečeničnu intonaciju i pauze.

Artikulacione vežbe odnose se na pravilan izgovor glasova: **-č, -ć, -dž, -đ, -h**, kao i **-e** (često otvoreno). Učenici s nepravilnim izgovorom **-r, -s, -z** upućuju se logopedu. Glasovi se najpre vežbaju pojedinačno, a onda u govornom lancu, u tekstu.

Ortoepske vežbe, obično kraće i češće, izvode se ne samo u okviru nastave jezika nego i nastave čitanja i jezičke kulture. Treba ukazivati na pravilnost u govoru, ali i na logičnost i jasnost.

Vežbe za usvajanje i utvrđivanje znanja iz gramatike do nivoa njegove praktične primene u novim govornim situacijama proističe iz programskih zahteva, ali su u velikoj meri uslovljene konkretnom situacijom u odeljenju - govornim odstupanjima od književnog jezika, kolebanjima, greškama koje se javljaju u pismenom izražavanju učenika. Stoga se sadržaj vežbanja u nastavi jezika mora određivati na osnovu sistematskog praćenja govora i pisanja učenika. Tako će nastava jezika biti u funkciji osposobljavanja učenika za pravilno komuniciranje savremenim književnim srpskim jezikom.

U *nastavi gramatike* treba primenjivati sledeće postupke koji su se u praksi potvrdili svojom funkcionalnošću:

- podsticanje svesne aktivnosti i misaonog osamostaljivanja učenika;
- suzbijanje misaone inercije i učenikovih imitatorskih sklonosti;
- zasnivanje težišta nastave na suštinskim vrednostima, odnosno na bitnim svojstvima i stilskim funkcijama jezičkih pojava;
- uvažavanje situacione uslovljenosti jezičkih pojava;
- povezivanje nastave jezika sa doživljavanjem umetničkog teksta;
- otkrivanje stilske funkcije, odnosno izražajnosti jezičkih pojava;
- korišćenje umetničkih doživljaja kao podsticaja za učenje maternjeg jezika;
- sistematska i osmišljena vežbanja u govoru i pisanju;
- što efikasnije prevazilaženje nivoa prepoznavanja jezičkih pojava;
- negovanje primenjenog znanja i umenja;
- kontinuirano povezivanje znanja o jeziku sa neposrednom govornom praksom;
- ostvarivanje kontinuiteta u sistemu pravopisnih i stilskih vežbanja;
- pobuđivanje učenikovog jezičkog izraza životnim situacijama;
- ukazivanje na gramatičku sačinjenost stilskih izražajnih sredstava;
- korišćenje prikladnih ilustracija određenih jezičkih pojava.

U nastavi gramatike izrazito su funkcionalni oni postupci koji uspešno suzbijaju učenikovu misaonu inertnost, a razvijaju radoznalost i samostalnost učenika, što pojačava njihov istraživački i stvaralački odnos prema jeziku. Navedena usmerenja nastavnog rada podrazumevaju njegovu čvrstu vezanost za životnu, jezičku i umetničku praksu, odnosno za odgovarajuće tekstove i govorne situacije. Zbog toga je ukazivanje na određenu jezičku pojavu na izolovanim rečenicama, istrgnutim iz konteksta, označeno kao izrazito nepoželjan i

nefunkcionalan postupak u nastavi gramatike. Usamljene rečenice, lišene konteksta, postaju mrtvi modeli, podobni da se formalno kopiraju, uče napamet i reprodukuju, a sve to sprečava svesnu aktivnost učenika.

Savremena metodika nastave gramatike zalaže se da težište obrade određenih jezičkih pojava bude zasnovano na suštinskim osobenostima, a to znači na njihovim bitnim svojstvima i stilskim funkcijama, što podrazumeva zanemarivanje formalnih i sporednih obeležja proučavanih jezičkih pojava.

U nastavi jezika nužno je posmatrati jezičke pojave u životnim i jezičkim okolnostima koje su uslovile njihovo značenje. Učenike valja uputiti na pogodne tekstove i govorne situacije u kojima se određena jezička pojava prirodno javlja i ispoljava. Tekstovi bi trebalo da budu poznati učenicima, a ako pak nisu, treba ih pročitati i o njima razgovarati sa učenicima.

Nastavnik valja da ima na umu i to da upoznavanje suštine jezičke pojave često vodi preko doživljavanja i shvatanja umetničkog teksta, što će biti dovoljno jak podsticaj za nastavnika da što češće upućuje učenike da otkrivaju stilsku funkciju (izražajnost) jezičkih pojava. To će doprineti razvijanju učenikove radoznalosti za jezik, jer umetnička doživljavanja čine gramatičko gradivo konkretnijim, lakšim i primenljivijim. Kad učenicima postane pristupačna stilsko (izražajna, ekspresivna) funkcija jezičke pojave, prihvataju je kao *stvaralački postupak*, što je vrlo pogodan i podsticajan put da znanja o jeziku brže prelaze u *umenja*, da se na taj način doprinosi boljem pismenom i usmenom izražavanju, ali i uspešnijoj analizi književnih tekstova.

Nužno je da nastavnik uvek ima na umu presudnu ulogu umesnih i sistematskih *vežbanja*, odnosno da nastavno gradivo nije usvojeno dok se dobro ne uvežba. To znači da vežbanja moraju biti sastavni činilac obrade nastavnog gradiva, primene, obnavljanja i utvrđivanja znanja.

Metodika nastave jezika, teorijski i praktično, upućuje da u nastavi maternjeg jezika treba što pre prevazići nivoe prepoznavanja i reprodukcije, a strpljivo i uporno negovati više oblike znanja i umenja - *primenljivost i stvaralaštvo*. U nastojanjima da se u nastavnoj praksi udovolji takvim zahtevima, funkcionalno je u svakoj pogodnoj prilici znanja iz gramatike staviti u funkciju tumačenja teksta (umetničkog i popularnog), čime se ono uzdiže od prepoznavanja i reprodukcije na nivoe umenja i praktične primene.

Praktičnost i primenljivost znanja o jeziku i njegovo prelaženje u umenje i navike posebno se postiže negovanjem *pravopisnih i stilskih vežbi*.

Učenike, takođe, kontinuirano treba podsticati da svoja znanja o jeziku povezuju sa komunikativnim govorom. Jedan od izrazito funkcionalnih postupaka u nastavi gramatike jesu vežbanja zasnovana na korišćenju primera iz neposredne govorne prakse, što nastavu gramatike približava životnim potrebama u kojima se primenjeni jezik pojavljuje kao svestrano motivisana ljudska aktivnost. Nastava na taj način postaje praktičnija i zanimljivija, čime učeniku otvara raznovrsne mogućnosti za njegova stvaralačka ispoljavanja.

Situacije u kojima se ispoljavaju određene jezičke pojave može i sam nastavnik da postavlja učenicima, da ih spretno podseća na njihova iskustva, a oni će kazivati ili pisati kako u izazovnim prilikama govorno reaguju.

Celoviti saznajni krugovi u nastavi gramatike, koji započinju motivacijom, a završavaju saznavanjem, rezimiranjem i primenom određenog gradiva, u savremenom metodičkom pristupu, pogotovu u problemski usmerenoj nastavi, otvaraju se i zatvaraju više puta tokom nastavnog časa. Takav saznajni proces podrazumeva učestalo spajanje indukcije i dedukcije, analize i sinteze, konkretizacije i apstrakcije, teorijskih obaveštenja i praktične obuke.

Savremena metodika nastave ističe niz saodnosnih metodičkih radnji koje valja primeniti u nastavnoj obradi programskih jedinica iz jezika i koje omogućuju da svaki celovit saznajni put, počev od onog koji je uokviren školskim časom, dobije svoju posebnu strukturu.

Obrada novih nastavnih (programskih) jedinica podrazumeva primenu sledećih metodičkih radnji:

- Korišćenje pogodnog *polaznog teksta* (jezičkog predloška) na kome se uviđa i objašnjava odgovarajuća jezička pojava. Najčešće se koriste kraći umetnički, naučnopopularni i publicistički tekstovi, a i primeri iz pismenih radova učenika.
- Korišćenje iskaza (primera iz prigodnih, tekućih ili zapamćenih) *govornih situacija*.
- Podsticanje učenika da polazni tekst *dožive* i *shvate* u celini i pojedinostima.
- Utvrđivanje i obnavljanje znanja o poznatim jezičkim pojavama i pojmovima koji *neposredno doprinose* boljem i lakšem shvatanju novog gradiva. (Obično se koriste primeri iz poznatog teksta.)

- Upućivanje učenika da u tekstu, odnosno u zapisanim iskazima iz govorne prakse, *uočavaju primere* jezičke pojave koja je predmet saznavanja.
- Najavljivanje i beleženje *nove nastavne jedinice* i podsticanje učenika da zapaženu jezičku pojavu *istraživački sagledaju*.
- Saznavanje *bitnih svojstava* jezičke pojave (oblika, značenja, funkcije, promene, izražajnih mogućnosti...).
- Sagledavanje jezičkih činjenica (primera) sa *raznih stanovišta*, njihovo upoređivanje, opisivanje i klasifikovanje.
- Ilustrovanje i *grafičko predstavljanje* jezičkih pojmova i njihovih odnosa.
- *Definisanje jezičkog pojma*; isticanje svojstva jezičke pojave i uočenih zakonitosti i pravilnosti.
- Prepoznavanje, objašnjavanje i primena saznatog gradiva u novim okolnostima i u primerima koje navode sami učenici (neposredna dedukcija i prvo vežbanje).
- Utvrđivanje, obnavljanje i primena stečenog znanja i umenja (dalja vežbanja, u školi i kod kuće).

Navedene metodičke radnje međusobno se dopunjuju i prožimaju, a ostvaruju se u sukcesivnoj i sinhronoj postavci. Neke od njih mogu biti ostvarene pre nastavnog časa na kome se razmatra određena jezička pojava, a neke i posle časa. Tako, na primer, dobro je da tekst na kome se usvaja gradivo iz gramatike bude ranije upoznat, a da pojedine jezičke vežbe budu predmet učeničkih domaćih zadataka. Ilustrovanje, na primer, ne mora biti obavezna etapa nastavnog rada, već se primenjuje kad mu je funkcionalnost nesporna.

Paralelno i združeno, u navedenom saznavnom putu teku sve važne logičke operacije: zapažanje, upoređivanje, zaključivanje, dokazivanje, definisanje i navođenje novih primera. To znači da časovi na kojima se izučava gramatičko gradivo nemaju odeljene etape, odnosno jasno uočljive prelaze između njih. Nešto je vidljiviji prelaz između induktivnog i deduktivnog načina rada, kao i između saznavanja jezičke pojave i uvežbavanja.

KNJIŽEVNOST

Uvođenje učenika u svet književnosti, ali i ostalih, tzv. neknjiževnih tekstova (popularnih, informativnih), predstavlja izuzetno odgovoran nastavni zadatak. Upravo na ovom stupnju školovanja stiču se osnovna i vrlo značajna znanja, umenja i navike od kojih će u dobroj meri zavisiti ne samo učenička književna kultura, već i njegova opšta kultura na kojoj se temelji ukupno obrazovanje svakog školovanog čoveka.

Lektira

Ukinuta je nepotrebna podela na domaću i školsku *lektiru*, pa tako izvori za obradu tekstova iz lektire, pored čitanki, postaju knjige lektire za određeni uzrast i sva ostala pristupačna literatura.

Data je lektira za određen razred, razvrstana po književnim rodovima - *lirika, epika, drama*, da bi se kroz sve programe mogla pratiti odgovarajuća i razložna proporcija i imati uvid u to. Podela je izvršena prema osnovnoj razlici vezanoj za stih i prozu. Lektira je obogaćena izborom naučopopularnih i informativnih tekstova.

Tekstovi iz *lektire* predstavljaju programsku okosnicu. Nastavnik ima načelnu mogućnost da ponuđene tekstove prilagođava konkretnim nastavnim potrebama, ali je obavezan i na slobodan izbor iz naše narodne usmene književnosti i tzv. neknjiževnih tekstova - prema programskim zahtevima.

Razlike u ukupnoj umetničkoj i informativnoj vrednosti pojedinih tekstova utiču na odgovarajuća metodička rešenja (prilagođavanje čitanja vrsti teksta, opseg tumačenja teksta u zavisnosti od složenosti njegove strukture, povezivanje i grupisanje sa odgovarajućim sadržajima iz drugih predmetnih područja - gramatike, pravopisa i jezičke kulture i sl.).

Nastavniku je data mogućnost i *dopunskog izbora* dela u skladu sa nastavnim potrebama i interesovanjima konkretnog đačkog kolektiva sa kojim ostvaruje program.

Čitanje od III do VIII razreda

Tumačenje teksta zasniva se na njegovom čitanju, doživljavanju i razumevanju. Pri tome je kvalitet doživljavanja i razumevanja teksta i neposredno uslovljen kvalitetom čitanja. Zato su razni oblici usmerenog čitanja osnovni preduslov da učenici u nastavi stiču saznanja i da se uspešno uvode u svet književnog dela.

Izražajno čitanje neguje se sistematski, uz stalno povećavanje zahteva i nastojanje da se što potpunije iskoriste sposobnosti učenika za postizanje visokog kvaliteta u veštini čitanja. Vežbanja u izražajnom čitanju izvode se planski i uz solidno nastavnikovo i učenikovo pripremanje. U okviru svoje pripreme nastavnik blagovremeno odabira pogodan tekst i studiozno proučava one njegove osobenosti koje utiču na prirodu izražajnog čitanja. U skladu sa misaono-emotivnim sadržajem teksta, nastavnik zauzima odgovarajući stav i

određuje situacionu uslovljenost jačine glasa, ritma, tempa, intonacije, pauza, rečeničnog akcenta i glasovnih transformacija. Pri tome se povremeno služi audio snimcima uzornih interpretativnih čitanja.

Pošto se izražajno čitanje, po pravilu, uvežbava na prethodno obrađenom i dobro shvaćenom tekstu, to je konkretno i uspešno tumačenje štiva neophodan postupak u pripremanju učenika za izražajno čitanje. U okviru neposredne pripreme u VI, VII i VIII razredu povremeno se i posebno analiziraju psihički i jezičkostilski činioци koji zahtevaju odgovarajuću govornu realizaciju. U pojedinim slučajevima nastavnik (zajedno sa učenicima) posebno priređuje tekst za izražajno čitanje na taj način što u njemu obeležava vrste pauza, rečenične akcente, tempo i glasovne modulacije.

Izražajno čitanje uvežbava se na tekstovima različite sadržine i oblika; koriste se lirski, epski i dramski tekstovi u prozi i stihu, u narativnom, deskriptivnom, dijaloškom i monološkom obliku. Posebna pažnja posvećuje se emocionalnoj dinamici teksta, njegovoj dramatičnosti i govorenju iz perspektive pisca i pojedinih likova.

U odeljenju treba obezbediti odgovarajuće uslove za izražajno čitanje i kazivanje - učenicima u ulozi čitača i govornika valja obezbediti mesto ispred odeljenjskog kolektiva, u odeljenju stvoriti dobru slušalačku publiku, zainteresovanu i sposobnu da kritički i objektivno procenjuje kvalitet čitanja i kazivanja. Posredstvom audio snimka, učenicima povremeno treba omogućiti da čuju svoje čitanje i da se kritički osvrću na svoje umenje. Na časovima obrade književnih dela primenjivaće se učenička iskustva u izražajnom čitanju, uz stalno nastojanje da svi oblici govornih aktivnosti budu korektni i uverljivi.

Čitanje u sebi je najproduktivniji oblik sticanja znanja pa mu se u nastavi poklanja posebna pažnja. Ono je uvek usmereno i istraživačko; pomoću njega se učenici osposobljavaju za svakodnevno sticanje informacija i za učenje.

Vežbe čitanja u sebi neposredno se uklapaju u ostale oblike rada i uvek su u funkciji svestranijeg sticanja znanja i razumevanja ne samo književnog dela, već i svih osmišljenih tekstova.

Primena tekst metode u nastavi podrazumeva vrlo efikasne vežbe za savladavanje brzog čitanja u sebi s razumevanjem i doprinosi razvijanju sposobnosti učenika da čitaju fleksibilno, da usklađuju brzinu čitanja sa ciljem čitanja i karakteristikama teksta koji čitaju.

Kvalitet čitanja u sebi podstiče se prethodnim usmeravanjem učenika na tekst i davanjem odgovarajućih zadataka, a potom i obavezanim proveravanjem razumevanja pročitanoг teksta, odnosno ostvarenja dobijenih zadataka, Informativno, produktivno i analitičko čitanje najuspešnije se podstiču samostalnim istraživačkim zadacima koji se učenicima daju u pripremnom postupku za obradu teksta ili obradu sadržaja iz gramatike i pravopisa. Tim putem se unapređuju logika i brzina čitanja, a naročito brzina shvatanja pročitanoг teksta, čime se učenici osposobljavaju za samostalno učenje.

Učenici starijih razreda uvode se u informativno čitanje koje je uslovljeno brzinom i stvarno pročitanim tekstom. Ono se sastoji od brzog traženja informacije i značenja u tekstu, pri čemu se ne pročita svaka reč, već se pogledom "prolazi" kroz tekst i čita se na preskok (međunaslovi, podnaslovi, prvi redovi u odeljcima, uvod, zaključak). Pri vežbanju učenika u "letimičnom" čitanju, prethodno se zadaju odgovarajući zadaci (traženje određenih informacija, podataka i sl.), a potom proverava kvalitet njihovog ostvarenja i meri vreme za koje su zadaci izvršeni. Informativnim čitanjem učenici se takođe osposobljavaju da radi podsećanja, obnavljanja, memorisanja, čitaju podvučene i na drugi način označene delove teksta prilikom ranijeg čitanja "s olovkom u ruci", koje treba sistematski sprovoditi kao vid pripremanja učenika za samostalan rad i učenje.

Izražajno kazivanje napamet naučenih tekstova i odlomaka u prozi i stihu značajan je oblik rada u razvijanju govorne kulture učenika. Valja imati u vidu da je ubedljivo govorenje proznog teksta polazna osnova i neophodan uslov za prirodno i izražajno kazivanje stihova. Zato je poželjno da se povremeno, na istom času, naizmenično uvežbava i upoređuje govorenje tekstova u prozi i stihu.

Napamet će se učiti razni kraći prozni tekstovi (naracija, deskripcija, dijalog, monolog), lirske pesme raznih vrsta i odlomci iz epskih pesama. Uspeh izražajnog kazivanja znatno zavisi od *načina učenja i logičkog usvajanja teksta*. Ako se mehanički uči, kao što ponekad biva, usvojeni automatizam se prenosi i na način kazivanja. Zato je poseban zadatak nastavnika da učenike navikne na osmišljeno i interpretativno učenje teksta napamet. Tokom vežbanja treba stvoriti uslove da kazivanje teče "oči u oči", da govornik posmatra lice slušalaca i da s publikom uspostavlja emocionalni kontakt. Maksimalna pažnja se posvećuje svim vrednostima i izražajnim mogućnostima govornog jezika, posebno - prirodnom govornikovom stavu, pouzdanom prenošenju informacija i sugestivnom kazivanju.

Tumačenje teksta od III do VIII razreda

Sa obradom teksta počinje se posle uspešnog interpretativnog čitanja naglas i čitanja u sebi. Književnoumetničko delo se čita, prema potrebi i *više puta*, sve dok ne izazove odgovarajuće doživljaje i utiske koji su neophodni za dalje upoznavanje i proučavanje teksta. Razni oblici ponovljenog i usmerenog čitanja dela u celini, ili njegovih odlomaka, obavezno će se primenjivati u obradi lirske pesme i kraće proze. Pri obradi teksta primenjivaće se u većoj meri jedinstvo analitičkih i sintetičkih postupaka i gledišta. Značajne pojedinosti, elementarne slike, ekspresivna mesta i stilsko-jezički postupci neće se posmatrati kao usamljene vrednosti, već ih treba sagledavati kao funkcionalne delove viših celina i tumačiti u prirodnom sadejstvu s drugim umetničkim činionicima. Književnom delu pristupa se kao složenom i neponovljivom organizmu u kome je sve uslovljeno uzročno-posledničnim vezama, podstaknuto životnim iskustvom i uobličeno stvaralačkom maštom.

Učenike treba revnosno navikavati na to da svoje utiske, stavove i sudove o književnom delu detaljnije dokazuju činjenicama iz samoga teksta i tako ih osposobljavati za samostalan iskaz, istraživačku delatnost i zauzimanje kritičkih stavova prema proizvoljnim ocenama i zaključcima.

Nastavnik će imati u vidu da je tumačenje književnih dela u osnovnoj školi, pogotovu u mlađim razredima, *u načelu predteorijsko* i da nije uslovljeno poznavanjem stručne terminologije. To, međutim, nimalo ne smeta da i običan "razgovor o štivu" u mlađim razredima bude stručno zasnovan i izveden sa puno inventivnosti i istraživačke radoznalosti. Vrednije je projektovanje učenika povodom neke umetničke slike i njeno intenzivno doživljavanje i konkretizovanje u učenikovoj mašti nego samo saznanje da ta slika formalno spada u red metafora, personifikacija ili poređenja. Zato se još od prvog razreda učenici navikavaju da slobodno ispoljavaju svoje utiske, osećanja, asocijacije i misli izazvane slikovitom i figurativnom primenom pesničkog jezika.

U svim razredima obrada književnog dela treba da bude protkana rešavanjem *problemskih pitanja* koja su podstaknuta tekstem i umetničkim doživljavanjem. Na taj način stimulisaće se učenika radoznalost, svesna aktivnost i istraživačka delatnost, svestranije će se upoznati delo i pružiti mogućnost za afirmaciju učenika u radnom procesu.

Mnogi tekstovi, a pogotovu odlomci iz dela, u nastavnom postupku zahtevaju umesnu *lokalizaciju*, često i višestruku. Situiranje teksta u vremenske, prostorne i društveno-istorijske okvire, davanje neophodnih podataka o piscu i nastanku dela, kao i obaveštenja o bitnim sadržajima koji prethode odlomku - sve su to uslovi bez kojih se u brojnim slučajevima tekst ne može intenzivno doživeti i pravilno shvatiti. Zato prototipsku i psihološku realnost, iz koje potiču tematska građa, motivi, likovi i dublji podsticaji za stvaranje, treba dati u prigodnom vidu i u onom obimu koji je neophodan za potpunije doživljavanje i pouzdanije tumačenje.

Metodika nastave književnosti već nekoliko decenija, teorijski i praktično, razvija i stalno usavršava nastavnikov i učenikov *istraživački, pronalazački, stvaralački i satvorački* odnos prema književnoumetničkom delu. Književnost se u školi *ne predaje i ne uči*, već *čita, usvaja*, u njoj se *uživa* i o njoj *raspravlja*. To su putevi da nastava književnosti širi učenikove duhovne vidike, razvija istraživačke i stvaralačke sposobnosti učenika, kritičko mišljenje i umetnički ukus, pojačava i kultiviše literarni, jezički i životni senzibilitet.

Moderna i savremena organizacija nastave maternjeg jezika i književnosti podrazumeva *aktivnu ulogu učenika* u nastavnom procesu. U savremenoj nastavi književnosti učenik ne sme biti pasivni slušalac koji će u određenom trenutku reprodukovati "naučeno gradivo", odnosno nastavnikova predavanja, već aktivni subjekat koji *istraživački, stvaralački i satvorački* učestvuje u proučavanju književnoumetničkih ostvarenja.

Učenikova aktivnost treba da svakodnevno prolazi kroz sve tri radne etape; pre časa, u toku časa i posle časa. U svim etapama učenik se mora sistematski navikavati da u toku čitanja i proučavanja dela *samostalno* rešava brojna pitanja i zadatke, koji će ga u punoj meri emocionalno i misaono angažovati, pružiti mu zadovoljstvo i pobuditi istraživačku radoznalost. Takvi zadaci biće najmoćnija motivacija za rad što je osnovni uslov da se ostvare predviđeni interpretativni dometi. Nastavnik valja da postavi zadatke koji će učenika podsticati da *uočava, otkriva, istražuje, procenjuje i zaključuje*. Nastavnikova uloga jeste u tome da osmišljeno pomogne učeniku tako što će ga podsticati i usmeravati, nastojeći da razvija njegove individualne sklonosti i sposobnosti, kao i da adekvatno vrednuje učenika napore i rezultate u svim oblicima tih aktivnosti.

Proučavanje književnoumetničkog dela u nastavi je *složen proces* koji započinje nastavnikovim i učenikovim *pripremanjem* (motivisanje učenika za čitanje, doživljavanje i proučavanje umetničkog teksta, čitanje, lokalizovanje umetničkog teksta, istraživački pripremni zadaci) za tumačenje dela, svoje naproductivnije vidove dobija u *interpretaciji* književnog dela na nastavnom času, a u oblicima *funkcionalne primene stečenih*

znanja i umenja nastavlja se i posle časa: u produktivnim *obnavljanjima* znanja o obrađenom nastavnom gradivu, u *poredbenim izučavanjima* književnoumetničkih dela i *istraživačko-interpretativnim pristupima* novim književnoumetničkim ostvarenjima. Središnje etape *procesa proučavanja* književnoumetničkog dela u nastavi jesu *metodološko* i *metodičko* zasnivanje interpretacije i njeno razvijanje na nastavnom času.

U zasnivanju i razvijanju nastavne interpretacije književnoumetničkog dela osnovno *metodološko* opredeljenje treba da bude prevashodna *usmerenost interpretacije prema umetničkom tekstu*. Savremena metodika nastave književnosti opredelila se, dakle, za *unutrašnje (imanentno) izučavanje umetničkog teksta*, ali ona nikako ne previđa nužnost primene i vantekstovnih gledišta da bi književnoumetničko delo bilo valjano i pouzdano protumačeno.

Uz navedena *metodološka* opredeljenja, nastavna interpretacija književnoumetničkog dela valja da udovolji i zahtevima koje joj postavlja *metodika nastave književnosti*: da bude *originalna, estetski motivisana, svestrano usklađena sa nastavnim ciljevima i značajnim didaktičkim načelima*, da ima sopstvenu koherentnost i postupnost, a da metodološka i metodička postupanja na svakoj deonici interpretacije ostvaruju *jedinstvo analize i sinteze*.

O okviru *osnovne metodološke orijentacije* da nastavna interpretacija književnoumetničkog dela u najvećoj meri bude usmerena *prema umetničkom tekstu*, primat pripada opredeljenju da se *dinamika interpretacije* usklađuje sa *vodećim umetničkim vrednostima* književnog ostvarenja, tako što će one biti *činioci objedinjavanja* interpretativnih tokova kroz svet dela. Jedno od najvažnijih načela koje poštuje tako zasnovana i opredeljena nastavna interpretacija jeste udovoljavanje zahtevu da se *tumačenjem vodećih vrednosti* obuhvati, odnosno prouči, *delo u celini*. Pošto su *objedinjena postavka* i *odnosi svestrani međusobnih prožimanja prirodne datosti* umetničkih činilaca u delu, tumačenjem vodećih umetničkih vrednosti obuhvataju se i upoznaju i *svi drugi bitni činioci* umetničke strukture, među kojima svaki u interpretaciji dobija onoliko mesta koliko mu pripada u skladu sa udelom koji ima u opštoj umetničkoj vrednosti dela. U nastavnoj interpretaciji književnoumetničkog dela *objedinjavajući* i *sintetički* činioci mogu biti: umetnički *doživljaji, tekstovne celine, bitni strukturni elementi* (tema, motivi, umetničke slike, fabula, siže, književni likovi, poruke, motivacioni postupci, kompozicija), *forme pripovedanja (oblici izlaganja), jezičko stilski postupci* i *literarni (književnoumetnički) problemi*.

U svakom konkretnom slučaju, dakle, na valjanim *estetskim, metodološkim i metodičkim* razlozima valja utemeljiti izbor onih vrednosnih činilaca prema kojima će biti usmeravana dinamika nastavne interpretacije književnoumetničkog dela. Zato *metodološki* i *metodički prilazi* književnoumetničkom delu, koje teorijski i praktično zasniva i razvija savremena metodika nastave književnosti, *ne poznaju i ne priznaju* utvrđene *metodološke i metodičke sisteme* koje bi trebalo primeniti u interpretaciji svakog pojedinog dela. To znači da nema jednom datih i uhodanih puteva kojima se ulazi u svet svakog pojedinog književnoumetničkog ostvarenja, već su ti putevi unekoliko uvek drugačiji u pristupu *svakom pojedinom književnoumetničkom delu* - *onoliko koliko je ono autonomno, samosvojno i neponovljivo* umetničko ostvarenje.

Književnoteorijski pojmovi

Književnoteorijske pojmove učenici će upoznavati uz obradu odgovarajućih tekstova i pomoću osvrta na prethodno čitalačko iskustvo. Tako će se, na primer, tokom obrade neke rodoljubive pesme, a uz poredbeni osvrt na dve-tri ranije pročitane pesme iste vrste, razvijati pojam rodoljubive pesme i sticati saznanje o toj lirskoj vrsti. Upoznavanje metafore biće pogodno tek kada su učenici u prethodnom i predteorijskom postupku otkrivali izražajnost izvesnog broja metaforičkih slika, kad neke od njih već znaju napamet i nose ih kao umetničke doživljaje. Jezičko-stilskim izražajnim sredstvima prilazi se s doživljajnog stanovišta; polaziće se od izazvanih umetničkih utisaka i estetičke sugestije, pa će se potom istraživati njihova jezičko-stilska uslovljenost.

Funkcionalni pojmovi

Funkcionalni pojmovi se ne obrađuju posebno, već se u toku nastave ukazuje na njihova primenjena značenja. Učenici ih spontano usvajaju u procesu rada, u tekućim informacijama na časovima, a uz paralelno prisustvo reči i njome označenog pojma. Potrebno je samo *podsticati* učenike da navedene reči (a i druge slične njima) *razumeju i shvate i da ih primenjuju* u odgovarajućim situacijama. Ako, na primer, na zahtev da se uoče i objasne *okolnosti* koje utiču na ponašanje nekog lika, učenik navede te okolnosti, onda je to znak (i provera) da je taj pojam i odgovarajuću reč shvatio u punom značenju.

U usmenom i pismenom izražavanju uzgredno će se proveravati da li učenici pravilno shvataju i upotrebljavaju reči: *uzrok, uslov, situacija, poruka, odnos* i sl. Tokom obrade književnih dela, kao i u okviru govornih i

pismenih vežbi, nastojeće se da učenici otkrivaju što više *osobina, osećanja i duševnih stanja* pojedinih likova, pri čemu se te reči beleže i tako spontano bogati rečnik funkcionalnim pojmovima. Funkcionalne pojmove *ne treba ograničiti na pojedine razrede*. Svi učenici jednog razreda neće moći da usvoje sve programom navedene pojmove za taj razred, ali će zato spontano usvojiti znatan broj pojmova koji su u programima starijih razreda. Usvajanje funkcionalnih pojmova je neprekidan proces u toku vaspitanja i obrazovanja, a ostvaruje se i proverava u toku ostvarivanja sadržaja svih programsko-tematskih područja.

JEZIČKA KULTURA

Razvijanje jezičke kulture jedan je od najvažnijih zadataka nastave maternjeg jezika. Ovaj nastavni proces, iako je programski konstituisan kao posebno područje, s posebnim sadržajima i oblicima rada, mora se prenositi kako na obradu književnog teksta koji je najbolji obrazac izražavanja, tako i na neknjiževne tekstove i na gramatiku s pravopisom, koja normira pravila i definiše jezičke zakone. Isto tako, u povratnom smeru, obrada književnog teksta i rad na gramatici i pravopisu književnog jezika, mora uključivati i sadržaje za negovanje kulture usmenog i pismenog izražavanja, jer su svojim većim delom tom cilju i podređeni. Rad na bogaćenju jezičke kulture treba da se integriše sa svim vidovima usmenih i pismenih oblika izražavanja.

U nastavi jezika i kulture izražavanja valja neprestano imati u vidu **zajednički osnovni cilj**: razvijanje jezičkog mišljenja i jezičke svesti uočavanjem jezičkih zakonitosti, pa tek na osnovu takve svesti prelaziti na normiranje i definisanje. Otuda jezik kao sredstvo izražavanja treba da bude predmet nastavne pažnje u svim njegovim strukturama.

Neophodno je da učenici uoče razliku između govornog i pisanog jezika. U govornom jeziku rečenice su obično kraće. Česti nedostaci su nezavršene i stilski neuređene rečenice i upotreba poštapalica.

Nastava će biti očiglednija i efikasnija ako se koriste audiosnimci (npr. Zvučna čitanka) i ako se sluša i analizira snimljen govor učenika.

Leksičke i morfološke vežbe treba da bogate učeničko saznanje o reči kao obliku, čemu služe ne samo konjugacija i deklinacija, nego i sistem građenja reči (izvedene, složene i složeno-izvedene). Vežbe u građenju izvedenih reči i složenica, po ugledu na slične reči u obrađenom tekstu, treba da utiču na bogaćenje učeničkog rečnika.

U starijim razredima leksičko-semantičke vežbe se odnose na složenije sadržaje: pravo i preneseno značenje reči, sinonimiju, homonimiju, antonimiju, polisemiju, arhaizme, dijalektizme, žargonizme, pozajmljenice, frazeologizme. Treba upućivati učenike na služenje rečenicama: jednojezičnim i dvojezičnim, lingvističkim i enciklopedijskim.

Semantičke vežbe se povezuju s morfološkim i sintaksičkim vežbama i one treba da razviju učenikovu svest o određenoj moći značenja reči, na osnovu čega se jedino i može razvijati sposobnost i veština izražavanja. U mlađim razredima te vežbe obuhvataju otkrivanje semantičke vrednosti akcenta, i to isključivo na ilustrovanim primerima (Sunce je selo za selo hajdmo, sele, na selo, itd.).

Sintaksičke vežbe su, kao i morfološke i semantičke, bitniji sadržaji jezičke kulture u svim razredima. Težina zahteva, prirodno, određuje se prema uzrastu učenika. Te se vežbe mogu izvoditi i pre nego što učenik počne da stiče sintaksičke pojmove, s tim što se na tom nivou u nastavnom razgovoru ne upotrebljavaju stručni nazivi. Do upoznavanja prvih sintaksičkih pojmova, vežbe u oblikovanju rečenice treba da formiraju svest učenika o mestu i položaju pojedinih rečeničnih delova u sklopu proste rečenice. Kad se steknu prvi pojmovi o prostoj rečenici, i vežbe će biti konkretnije i bogatije. Rad na stilistici rečenice konkretno se nastavlja do kraja osnovnog školovanja. On se sastoji kako u analizi i oceni učeničkih rečenica iz usmenog izlaganja, tako i u analizi i proceni rečenica u njihovim pismenim sastavima, a naročito i posebno - u analizi rečenica iz dela obeju lektira i govornog jezika.

Sve vrste tih vežbanja, čiji je cilj razvijanje jezičkog mišljenja, izvode se na tekstu ili u toku razgovora. Znatan deo govornih vežbanja ima za cilj izgrađivanje kulture usmenog izražavanja. U nizu svojih zadataka (pravilnost, lakoća, jasnost, jednostavnost, prirodnost, preciznost, dikcija) te vežbe treba u najvećoj meri da približe učenikov govor književnom izgovoru. S obzirom na veliko šarenilo i veoma primetnu dijalekatsku raznolikost govora učenika, a često i nastavnika, govorenje napamet naučenih odlomaka u stihu i prozi (uz pomoć auditivnih nastavnih sredstava) treba da omogućući učeniku ne samo negovanje pravilne dikcije nego i da ubrza proces približavanja književnom izgovoru.

U svim oblicima negovanja jezike kulture **obrazac ili uzor** treba da dobije odgovarajuće mesto i njegov značaj se ne sme nikako potceniti. Smišljeno odabran uzor, primeren uzrastu i vrsti, treba da bude cilj do kojeg se stiže uz odgovarajuće napore. I oblici usmenog, kao i oblici pismenog izražavanja, u svim vrstama i tipovima treba da se prikažu učenicima u pažljivo odabranim uzorcima izražavanja. Ukoliko se jedna vrsta usmenog ili pismenog izražavanja kontinuirano ponavlja iz razreda u razred, onda treba u svakom ponovljenom slučaju, u istom ili sledećem razredu, analizom uzorka konkretno pokazati i obim povećanih zahteva (u sadržajnom, kompoziciono-formalnom i jezičko-stilskom pogledu).

Da se uzorci ne bi pretvorili u klišeja koja sputavaju učeničku individualnost i samostalnost, vreme između prikazivanja uzorka i izrade odgovarajućeg pismenog zadatka treba ispuniti radom na analizi sličnih sastava. Ovi sastavi mogu biti u formi odabranih tekstova koje učenici sami pronalaze u svojim čitankama ili lektiri, a obavezno i u formi samostalnih domaćih pismenih ili usmenih zadataka - sastava kojima se ostvaruje proces ovladavanja određenim oblikom pismenog ili usmenog izražavanja. U analizi uzoraka treba obratiti pažnju na sve elemente konkretne jezičke strukture: sadržaj i kompozicija sastava, raspored detalja i izražajnost upotrebljene leksike i stilskih postupaka. Nijedan školski pismeni zadatak ne bi trebalo da se izvede, a da se prethodno, na čitavom nizu smišljeno programiranih časova, nije govorilo kako o predmetu koji će biti tema pismenog sastava, tako i o obliku u kojem će ta tema biti obrađena.

Bogaćenju kulture usmenog i pismenog izražavanja posebno će doprineti samostalni rad učenika na prikupljanju odabranih primera jezika i stila. Zbog toga učenici treba da beleže vredne primere: uspele opise, reljefne portrete, pravilne rečenice, kako u pogledu formalne strukture (raspored njenih delova) tako i u pogledu leksike i semantike. Ovaj rad treba da ostvari dva zadatka vezana neposredno za kulturu izražavanja. Prvo, time učenik organizovano individualno radi na razvijanju svoje govorne kulture i pismenosti, a drugo - u obimu svoje čitalačke pažnje razvija onaj njen značajan kvalitet koji mu omogućuje neprestano posmatranje jezika i stila u štivu koje čita.

Podsticanje učenika na literarno stvaralaštvo, shvaćeno svakako u užem i pretežno obrazovno-vaspitnom pogledu, treba primeniti kao frontalni rad s celim odeljenjem, a nikako kao obavezu literarne sekcije. Rad u literarnoj sekciji je slobodno opredeljenje. Učenik osnovne škole, naročito u mlađim razredima, po svojoj prirodi uvek je spreman na kreativnost, pa to treba i podsticati. Usmenim i pismenim vežbama, kad to potreba dopušta, nastavnik će učenicima pokazati kako nastaje stih, kako se reči biraju i raspoređuju da deluju ritmično, kako se konstituiše strofa, kako se gradi portret, kako se opisuje pejzaž ili scena. Uostalom, program nastave usmenog i pismenog izražavanja koncipiran je tako da u sebi sadrži skoro sve elemente i umetničkog jezičkog izražavanja, pa bi ih trebalo povremeno samo objedinjavati i osmišljavati. Podsticanje učenika na literarno stvaralaštvo u dodatnom radu i literarnoj sekciji ima bogatije sadržaje i oblike, kao i obimnije posebne ciljeve. Taj rad ne treba poistovećivati s podsticanjem na literarno stvaralaštvo u okviru celog odeljenja.

Jedan od oblika rada na razvijanju i negovanju jezičke čistote jeste i razvijanje svesti o poplavi pozajmljenica u našem jeziku. Nastavnik će, razumljivo, morati da nađe meru u objašnjavanju da svaki jezik nužno prihvata i reči poreklom iz grčkog i latinskog jezika u stručnoj terminologiji. Treba pomoći učenicima u razlikovanju pozajmljenica koje su dobile "pravo građanstva" u našem jeziku od onih reči koje treba energično goniti iz govora. Razgovori o tome treba da se vode u svakoj konkretnoj prilici, kad se naiđe na pozajmljenicu u tekstu ili kad se ona pojavi u govoru učenika; isto tako, sa učenicima valja smišljeno tragati za pozajmljenicama u svakodnevnom govoru i raznim medijima (štampa, radio, televizija i dr.). Zapisivanje domaćih reči, takođe, može da bude podesan oblik negovanja jezičke čistote.

DOPUNSKA NASTAVA

Dopunski rad se organizuje za učenike koji - iz objektivnih razloga - u redovnoj nastavi maternjeg jezika ne postižu zadovoljavajuće rezultate u nekom od programsko-tematskih područja.

Zavisno od utvrđenih nedostataka u znanjima i umenjima učenika, kao i uzroka zaostajanja, nastavnik formira odgovarajuće grupe s kojima organizuje dopunski rad (na primer: grupa učenika s nedovoljnim znanjem određenih sadržaja i gramatike ili pravopisa; grupa učenika koji nisu savladali neki od predviđenih elemenata književne analize ili oblika usmenog i pismenog izražavanja; grupa učenika sa artikulacionim problemima, itd.). Na osnovu prethodnog ispitivanja teškoća i uzroka, za svaku grupu se stvara poseban, odgovarajući plan rada, čijim će se savladavanjem otkloniti ispoljeni nedostaci u znanju, umenju i veštini učenika. Dopunski rad pretpostavlja i specifične oblike u savladavanju određenih programskih sadržaja (individualizacija nastave - poluprogramiranim i programiranim sekvencama, nastavnim listićima; predavanjima s drukčijim -

očiglednijim primerima; posebni grupni i individualni zadaci i dr.). Naročito treba voditi računa o odmerenosti zahteva, kao i o stimulisanju učenika za pokazane rezultate (pohvale, nagrade, pozitivna ocena).

Dopunski rad organizuje se tokom cele nastavne godine, odnosno odmah čim se uoče teškoće pojedinih učenika u usvajanju programskih sadržaja. Čim savlada određenu teškoću ili otkloni nedostatak, učenik prestaje s dopunskim radom van redovne nastave. Tokom dalje redovne nastave takve učenike ne treba ispuštati iz vida, odnosno - diferenciranjem redovne nastave - omogućiti učenicima da gradivo savladaju na redovnim časovima.

DODATNI RAD

1. **Za dodatni rad opredeljuju se učenici od IV do VIII razreda** iznadprosečnih sposobnosti i posebnih interesovanja za nastavu srpskog jezika, odnosno za produbljivanje i proširivanje znanja iz svih ili samo pojedinih programsko-tematskih područja redovne nastave (kljiževnost, jezik, kultura izražavanja, filmska i scenska umetnost). To su oni učenici čija se znanja, interesovanja i darovitost izrazitije ispoljavaju već u I, II i III razredu. Takve učenike uočavaju, prate i podstiču nastavnici razredne nastave i pedagoško-psihološka služba škole sve do IV razreda kada se prvi put organizuje dodatni rad (izvodi se sve do završnog razreda).
2. **Dodatni rad se organizuje i izvodi** za učenike od IV do VIII razreda, jedan čas nedeljno tokom cele nastavne godine. Izuzetno je važno da se započeta dinamika dodatnog rada održi dok se ne realizuje utvrđeni program. Ukoliko se, izuzetno, dodatni rad organizuje samo u jednom delu nastavne godine, poželjno je da se interesovanje darovitih učenika za ovaj rad docnije ne gasi, odnosno da se oni podstiču na samostalni rad drugim formama rada (npr. pojačanom individualizacijom rada u redovnoj nastavi, davanjem posebnih zadataka, angažovanjem u odgovarajućim slobodnim aktivnostima i dr.).
3. **Dodatni rad** - zasnovan na interesovanju učenika za proširivanje i produbljivanje znanja, umenja i veština - neposrednije aktivira učenike i osposobljava ih za samoobrazovanje, razvija njihovu maštu, podstiče ih na stvaralački rad i upućuje na samostalno korišćenje različitih izvora saznanja. Pod rukovodstvom nastavnika učenici se u dodatnom radu samostalno služe književnom i neknjiževnom građom (u učenju i istraživanju), te pripremaju i izlažu svoje radove (usmene, pismene, praktične) pred svojom grupom, razredom ili celom školom. Znanja, umenja i veštine, koje su stekli istraživačkim, individualnim i grupnim radom, učenici koriste u redovnoj nastavi, slobodnim aktivnostima i u drugim prilikama (konkursi, takmičenja, školske i druge priredbe). Učenike koji se posebno ističu u dodatnom radu treba i posebno stimulirati (pohvale, nagrade, stipendije za dalje školovanje, upis u odgovarajuću srednju školu i dr.).
4. Uočavanje potencijalno darovitih učenika u ovoj oblasti ostvaruje se neposrednim praćenjem od strane nastavnika razredne i predmetne nastave, analizom radova učenika i ostvarenih rezultata na smotrama, takmičenjima, intervjuisanjem učenika i roditelja i primenom određenih instrumenata od strane školskog psihologa ili pedagoga. Na osnovu dobijenih rezultata praćenja i ispitivanja, interesovanja i želja darovitih učenika i napred navedenih orijentacionih sadržaja, nastavnik zajedno sa učenicima utvrđuje (konkretizuje) program dodatnog rada s grupama ili pojedinim darovitim učenicima. **Programom rada** obuhvataju se segmenti orijentacionih sadržaja programa (zavisno od interesovanja i želja učenika: sva područja ili samo književnost, odnosno jezik, odnosno jezička kultura, filmska i scenska umetnost). To znači da nastavnik nije obavezan da s pojedincem ili grupom učenika ostvari u celini orijentacione sadržaje programa. Bitno je da planirani sadržaji programa budu u skladu sa interesovanjima i željama učenika, kao i sa raspoloživim godišnjim fondom časova.
5. Dodatni rad iz srpskog jezika **može se realizovati kao individualizovani** (primeren pojedinim učenicima) i **grupni** (za grupe učenika jednog ili više razreda koji se posebno interesuju za iste sadržaje programa dodatnog rada). Zavisno od interesovanja učenika i programskih tema, grupe se mogu menjati (fleksibilnost sastava grupe).
6. **Uloga nastavnika u dodatnom radu je specifična.** U saradnji sa učenikom (eventualno - roditeljima i školskim pedagogom ili psihologom) nastavnik utvrđuje konkretan program dodatnog rada (u razvijenim školama program može da utvrdi i stručni aktiv nastavnika srpskog jezika u razrednoj i predmetnoj nastavi). Realizujući program dodatnog rada, nastavnik za svaku od odabranih tema pronalazi i primenjuje najpogodnije oblike i metode rada, pre svega one koje u najvećoj mogućoj meri aktiviraju sve potencijale učenika, a naročito one koji omogućavaju razvoj kreativnosti učenika. Tokom dodatnog rada nastavnik se postavlja kao saradnik koji stručno pomaže rad pojedinca ili grupe: upućuje i usmerava, pomaže da se dođe do pravih rešenja, zaključaka i generalizacija. Odnos učenika i nastavnika u dodatnom radu je saradnički, u izvesnoj meri neposredniji i bliži nego u redovnoj nastavi.

7. U dodatnom radu sa učenicima nastavnik **prati i evidentira** njihov razvoj i napredovanje, usavršava utvrđene programe, otkriva nove mogućnosti individualizacije rada (problemski zadaci, istraživački radovi, programirane i poluprogramirane sekvence, korišćenje književne i neknjiževne građe i raznih aparata i tehničkih pomagala i dr.), te vrši uopštavanje i primenu stečenih znanja, umenja i veština u različitim situacijama. Obezbeđuje uključivanje učenika u organizovane oblike rada van škole (konkursi, smotre, takmičenja). Za svakog učenika vodi dosije u koji unosi bitne podatke o njegovom napredovanju u razvoju, te se stara da taj dosije prati učenike pre upisa u srednju školu.
8. **Učenici se samostalno opredeljuju za dodatni rad** iz srpskog jezika (mogu biti motivisani, ali nikako prisiljavani na to). Prilikom opredeljivanja učenika za dodatni rad, objektivno treba proceniti motive koji su uticali na njihovu odluku (u obzir dolaze samo stvarno nadareni učenici, ocene iz srpskog jezika, a želje učenika i roditelja ne predstavljaju presudan faktor, jer ne mora u svakom odeljenju da bude darovitih učenika za ovaj predmet, talentovanih za sve predmete i oblasti). Učenik ostaje uključen u dodatni rad onoliko vremena (godina) koliko želi. Posebno treba voditi računa o tome da se daroviti učenici ne opterećuju iznad njihovih stvarnih mogućnosti i želja (dovoljno je da učenik - uz redovnu nastavu - bude angažovan još samo u jednom vidu vaspitno-obrazovnog rada - dodatnom radu, na primer, iz ovog predmeta).

MATERNJI JEZICI PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA
(4 časa nedeljno, 136 časova godišnje)

ALBANSKI JEZIK

BUGARSKI JEZIK

MAĐARSKI JEZIK

RUMUNSKI JEZIK

RUSINSKI JEZIK

SLOVAČKI JEZIK

HRVATSKI JEZIK

BOSANSKI JEZIK

Naziv predmeta **SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK**
PROGRAM A
ZA UČENIKE ČIJI MATERNJI JEZIK PRIPADA NESLOVENSKIM JEZICIMA I KOJI ŽIVE U
HOMOGENIM SREDINAMA
(osnovni nivo standarda)

Cilj učenja *srpskog kao nematernjeg jezika* jeste osposobljavanje učenika da se služi srpskim jezikom na osnovnom nivou u usmenoj i pisanoj komunikaciji radi kasnijeg uspešnog uključivanja u život zajednice i ostvarivanja građanskih prava i dužnosti, kao i uvažavanje srpske kulture i razvijanje interkulturalnosti kao temeljne vrednosti demokratskog društva.

Razred **Osmi**

Godišnji fond časova **68 časova**

ISHODI Po završenoj temi/oblasti učenik će biti u stanju da:	OBLAST/TEMA	SADRŽAJI
- razume i koristi predviđeni leksički fond; - razume i koristi gramatičku materiju usvajanu u prethodnim razredima; - koristi osnovne vrste zavisnih rečenica; - sastavlja složenije sintagme;	JEZIK	Oko 100 novih punoznačnih i pomoćnih reči; Gramatički sadržaji iz prethodnih razreda (ponavljanje i uvežbavanje na poznatoj i novoj leksici); Zavisne rečenice: vremenska (s veznikom <i>kad</i>), namerna (s predikatom u prezentu), izrična (s veznikom <i>da</i>) i odnosna (sa zamenicom <i>koji</i> u funkciji subjekta); Tvorba najfrekventnijih prideva izvedenih sufiksima <i>-ski</i> i <i>-(i)ji</i>;
- savladane (već usvojene) sadržaje iz književnosti povezuje sa novim književnoumetničkim tekstovima i koristi ih u njihovom tumačenju; - iskaže sopstveni doživljaj književnog dela uz obrazloženje; - odredi temu, motive i likove, glavni događaj, vreme i mesto dešavanja radnje; - razume i imenuje odnose među likovima u tekstu; - razume ulogu humora u delu; - razlikuje pripovedanje u prvom i trećem licu; - dramatizuje (uz pomoć nastavnika) odlomak proznog teksta u kratkim dijalozima; - iznese jedan argument zbog čega bi književno delo preporučio drugu; - prepozna slične motive u književnim delima na maternjem jeziku;	KNJIŽEVNOST	Narodna bajka po izboru (adaptirana) Narodna priča: "Tamni vilajet" (adaptirana) Narodna lirska obredna pesma po izboru Narodna epska pesma po izboru (adaptirani odlomak) Stevan Raičković: "Selidba" (odlomak) Miroslav Antić: "Plava zvezda" Jasminka Petrović: "Moja porodica" (odlomak iz romana "Ovo je najstrašniji dan u mom životu") Milan Šipka: "Vežba" (iz knjige "Priče o rečima") Dobrica Erić: "Vašar u Topoli" (odlomci) Jasminka Petrović: "Kroz trnje do zvezda" (odlomak iz knjige "Kaži teti "Dobar dan"") Stanislav Živković: "Čudesni život slike" (odlomak iz knjige "Život slika") Izbor iz časopisa za mlade Konstruisani tekstovi o Đavoljoj varoši ili Vinči Po slobodnom izboru (u skladu sa interesovanjima učenika), nastavnik bira još dva teksta koja nisu na ovoj listi. Nastavnik bira 6 tekstova za obradu.

- razume informacije bitne za zadovoljenje svakodnevnih životnih potreba; - razume sadržaj kratkog govorenog ili pisanog teksta; prati glavnu ideju u svakodnevnoj komunikaciji i povezuje uzrok i posledicu; - u nekoliko kontinuiranih rečenica opiše sebe i ljude iz okruženje; ispriča neki događaj; saopšti svoje namere, želje i potrebe; adekvatno koristi komunikativne modele za najčešće govorne činove; - pismeno ili usmeno prenese kratke informacije dobijene od drugih; - normalnim tempom čita i razume leksički i gramatički poznat tekst pisan ćirilicom ili latinicom, a pojedinačne nepoznate reči određuje na osnovu konteksta; - piše kraće tekstove u skladu sa ortografskom normom na zadate teme i organizuje ih u smisaone celine.	JEZIČKA KULTURA	I. Lično predstavljanje: osnovne informacije o sebi - kratka biografija II. Porodica i ljudi: ljudske vrline i mane III. Život u kući: održavanje stambenog prostora (krećenje, popravke); planiranje i organizacija poslova i obaveza u kući; porodična okupljanja IV. Hrana i piće: pripremanje hrane; zdrave navike u ishrani V. Odeća i obuća: estetska komponenta izgleda, nakit i modni detalji VI. Zdravlje: adolescencija, opasnosti od bolesti zavisnosti VII. Obrazovanje: mogućnosti daljeg školovanja, vrste srednjih škola, zanimanja; osnovni pojmovi iz hemije VIII. Priroda: ekologija, zaštita prirode IX. Sport: aktuelne i tradicionalne sportske manifestacije; ponašanje na sportskim manifestacijama X. Kupovina: kupovina u specijalizovanim prodavnicama (prodavnica sportske opreme, knjižara...) XI. Naselja saobraćaj, javni i uslužni objekti: kulturnoistorijski spomenici; korišćenje javnog prevoza, ponašanje u saobraćaju; muzej, galerija XII. Vreme: vremenski raspored nedeljnih aktivnosti XIII. Kultura, umetnost, mediji: pozorišna predstava; internet i društvene mreže (prednosti i mane) XIV. Komunikativni modeli: psihološka stanja i raspoloženja; davanje saveta
--	----------------------------	---

Obavezna su dva pismena zadatka u toku školske godine (u drugom i u četvrtom klasifikacionom periodu).

Ključni pojmovi sadržaja: srpski kao maternji jezik, slušanje, razumevanje, govor, čitanje, pisanje

PROGRAM B

ZA UČENIKE ČIJI MATERNJI JEZIK PRIPADA SLOVENSKIM JEZICIMA I KOJI ŽIVE U VIŠENACIONALNIM SREDINAMA (srednji - napredni nivo standarda)

Cilj Učenja *srpskog kao maternjeg jezika* jeste osposobljavanje učenika da vodi usmenu i pisanu komunikaciju sa govornicima srpskog kao maternjeg jezika radi kasnijeg punog uključivanja u život zajednice i ostvarivanja građanskih prava i dužnosti, kao i upoznavanje srpske kulturne baštine i razvijanje interkulturalnosti kao temeljne vrednosti demokratskog društva.

Razred

Osmi

Godišnji fond časova **68 časova**

ISHODI Po završenoj temi/oblasti učenik će biti u stanju da:	OBLAST/TEMA	SADRŽAJI
- razume i koristi predviđeni leksički fond; - razume i koristi gramatičku materiju usvajanu u prethodnim razredima; - u govoru i pisanju uobličava složenije sintagme i koristi zavisne rečenice; - razume iskaze u kojima se upotrebljava prezent za budućnost i prošlost;	JEZIK	Oko 100–150 novih punoznačnih i pomoćnih reči, uključujući i osnovne pojmove iz školskih predmeta; Gramatički sadržaji iz prethodnih razreda (ponavljanje i uvežbavanje na poznatoj i novoj leksici); Nekongruentni atribut; Zavisne rečenice: vremenska (s veznicima <i>kad, dok, čim, pre nego što</i>), namerna (s predikatom u prezentu i potencijalu), izrična (s veznicima <i>da, kako, što</i>), odnosna, dopusna (s veznikom <i>iako</i>); Prezent za označavanje prošle i buduće radnje; Tvorba prideva izvedenih sufiksima <i>-ski</i> i <i>-(i)ji</i>
- savladane (već usvojene) sadržaje iz književnosti povezuje sa novim književnoumetničkim tekstovima i koristi ih u njihovom tumačenju; - uporedi sopstveni doživljaj književnog dela sa doživljajem svog druga, uz obrazloženje; - odabrana književna dela predviđena nastavnim programom lokalizuje u osnovne književne kontekste (usmena/autorska i lirska/epika/dramska književnost); - razume značaj dela velikih srpskih pisaca za srpsku kulturu; - upoređuje književnost na maternjem jeziku sa srpskom književnošću; - uočava bitne poetske elemente u strukturi književnoumetničkog teksta koristeći književnoteorijsko znanje stečeno na časovima maternjeg jezika; - obrazloži razlike između književnoumetničkog i neumetničkog teksta koji obrađuju iste/slične teme, likove i događaje;	KNJIŽEVNOST	Narodna lirska obredna pesma po izboru Narodna epska pesma po izboru (adaptirani odlomak) Stevan Raičković: "Selidba" (odlomak) Jasminka Petrović: "Moja porodica" (odlomak iz romana "Ovo je najstrašniji dan u mom životu") Milan Šipka: "Vežba" (iz knjige "Priče o rečima") Dobrica Erić: "Vašar u Topoli" (odlomci) Jasminka Petrović: "Kroz trnje do zvezda" (odlomak iz knjige "Kaži teti "Dobar dan"") Stanislav Živković: "Čudesni život slike" (odlomak iz knjige "Život slike") Milovan Vitezović: "Princ Rastko - Sveti Sava" (odlomak) Milutin Tasić: "Stevan Stojanović Mokranjac" (odlomak iz knjige "Srpski velikani umetnosti") Gradimir Stojković: "Jednostavnije ne može biti" Vesna Aleksić: odabrani kraći odlomci iz knjige "Kaljavi konj - priče iz slovenske mitologije" Izbor iz časopisa za mlade Konstruisani tekst o Đavoljoj varoši ili Vinči Po slobodnom izboru (u skladu sa interesovanjima učenika), nastavnik bira još dva teksta koja nisu na ovoj listi. Nastavnik bira 8 tekstova za obradu.

- razume sadržaj jasno izgovorenog teksta o stvarima, osobama i aktivnostima iz svakodnevnog života; - razume sadržaj emisija elektronskih medija o poznatoj temi; - učestvuje u svakodnevnoj komunikaciji koristeći izraze u skladu sa govornom situacijom; govori o poznatim temama, postavlja pitanja, daje odgovore, samostalno izlaže u skladu sa predviđenim temama i sadržajima; - čita i većim delom razume kraći nepoznat tekst pisan ćirilicom ili latinicom, tematski blizak njegovom interesovanju i uzrastu; - piše ćirilicom ili latinicom tekst do 15 rečenica na teme predviđene programom.	JEZIČKA KULTURA	I. Lično predstavljanje: osnovne informacije o sebi - kratka biografija II. Porodica i ljudi u okruženju: ljudske vrline i mane III. Život u kući: održavanje stambenog prostora (krećenje, popravke), osnovni alati, oruđe; porodični izleti i putovanja, porodična okupljanja IV. Hrana i piće: pripremanje hrane; zdrave navike u ishrani V. Odeća i obuća: estetska komponenta izgleda, nakit i modni detalji VI. Zdravlje: adolescencija, opasnosti od bolesti zavisnosti VII. Obrazovanje: mogućnosti daljeg školovanja, vrste srednjih škola, zanimanja; osnovni pojmovi iz hemije VIII. Priroda: ekologija, zaštita prirode; karakteristike i zanimljivosti pojedinih regija, nacionalni parkovi IX. Sport: aktuelne i tradicionalne sportske manifestacije; ponašanje na sportskim manifestacijama X. Kupovina: kupovina u specijalizovanim prodavnicama (prodavnica sportske opreme, knjižara...) XI. Naselja saobraćaj, javni i uslužni objekti: korišćenje javnog prevoza, ponašanje u saobraćaju; muzej, galerija XII. Vreme: vremenski raspored nedeljnih aktivnosti XIII. Kultura, umetnost, mediji: spomenici kulture; značajni događaji iz kulturne prošlosti; internet i društvene mreže kao izvori informacija XIV. Komunikativni modeli: psihološka stanja i raspoloženja; davanje saveta
Obavezna su dva pismena zadatka u toku školske godine (u drugom i u četvrtom klasifikacionom periodu).		

Ključni pojmovi sadržaja: srpski kao maternji jezik, slušanje, razumevanje, govor, čitanje, pisanje

UPUTSTVO ZA DIDAKTIČKO-METODIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

Predmet *srpski kao maternji jezik* pohađaju učenici koji nastavu slušaju na nekom od jezika nacionalnih manjina. Među tim učenicima postoje izrazite razlike u stepenu ovladanosti srpskim jezikom prilikom polaska u školu i u tempu i obimu kojim mogu napredovati tokom školovanja. Ova razlika uslovljena je različitim maternjim jezicima od kojih su jedni bliski srpskom jeziku (razlike među njima su takve da ne moraju ometati komunikaciju), dok su drugi strukturno toliko različiti da, bez elementarnog poznavanja jednog od njih, komunikacija među govornicima nije ostvariva. Osim toga, na nivo kojim učenici realno mogu ovladati srpskim jezikom utiče i sredina u kojoj žive (pretežno homogena ili heterogena sredina).

Imajući ovo u vidu, za predmet *srpski kao maternji jezik* sačinjena su dva programa.

Prema postavljenom cilju, očekivanim ishodima i datim sadržajima, prvi program (A) primeren je učenicima čiji se maternji jezici izrazito razlikuju od srpskog, koji žive u pretežno jezički homogenim sredinama i imaju malo kontakata sa srpskim jezikom, a u školu polaze gotovo bez ikakvog predznanja srpskog jezika.

Drugi program (B) predviđen je za učenike koji žive u jezički mešovitim sredinama, koji mogu brže i u većem obimu da savladavaju srpski jezik, odnosno da, u skladu s uzrastom, dostignu viši nivo vladanja srpskim jezikom.

Oba programa za predmet *srpski kao nematernalni jezik* sadrže tri oblasti: Jezik, Književnost i Jezičku kulturu. One su funkcionalno povezane, prožimaju se i međusobno dopunjuju. Stoga ih treba razumeti kao delove kompleksne celine koji doprinose ostvarivanju ishoda ovog predmeta, svaki sa svojim specifičnostima. Nastavnik je obavezan da se upozna sa ishodima i programskim sadržajima prvog ciklusa obrazovanja ili prethodnih razreda.

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Nastavni program orijentisan na ishode nastavniku daje veću slobodu u kreiranju i osmišljavanju nastave i učenja. Uloga nastavnika je da kontekstualizuje dati program potrebama konkretnog odeljenja imajući u vidu: sastav odeljenja i mogućnosti učenika; udžbenike i druge nastavne materijale koje će koristiti; tehničke uslove, nastavna sredstva i medije kojima škola raspolaže; resurse, mogućnosti, kao i potrebe lokalne sredine u kojoj se škola nalazi. Polazeći od datih ishoda i sadržaja, nastavnik najpre kreira svoj globalni plan rada, na osnovu koga će kasnije razvijati svoje operativne planove. Ishodi definisani po oblastima olakšavaju nastavniku dalju operacionalizaciju ishoda na nivo konkretne nastavne jedinice. Sada nastavnik za svaku oblast ima definisane ishode. Od njega se očekuje da za svaku nastavnu jedinicu, u fazi planiranja i pisanja pripreme za čas, definiše piramidu ishoda na tri nivoa: one koje bi svi učenici trebalo da dostignu, one koje bi većina učenika trebalo da dostigne i one koje bi trebalo samo neki učenici da dostignu.

Na ovaj način postiže se indirektna veza sa standardima na tri nivoa postignuća učenika. Pri planiranju treba, takođe, imati u vidu da se ishodi razlikuju, da se neki lakše i brže mogu ostvariti, ali je za većinu ishoda potrebno više vremena, više različitih aktivnosti. U fazi planiranja nastave i učenja veoma je važno da nastavnik pristupi udžbeniku kao jednom od nastavnih sredstava koje je poželjno bogatiti i proširivati dodatnim, samostalno izrađenim nastavnim materijalima. Pored udžbenika, kao jednog od izvora informacija, na nastavniku je da učenicima omogući uvid i iskustvo korišćenja i drugih izvora saznavanja.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

JEZIK

Oblast **Jezik** obuhvata leksiku i gramatičke modele srpskog jezika. U sadržajima i ishodima ove oblasti nalaze se okvirni broj reči i gramatički elementi kojima učenik treba da ovlada u svakom razredu. U ovoj oblasti programa težište je na postepenom usvajanju sistema srpskog jezika počev od 1. razreda. Jezik počinje da se usvaja pomoću minimalnog broja reči upotrebljenih u osnovnim rečeničnim modelima s jasnim komunikativnim kontekstom. Odnosno, reči i njihovi oblici ne usvajaju se izolovano, već u rečeničnom, odnosno komunikativnom kontekstu. Za produktivnu upotrebu jezika nefunkcionalno je vankontekstualno učenje paradigmi (učenje samih oblika reči).

Usvajanje gramatike srpskog jezika u početnim fazama na mlađem uzrastu pretežno je nesvesno - u raznovrsnim aktivnostima učenici slušaju iskaze na srpskom jeziku, ponavljaju ih i kombinuju u odgovarajućim poznatim i bliskim kontekstima. U narednim fazama nastavnik pomaže učenicima da uoče jezička pravila i počnu da ih primenjuju.

Da bi učenik ovladao određenim fondom reči i gramatičkim elementima, neophodno je da ih razume i dugotrajno uvežbava. Na taj način stvaraju se preduslovi da ih primeni u odgovarajućoj komunikativnoj situaciji. Formalno poznavanje gramatičkih pravila ne podrazumeva i sposobnost njihove primene, te je takvo znanje korisno samo ukoliko pomaže boljem razumevanju nekih pravilnosti sistema. Odnosno, savladavanje gramatičkih pravila nije samo sebi cilj. Objašnjenje gramatičkih pravila, ukoliko nastavnik proceni da je korisno, treba da bude usklađeno s uzrastom učenika, njegovim kognitivnim sposobnostima, predznanjima u maternjem jeziku i svedeno na ključne informacije neophodne za primenu. Učenikovo poznavanje gramatičkih pravila procenjuje se i ocenjuje na osnovu upotrebe u kontekstu, bez insistiranja na njihovom eksplicitnom opisu.

Na nižem nivou vladanja jezikom (sredine u kojima se realizuje A program) važno je da se kod učenika razvije sposobnost razumevanja i konstruisanja iskaza koji sadrže elemente određene programom. Pritom je u produkciji (sastavljanju i kazivanju iskaza) na ovom nivou bitno da značenje poruke bude razumljivo, dok se gramatička ispravnost postiže postepeno. Na tom nivou očekuju se tipične greške izazvane interferencijom i nedovoljnom savladanošću materije. Greške nisu samo znak nepoznavanja gradiva, već su upravo pokazatelj da je učenik spreman da se upusti u komunikaciju, što nastavnik treba da podstiče. To ne znači da greške uopšte ne treba ispravljati. Nastavnik odlučuje o tome kada će, na koji način i koje greške ispravljati, vodeći računa istovremeno i tome da učenika motiviše za komunikaciju i o tome da se greške postepeno redukuju.

Upravo su časovi iz oblasti Jezik pogodni za usmereno, ciljano usvajanje pojedinih segmenata, gramatičkih elemenata srpskog jezika. Tokom ovih časova preporučuje se dinamičko smenjivanje različitih aktivnosti: različiti tipovi vežbi slušanja, provera razumevanja slušanog, ponavljanje, gramatičko i leksičko variranje modela, dopunjavanje, preoblikovanje potvrdnih u upitne i negirane forme i sl.

Realizacija nastave *srpskog kao nematernjeg jezika* prema B programu podrazumeva određeno vladanje srpskim jezikom od početka školovanja, odnosno mogućnost bržeg napredovanja u toku školovanja. U takvim okolnostima očekuje se manja zastupljenost grešaka i njihovo brže ispravljanje. Primena B programa podrazumeva ovladanost sadržajima A programa i podizanje jezičke kompetencije na viši nivo, te je nastava jezika u funkciji osposobljavanja učenika za pravilno komuniciranje savremenim standardnim srpskim jezikom u skladu s jezičkim i vanjezičkim kontekstom.

Budući da učenici koji pohađaju nastavu *srpskog kao nematernjeg jezika*, pohađaju i nastavu maternjeg jezika, svrsishodno je u odgovarajućim prilikama koristiti transfer znanja stečenih na maternjem jeziku i o maternjem jeziku. Nastava *srpskog kao nematernjeg jezika* treba da bude u korelaciji s nastavom maternjeg jezika.

Jezička građa se iz razreda u razred postepeno proširuje i usložnjava, ona je kumulativna i nadovezuje se na prethodnu. Uvođenje novog elementa podrazumeva ovladanost prethodnim, što znači da se nova građa oslanja na prethodnu koja se kontinuirano uvežbava. Sledeći primeri kraćih tekstova ilustruju primenu jezičke materije poštujući postupnost i uvođenje novih jezičkih sadržaja u svakom razredu u A programu:¹

¹ U zagradi su navedeni sadržaji oblasti Jezik za svaki razred.

1. razred (prezent glagola u 1, 2. i 3. licu jednine (potvrdni i odrični oblik); prosta rečenica s imenskim delom predikata; lične zamenice 1, 2. i 3. lica jednine u funkciji subjekta; prosta rečenica s glagolskim predikatom; imenice u lokativu jednine s predlozima *u* i *na* uz glagol *jesam*): *Zdravo! Ja se zovem Marija. Ja sam u školi. Ovo je učionica. Učenik je u učionici. On crta. To je učiteljica. Ona sedi na stolici.*

2. razred (prosta rečenica s pridevom u imenskom delu predikata; akuzativ imenica bez predloga; lokativ s predlozima *u* i *na*; akuzativ s predlozima *u* i *na* sa glagolom *ići*; prezent glagola za sva tri lica i oba broja; lične zamenice 1, 2. i 3. lica množine u funkciji subjekta; prisvojne zamenice za 1. i 2. lice jednine sva tri roda u funkciji atributa i imenskog dela predikata): *Ovo je moja škola. Mi smo učenici. Idemo u školu. Imamo torbe. Torbe su velike. Dečaci se igraju u dvorištu. Oni imaju loptu. Oni vole fudbal.*

3. razred (perfekat glagola (sva tri lica i oba broja); prisvojne zamenice za treće lice jednine sva tri roda; prilozi *sada*, *danas* i *juče*): *Marija danas slavi rođendan. Ovo je njena mama. Ona je juče pravila tortu. Ovo je njen tata. Tata je pravio sendviče. Došli su gosti. Marija je vesela.*

4. razred (futur I glagola (sva tri lica i oba broja); imperativ (2. lice jednine i množine najfrekventnijih glagola); imenica u dativu u funkciji nepravog objekta uz glagole davanja i govorenja; prisvojne zamenice za sva tri lica jednine i množine -slaganje s imenicom u jednini; prilozi *sutra*, *ujutru*, *uveče*; uzročna rečenica s veznicima *jer* i *zato što*; frekventni prilozi za način (*brzo*, *polako*, *lepo*); tvorba imenica sa značenjem vršioca radnje, imaoca zanimanja izvedenih sufiksima: *-ar*, *-ac*, *-ač*; imenice koje označavaju žensku osobu izvedene sufiksima: *-ica*; *-ka*): *Moj razred će sutra ujutru ići na izlet. Ja ću ustati u sedam sati. Napraviću sendvič. Učiteljica je rekla učenicima: "Ponesite vodu jer će biti toplo". Brzo ću se spakovati. Vozač Ivan će voziti autobus.*

5. razred (uzročna rečenica s veznicima *jer* i *zato što*; odredbe za način iskazane frekventnim načinskim prilozima; složeni glagolski predikat s modalnim glagolima: *trebati*, *morati*, *moći*, *smeti*, *želeti*; imenice u genitivu s predlozima *ispred*, *iza*, *iznad*, *ispod*, *pored* u funkciji odredbe za mesto; kongruencija atributa i imenice u nominativu i akuzativu; tvorba imenica kojima se označavaju nazivi sportista; tvorba priloga od prideva): *Ja želim da igram košarku. Treba mnogo trenirati. Jednog dana biću košarkaš. Pored moje kuće je košarkaški klub. Upisuju nove članove. Moja starija sestra trenira plivanje. Ona je dobra plivačica i vredno trenira.*

6. razred (imenice u genitivu s predlozima *od* i *do* u funkciji odredbi za mesto i vreme; prilozi *rano*, *kasno*, *uvek*, *nikad*, *ponekad*, *često*, *retko*, *ceo* (dan), *dugo*, *zimi*, *leti*; kongruencija atributa i imenice u nominativu i akuzativu; imenica u instrumentalu sa značenjem sredstva i društva; komparativ i superlativ prideva i priloga; prisvojni pridevi na *-ov/ev*, *-in* (u nominativu); nazivi zemalja i regija izvedeni sufiksima: *-ija*, *-ska*): *Imam dvanaest godina i idem u šesti razred. Volim modernu muziku. Sviram gitaru od četvrtog razreda. U junu ću ići na takmičenje u Italiju. Imam dobre drugove i drugarice. S njima idem u školu autobusom jer je škola daleko. Uvek se dobro zabavljamo. Leti često idemo na bazen biciklima. Moj najbolji drug se zove Marko. On je niži od mene i bolji je učenik jer više uči. Markova sestra se zove Mirjana.*

7. razred (imenice u genitivu s predlozima *sa, iz, oko, između* u funkciji odredbe za mesto; imenice u genitivu s predlozima *pre i posle* u funkciji odredbe za vreme; lokativ u funkciji nepravog objekta uz glagole govorenja i mišljenja; imeničke, brojne i priloške sintagme sa značenjem količine; kongruencija atributa i imenice u dativu, instrumentalu i lokativu; najfrekventnije zbirne imenice sa sufiksom *-je*; tvorba imenica za označavanje mesta (prostora i prostorija) na kojem se vrši radnja: *-ište/-lišće, -onica*); tvorba imenica sa značenjem etnika (primeri iz okruženja): *Moja porodica živi u kući. Oko kuće imamo cveće. Naš sused je Mađar. Između naše i njegove kuće nalazi se malo igralište. S drugovima često idem tamo posle škole. Ponekad kupimo flašu soka i nekoliko kesica semenki, sedimo na drvenim klupama i razgovaramo o novim filmovima, strogim nastavnicima, muzici i raznim drugim stvarima. Prošle nedelje smo pomagali našem starom susedu da popravi ljuljaške i klackalice. Tako će i mlađoj deci biti lepše.*

8. razred (zavisne rečenice: vremenska (s veznikom *kad*), namerna (s predikatom u prezentu), izrična (s veznikom *da*) i odnosna (sa zamenicom *koji* u funkciji subjekta); tvorba prideva sufiksima *-ski* i *-(i)ji*): *Juče sam imala mnogo domaćih zadataka. Kad sam ih završila, uključila sam televizor. Posle pola sata u sobu je ušao moj brat i promenio kanal. Hteo je da gleda utakmicu. Rekla sam mu da ja želim da gledam omiljenu seriju koja počinje za pet minuta. On je rekao da je utakmica veoma važna, jer igraju srpska i mađarska reprezentacija. Nismo hteli da se svađamo. Dogovorili smo se da on ide u dnevnu sobu i tamo gleda utakmicu.*

KNJIŽEVNOST

Program A predmeta *srpski kao maternji jezik* namenjen je homogenoj sredini, učenicima koji veoma retko imaju kontakata sa govornicima čiji je maternji jezik srpski. Poznavanje jezika je na osnovnom (elementarnom) nivou, komunikacija na srpskom jeziku se teško ostvaruje, gramatički modeli su neuvežbani pošto učenici nemaju prilike da koriste srpski jezik, njihov rečnik ne sadrži veliki broj reči, reči veoma lako iz aktivnog fonda prelaze u pasivni i budu zaboravljene, leksika se usvaja sporije nego kod učenika heterogene sredine, interferencijske greške se često pojavljuju u tolikom obimu da ometaju razumevanje rečenice; iz ovih razloga bi akcenat trebalo da bude na leksici i jezičkim obrascima (modelima) koji će im obezbediti temelj za jednostavnu komunikaciju na srpskom jeziku.

U svakom razredu učenicima je ponuđeno više tekstova od broja koji je obavezujući. Osnovni kriterijum za izbor tekstova je nivo poznavanja jezika. Pored odabranih tekstova, obrađuju se i tekstovi po slobodnom izboru, pri čemu se vodi računa o nivou poznavanja jezika i interesovanjima učenika. Uz originalne književne tekstove planirana je i obrada konstruisanih tekstova koji treba da budu u funkciji obogaćivanja leksike neophodne za svakodnevnu komunikaciju na osnovnom nivou. Predlaže se da nastavnik planira najmanje tri časa za obradu jednog teksta kroz teme. Pesme koje se pevaju ne zahtevaju obavezno obradu, gramatička i leksička objašnjenja jezičkih pojava.

Oblast nastavnog programa Književnost doprinosi postizanju komunikativne funkcije jezika. Osnovna funkcija književnoumetničkih tekstova, odnosno adaptacija, pored osposobljavanja učenika za komunikativnu upotrebu jezika, jeste i upoznavanje učenika sa kulturom, istorijom i tradicijom srpskog naroda, kao i s književnim delima značajnim za srpsku književnost.

Funkcije adaptiranog književnog teksta u A programu:

- usvajanje leksike određenog tematskog kruga potrebne za svakodnevnu komunikaciju;
- čitanje, odnosno slušanje teksta u funkciji uvežbavanja razumevanja pisanog i govornog jezika - uvežbava se čitanje u sebi i čitanje sa razumevanjem;
- zadaci u vezi sa tekstem razvijaju umenje razumevanja teksta, uvežbava se veština pisanja, sastavljanje i pisanje rečenica koje sadrže poznatu leksiku uz uvežbavanje osnovnih jezičkih obrazaca, kao i razvijanje sposobnosti sastavljanja rečenica govornog jezika (prilikom pisanih i govornih vežbi tolerišu se interferencijske greške koje ne ometaju razumevanje rečenice);
- odgovori na pitanja (usmeno i pismeno) pomažu učeniku da razvije mehanizme sastavljanja rečenica na srpskom jeziku, odnosno izlaganje na srpskom jeziku uz vidno prisustvo interferencijskih grešaka - uputno je da nastavnik vrši korekcije ukazujući na pravilne oblike;
- reprodukcija teksta ili prepričavanje razvijaju sposobnost upotrebe jezika - učenik treba da se izrazi koristeći više rečenica, da formira i razvija govorne sposobnosti.

Književnoumetnički, adaptirani i konstruisani tekstovi pogodni su za tumačenje, pri čemu se uzimaju u obzir uzrast i predznanja učenika. Tekstovi su ujedno i polazna osnova za uvežbavanje novih reči i izraza, jezičkih modela, čitanja, pisanja, govora; stoga tri časa namenjena jednom tekstu predstavljaju istovremeno i obradu i uvežbavanje gradiva.

Rad na tekstu obuhvata:

1. Semantizaciju nepoznatih reči: semantizacija može da se izvede pomoću sinonima koji su poznati učenicima, vizuelnim prikazivanjem reči, postavljanjem reči u kontrastne parove (*mali-veliki*), opisivanjem reči jednostavnim rečenicama. Nastavnik mora da vodi računa da rečenica kojom opisuju nepoznatu reč sadrži učenicima poznate reči. Prevod je opravdan samo u slučaju kada ne postoje druga sredstva za objašnjenje značenja reči. Preporučuje se upotreba rečnika na času.
2. Slušanje ili čitanje teksta: savetuje se da nastavnik prvi put pročita tekst - na ovaj način učenici čuju pravilan izgovor reči, pošto učenici homogene sredine retko imaju prilike da čuju srpski jezik, nastavnikovo glasno čitanje je od izuzetne važnosti. Preporučuje se upotreba audio-vizuelnih sredstava. Zahtevi koji se u programu tiču učenja odlomaka iz poezije i proze napamet podstiču usvajanje modela govorenja, kao i intonaciju reči i rečenica.
Dramatizacija tekstova vezuje se i za javni nastup, ali i za razgovor o književnom delu pošto predstavlja vid njegove interpretacije. Saživljavanjem sa likovima dela, učenici mogu ispoljiti osećanja koja prepoznaju u ponašanju junaka i o kojima zaključuju.
3. Kontekstualizacija nove leksike: neophodno je da učenici nove reči postave u rečenični kontekst kako bi se leksika uvežbavala paralelno sa konstruisanjem rečenica. Rečenice treba da budu jednostavne da bi se izbegao veliki broj grešaka koje neminovno nastaju u složenijim konstrukcijama. Ukoliko rečenica sadrži previše grešaka, postaje nerazumljiva slušaocu. Kontekstualizacija novih reči je bitan element funkcionalne upotrebe jezika pošto navodi učenika da sastavlja rečenice i aktivira rečnički fond i jezičke modele.
4. Pitanja u vezi s tekstom (u pisanoj formi i usmeno): proces razumevanja teksta ima više etapa. Tek kada se nova leksika usvoji i primeni u rečenicama može da se pređe na nivo razumevanja teksta. Nivo na kojem je učenik razumeo tekst može da se utvrdi postavljanjem pitanja u vezi s tekstom. Pitanja treba da se zasnivaju na leksici koju su ranije usvojili uz upotrebu novih reči obrađenih u tekstu. Uputno je da pitanja budu kratka (*Šta je u Vesninoj torbi?* - tekst *Vesna i torba*). Korisno je da deo pitanja bude u pisanoj, a deo u govornoj formi. Značajno je da se primarno uvežbava govor, a zatim i pisanje.
5. Pitanja povodom teksta (u pisanoj formi i usmeno): učenici uvežbavaju i ostvaruju komunikaciju na srpskom jeziku zasnovanu na poznatoj leksici, uz tolerisanje grešaka koje ne ometaju razumevanje. Pitanja treba da budu u skladu s leksičkim fondom kojim učenici raspolažu (na primer: *Ko je junak priče?*; *Gde se odigrava radnja?*; *Kako izgleda junak priče?*; *Šta oseća devojčica u pesmi?*). Ovo je sledeći nivo u procesu usvajanja jezičkih veština čiji je cilj navođenje učenika da ostvare komunikaciju na srpskom jeziku. Ovaj cilj je često veoma teško postići kod učenika homogene sredine, ali je neophodno navesti učenika da usmeno, a potom i u pisanoj formi upotrebi određene reči ili izraze na srpskom jeziku.
6. Razgovor o tekstu: u skladu sa leksikom kojom učenici raspolažu razgovor se zasniva na prepoznavanju glavnih likova, aktivnostima koje se vezuju uz njih, na isticanju osobina likova iz teksta. Kao deo procesa uvođenja učenika u upotrebu jezika uputno je da se učenici, prema modelima iz tekstova podstiču da sastavljaju rečenice potrebne u govornim situacijama. Na primer, dramatizacija teksta *Vesna i torba* - *Vesna*: Moja torba je stara. *Olovka*: Šta radiš, Vesna? Zašto stavljaš puno stvari u torbu? U torbi nema mesta. *Tata*: Vesna, treba da kupim novu torbu. *Vesna*: Tata, molim te, kupi mi novu torbu. Učenici se podstiču da povodom teksta zaključuju o idejama prepoznatim u tekstu (*Šta tekst kazuje o Vesninim osobinama?*).
Prilikom obrade poezije ne insistira se na književnoj teoriji, već na doživljaju lirске pesme. Podsticanje učenika da razume motive, pesničke slike i jezičkovstilska izražajna sredstva dovodi se u vezu sa ilustrovanjem značajnih pojedinosti, kao i s uvežbavanjem intonacije stiha i uočavanjem rime u pesmi.
7. Komparativni pristup: nastavnik planira uključivanje tekstova maternjeg jezika koji se porede sa predloženim delima srpske književnosti (ukoliko je to moguće) i sa primerima vezanim za film, pozorišnu predstavu, različite audio-vizuelne zapise; u obradu književnog dela uključuje i sadržaje iz likovne i muzičke kulture, strip i različite vrste igara (osmosmerke, rebusi, ukrštene reči, asocijacije...).
Prilikom uočavanja bitnih poetskih elemenata u strukturi književnoumetničkog teksta, koristeći znanje stečeno na časovima maternjeg jezika, nastavnik se trudi da kod učenika (u skladu sa njihovim mogućnostima) objasni osnovne oblike pripovedanja (naracija, deskripcija, dijalog); pojam sižea i fabule, funkciju pesničke slike; ulogu jezičkovstilskih sredstava i druge osnovne poetske odlike teksta.
8. Oblikovanje kratkog teksta u pismenoj formi ili usmeno na osnovu adaptiranog književnog teksta: ovaj nivo upotrebe srpskog jezika u govornoj ili pisanoj formi predstavlja glavni cilj oblasti Književnost u A programu. Pokušaj samostalnog sastavljanja kraćeg teksta od pet ili šest rečenica (u paru ili u grupi)

predstavlja viši nivo u ostvarivanju komunikativne funkcije jezika. Učenici razvijaju mehanizam upotrebe jezičke građe i jezičkih modela; spajaju reči u rečenice uz poštovanje gramatičkih struktura, zatim spajaju više rečenica u kraći tekst. Proces se odnosi i na govoreni i na pisani tekst.

Program B:

Književnoumetnički tekstovi u nastavi *srpskog kao nematernjeg jezika* imaju višestruku funkciju. Čitajući i tumačeći književnoumetnička dela i izabrane odlomke najznačajnijih dela srpskih pisaca, učenici će imati priliku da se upoznaju sa srpskom kulturnom baštinom i tako bolje razumeju sličnosti i razlike koje postoje između kulture naroda kojem pripadaju i kulture naroda čiji jezik uče. Tekstovi istovremeno predstavljaju izvor nove leksike i polaznu osnovu za dalji rad - razgovore, čitanje, interpretaciju, različite vrste govornih i pismenih vežbi i druge aktivnosti.

U oblasti nastavnog programa Književnost navedeni tekstovi usklađeni su s uzrasnim karakteristikama i jezičkim mogućnostima učenika. Dati predlog dela nastavnik će prilagođavati potrebama svojih učenika. Od predloženih dela, nastavnik samostalno bira ona koja će obrađivati, kao i dela kojima će proširiti spisak. Za svaki tekst je predviđeno po tri časa.

Za učenike koji *srpski kao nematernji jezik* budu savlađivali po programu koji je namenjen onima koji uče i žive u heterogenim jezičkim sredinama ili im je maternji jezik jedan od slovenskih jezika, predloženi su autentični književnoumetnički tekstovi ili odlomci iz njih. Ipak, postoje značajne razlike između učenika koji žive u heterogenoj sredini, a čiji je maternji jezik neslovenski, i učenika čiji je maternji jezik slovenski. Ove razlike je neophodno uzeti u obzir prilikom izbora tekstova za obradu i pri izradi udžbenika. Stoga se preporučuje autorima udžbenika i nastavnicima da neka od predloženih dela adaptiraju, skrate i prilagode jezičkom znanju i mogućnostima učenika čiji je maternji jezik neslovenski. Nastavnici koji rade s učenicima čiji maternji jezik pripada grupi slovenskih jezika, mogu se opredeljavati za autentična dela.

Bavljenje književnoumetničkim tekstom podrazumeva različite metodičke postupke koji će biti usmereni na njegovo što bolje razumevanje i tumačenje. Rad na tekstu sastoji se iz nekoliko etapa: uvodnog razgovora sa semantizacijom manje poznatih reči i izraza (ova etapa je posebno važna za učenike čiji jezik nije slovenski); prostorne i vremenske lokalizacije teksta; izražajnog čitanja; kratke provere umetničkog doživljaja i razumevanja teksta; razgovora o tekstu i njegovog tumačenja (različitih analitičko-sintetičkih postupaka kojima će se otkrivati estetske vrednosti dela, važne pojedinosti u njemu i mesta s posebnom ekspresivnošću); povezivanja dela s ličnim doživljajima i iskustvima učenika. Svaka od navedenih etapa zavisi od prirode teksta kao i od predznanja i mogućnosti učenika.

Uvodni razgovor i semantizacija manje poznatih reči i izraza biće za neke učenike od izuzetne važnosti za razumevanje dela i stoga im je potrebno posvetiti posebnu pažnju. O izboru reči za semantizaciju odlučuje nastavnik uvažavajući predznanja svojih učenika. Leksiku je najbolje semantizovati tokom uvodnog razgovora i pre prvog čitanja teksta kako bi se obezbedilo razumevanje sadržaja teksta nakon prvog čitanja. Reči se mogu semantizovati na različite načine - vizuelnim nastavnim sredstvima, demonstracijom, posredstvom sinonima i antonima, različitim opisnim definicijama i, ukoliko je to neophodno, reč se može i prevesti na maternji jezik učenika. Nije potrebno da sve reči koje se semantizuju uđu u aktivan leksički fond učenika, pojedine mogu ostati u pasivnom fondu. Leksika za koju se proceni da treba da uđe u aktivan leksički fond učenika, treba da bude zastupljena tokom razgovora o tekstu i njegove interpretacije, a korisno je osmisliti i različite leksičke vežbe koje će doprineti ostvarivanju ovog cilja. Učenike ovog uzrasta treba uvoditi i u korišćenje rečnika jer je ono sastavni deo čitanja. Važno je da se služe i dvojezičnim i jednojezičnim rečnicima i da ovladaju tehnikom pronalaženja reči i značenja koje reč ostvaruje u datom kontekstu. Rečnici predstavljaju veliku pomoć za čitanje i razumevanje tekstova različitih žanrova, naročito su korisni prilikom samostalnog čitanja.

Mnogi tekstovi, posebno odlomci iz obimnijih književnih dela, zahtevaće i lokalizaciju kako bi bili pravilno shvaćeni i doživljeni. Lokalizacija će u nekim slučajevima podrazumevati prepričavanje sadržaja koji prethode odlomku koji se obrađuje ili, na primer, davanje podataka o autoru. Neka će biti neophodno delo smestiti u prostorne i vremenske okvire i protumačiti društvene, istorijske i druge okolnosti u kojima se radnja odvija.

Čitanje teksta je od velike važnosti za njegovo razumevanje i doživljavanje. U nastavi književnosti javljaju se različiti oblici čitanja. Razumevanje, doživljavanje i tumačenje teksta uslovljeno je kvalitetom čitanja. Važno je da prvo interpretativno čitanje teksta obavi nastavnik ili da učenici poslušaju kvalitetan zvučni zapis. Ovako će se obezbediti pravilno razumevanje i bolji umetnički doživljaj teksta. Mnoga dela zahtevaće jedno ili više ponovljenih čitanja naglas ili u sebi, usmerenih ka određenom cilju. Potrebno je da učenici ovladaju tehnikama glasnog čitanja i čitanja u sebi. Čitanje u sebi može biti u funkciji boljeg razumevanja teksta i ono uvek treba

da bude usmereno od strane nastavnika, istraživačko. Učenici će, čitajući u sebi, pronalaziti u tekstu različite informacije kojima će potkrepljivati i svoje mišljenje i stavove, uvežbavaće brzo čitanje i osposobljavaće se za samostalno učenje. Cilj čitanja naglas jeste ovladavanje tehnikom čitanja i savlađivanje važnih činilaca glasnog čitanja (izgovora i intonacije reči i rečenice, jačine glasa, pauza). Ovim putem učenici se postepeno uvode u izražajno čitanje. Ono se uvežbava na pažljivo odabranim epskim, lirskim i dramskim tekstovima. Izražajno čitanje uvežbava se na prethodno obrađenim tekstovima, planski i uz dobru pripremu. Nastavnik treba da osposobi učenike da usklade jačinu glasa, intonaciju, ritam, tempo, pauze s prirodom i sadržinom teksta kako bi izražajno čitanje bilo što uspešnije.

Jedan od važnih oblika rada jeste učenje napamet i izražajno kazivanje kratkih odlomaka iz odabranih književnoumetničkih tekstova u stihu i prozi (lirskih pesama, odlomaka iz proznih i dramskih tekstova). Učenike treba postepeno voditi od glasnog čitanja ka izražajnom čitanju i kazivanju napamet naučenih odlomaka.

Tumačenje teksta umnogome će zavisiti od sredine u kojoj se nastava realizuje, predznanja učenika i njihovog maternjeg jezika. S učenicima koji savlađuju program za srednji nivo, tumačenje teksta imaće više obeležja razgovora o važnim pojedinostima u njemu - događajima, likovima, mestu i vremenu odvijanja radnje. Razgovori o tekstu treba da obezbede pravilno razumevanje događaja, uočavanje veza između događaja i likova, tumačenje postupaka glavnih junaka i njihovih osobina. Bez obzira na to što za ove razgovore nije nužno da učenici znaju stručnu terminologiju (osnovni motiv, epitet, opisna lirski pesma), oni se ne smeju svesti na puko prepričavanje sadržaja teksta. Razgovor o tekstu nastavnik treba da vodi tako da omogući učenicima da u njemu ispolje što veću kreativnost, da im postavlja problemske zadatke, navodi ih da razmišljaju o uzročno-posledničnim vezama u delu, podstiče ih da slobodno maštaju i iznose svoje utiske o umetničkim slikama u delu.

S naprednijim učenicima nastavnik može ostvariti kompleksniju analizu i interpretaciju dela tokom koje će učenici izvoditi složenije zaključke o događajima i likovima, otkrivati ekspresivna mesta u delu i iznositi svoje utiske o njima služeći se osnovnom terminologijom teorije književnosti. U nastavi *srpskog kao nematernjeg jezika* nastavnik treba da se oslanja na književnoteorijska znanja koje su učenici stekli na svom maternjem jeziku i da ih aktivira kad god je to moguće. Tako, na primer, prilikom obrade književnih dela i odlomaka, treba računati na to da su učenici u maternjem jeziku usvojili osnovne književnoteorijske pojmove: tema, motiv, glavni lik i dr. U skladu sa Opštim standardima postignuća za Srpski kao nematernji jezik; poznavanje terminologije iz teorije književnosti očekuje se samo od učenika naprednog nivoa. Oni će, na primerima izabranih dela i odlomaka iz srpske književnosti, proširivati saznanja koja su stekli na svom maternjem jeziku i bogatiti ih novom primerima.

Nakon razgovora o sadržaju dela i njegove interpretacije, potrebno je s učenicima razgovarati i o ličnim doživljajima koji su izazvani delom - podsticati ih da dovode u vezu delo sa svojim ličnim iskustvima, dopustiti im da postavljaju pitanja, stvoriti u učionici uslove u kojima će se razvijati dijalog i diskusija.

Veoma je važno da učenici aktivno učestvuju u svim etapama rada, da iznose svoja osećanja, zapažanja, mišljenja, zaključke i da ih obrazlažu. Učeničke aktivnosti ne smeju biti ograničene samo na rad na času. U obradu teksta učenike treba uvoditi zadavanjem različitih pripremnih zadataka, koje će oni rešavati kod kuće. Nakon obrade teksta važno je da učenici stečena znanja funkcionalno primenjuju u daljem radu - prilikom izrade domaćih zadataka, samostalnog čitanja i usvajanja znanja iz drugih nastavnih predmeta. Nastavniku i učenicima će stečena znanja i veštine biti dragocena za interpretaciju novih književnih dela.

Kad god je to moguće, nastavu književnosti potrebno je povezivati s nastavom jezika, uspostavljati unutarpredmetnu i međupredmetnu korelaciju. Ona će doprineti svestranijem sagledavanju sadržaja, a učenici će steći kvalitetnija i trajnija znanja.

JEZIČKA KULTURA

Realizacija nastavnih sadržaja *srpskog kao nematernjeg jezika* podrazumeva kontinuitet u bogaćenju učeničke jezičke kulture. To je jedna od primarnih metodičkih obaveza nastavnika. Nastavnik treba da proceni sposobnosti svakog učenika za odgovarajući nivo komunikativne kompetencije i u skladu sa tim prilagodi jezički materijal. Ovo treba da dovede do funkcionalne upotrebe jezika u nastavi, ali i u svim ostalim životnim okolnostima, u školi i van nje, gde je valjano jezičko komuniciranje uslov za potpuno sporazumevanje. Jezička komunikacija podrazumeva vladanje receptivnim i produktivnim jezičkim veštinama, a to su: slušanje, čitanje, pisanje i govorenje. Osnovno obeležje savremenog metodičkog pristupa nastavi jezika i jezičke kulture jeste razvijanje učeničkih sposobnosti u sve četiri aktivnosti uporedo i njihovo prilagođavanje kognitivnim sposobnostima i jezičkom okruženju učenika. Ishodi u oblasti Jezička kultura koncipirani su tako da, s jedne

strane, obezbede ostvarivanje minimuma jezičkih kompetencija, ali i da, s druge strane, ne ograniče učenike koji su u mogućnosti da ostvare veći napredak. Zbog specifičnosti ove nastave, predviđene ishode (pre svega kada su u pitanju homogene jezičke sredine) potrebno je ostvarivati kroz jezičke aktivnosti (kompetencije) koje su, s metodičkog aspekta, sličnije nastavi stranog nego maternjeg jezika.

Slušanje je prva jezička aktivnost s kojom se učenici susreću u nastavi *srpskog kao nematernjeg jezika*. Ona omogućava učeniku da upozna melodiju jezika, a zatim i njegov glasovni sistem, intonaciju reči i rečenice. Konačni cilj slušanja treba da bude razumevanje, kao preduslov za verbalnu produkciju, odnosno - komunikaciju.

Govorenje je najsloženija jezička veština, koja podrazumeva vladanje svim elementima jezika (fonetsko-fonološkim, morfološkim, sintaksičkim i leksičkim). Govorenje se najčešće realizuje u dijaloškoj formi, te prema tome podrazumeva razumevanje (sagovornika). Pored toga, govorenje je veština koja zahteva određenu brzinu i pravovremenu reakciju. Kao produktivna veština, zajedno sa pisanjem, omogućava učeniku da se izrazi na srpskom jeziku, postavi pitanje, interpretira neki sadržaj i učestvuje u komunikaciji sa drugima.

Čitanje je jezička aktivnost koja podrazumeva poznavanje grafijskog sistema jezika (slova), njihove glasovne realizacije, povezivanje glasova u reči i spajanje reči u rečenicu, uz poštovanje odgovarajućih ritmičkih i prozodijskih pravila. Cilj čitanja mora da bude razumevanje pročitanoj jer samo tako ono predstavlja jezičku kompetenciju, a ne puku verbalizaciju slovnih karaktera.

Pisanje je produktivna jezička veština koja podrazumeva iskazivanje jezičkog sadržaja pisanim putem, upotrebom odgovarajućih slovnih karaktera i poštovanjem pravopisnih pravila. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti grafemama za koje ne postoje ekvivalenti u maternjim jezicima učenika. Takođe je važno obratiti pažnju na pravila fonetskog pravopisa (pisanje ličnih imena stranog porekla itd.). Pored toga, srpski jezik ima dva pisma - ćirilicu i latinicu, a učenik, još u prvom ciklusu obrazovanja, treba da usvoji oba. Cilj pisanja je jezičko izražavanje pisanim putem, te, prema tome, podrazumeva razumevanje.

Ove četiri veštine su kroz ishode dva programa vertikalno povezane tako da jasno opisuju gradaciju postignuća učenika u oblasti Jezička kultura.

Sadržaji po temama predstavljaju leksičko-semantički okvir unutar koga se funkcionalno realizuju jezički sadržaji. Tematske jedinice prezentuju realne, svakodnevne okolnosti u kojima se ostvaruje komunikacija. Za svaku tematsku jedinicu predložene su tematske grupe koje treba da se popune odgovarajućom leksikom, u okviru preporučenog broja novih reči.

Npr. u drugoj tematskoj jedinici, *Porodica i ljudi u okruženju*, u sadržaju A programa predviđeno je da učenici u prvom razredu ovladaju rečima kojima se imenuju članovi uže porodice i upotrebe ih u odgovarajućoj komunikativnoj situaciji. U svakom sledećem razredu ova tematska jedinica se proširuje novom leksikom i novim komunikativnim situacijama. Tako u sledećim razredima učenici ovladavaju nazivima za članove šire porodice, daju osnovne informacije o njima, njihovim fizičkim i karakternim osobinama, zanimanjima, međusobnim odnosima itd.

Ovakva horizontalna vrsta gradacije primenjena je u svim tematskim jedinicama.

Izbor leksike je delimično uslovljen sadržajem iz oblasti Jezik i Književnost, ali zavisi i od procene nastavnika o potrebnosti odgovarajućih leksema i njihove frekventnosti, radi postizanja informativnosti i prirodnosti u komunikaciji. Mnoge reči nisu vezane samo za jednu tematsku jedinicu već se preklapaju i povezuju u nove semantičke nizove, što nastavnik treba da podstiče dobro osmišljenim govornim i pismenim vežbama.

Tematske jedinice se uglavnom ponavljaju u svim razredima, ali se u svakom sledećem razredu broj leksema u okviru tematskih grupa ponavlja i proširuje. Pored selektivnog pristupa leksici, treba voditi računa i o broju leksema koje se usvajaju u jednoj nastavnoj jedinici. Na jednom času ne bi trebalo uvoditi više od pet novih reči, čije značenje će se objasniti i provežbati u tipičnim realizacijama unutar rečenice (kontekstualizacija leksike). Najefikasnije bi bilo da za novu reč svaki učenik osmisli (minimalni) kontekst, odnosno rečenicu. Na ovaj način nastavnik ima uvid u učenikovo razumevanje značenja reči, pored novih sadržaja podstiče upotrebu i ranije stečenih znanja iz leksike i gramatike, a učenici stiču samopouzdanje jer mogu da izgovore ili napišu rečenice na srpskom jeziku.

Pored datih tematskih jedinica, u prva četiri razreda osnovne škole navodi se i netematizovana leksika koja je potrebna za komunikaciju, nezavisno od teme. U svakodnevnoj komunikaciji veliki značaj imaju ustaljene komunikativne forme kojima učenici postepeno i kontinuirano treba da ovladavaju od prvog razreda osnovne škole. One su izdvojene u posebnu oblast jezičke kulture i usklađene su potrebama i uzrastom učenika. Tako u prvom razredu učenici usvajaju modele za pozdravljanje i predstavljanje, zatim se dalje usvajaju modeli za čestitanje, zahvaljivanje, iskazivanje želje, molbe itd. do najsloženijih modela kao što su iskazivanje psihološkog stanja i raspoloženja i davanje saveta.

Funkcionalno i ekonomično povezivanje podoblasti predmeta *srpski kao nematernalni jezik* (Jezik, Književnost i Jezička kultura) omogućava savladavanje njihovih sadržaja i ostvarivanje predviđenih ishoda na prirodan i spontan način, čineći da jedni sadržaji proizlaze iz drugih, dopunjuju se i preklapaju. Na odabranim delovima književnoumetničkih, neumetničkih i konstruisanih tekstova mogu se razvijati različite komunikativne veštine; govornim vežbama se definišu smernice za izradu pismenih sastava; kreativne aktivnosti u nastavi doprinose razvoju usmenog i pismenog izražavanja, čitanje s razumevanjem utiče na bogaćenje leksike i fluentnost govora, itd. Usklađenost ishoda s jezičkim kompetencijama omogućava nastavniku ne samo kumulativno praćenje napretka svakog učenika nego i uočavanje problema u razvijanju pojedinih kompetencija, što umnogome olakšava proces nastave i učenja jezika.

III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA

Na početku procesa učenja, odnosno na početku školske godine, neophodno je sprovesti dijagnostičko vrednovanje kompetencija učenika. Ovo je izuzetno važan zadatak nastavnika, budući da postoje velike razlike u vladanju srpskim jezikom učenika jednog odeljenja. Dijagnostičko ocenjivanje se može realizovati pomoću inicijalnog testiranja koje služi da se ustanove veštine, sposobnosti, interesovanja, iskustva, nivoi postignuća ili poteškoće pojedinačnog učenika ili čitavog odeljenja. Inicijalno testiranje osmišljava nastavnik na osnovu ishoda i sadržaja programa iz prethodnih razreda. Na osnovu toga moguće je efikasno planirati i organizovati proces učenja i individualizovati pristup učenju.

Pored standardnog, sumativnog vrednovanja koje još uvek dominira u našem sistemu obrazovanja (procenjuje znanje učenika na kraju jedne programske celine i sprovodi se standardizovanim mernim instrumentima - pismenim i usmenim proverama znanja, esejima, testovima, što za posledicu ima kampanjsko učenje orijentisano na ocenu), savremeni pristup nastavi pretpostavlja formativno vrednovanje - procenu znanja tokom savladavanja nastavnog programa i sticanja odgovarajuće kompetencije. Rezultat ovakvog vrednovanja daje povratnu informaciju i učeniku i nastavniku o tome koje kompetencije su dobro savladane, a koje ne (npr. učenik zadovoljavajuće razume pročitani tekst, ali slabo razume govoreni tekst; zadovoljavajuće piše u skladu s pravilima, ali u govoru ne poštuje pravila kongruencije itd.), kao i o efikasnosti odgovarajućih metoda koje je nastavnik primenio za ostvarivanje cilja. Formativno merenje podrazumeva prikupljanje podataka o učeničkim postignućima, a najčešće tehnike su: realizacija praktičnih zadataka, posmatranje i beleženje učenikovih aktivnosti tokom nastave, neposredna komunikacija između učenika i nastavnika, registar za svakog učenika (mapa napredovanja) itd. Rezultati formativnog vrednovanja na kraju nastavnog ciklusa treba da budu iskazani i sumativno - brojčanom ocenom. Ovakva ocena ima smisla ako su u njoj sadržana sva postignuća učenika, redovno praćena i objektivno i profesionalno beležena.

Rad svakog nastavnika sastoji se od planiranja, ostvarivanja, praćenja i vrednovanja. Važno je da nastavnik kontinuirano prati i vrednuje, osim postignuća učenika, i proces nastave i učenja, kao i sebe i sopstveni rad. Sve što se pokaže dobrim i korisnim nastavnik će koristiti i dalje u svojoj nastavnoj praksi, a sve što se pokaže kao nedovoljno efikasnim i efektivnim trebalo bi unaprediti.

Pri vrednovanju učeničkih postignuća nastavnik se rukovodi ishodima definisanim za svaki razred vodeći računa o individualnom napredovanju učenika u skladu sa njihovim mogućnostima i sposobnostima. Pri ocenjivanju pažnja treba da bude usmerena na nivo razvoja reproduktivnih sposobnosti učenika, obim proširivanja leksičkog fonda, nivo smanjivanja različitih tipova grešaka.

Treba imati u vidu nivo poznavanja jezika: učenici homogene sredine sporadično ostvaruju direktan kontakt s govornicima kojima je srpski maternalni jezik, sa srpskim jezikom se sreću samo na časovima srpskog kao nematernalnog jezika. Rezultat je da učenici srpski jezik koriste na elementarnom nivou. Jezičke modele usvajaju sporije, gramatičke kategorije koriste uz mnogo grešaka, imaju problema pri slušanju, odnosno razumevanju srpskog jezika čak i onda kada su im sve reči govornog teksta poznate.

STRANI JEZIK
(osma godina učenja)
(2 časa nedeljno, 68 časova godišnje)
Zajednički deo programa

Cilj nastave stranog jezika jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i da ovladaju komunikativnim veštinama i razviju sposobnosti i metode učenja stranog jezika.

Zadaci nastave stranog jezika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju jesu:

- razvijanje saznavnih i intelektualnih sposobnosti učenika, njegovih humanističkih, moralnih i estetskih stavova,
 - sticanje pozitivnog odnosa prema sopstvenom jeziku i kulturnom nasleđu, kao i prema drugim jezicima i kulturama, uz uvažavanje različitosti i navikavanje na otvorenost u komunikaciji,
 - sticanje svesti i saznanja o funkcionisanju stranog i maternjeg jezika,
 - unapređivanje znanja iz stranog jezika, koja će mu omogućiti da se u jednostavnoj usmenoj i pismenoj komunikaciji sporazumeva sa ljudima iz drugih zemalja,
 - usvajanje normi verbalne i neverbalne komunikacije u skladu sa specifičnostima jezika koji se uči,
 - podsticanje na dalje učenje istog ili drugog stranog jezika, bilo samostalno ili na višem nivou obrazovanja.
- U procesu učenja stranih jezika učenik bogati sebe i, upoznavajući drugog, stiče svest o značaju sopstvenog jezika i kulture u kontaktu sa drugim jezicima i kulturama. Učenik razvija radoznalost, istraživački duh i otvorenost prema komunikaciji sa govornicima drugih jezika.

Standardi

Razumevanje govora

Učenik razume i reaguje na usmeni tekst u vezi sa temama¹, situacijama i komunikativnim funkcijama predviđenim nastavnim programom.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik čita sa razumevanjem pisane i ilustrovane tekstove u vezi sa temama, situacijama i komunikativnim funkcijama predviđenim nastavnim programom.

Usmeno izražavanje

Učenik se usmeno izražava, pristupa različitim komunikativnim situacijama i ostvaruje komunikativne funkcije u vezi sa temama predviđenim nastavnim programom.

Pismeno izražavanje

Učenik se u pisanoj formi izražava u vezi sa temama i situacijama i komunikativnim funkcijama, predviđenim nastavnim programom, poštujući pravila pisanog koda.

Interakcija

Učenik ostvaruje komunikaciju i sa sagovornikom razmenjuje informacije u vezi sa temama, situacijama i komunikativnim funkcijama predviđenim nastavnim programom, poštujući sociokulturne norme interakcije.

Medijacija

U komunikativnim kontekstima, koji uključuju govornike učenikovog prvog jezika (L1) i ciljnog jezika (L2), prenosi i prevodi kratke poruke (u usmenoj i pisanoj formi), u skladu sa potrebama komunikacije.

Znanja o jeziku²

Učenik prepoznaje principe jezika, odnosno gramatičke i sociolingvističke kompetencije uočavajući značaj razvijanja ličnih strategija učenja stranog jezika.

¹ Teme predviđene nastavnim programom obuhvataju i one teme koje su obrađene tokom prethodnih godina učenja stranog jezika.

² Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datom komunikativnoj situaciji.

Operativni zadaci po jezičkim vještinama

Operativni zadaci po jezičkim vještinama postepeno se proširuju i usložnjavaju. Istovremeno se kontinuirano primenjuju i operativni zadaci iz prethodnih razreda.

Razumevanje govora

Učenik treba da:

- globalno, detaljno i selektivno (u zavisnosti od zahteva komunikativne situacije) razume različite usmene tekstove (dijaloge, monologe, pesme i drugo) o temama predviđenim nastavnim programom u trajanju od 3 do 5 minuta (u zavisnosti od stepena poznavanja teme i konteksta), koje čuje uživo ili sa audio vizuelnih zapisa.
- a) Razume i reaguje na odgovarajući način na usmene poruke u vezi sa aktivnostima na času (govor nastavnika i drugova, audio i vizuelni materijali u nastavi);
- b) Razume reklame, radio i TV emisije bliske interesovanjima učenika ili značajne za mlade, kao i o temama obrazovnog karaktera iz *popularne nauke*;
- v) Razume usmene tekstove koje iskazuju govornici različitih standardnih varijeteta o temama iz svakodnevnog života bližeg i daljeg učenikovog okruženja, a koje se odnose na uzrasno specifična interesovanja.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- razume globalno, detaljno i selektivno (u zavisnosti od zahteva komunikativne situacije i ličnih potreba) različite pisane tekstove (pisma, novinske članke, jasna ilustrovanu uputstva, oglase, prilagođene književne tekstove, tekstove u vezi sa gradivom drugih nastavnih predmeta i slično) o temama iz svakodnevnog života i popularne nauke, bližeg i daljeg učenikovog okruženja, a koje se odnose na uzrasno specifična interesovanja i čija dužina zavisi od činjenice u koliko meri učenik poznaje datu temu i kontekst.

Uviđajući nameru autora teksta i konteksta u kojem je tekst nastao (emocionalni i drugo), učenik čita:

- a) da bi se informisao;
- b) da bi pratio uputstva;
- v) radi zadovoljstva.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- prilagođavajući svoj govor komunikativnoj situaciji, u vremenskom trajanju od dva do tri minuta, na strukturisani način:
- a) govori o sebi i svom okruženju, o događajima i aktivnostima u školi i izvan nje;
- b) izrazi svoje utiske, osećanja i argumentovano mišljenje i stavove u vezi sa temama koje su programom predviđene.

Interakcija

Učenik treba da:

- poštujući sociokulturne norme komunikacije, sa sagovornicima razmenjuje informacije, mišljenja i stavove o temama iz svakodnevnog života, bliske njegovom interesovanju ili iz popularne nauke i kulture,
- započinje i vodi razgovor o poznatim temama, održava njegov kontinuitet i završava ga.

Pismeno izražavanje

Učenik treba da piše:

- strukturisane i koherentne tekstove dužine od 140 do 160 reči u kojima, koristeći poznatu leksiku i morfosintaksičke strukture, opisuje događaje i lična iskustva,
- poruke i pisma (u elektronskoj i tradicionalnoj formi) različitog sadržaja (zahvaljivanje, pozivanje, izvinjenje, traženje i davanje informacija).

Medijacija

U situaciji kada posreduje između osoba (vršnjaka i odraslih) koje ne mogu da se sporazumeju, učenik treba da:

- usmeno prenosi suštinu poruke sa maternjeg na ciljni jezik i sa ciljnog na maternji,
- pismeno prenosi poruke i objašnjenja,
- prepričava sadržaj pisanog ili usmenog teksta.

Doživljaj i razumevanje književnog teksta

Učenik može da:

- izrazi utiske i osećanja o kratkom prilagođenom književnom tekstu i tekstu iz oblasti književnosti za mlade (pesma, skraćena verzija priče, muzička pesma), koristeći verbalna i neverbalna sredstva izražavanja (crteži, modeliranje, gluma),
- prepoznaje u tekstu elemente kulture zemalja čiji jezik uči,
- uviđa sličnosti i razlike sa matičnom i ostalim kulturama.

Znanja o jeziku i strategije učenj³

Učenik treba da:

- prepoznaje i koristi gramatičke sadržaje predviđene nastavnim programom,
- poštuje osnovna pravila smislenog povezivanja rečenica u šire celine,
- koristi jezik u skladu sa nivoom formalnosti komunikativne situacije (npr. forme učtivosti),
- razume vezu između sopstvenog zalaganja i postignuća u jezičkim aktivnostima,
- uočava sličnosti i razlike između maternjeg i stranog jezika i stranih jezika koje uči,
- razume značaj upotrebe internacionalizama,
- primenjuje kompenzacione strategije i to tako što:
 1. usmerava pažnju, pre svega, na ono što razume,
 2. pokušava da odgonetne značenje na osnovu konteksta i proverava pitajući nekog ko dobro zna (druga, nastavnika itd),
 3. obraća pažnju na reči / izraze koji se više puta ponavljaju, kao i na naslove i podnaslove u pisanim tekstovima,
 4. obraća pažnju na neverbalne elemente (gestovi, mimika itd. u usmenim tekstovima; ilustracije i drugi vizuelni elementi u pisanim tekstovima),
 5. razmišljajući utvrđuje sličnosti i dovodi u vezu strane reči koje ne razume sa rečima u srpskom jeziku,
 6. traži značenje u rečniku,
 7. pokušava da upotrebi poznatu reč približnog značenja umesto nepoznate (npr. **automobil** umesto **vozilo**),
 8. pokušava da zameni ili dopuni iskaz ili deo iskaza adekvatnim gestom / mimikom,
 9. uz pomoć nastavnika kontinuirano radi na usvajanju i primeni opštih strategija učenja (generalizacija, indukcija, dedukcija, inferencija i pozitivni transfer).

³ Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

Teme i situacije po domenima upotrebe jezika

Privatno	Javno	Obrazovno
- zajedničke aktivnosti i interesovanja u školi i izvan nje (izlasci, dogovori, preuzimanje odgovornosti u dogovorenoj situaciji); - dogovor i uzajamno poštovanje među članovima porodice, kao i prema drugim osobama; - izražavanje obaveze, zabrane, nedostataka; - vršnjačka komunikacija i ljudska prava (tolerancija, razumevanje, humanost); - profesionalna orijentacija (želje i realne mogućnosti u vezi sa daljim školovanjem i usavršavanjem)	- razvijanje pozitivnog odnosa prema životnoj sredini i drugim živim bićima (opisivanje vremena, prognoza, zagađivanje/zaštita čovekove okoline); - tradicija i običaji u kulturama zemalja čiji se jezik uči; - odnos prema zdravlju (razvijanje svesti o zdravom načinu života); - stanovanje - kako stanujemo (prednosti života u selu i u gradu); - znamenitosti, interesantna mesta i dešavanja u većim gradovima (u zemljama čiji se jezik uči); - znameniti ljudi i popularne ličnosti, njihova delatnost (u zemljama čiji se jezik uči)	- tematske celine i povezanost sadržaja sa drugim predmetima; - snalaženje u radu s kompjuterom - upotreba informacija iz medija i jačanje medijske pismenosti; - obrazovni sistem u drugim zemljama - profesionalna orijentacija (mogućnosti daljeg školovanja)

KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE

1. Predstavljanje sebe i drugih
2. Pozdravljanje
3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva itd. (u vezi sa temama)
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi
5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja
6. Molbe i izrazi zahvalnosti
7. Primanje i upućivanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti
8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja,
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama)
11. Iskazivanje prostornih odnosa, relacija i veličina (idem, dolazim iz..., levo, desno, gore, dole...)
12. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima
13. Traženje i davanje obaveštenja
14. Opisivanje lica i predmeta
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku
18. Skretanje pažnje
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja
20. Iskazivanje izvinjenja i opravdanja

SADRŽAJI PROGRAMA

Svi gramatički sadržaji uvode se sa što manje gramatičkih objašnjenja, osim ukoliko učenici na njima ne insistiraju, a njihovo poznavanje se evaluira i ocenjuje na osnovu upotrebe u odgovarajućem komunikativnom kontekstu, bez insistiranja na eksplicitnom poznavanju gramatičkih pravila.

Napomena:

U osmom razredu nastavniku se preporučuje da vrši česte sistematizacije gramatičkih sadržaja, čije je usvajanje i učenje bilo predviđeno u prethodnim razredima. Obim novih sadržaja koji se uvode u osmom razredu, kao i stepen njihovog produbljivanja, zavisi, prvenstveno, od nivoa savladanosti prethodno obrađivanih gramatičkih sadržaja, ali i od kognitivnog stila učenika.

ENGLESKI JEZIK

Učenici treba da razumeju i koriste:

1. Imenice - receptivno i produktivno

- a) Složenice: *downtown, waterfall, network, masterpiece, footprint, firework*
- b) Kolokacije: *city centre, global warming, heart attack, climate change, brand name*
- v) Sufikse za građenje imenica od glagola i prideva (*-ion, -ity, -ation, -ment, -ence, -y, -ness, -er, -or*)

2. Pridevi - receptivno i produktivno

- a) Složeni pridevi (*breathtaking, hard-working, top-quality, well-off, part-time, freshwater*)
- b) Sufiksi za građenje prideva od imenica i glagola (*-ive, -ful, -less, -ing, -ed, -ent, -ous, ious, -al, -ive*)
- v) Negativni prefiksi (*un-, in-, il-*)

3. Predlozi - receptivno i produktivno:

- a) Posle prideva: *afraid of, keen on, allergic to*
- b) Posle glagola: *apologize for, pay for, agree with, argue with, complain about, use as, arrive at, belong to, agree on, believe in, consist of, suffer from*
- v) U izrazima: *by chance, for ages, for a moment, in trouble, off the coast, on the radio, face to face, on the move*

4. Glagoli:

- a) *The Past Perfect Tense*
- b) Indirektni govor: iskazi i pitanja
- v) Pasiv
 - *The Present Simple, the Past Simple Tense, the Present Perfect Tense, the Future Tense* - produktivno i receptivno
 - Pasiv uz modalne glagole, pasiv uz glagol *get* (*get interviewed*) samo receptivno
- g) *The Future Continuous Tense* - receptivno
- d) Modalni glagoli
 - Modalnost u prošlosti (*had to, was able to, should have done*)
 - Spekulisanje o sadašnjim događajima (receptivno i produktivno)
He may be ... He might be ... He can't be ...
 - Spekulisanje o prošlim događajima (receptivno) *He may have been...*
- e) Prvi i drugi kondicional (obnavljanje), treći kondicional (receptivno)
- z) Prepozicionalni i frazalni glagoli: *get down to, get on with, fall in love with, keep in touch with, hang around*

5. Prilozi i priloške odredbe (i receptivno i produktivno)

- a) intenzifikatori: *extremely, quite, rather*

6. Brojevi

Veliki brojevi (*million, billion*), čitanje decimala (*one point seven*) i razlomaka (*a half, a third*), davanje brojčanih procena (*nearly 80%, over a half*) i poređenja (*twice, three times as many /as much*)

7. Veznici

- a) *since, for, after, before, so ... that, such a ... that, because, because of, as, although, despite, in case, in order that*
b) *as well as, apart from, instead of*

8. Rečenične konstrukcije:

- I'd rather, I'd rather not
- To have /get something done
- Look like, be like
- After /before + -ing
- Having done ...
- Didn't you ... Haven't you ...

9. Idiomatski izrazi

- safe and sound, spitting image
- be a light sleeper, heavy music, heavy rain

ITALIJANSKI JEZIK

NEMAČKI JEZIK

RUSKI JEZIK

FRANCUSKI JEZIK

ŠPANSKI JEZIK

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Komunikativna nastava je kompletno usmerena na jezik kao sredstvo komunikacije. Primena ovog pristupa u nastavi stranih jezika zasniva se na nastojanjima da se dosledno sprovode i primenjuju sledeći stavovi:

- ciljni jezik upotrebljava se u učionici u dobro osmišljenim kontekstima od interesa za učenike, u prijatnoj i opuštenoj atmosferi; govor nastavnika prilagođen je uzrastu i znanjima učenika;
- nastavnik mora biti siguran da je shvaćeno značenje poruke uključujući njene kulturološke i vaspitne elemente kao i elemente koji vode što boljoj socijalizaciji učenika;
- bitno je značenje jezičke poruke;
- nastavnik i dalje učenicima skreće pažnju i upućuje ih na značaj gramatičke preciznosti iskaza;
- znanja učenika mere se jasno određenim **relativnim** kriterijumima tačnosti i zato uzor nije izvorni govornik;
- u cilju unapređivanja kvaliteta i kvantiteta jezičkog materijala, nastava stranog jezika zasniva se i na socijalnoj interakciji; rad u učionici i izvan nje sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama iz različitih izvora (internet, dečiji časopisi, prospekti i audio materijal), kao i rešavanjem manje ili više složenih zadataka u realnim i virtuelnim uslovima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem;
- nastavnik upućuje učenike u zakonitosti usmenog i pismenog koda i njihovog međusobnog odnosa.

Komunikativno-interaktivni pristup u nastavi stranih jezika uključuje i sledeće:

- usvajanje jezičkog sadržaja ciljanim i osmišljenim učestvovanjem u društvenom činu;
- poimanje nastavnog programa kao dinamične, zajednički pripremljene i prilagođene liste zadataka i aktivnosti;
- nastavnik je tu da omogući pristup i prihvatanje novih ideja;
- učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu;
- udžbenici postaju izvori aktivnosti i moraju biti praćeni upotrebom autentičnih materijala;
- učionica postaje prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan;
- rad na projektu kao zadatku koji ostvaruje korelaciju sa drugim predmetima i podstiče učenike na studiozni i istraživački rad;
- za uvođenje novog leksičkog materijala koriste se poznate gramatičke strukture i obrnuto;

Tehnike (aktivnosti)

Tokom časa se preporučuje dinamično smenjivanje tehnika / aktivnosti koje ne bi trebalo da traju duže od 15 minuta.

1. Slušanje i reagovanje na komande nastavnika ili sa trake (slušaj, piši, poveži, odredi ali i aktivnosti u vezi sa radom u učionici: crtaj, seci, boji, otvori/zatvori svesku, itd.).
2. Rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama, simulacije itd.).
3. Manualne aktivnosti (izrada panoa, prezentacija, zidnih novina, postera za učionicu ili roditelje i sl.)
4. Vežbe slušanja (prema uputstvima nastavnika ili sa trake povezati pojmove u vežbanki, dodati delove slike, dopuniti informacije, selektovati tačne i netačne iskaze, utvrditi hronologiju i sl.)
5. Igre primerene uzrastu
6. Pevanje u grupi
7. Klasiranje i upoređivanje (po količini, obliku, boji, godišnjim dobima, volim/ne volim, komparacije...)
8. Rešavanje "tekućih problema" u razredu, tj. dogovori i mini-projekti
9. Crtanje po diktatu, izrada slikovnog rečnika
10. Prevođenje iskaza u gest i gesta u iskaz
11. Povezivanje zvučnog materijala sa ilustracijom i tekstom, povezivanje naslova sa tekstom ili pak imenovanje naslova
12. Zajedničko pravljenje ilustrovanih i pisanih materijala (izveštaj/dnevnik sa putovanja, reklamni plakat, program priredbe ili neke druge manifestacije)
13. Razumevanje pisanog jezika:
 - uočavanje distinktivnih obeležja koja ukazuju na gramatičke specifičnosti (rod, broj, glagolsko vreme, lice...)
 - a. prepoznavanje veze između grupa slova i glasova
 - b. odgovaranje na jednostavna pitanja u vezi sa tekstom, tačno/netačno, višestruki izbor
 - c. izvršavanje pročitanih uputstava i naredbi
14. Uvođenje dečije književnosti i transponovanje u druge medije: igru, pesmu, dramski izraz, likovni izraz.
15. Pismeno izražavanje:
 - povezivanje glasova i grupe slova,
 - zamenjivanje reči crtežom ili slikom,
 - pronalaženje nedostajuće reči (upotpunjavanje niza, pronalaženje "uljeza", osmosmerke, ukrštene reči, i slično),
 - povezivanje kraćeg teksta i rečenica sa slikama/ilustracijama,
 - popunjavanje formulara (prijava za kurs, pretplatu na dečiji časopis ili sl, nalepnice za kofer),
 - pisanje čestitki i razglednica,
 - pisanje kraćih tekstova.

Elementi koji se ocenjuju ne bi trebalo da se razlikuju od uobičajenih aktivnosti na času. Isto tako, ocenjivanje treba shvatiti kao sastavni deo procesa nastave i učenja, a ne kao izolovanu aktivnost koja podiže nivo stresa kod učenika. Ocenjivanjem i evaluacijom treba da se obezbedi napredovanje učenika u skladu sa operativnim zadacima i kvalitet i efikasnost nastave. Ocenjivanje se sprovodi tako da težište bude na proveru postignuća i savladanosti radi jačanja motivacije, a ne na učinjenim greškama. Elementi za proveru i ocenjivanje su sledeći:

- razumevanje govora,
- razumevanje kraćeg pisanog teksta,
- usmeno izražavanje,
- pismeno izražavanje,
- usvojenost leksičkih i sintaksičkih sadržaja,
- usvojenost gramatičkih struktura,
- pravopis,
- zalaganje učenika na času,
- izrada domaćih zadataka i projekata (pojedinačnih, u paru i grupi).

Načini provere i utvrđivanja usvojenog znanja moraju biti poznati učenicima, odnosno u skladu sa tehnikama, tipologijom vežbi i vrstama aktivnosti koje se primenjuju na redovnim časovima.

Predviđena su dva pismena zadatka, po jedan u svakom polugodištu.

Gramatički sadržaji u osmom razredu

U prethodnim razredima osnovne škole učenici su *usvajali* strani jezik. Učenje je na tom uzrastu bilo pretežno intuitivno: odgovarajućim nastavnim aktivnostima učenici su dovođeni u situaciju da slušaju strani jezik u okviru određenih, njima bliskih i razumljivih situacija, a zatim da naučene iskaze kombinuju da bi se usmeno i pismeno izrazili u sličnim kontekstima.

U petom razredu učenici su počeli da uočavaju prva jezička pravila koja su im olakšavala početno opismenjavanje na stranom jeziku.

Od petog razreda, paralelno sa *usvajanjem*, počinje i *učenje* stranog jezika; reč je o svesnom procesu koji posmatranjem relevantnih jezičkih (i nejezičkih) fenomena i razmišljanjem o njima omogućuje uočavanje određenih zakonitosti i njihovu konceptualizaciju.

Gramatički sadržaji predviđeni u prethodnim razredima dati su, dakle, sa dvostrukim ciljem: da bi učenici mogli da unaprede svoju komunikativnu kompetenciju, ali i da bi stekli osnovna znanja o jeziku kao složenom sistemu.

Savladavanje gramatičkih sadržaja, stoga, nije samo sebi cilj, te se autorima udžbenika i nastavnicima predlaže da:

1. ohrabruju učenike da posmatranjem sami pokušavaju da otkriju gramatička pravila;
2. otkrivena gramatička pravila prikazu na shematizovan način;
3. u primerima i vežbanjima koriste što je moguće više poznatu leksiku;
4. primere i vežbanja kontekstualizuju;
5. dodatna objašnjenja - samo najneophodnija - zasnuju na analizi najčešćih gramatičkih grešaka svojih učenika;
6. ukazuju učenicima na nerazumevanje ili nesporazum kao moguće posledice gramatičke nepreciznosti / netačnosti.

Budući da se na ovom uzrastu gramatička znanja proširuju (sposobnost učenika da razumeju strani jezik i da se izraze njime umnogome prevazilazi njihova eksplicitna gramatička znanja), njihovo vrednovanje trebalo bi predvideti, pre svega, u okviru formativne evaluacije, to jest davanjem kratkih usmenih / pismenih vežbi kojima se proverava sposobnost učenika da primene određeno otkriveno gramatičko pravilo; ispravak je za učenike prilika da ga bolje razumeju i zapamte. U sumativnoj evaluaciji (na kraju polugodišta i školske godine), to jest u pismenim zadacima i prilikom provere sposobnosti usmenog izražavanja, ne bi trebalo davati gramatička vežbanja, već bi gramatičku tačnost nastavnik trebalo da vrednuje kao jedan od više elemenata kojim se ocenjuju različite receptivne i produktivne jezičke veštine. Elementi i skala vrednovanja, usaglašeni na nivou škole, potrebno je da budu dostupni, poznati i jasni učenicima.

LIKOVNA KULTURA

(1 čas nedeljno, 34 časa godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave likovne kulture jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku i umetničku pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i da podstiče i razvija učeničko stvaralačko mišljenje i delovanje u skladu sa demokratskim opredeljenjem društva i karakterom ovog nastavnog predmeta.

Zadaci:

- stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada tokom nastave likovne kulture svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave predmeta likovna kultura budu u punoj meri realizovani.
- razvijanje sposobnosti učenika za opažanje kvaliteta svih likovnih elemenata;
- stvaranje uslova da učenici na časovima u procesu realizacije sadržaja koriste različite tehnike i sredstva i da upoznaju njihova vizuelna i likovna svojstva;
- razvijanje sposobnosti učenika za vizuelno pamćenje i povezivanje opaženih informacija kao osnove za uvođenje u vizuelno mišljenje;
- razvijanje smisla za estetske likovne i vizuelne vrednosti, koje se stiču u nastavi, a primenjuju u radu i životu;
- razvijanje motoričkih sposobnosti učenika i navike za lepo pisanje;
- podsticanje interesovanja stvaranje i negovanje potrebe kod učenika za posećivanjem muzeja, izložbi, kao i za čuvanje kulturnih dobara i estetskog izgleda sredine u kojoj učenici žive i rade;
- stvaranje uslova da se upoznavanjem likovnih umetnosti bolje razumeju prirodne zakonitosti i društvene pojave;
- omogućavanje razumevanja i pozitivnog emocionalnog stava prema vrednostima izraženim i u delima različitih područja vizuelnih umetnosti;
- razvijanje sposobnosti za prepoznavanje osnovnih svojstava tradicionalne, moderne i savremene umetnosti.

Operativni zadaci

Učenici treba da se:

- osposobe da opažaju i predstavljaju: slobodne kompozicije, vizuelne metaforike, kontrasta, jedinstva i dominante u prostoru, fantastike;
- formiraju navike za viši nivo kulture rada, kvalitet proizvoda, kulturu života i slobodnog vremena;
- likovno-vizuelno opismene, razviju kreativne sposobnosti, pripremaju za efikasno i savremeno uključivanje u rad odnosno za različita zanimanja.

Struktura:

1. Sadržaji programa

2. Kreativnost

3. Medijumi

SADRŽAJI PROGRAMA

1.1. SLOBODNO KOMPONOVANJE (3+2)

1.1.1. Akciono slikanje (1)

2.1.1. Neposredno prenošenje dinamičnog toka misli u određenom vremenskom intervalu

3.1.1. Slikanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.1.2. Ritmičko-harmonijska kompozicija čistog odnosa boje i forme (1)

2.1.2. Percepcija - apercepcija

3.1.2. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.1.3. Sistem nizanja skupova tačaka, linija, boja, oblika volumena prema određenoj shemi (1)

2.1.3. Kombinatorika unapred datog skupa geometrijskih bojenih površina, plastičnih elemenata ili lineatura

3.1.3. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.1.4. **Slobodno komponovanje - vežbanje (2)**

1.2. VIZUELNA METAFORIKA I SPORAZUMEVANJE (5+2)

1.2.1. **Amblem, simbol, znak, personifikacija, alegorije, heraldika, boja, oblik kao simbol, piktogrami... (5)**

2.2.1. Percepcija i apercepcija

3.2.1. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.2.2. **Vizuelna metaforika - vežbanje (2)**

1.3. KONTRAST, JEDINSTVO I DOMINANTA U PROSTORU (10+6)

1.3.1. **Kontrast kao sredstvo likovnog izraza (1)**

2.3.1. Opažanje i predstavljanje

3.3.1. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.3.2. **Jedinstvo kao osnovna vrednost kompozicije (1)**

2.3.2. Opažanje i predstavljanje

3.3.2. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.3.3. **Statično i dinamično jedinstvo (1)**

2.3.3. Opažanje i predstavljanje

3.3.3. Crtanje, slikanje, vajanje

4.3.3. Odgovarajuća sredstva i materijali

1.3.4. **Jedinstvo i ravnoteža (1)**

2.3.4. Opažanje i predstavljanje

3.3.4. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.3.5. **Jedinstvo izraza (2)**

2.3.5. Opažanje i predstavljanje

3.3.5. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.3.6. **Srodnost likovnih vrednosti (2)**

2.3.6. Opažanje i predstavljanje

3.3.6. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.3.7. **Dominanta kao uslov za povezivanje raznorodnih elemenata (2)**

2.3.7. Opažanje i predstavljanje

3.3.7. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.3.8. **Kontrast, jedinstvo i dominanta u prostoru - vežbanje (6)**

1.4. SLOBODNO KOMPONOVANJE I FANTASTIKA (4+2)

1.4.1. **Realni oblici u nerealnim odnosima (4)**

2.4.1. Apercepcija (zamišljanja, podsticanje imaginacije)

3.4.1. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.4.2. **Slobodno komponovanje i fantastika (2)**

ORIJENTACIONI IZBORI LIKOVNIH DELA I SPOMENIKA KULTURE

I CELINA: SLOBODNO KOMPONOVANJE

- Kolonijalni enterijer, 1976, Valerio Adami (1935)
- Veliki panoramički vibrirajući zid, 1966, Jesus Rafael Soto (1923)
- Odri I 1965. Kenet Snelson (1927)
- Figure na morskoj obali, 1952, Nikolac de Stal (1914-1955)
- Draži otoka, 1965, Kornel (1922)
- Sve u jednom Lyucra-priboru, 1965, Džim Dajn (1935)
- Je li to Če Ge Vara, 1969, Džo Tilson (1928)

II CELINA: VIZUELNA METAFORIKA I SPORAZUMEVANJE

- Jarac i drvo iz Ura, oko 2600. godine pre nove ere
- Boginja zmija, kritska umetnost

- Dobri pastir, IV vek
- Kralj Milutin, Kraljeva crkva u Studenici, XIV vek
- Mimohod maski koje predstavljaju stilizovane životinje
- Ilustracija, Toni Randal
- Igrač sa maskom iz oblasti Man, Obala Slonovače
- Reklama za računare
- Reklama za boju za kosu
- Video-slika

III CELINA: KONTRAST, JEDINSTVO, DOMINANTA

- Portret majke, 1631, Rembrant van Rijn (1606-1669)
- Šartr, unutrašnjost katedrale
- Oluja, 1505, Đorđone (1478-1510)
- Sloboda na barikadama, Ežen Delakroa (1798-1863)
- Četiri jablana, 1891, Klod Mone (1840-1926)
- Kupačica, Pol Sezan (1838-1906)
- Put sa čempresima i zvezdama, Vinsent van Gog (1853-1890)
- Park kraj Lucerna, 1938, Paul Kle (1878-1940)
- Tri igralice, 1925, Pablo Pikaso (1881-1973)
- Gospođica Pogani, Konstantin Brankusi (1876-1957)
- Mojsije, 1913-15, Mikelandelo Buonaroti (1475-1564)
- Odmor, 1954, Zora Petrović (1894-1962)
- Atelje, 1960, Nedeljko Gvozdenović (1902)
- Spomen-područje Dudik, Bogdan Bogdanović (1922)
- Sopoćani, XIII vek
- Mileševa, 1228. godina
- Severni portal Šibenske katedrale, detalj
- Sveta Sofija u Carigradu, 523-537. godine
- Morača, 1252. godine
- Serigrafija I, 1966, Miroslav Šutej (1936)
- Krst sa Agilulfove krune, 615. godina
- Portret Karla Velikog, oko 1350. godine
- Katedrala u Pizi, XI-XIII vek
- Trenutak vremena, 1966, Stefan Manevski (1934)
- Vazdušni metro, 1955, Viera da Silva (1908)
- Bogorodičina kapela u Ronšanu, 1955, Le Korbizije (1887-1965)
- Minifistanti, 1957, Drago Tršar (1927)
- Podgarić, Dušan Džamonja (1928)

IV CELINA: SLOBODNO KOMPONOVANJE I FANTASTIKA

- Osetljiva žica, 1955, Rene Magrit (1898-1967)
- Predskazanje građanskog rata; konstrukcija s kuvanim pasuljom, 1936, Salvador Dali (1904)
- Torzo s krilom, 1932, Milena Pavlović Barili (1909-1945)
- Građanski rat, 1967, Miodrag Dado Đurić (1923)
- Crkva Daščara u Urnesu, IX-X veka

DODATNI RAD

Za dodatni rad od V do VIII razreda opredeljuju se daroviti učenici čija su posebna interesovanja iz oblasti nastave predmeta likovna kultura, odnosno koja žele da svoja znanja iz ove oblasti umetnosti prošire i prodube. Usvajanjem sadržaja dodatnog rada, kod učenika se naročito podstiče razvijanje stvaralačkog mišljenja i estetskog ukusa. Za ovaj oblik nastavnog rada opredeljuju se učenici čija se darovitost izrazitije ispoljava već u I, II i III razredu. Takve učenike prate i podstiču nastavnici razredne nastave, kao i pedagoško-psihološka služba škole sve do V razreda, kada se prvi put organizuje dodatni rad. Važno je da se dodatni rad izvodi tokom cele godine, odnosno sve dok traje realizacija utvrđenog programa. Iako se povremeno, iz objektivnih

razloga, ova nastava ne organizuje u kontinuitetu, važno je da se rad sa darovitom decom ne prekida. U tom slučaju, neophodno je podsticati učenike na samostalni rad u drugim formama (pojačanom individualizacijom rada u redovnoj nastavi, davanjem posebnih zadataka i angažovanjem u slobodnim aktivnostima).

Dodatni rad je zasnovan na interesovanjima učenika za nova saznanja, proširivanje i produbljivanje umenja i veština. Neposrednije aktivira učenike i osposobljava ih za samoobrazovanje, razvija njihovu maštu, podstiče stvaralački rad i kreativnost i upućuje ih na samostalnost u traganju različitih izvora saznanja. Pod rukovodstvom nastavnika, učenici u dodatnom radu samostalno biraju odgovarajuće medijume, sredstva za rad i neposrednije izlažu svoj kritičan stav prema vrednostima. Angažovane učenike stoga valja posebno stimulisati (pohvale, nagrade, stipendije za dalje školovanje) i postepeno uvoditi u oblasti profesionalne orijentacije ka širokom polju likovnih delatnosti.

Programom rada obuhvaćeni su segmenti orijentacionih sadržaja programa (zavisno od mogućih interesovanja). Nastavnik u saradnji sa učenikom (eventualno roditeljima i školskim pedagogom-psihologom) sastavlja program dodatnog rada. U realizaciji programa nastavnik vodi razgovor, pronalazi i primenjuje najpogodnije oblike i metode rada, pre svega one koje motivišu učenike. Učenici se samostalno opredeljuju za rad, ali neophodno je proceniti motive koji su uticali na njihovu odluku. Nastavnik prati konkurse, smotre, takmičenja, izložbe i druga javna predstavljanja, te obaveštava i motivise učenike u pravcu određene likovne aktivnosti i afirmise dečje stvaralaštvo. Podržava ih u radu insistirajući na formiranju zbirke radova (mape) i, u saradnji sa roditeljima, u vreme nastave vodi dnevnik i prati razvoj deteta. Očuvanjem težnje darovitih učenika ka kreativnom izražavanju, zajedno sa ovladavanjem materijalom (razvoj tehničke spretnosti i senzibiliteta), doprinosi se njihovom daljem likovnom obrazovanju i podsticanju njihove individualnosti.

U tom cilju, sledeće oblasti će se realizovati u dodatnoj nastavi:

Crtanje: autonomnost linije kao samostalnog izražajnog sredstva u crtežu.

Slikanje: tehnika, akvarel; doslednost.

Grafika: visoka, duboka i ravna štampa, grafika u boji; primenjena grafika.

Teorija forme: osnovni likovni elementi; linija, boja, pravac, veličina, oblik struktura, valer; kompozicija.

UMETNIČKO NASLEĐE

Idejne osnove evropske umetnosti XX veka. Ekspresionizam, Kubizam, Futurizam, Nadrealizam. Pojava apstraktne umetnosti. Ruska umetnost početkom XX veka. Škola industrijskog dizajna - Bauhaus. Moderna umetnost - društveni i umetnički okviri epohe u Srbiji. Umetnost između dva rata. Posleratna umetnost u Srbiji. Savremena umetnost.

FILM

Teorija filma

Specijalnost filmskog jezika i načina filmskog izražavanja; način snimanja - kadar, gro-plan, uglovi snimanja, kretanje kamere; montaža; tehnički problemi filma; tehnologija razvijanja filma; idejna strana filma; kratka istorija filma; praktični zadaci - lakši zadaci u realizaciji.

Praktičan rad

Animiranje kolaž-tehnikom, animiranje pomoću crteža, izrada kraćih dokumentarnih filmova.

ARHITEKTURA

Teorija, potreba za oblikovanjem prostora; namena zgrada, materijali i tehnike gradnje, najosnovniji oblici u arhitekturi - stilovi u arhitekturi; savremena arhitektura i urbanizam u realizaciji arhitektonskih ideja, tehničko crtanje - perspektiva (upoznavanje).

OBLIKOVANJE I ZAŠTITA SREDINE

Čovek radom menja prirodu radi zadovoljavanja svojih potreba. Korišćenje energije i oblikovanje materijala dovodi do otpadaka gasovite, tečne i čvrste prirode koje zagađuju čovekovu sredinu. Ergonomija, kao nauka o prilagođavanju čoveka koji radi i njegovog rada, ima za cilj, putem projektovanja, inženjeringa i tehnologije, uzajamno prilagođavanje čoveka i njegovog rada. Razumevanje zakonitosti u ekologiji, u pogledu biološke ravnoteže permanentan je cilj obrazovanja dece. U skladu sa ovim poimanjem, tj. razumevanjem prirode, jasno se izdvaja jedan od značajnih ciljeva likovne kulture koji se odnosi na osposobljavanje učenika za stvaralačko prenošenje vizuelno-likovnih iskustava u prirodno-društvena naučna područja i samim tim na razvijanje interesovanja za zaštitu prirode i smisao za unapređivanje kulture življenja.

VAJANJE

Teorijske poruke

Volumen i prostor su opšta orijentacija u vajarskim oblastima, odnosno funkcija plastike u arhitekturi, eksterijeru i enterijeru.

Sadržaji i ideje u vajarskim delima su nezamenljiv didaktički materijal kao primer rešenja likovnog problema koga je moguće realizovati u različitim varijantama.

Meki materijal - glina, gips, priprema i izrada konstrukcija i modelovanje pune plastike glinom ili gipsanom kašom.

Nanošenje gline ili gipsa.

Gipsana kaša sa usporenim vezivanjem.

Finalna obrada i sušenje radova.

Izrada jednostavnih alata za rad.

Opremanje i čuvanje izvajanih radova.

Pečenje glinenih predmeta.

Korišćenje primerenih tvrdih materijala koji se obrađuju postupkom oduzimanja.

Drvo i vajarski radovi od drveta, puna plastika u drvetu, reljef, upotreba raznovrsnih dleta, noževa, struga i alata za glačanje.

Izbor drveta i njegova obrada.

Kuvanje drveta, sečenje, struganje, glačanje, lakiranje i patiniranje.

Opremanje i konzerviranje vajarskih radova.

Vajanje u metalu, kovačka obrada metala, vajanje metala, obrada metalnih listića i lima.

Sečenje metala, spajanje (zakivanjem, lepljenjem i varenjem), bušenje, izvlačenje i poliranje.

Zaštita od korozije i patiniranje. Opremanje vajarskih radova.

Vajanje u vezanom gipsu, tvrdoj glini ili odgovarajućem kamenu.

Izrada svih oblika plastike koje dozvoljava krt materijal (glina, gips, kamen).

Korišćenje dleta, sekača, noža i čekića, brušenje, glačanje i patiniranje. Oprema i čuvanje vajarskih radova.

PLASTIČNE MASE

Odlivci (gips, plastika, metal) i umnožavanje vajarskih radova. Priprema kalupa, pravljenje mase za odlivke i skidanje kalupa.

Oblikovanje u peščanom kalupu i oblikovanje u kalupu za plastiku. Finalna obrada odlivaka, patiniranje i opremanje odlivaka.

KERAMIKA

Uvod u keramiku, svojstva keramičke gline. Istorija keramike, keramički proizvodi, tehnologija keramike.

Sticanje prvog iskustva u radu sa glinom.

Mešanje, gnječenje, dodavanje i oduzimanje mase gline.

Plastične forme.

Ispupčenje i udubljenje forme, puni i prazni prostor u raznim funkcijama (cigla sa šupljinama i slično).

Elementarno upoznavanje reljefa i razlika između reljefa i pune plastike u prostoru.

Obrada površina, upoznavanje crta i utiskivanjem drugih oblika ili reljefnim dodacima.

Izrada dekorativnih i funkcionalnih predmeta.

Proces sušenja i kontrola sušenja, slaganje - punjenje peći predmetima, nadgledanje pečenja, hlađenje i pražnjenje peći.

Slikanje pečenih predmeta. Pečenje i kontrolisanje pečenja i slikanje glaziranih predmeta.

Oslikavanje keramičkih pločica emajlom i glazurom.

Izrada kalupa i livenje keramičkih predmeta (broševi, medaljoni, pepeljare i vaze za ikebanu).

PRIMENJENA GRAFIKA

Osnovi primenjene grafike.

Korišćenje reproduktivne grafike u industriji.

Grafika u jednoj boji - nacrt za etiketu.

Grafika u dve boje - nacrt za plakat.

Grafika u više boja - nacrt za naslovnu stranu knjige (skica u kolažu).

Grafika i grafički slog (korišćenje grafike letraset-slova).
Grafika - skica za poštansku marku.
Grafika i ambalaža (kutije - nacrt i finalni rad).
Plakat - izvođenje visokom štampom. Plakat - nacrt - skica kolažom.

TAPISERIJA

Istorija tapiserije: tapiserija u srednjem veku.
Tapiserija u 18. i 19. veku.
Savremena tapiserija.
Izražajna sredstva tapiserije.
Tehnika tapiserija.
Materijali za tkanje; način tkanja.
Boje (biljne i mineralne) i načini bojenja.
Praktični rad. Izrada nekoliko manjih tapiserija u raznim tehnikama.

SLOBODNE AKTIVNOSTI

Crtanje, slikanje, vajanje, primenjena grafika; scenografija; kostim; keramika; tapiserija; zidno slikarstvo; vizuelne komunikacije; pantomima; istorija umetnosti i teorijsko izučavanje kulturnog nasleđa; praćenje savremenog likovnog života (izložbe i druge likovne manifestacije).
Formiranje i čuvanje zbirke (individualnih ili zajedničkih kolekcija): crteža, slika, grafika, figura (originala ili reprodukcija), vrednih stvari (delovi nošnje, stare pegle, stari satovi itd), interesantnih oblika iz prirode (korenje, kamen itd), umetničkih fotografija (crno-belih i u boji).
U toku školske godine članovi likovne sekcije učestvuju u estetskom uređivanju škole i njene okoline, kao i u pripremanju i opremi izložbi i raznih drugih manifestacija u organizaciji obrazovno-vaspitnog rada u okviru kulturne i javne delatnosti škole i šire. Uloga nastavnika je veoma značajna u podsticanju, okupljanju i angažovanju učenika.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Nastavni program likovne kulture za osmi razred podrazumeva postojanje određenog fonda znanja koji su učenici sticali od prvog razreda i pretpostavlja da se njegovo puno ostvarenje postiže u korelaciji sa drugim nastavnim predmetima (*srpski jezik, muzička kultura, biologija, hemija, istorija, fizika, matematika*) i različitim vannastavnim aktivnostima. Imajući u vidu da je u pitanju završni razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja neophodno je izvršiti sistematizaciju naučenog, kao i pripremu za izbor odgovarajuće stručne škole. U tom pogledu nastavnik treba da ukaže učenicima na široki spektar obrazovnih profila u kojima je obrazovanje u oblasti likovne kulture od velikog značaja. To je istovremeno razlog da se ukazuje na važnost predmeta.

Strukturu programa čine:

- 1) *nastavni sadržaji* koji se odnose na savladavanje likovnog jezika i upoznavanje sadržaja likovne kulture, poznavanje dela iz umetničkog nasleđa i elemenata likovne pismenosti;
- 2) *kreativnost* - razvijanje percepcije i apercepcije, podrška učenicima da otkrivaju i dolaze do novih rešenja; pretpostavka za podsticanje kreativnosti su motivacioni sadržaji praktičnih likovnih aktivnosti učenika, koji obuhvataju:
 - domen učeničkih doživljaja,
 - domen korelacije sa drugim obrazovno-vaspitnim područjima.
- 3) *medijumi (tradicionalni i savremeni) i sredstva* - korišćenje likovnih disciplina i upotreba određenih materijala u oblikovanju, kao i prošireni medijumi.

Nastavni program likovne kulture tako je koncipiran da posebnu važnost pridaje učeniku. Nastavnik koncipira metodičke postupke i oblike rada usaglašavajući obrazovno-vaspitne zadatke (likovne probleme) sa pobuđenim interesovanjem učenika, tako da ove zadatke prihvate na nivou samoinicijative, odnosno u skladu sa vlastitom izraženom potrebom. Različitim (primerenim) metodama rada treba tumačiti sadržaje programa kako bi učenici postupno i spontano usvajali nova znanja. U tom smislu, uloga nastavnika naglašena je u fazi izbora i didaktičke pripreme motivacionog sadržaja, a izbor teme zavisi od suštine likovnog zadatka, odnosno, konkretnog sadržaja kojim se učenik motiviše u pravcu određenog likovnog problema.

Nastavni sadržaji likovne kulture, problemski postavljeni, vertikalno se razvijaju od prvog do osmog razreda i proizilaze jedan iz drugog. Polazeći od uzrasnih mogućnosti učenika, vodilo se računa o prilagođenosti i spiralnim krugovima sadržaja obrazovnog karaktera za svaki razred posebno, što je i određeno u operativnim zadacima. Takvi sadržaji kao osnov imaju teoriju oblikovanja, a informativnost se stiče u praktičnom (delimično i u teorijskom radu) putem analiza umetničkih dela i estetskim procenjivanjem učenikovih radova. Nastavni programi ovog predmeta organizovani su na principu kumulativnog širenja znanja o pojmovima i pojavama planiranim za upoznavanje i izučavanje u ovoj oblasti u skladu sa uzrastom. Iz razreda u razred se širi opseg znanja i produbljuje njegovo usvajanje na saznajnom, iskustvenom i praktičnom (delatnom) nivou. Učenike je potrebno usmeravati ka kreativnim potencijalima uvažavanjem individualnih sposobnosti prema praktičnom radu gde ponuđene informacije nisu apsolutno obavezujući okviri delovanja i definitivne vrednosti. Podsticanjem kreativnosti učenika isključuje se gotovo rešenje i rad po šablonu. Problemski zahtevi ovog programa imaju karakter nastavnog sadržaja, a teme su u službi realizacije predviđenih zadataka. U procesu pripremanja za rad, neophodno je posvetiti pažnju realizaciji nastavnih tema kako ne bi preovladale nad sadržajima. Stoga je nastavniku data mogućnost da, u skladu sa individualnim sposobnostima učenika, bude slobodan u izboru didaktičke pripreme.

Imajući u vidu obrazovni karakter sadržaja predmeta neophodno je na časovima svaku tematsku jedinicu ilustrovati karakterističnim likovno-umetničkim delom iz različitih epoha. Metodom demonstracije učenike navoditi da uočavaju, upoređuju i razlikuju umetnička dela iz različitih kultura i perioda.

Imajući u vidu racionalno korišćenje vremena, umetničko nasleđe za osmi razred treba obraditi kroz povezivanje teorije oblikovanja sa praktičnim radom. Iz umetničkog nasleđa treba izdvojiti umetnička dela koja najpotpunije ilustruju teoretske probleme koji se obrađuju. Učenici će stoga istovremeno usvajati saznanja iz teorije oblikovanja i umetničkog nasleđa, koja će povezivati u praktičnom radu. Neophodno je imati u vidu i estetsko procenjivanje, koje se vrši u funkciji praktičnih likovnih aktivnosti i didaktičko-metodičke opravdanosti.

Programski sadržaji za osmi razred su organizovani u četiri tematske celine i za svaku od njih je preporučen broj časova koji se smatra optimalnim za realizaciju. Naravno, svaki nastavnik u skladu sa konkretnom situacijom (predznanjem i interesovanjima učenika, itd.) pri izradi operativnih planova može napraviti izvesne izmene u broju časova, vodeći računa da se ne naruši celina nastavnog programa i da svaka tema dobije adekvatan prostor.

U realizaciji sadržaja treba imati u vidu da je za njegovu obradu predviđeno (okvirno) 60% časova, dok je za vežbanje predviđeno 40%. Pod obradom se podrazumeva neposredna prva realizacija tematske jedinice. Pod vežbanjem se podrazumeva produbljivanje iste tematske jedinice u drugom medijumu (drugi, novi materijali i tehnike, utvrđivanje, ponavljanje, sistematizacija). Na časovima vežbanja, takođe, treba vršiti estetsku analizu umetničkih radova, estetsko procenjivanje učenikovih radova, vrednovanje i ocenjivanje. Neophodno je težiti otkrivanju suštine likovnih pojava putem selekcije i apstrahovanja. Nastavnik navodi učenika da vrši selekciju (odvaja bitno od nebitnog) kako bi razmišljao u pravcu kvalitetnog rešavanja likovnog zadatka. Odvajanje bitnog od nebitnog višestruko je celishodno i iz razloga racionalnog korišćenja vremena školskog časa. U programu likovne kulture za osmi razred nastavniku se nude moguća rešenja kojima se preporučuje opažanje i uočavanje neponovljivosti prirode, kao i prirodnog i veštačkog čovekovog okruženja. Mogućnosti učenja po modelu iz prirode i putem umetničke recepcije je samo jedna od metoda kojima nas priroda i umetnička dela uvode u oblike otkrivanja.

Na osnovu stečenog znanja iz sedmog razreda treba uspostaviti povezanost sa pojmom kompozicija i obraditi prvu celinu **Slobodno komponovanje**. Nastavnik treba da ima u vidu da su učenici skloni ovakvim aktivnostima kojima se često pristupa bez unapred određenog plana. Kao ishod stečenog likovnog iskustva i obrazovanja učenik treba da razume oslobađanje likovnog dela od opisa predmeta i figure. Stoga je neophodno celinu ilustrovati slikarstvom Vasilija Kandinskog i istovremeno je povezati sa teorijom oblikovanja.

Tematska celina **Vizuelna metaforika i sporazumevanje** se odnosi na karakteristike savremene komunikacije i tehnologije bliske uzrastu učenika. Potrebno je uspostaviti povezanost sa iskustvom iz šestog razreda i ukazati na karakter sadržaja u funkciji masovne komunikacije. U tom pogledu važno je istaći značaj

ove celine kroz tumačenje amblema, simbola, znaka, personifikacije, alegorije, heraldike, piktograma i stilizacije u likovnom rešenju. Sadržaje treba povezivati sa nastavnim predmetom istorija.

Celina **Kontrast, jedinstvo i dominantna u prostoru** pretpostavlja odgovarajući nivo stečenih znanja kako bi se razumele likovne pojave, posebno one u oblasti savremene umetnosti. U obradi ove celine potrebno je pojmovno određenje kontrasta kao suprotstavljanja kvaliteta istih ili različitih likovnih elemenata. Učenicima treba ukazivati na aspekte dominacije maksimalne razlike veličina (veliko-malo, visoko-nisko, kratko-dugo), oblika (oblo-ugaono, jednostavno-složeno, puno-šuplje), boja (svetlo-tamno, komplementarni kontrast, toplo-hladno), linija (uske-široke, prave-krive,...), položaja (vodoravno-koso). U pogledu trodimenzionalnog oblikovanja takođe treba imati u vidu konveksno-konkavno, otvoreno-zatvoreno, itd. Pod *harmonijom* podrazumevati međusobni sklad elemenata kompozicije. Pojmovno određenje *dominante* u likovnom delu treba tumačiti kao naglašenu vrednost, isticanje najbitnijeg, onog što je u centru pažnje ili što predstavlja dominirajuće karakteristike kompozicije. Pojam *jedinstva* tumačiti sagledavanjem postupaka koji dovode do ujedinjenja svih likovnih elemenata u kompoziciju. Učenicima demonstrirati karakteristična dela iz savremene umetnosti.

Slobodno komponovanje i fantastika je poslednja celina drugog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Za tumačenje ovog sadržaja je neophodno objasniti pojmove: *fantastika, imaginacija i nadrealizam* i povezati ih sa slikarstvom Hijeronima Boša.

Osnovni uslov za pravilno učeničko usvajanje nastavnih sadržaja jeste ozbiljna priprema nastavnika, koja proizilazi iz prethodnog proučavanja nastavnog plana i programa. Na taj način nastavnik može da, pored pisane pripreme, načini i odgovarajuću i vizuelnu pripremu.

Imajući u vidu broj časova, ovaj program je moguće realizovati samo ako nastavnik stavlja akcenat na likovni problem, čijim rešavanjem se razvijaju kvaliteti u likovnoj kulturi. Usavršavanje nastavnika stoga treba da bude permanentno i primereno savremenim zahtevima i dostignućima metodike nastave ovog predmeta. U vezi sa savremenom tehnologijom prenošenjem vizuelnih informacija u likovnoj kulturi, potrebno je omogućiti da učenici stiču što veću bliskost sa nastavnim sadržajima, oslanjajući se na prethodna znanja. Od njih se ne očekuje da budu samo pasivni posmatrači, već da kroz praktične aktivnosti razvijaju osetljivost za likovne vrednosti, motoričke sposobnosti, estetsko mišljenje i kritičku svest.

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU LIKOVNA KULTURA U NASTAVI NA MAĐARSKOM JEZIKU

- Gulácsy Lajos: Az ópiumszívó álma, 1918,
- Korniss Dezső: Tücsöklakodalom, 1948,
- Ács József: Ipari táj, 1960,
- Benes József: A kis infánsnő,
- Mednyánszky László: Valahol Szerbiában, 1914,
- Makovecz Imre: Sevillai Magyar pavilion, 1992,
- Kassák Lajos: könyvborítói,
- Árkay: városmajori templom, 1939,
- Ferenczy Károly: Kódobálók, 1890,
- Berény Róbert: Csellózó nő, 1928,
- Rippl-rónai József: Parkban éjjel, 1895,
- Victor Vasarely: Zebrák, 1943,
- Vilt Tibor: A merengő, 1963,
- Kondor Béla: Darázskirály, 1964,
- Biró Miklós: az ócskás.

MUZIČKA KULTURA

(1 čas nedeljno, 34 časa godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave muzičke kulture jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu umetničku pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i da

- upoznaju muzičke kulture putem obrade tema povezanih sa muzikom različitih epoha;
- razviju muzikalnost i kreativnost;
- neguju smisao za zajedničko i individualno muziciranje u svim oblicima vaspitno-obrazovnog rada sa učenicima.

Zadaci nastave muzičke kulture su sledeći:

- stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada tokom nastave muzičke kulture svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave muzičke kulture budu u punoj meri realizovani;
- sticanje znanja o muzici različitih epoha;
- sticanje znanja o muzici različitih epoha;
- razvijanje sposobnosti izvođenja muzike (pevanje/sviranje);
- razvijanje navike slušanja muzike, podsticanje doživljaja i osposobljavanje za razumevanje muzike;
- podsticanje kreativnosti u svim muzičkim aktivnostima (izvođenje, slušanje, istraživanje i stvaranje muzike);
- dalje upoznavanje izražajnih sredstava muzičke umetnosti;
- oformiti i negovati rad školskog ansambla.

Operativni zadaci

Učenik ume da:

- prepozna osnovne elemente muzičke pismenosti - opiše osnovne karakteristike:
- muzičkih instrumenata;
- istorijsko-stilskih perioda;
- muzičkih žanrova;
- narodnog stvaralaštva.

Učenik ume da analizira povezanost:

- muzičkih elemenata i karakteristika muzičkih instrumenata sa muzikom;
- izražajnosti (npr. brz tempo sa živahnim karakterom);
- strukture i dramaturgije određenog muzičkog žanra (npr. operski finale sa događajima u drami);
- oblika narodnog muziciranja sa specifičnim kontekstom narodnog života.

Učenik:

- zna funkciju elemenata muzičke pismenosti i izvođačkih sastava u okviru muzičkog dela;
- razume istorijske i društvene okolnosti nastanka žanra i oblika muzičkog folklora;
- kritički i argumentovano obrazlaže svoj sud;
- ume kreativno da kombinuje izražajne muzičke elemente u estetičkom kontekstu (određeni muzički postupak dovodi u vezu sa željenim efektom).

Učenici umeju da:

- prepoznaju teme iz poznatih kompozicija domaćih i stranih autora;
- upoznaju muziku različitih žanrova;
- budu angažovani u svim muzičkim aktivnostima i sami stvaraju muziku;
- aktivno učestvuju u pripremanju programa za takmičenja i javne nastupe;
- stečena stvaralačka iskustva i iskustva u slušanju muzike koriste za procenu svojih i drugih muzičkih dela.

SADRŽAJI PROGRAMA

Upoznavanje muzike različitih epoha i izvođenje muzike

Primenjivati stečena znanja o muzici različitih epoha kroz muzičke primere.

Osnove muzičke pismenosti

Stečena znanja iz muzičke kulture proširivati i primenjivati na primerima za pevanje i sviranje.

Stvaranje muzike

- Podsticanje muzičke kreativnosti kroz improvizaciju na dostupnim instrumentima.
- Stvaranje dečjih kompozicija.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

U programu nastave muzičke kulture za osmi razred istaknuto mesto ima sticanje znanja o muzici, koje se ostvaruje praćenjem njenog razvoja u različitim epohama. Cilj nastave zasnovan je na obradi tema značajnih za razumevanje uloge muzike u društvu, upoznavanje muzičkih izražajnih sredstava, žanrova i oblika, kao i istaknutih stvaralaca i izvođača. Ovi ciljevi se ostvaruju slušanjem muzičkih dela i aktivnim muziciranjem (pevanje i sviranje). Osnove muzičke pismenosti i muzičko-teorijski pojmovi u ovakvom pristupu planirani su u funkciji boljeg razumevanja muzike i muzičkog dela.

Osnovni princip u ostvarivanju ciljeva i zadataka nastave muzičkog vaspitanja jeste aktivno učešće učenika na času. U tom procesu neophodno je na jednom času obuhvatiti različita područja iz programa predviđenog za taj razred i kombinovati različite metode i oblike rada u nastavi. Čas posvećen samo jednom području i izvođen samo jednom metodom (primenom samo jedne metode) nije didaktički i metodički osmišljen, deluje demotivaciono i monotono-nezanimljiv je za učenike.

Realizacija nastave muzičke kulture:

- sticanjem znanja o muzici;
- pevanjem, sviranjem i sticanjem muzičke pismenosti;
- slušanjem muzike;
- negovanjem dečjeg muzičkog stvaralaštva.

Grupnim i pojedinačnim pevanjem ili sviranjem razvija se interesovanje učenika za aktivno učestvovanje u muzičkom životu svoje sredine.

Preporuke za ostvarivanje nastavnog programa

Sticanje znanja

Učenici usvajaju znanja o delatnosti muzičke profesije. Za usvajanje i utvrđivanje sadržaja nastave muzička kultura u osmom razredu, treba koristiti sledeće nastavne metode: dijalošku, metodu demonstracije i pokazivanja, monološku i dr. Prilikom obrade tema obavezno koristiti očigledna sredstva i uvek ih povezivati sa slušnim primerima i izvođačkom praksom.

Slušanje muzike

U oblasti *SLUŠANJA MUZIKE* učenik ume na osnovu slušanja muzičkih primera da imenuje:

- muzičke izražajne elemente;
- izvođački sastav;
- muzičke žanrove;
- srpski muzički folklor;
- opiše i analizira karakteristike zvučnog primera kroz sadejstvo opaženih muzičkih elemenata (npr. uzburkana melodija kao rezultat specifičnog ritma, tempa, agogike, dinamike, intervalske strukture);
- prepozna strukturu određenog muzičkog žanra;
- strukturalnom i dramaturškom dimenzijom zvučnog primera;
- žanrovskim i istorijsko-stilskim kontekstom zvučnog primera;
- kontekstom nastanka i primenom različitih oblika muzičkog folklora.

Osnove muzičke pismenosti

- Obnavljanje stečenih znanja iz muzičke pismenosti na konkretnim muzičkim primerima (predznaci, oznake za dinamiku i tempo, notne vrednosti, obrađene lestvice).

- Analiza muzičkih elemenata i karakteristika (tempo, karakter).
- Upoznavanje funkcije elemenata muzičke pismenosti i izvođačkih sastava.

Izvođenje pesama po sluhu i iz notnog teksta:

- ukazivanje na značaj pravilne higijene glasa, stalna briga o položaju tela pri pevanju, vežbe za pevačko disanje, vežbe artikulacije, raspevavanje uz instrumentalnu pratnju i bez nje, pevanje kadence;
- učenje pesme počinje uvođenjem u tematiku, zatim sledi nastavnikovo tumačenje literarnog teksta sa naglašavanjem vaspitnih elemenata;
- prilikom učenja pesama po sluhu prvo se demonstrira originalni oblik pesme (u tempu, sa dinamikom), a zatim se vrši jednostavna analiza pesme zbog razumevanja forme (zajedničko uočavanje ponavljanja i kontrasta);
- prilikom učenja pesama iz notnog teksta prvo se vrši analiza zapisa pesme (uočavaju se: ključ, predznaci, takt uz probu taktiranja, dinamičke i artikulacione oznake, dužine i imena tonova), zatim se notni tekst iščitava *parlato* (sa ponavljanjima dok se tekst ne utvrdi), uradi se vežba raspevavanja i prelazi na pevanje dok nastavnik svira melodiju;
- osmišljavanje početne intonacije pesme ostvarivati instrumentalnim uvodom;
- pesma se uči po delovima i frazama, uz instrumentalnu pratnju koja se u početku svodi na melodiju (aranžmane dodati tek pošto je pesma naučena);
- teže ritmičke figure i melodijske skokove obrađivati kombinovanjem ponavljanja i uvežbavanja;
- tokom učenja neprekidno insistirati na izražajnom i doživljenom pevanju.

Muzičko izvođenje

U oblasti **MUZIČKOG IZVOĐENJA** učenik ume da:

- peva jednostavne dečje, narodne ili popularne kompozicije;
- izvodi jednostavne dečje, narodne ili popularne kompozicije na bar jednom instrumentu;
- izvodi raznovrsni muzički repertoar pevanjem i sviranjem, kao solista i u školskim ansaamlima;
- svira na instrumentima Orfovog instrumentarijuma;
- svira na frulici, melodici, tamburi, gitari i drugim dostupnim instrumentima;
- svira primere iz muzičke literature.

Muzičko stvaralaštvo

U oblasti **MUZIČKOG STVARALAŠTVA** učenik ume da:

- napravi muzičke instrumente, koristeći predmete iz okruženja;
- osmisli manje muzičke celine na osnovu ponuđenih modela;
- izvodi prateće ritmičke i melodijsko-ritmičke deonice na napravljenim muzičkim instrumentima;
- učestvuje u odabiru muzike za dati žanrovski i istorijski kontekst;
- osmišljava prateće aranžmane za Orfov instrumentarijum i druge zadate muzičke instrumente;
- improvizuje i/ili komponuje manje muzičke celine (ritmičke i melodijske) u okviru različitih žanrova i stilova;
- osmisli muziku za školsku predstavu, priredbu, performans;
- improvizuje melodije na zadati tekst.

Didaktičko-metodička uputstva

Sadržaji nastave učenicima pružaju znanja i informacije iz oblasti muzičke umetnosti, koja su neophodna za dalje razumevanje, doživljavanje, praćenje i procenjivanje osnovnih muzičkih vrednosti. Za uspešnu realizaciju sadržaja nastave muzičke kulture neophodno je ostvariti osnovni didaktički preduslov: kabinet sa nastavnim i očiglednim sredstvima. Osnovna nastavna sredstva su: klavir, komplet Orfovog instrumentarija za sve učenike, tabla sa linijskim sistemima, kvalitetni uređaj za slušanje muzike, a poželjni su i kompjuter, uređaj za emitovanje, Di-vi-di sa pratećom opremom. Očigledna nastavna sredstva su: slike pojedinačnih instrumenata, gudačkog i simfonijskog orkestra, slike stranih i domaćih kompozitora i izvođača, uglednih i značajnih poslenika iz oblasti muzičke umetnosti, kvalitetni snimci primera.

Sadržaji muzičke kulture pružaju učenicima dovoljno znanja i sposobnosti za formiranje istančanog muzičkog ukusa (kriterijuma za izbor pravih muzičkih sadržaja) i pomoći da razlikuju stvarne vrednosti i kvalitete u

svetu muzike koja ih okružuje u svakodnevnom životu od onih sadržaja koji ne doprinose razvoju njihove muzičke percepcije, ukusa i estetskog vaspitanja.

Usvajanje znanja učenika zavisi od metodičke organizacije časa, koja mora biti dobro planirana, osmišljena i zanimljiva. Na časovima je neophodno učenike prethodno valjano motivaciono pripremiti za aktivno učešće u nastavnom radu, a sam čas muzičke kulture treba da kod učenika podstiče umetnički doživljaj muzičkog dela koje se interpretira. Različitim oblicima i metodama rada u nastavi, tehnikama i očiglednim sredstvima učenici se podstiču na usvajanje novih znanja. Nastavnik je u nastavnom radu ravnopravni učesnik u svim aktivnostima.

Domaće pismene zadatke ili pisane testove, kontrolne zadatke, referate ne treba zadavati ni u jednom razredu. Sadržaje nastave, kad god je to moguće, povezivati sa drugim nastavnim predmetima, muzičkim životom društvene sredine i učestvovati na takmičenjima i muzičkim priredbama.

ZAHTEVI PROGRAMA PO AKTIVNOSTIMA

Izvođenje muzike

Pevanjem pesama učenik stiče nova saznanja i razvija muzički ukus. Izvođenjem muzike učenik ovladava pojmovima iz osnova muzičke pismenosti. Ciljevi i zadaci nastave doprinose razvijanju ljubavi prema muzičkoj umetnosti, podsticanju smisla za lepo, formiranju estetskih kriterijuma i svestranom razvoju ličnosti učenika, da učenika oplemeni i da mu ulepša život.

Prilikom izbora kompozicija nastavnik polazi od psihofizičkog razvoja učenika i njima bliskih sadržaja, šireći pri tom njihova interesovanja i obogaćujući dotadašnja znanja novim sadržajima. Takođe, potrebno je da se sagledaju i ocene mogućnosti učenika neophodne za izbor i realizaciju kompozicija za pevanje i sviranje.

Prilikom interpretacije pesme po sluhu potrebno je izvršiti analizu pesme, obraditi tekst i utvrditi o čemu pesma govori, kao i odrediti lestvicu u kojoj je napisana. Za saznavanje i doživljavanje narodne pesme važno je razumeti njeno etničko i geografsko poreklo, ulogu pesme u narodnim običajima ili svakodnevnom životu. Takođe, u postupku izbora predloženih pesama, neophodno je voditi računa o tome da u toku rada budu zastupljene: državna himna, Himna Svetom Savi, umetničke, narodne i prigodne pesme savremenih dečjih kompozitora, kao i kompozicije koje su stvarala deca, zastupljene na festivalima dečjeg muzičkog stvaralaštva. Radi aktuelizacije programa, nastavnik, takođe, može predložiti i poneku pesmu izvan programa predloženih kompozicija ako je u skladu sa ciljevima i zadacima predmeta i ukoliko odgovara kriterijumima vaspitnih i umetničkih vrednosti.

Posebnu pažnju posvetiti izražajnosti interpretacije - dinamici, fraziranju, dobroj dikciji.

Muzičko izvođenje

U radu koristiti ritmičke i melodijske instrumente. Pošto su učenici opismenjeni, sviranje na melodijskim instrumentima biće olakšano jer se mogu koristiti notni primeri pesama koje su solmizaciono obrađene.

Različitim nastavnim postupcima potrebno je podsticati dečje predispozicije za muzičko oblikovanje i omogućiti im da dožive radost sviranja, čime se bogati ličnost u osetljivom periodu emocionalnog sazrevanja. Obavezno je izvođenje državne himne i Himne Svetom Savi.

U svakom odeljenju postoji jedan broj učenika koji ima veće ili manje poteškoće u pevanju. Takvim učenicima pružiti mogućnost afirmacije sviranjem na dečjim muzičkim instrumentima i učešćem u grupnom muziciranju.

Slušanje muzike

Slušanje muzike je aktivni psihički proces, koji obuhvata emocionalno doživljavanje i misaonu aktivnost učenika. Uloga nastavnika u organizovanju pravilnog pristupa slušanju muzike suštinski je važna za estetski odnos prema muzici i za tumačenje i doživljavanje muzičkog dela. Slušanje muzike je u funkciji sticanja znanja o muzici i deo je obrade zadatih tema.

Pre časova slušanja muzike potrebno je metodički tako organizovati nastavu da se prvo obnove znanja iz oblasti muzičkih izražajnih sredstava, koja se stavljaju u funkciju izabranog primera. Treba izbegavati utvrđene methodske postupke i tragati za novim pristupom u skladu sa delom koje se obrađuje. Ličnost stvaraoca se predstavlja celovito, u skladu sa njegovim umetničkim portretom i sa osnovnim hronološkim podacima, uz odabrane anegdote i uz nastojanje da se učenikova znanja iz različitih oblasti povežu i stave u funkciju razumevanja slušanog dela.

Elementi muzičkog oblika mogu se usvajati grafičkim predstavljanjem, ali je neophodno insistirati na zvučnoj predstavi svakog oblika kao osnovi razumevanja. Muzički oblici se usvajaju u okviru istorijskog konteksta u kojem su se pojavili. Poželjno je koristiti paralele sa savremenim stvaralaštvom korelacija sa ostalim srodnim nastavnim predmetima.

Muzičko stvaralaštvo

Dečje muzičko stvaralaštvo predstavlja viši stepen aktiviranja muzičkih sposobnosti koje se stiču u svim muzičkim aktivnostima, a kao rezultat kreativnog odnosa prema muzici. Ono ima veliku vaspitnu i obrazovnu vrednost: podstiče muzičku fantaziju, oblikuje stvaralačko mišljenje, produbljuje interesovanja za muzičku umetnost i doprinosi trajnijem usvajanju i pamćenju muzičkih reproduktivnih aktivnosti i znanja.

Navedene aktivnosti treba vrednovati u skladu sa stvaralačkim angažovanjem učenika, a ne prema kvalitetu nastalog dela jer su i najskromnije muzičke improvizacije pedagoški opravdane.

Praćenje i vrednovanje učenika

Da bi se ostvario proces praćenja napredovanja i stepena postignuća učenika u nastavi muzičke kulture, neophodno je da nastavnik prethodno upozna muzičke sposobnosti svakog učenika.

Vrednovanje usvojenog znanja i ocenjivanje učenika u nastavi sprovodi se organizovano. U postupku vrednovanja znanja, nastavnik posebno prati razvoj svakog učenika, njegov rad, zalaganje, interesovanje, stav, umešnost, kreativnost i slično. Takođe, nastavnik prati razvoj ličnosti u celini i objektivno procenjuje koliko je učenik savladao programske zahteve.

Smisao i svrha ocenjivanja u nastavi muzičke kulture ne treba da se odnose isključivo na ocenu i procenu muzičkih sposobnosti, već je potrebno da budu u funkciji nagrade i podsticanja za zalaganje, interesovanje, ljubav prema muzici. Ocenu treba koristiti kao oblik motivacije: ona treba učenike da motiviše na muzičke aktivnosti i na bavljenje muzikom, u skladu s njihovim stvarnim sposobnostima i potrebama.

Domaće pismene zadatke ili pisane tekstove, kontrolne zadatke i slično ne primenjivati u nastavi muzičke kulture ni u jednom razredu. Nastavni sadržaji muzičke kulture ostvaruju se samo u školi.

PROGRAM DODATNOG RADA

Dodatna nastava se organizuje za učenike koji su posebno dodatno motivisani za saznavanje, učenje i proširivanje znanja u oblasti muzičke umetnosti, kao i za sviranje na pojedinim instrumentima.

Zadaci nastave su:

- razvijanje muzičke sposobnosti učenika i želju za aktivnim muziciranjem i učestvovanjem u školskim ansamblima;
- korelacija instrumentalne nastave sa teorijskim znanjima iz oblasti muzike;
- podsticanje kreativnih sposobnosti učenika i smisla za kolektivno muziciranje.

Programom i sadržajima dodatne nastave obuhvatiti odgovarajuće udžbenike, priručnike i zbirke za pojedine instrumente.

Svoja postignuća u dodatnoj muzičkoj nastavi učenici predstavljaju i prikazuju na školskim i drugim priredbama.

VANNASTAVNE AKTIVNOSTI

U svakoj osnovnoj školi mogu se osnovati: grupe pevača vokalnih solista i solista instrumentalista koji uvežbavaju solo pesme, kraće komade, duete, tercete, kvartete; mali kamerni instrumentalni sastavi; sekcije ljubitelja slušanja muzike - koji će slušati razna muzička izvođenja u školi ili van nje (koncerte, radio i televizijske emisije, muzičke filmove i sl.). Osim sekcija vokalnih solista, instrumentalnih solista i ljubitelja slušanja muzike, moguće je organizovati sekciju mladih kompozitora i sa njima raditi individualno na razvoju muzičke kreativnosti. Takođe, moguće je osnovati sekciju mladih etnomuzikologa, koji će prikupljati nedovoljno poznate ili gotovo zaboravljene pesme sredine u kojoj žive. Broj i vrsta muzičkih sekcija koje je moguće oformiti u osnovnoj školi u odnosu na sposobnosti i interesovanja učenika određeni su samo afinitetom učenika i entuzijazmom nastavnika. Za slobodne aktivnosti određuje se 1 čas nedeljno.

Rad formiranih sekcija odvija se kontinuirano tokom cele školske godine.

HOR

Svaka osnovna škola je obavezna da organizuje rad horova, i to: hor mladih razreda i hor starijih razreda. U svakoj školi u kojoj postoje uslovi treba osnovati školski orkestar. Časovi hora i orkestra se u okviru 40-

časovne radne nedelje izvode kontinuirano od početka do kraja školske godine, u skladu sa nastavnim programom.

Repertoar školskih horova obuhvata odgovarajuća dela domaćih i stranih autora različitih epoha.

U toku školske godine hor izvodi najmanje deset kompozicija.

ORKESTAR

Školskim orkestrom se smatra instrumentalni ansambl sa najmanje deset instrumentalista koji izvode kompozicije u najmanje tri deonice. Orkestri mogu biti sastavljeni od instrumenata koji pripadaju istoj porodici (blok flaute, mandoline, tambure, harmonike, Orfov instrumentarijum itd.), ili mešovitog su sastava, prema raspoloživim instrumentima. Repertoar školskog orkestra čine dela domaćih i stranih kompozitora različitih epoha, u originalnom obliku ili prilagođena za postojeći školski sastav.

U toku školske godine orkestar izvodi najmanje osam dela, od kojih neka zajedno sa horom.

KOMPOZICIJE ZA PEVANJE I SVIRANJE

Himne

Državna himna

Himna Svetom Savi

Školska himna

Narodna muzika

Nadžnjeva se momče i devojče

Sve tičice zapjevale

Sedi moma na pendžeru

Ti, jedina

Treskavica kolo

Šano, dušo

Duhovne pesme

Božiću, naša radosti

Isajija Srbin - Aliluja

Pomozi nam, dragi Bože

K. Stanković - Mnogaja ljeta

Tropar za Božić

Tropar Svetom Savi

S. Mokranjac - odlomak iz liturgije, Budi imja

Starogradske pesme

Ajde, Kato, ajde, zlato

Nebo je tako vedro

Što se bore misli moje

Oj, jesenske duge noći

U tem Somboru

Pesme iz balkanskih ratova i svetskog rata

Kapetan Koča putuje

Kreće se lađa francuska

Tamo daleko

Kanoni

M. Pretorijus - Živela muzika

M. Pretorijus - Osvanu dan

J. Hajdn - Intervali

Pesme koje su komponovala deca

Izbor pesama nagrađenih na festivalu dečjeg muzičkog stvaralaštva.

Pesme nacionalnih manjina

Ak kojun (turska)
Zeka (mađarska)
Mala ptica (albanska)
Rodile su trnjine (rusinska)
Todoro, Todorke (bugarska)
Crvena jabuka (slovačka)
Čobančić (rumunska)
Đelem, đelem (romska)

Zabavna i filmska muzika

Izbor savremenih popularnih pesama.

KOMPOZICIJE ZA RAD HOROVA

Himne

Državna himna
Himna Svetom Savi

Pesme domaćih autora

K. Babić - Balada o dva akrepa
I. Bajić - Srpski zvuci
Z. Vauda - Mravi
Z. Vauda - Pahuljice
S. Gajić - Tužna muha
D. Despić - Kiša
D. Despić - Oglasi
D. Despić - Smejatica
V. Đorđević - Veće vrana
V. Ilić - Vodenica
D. Jenko - Bože pravde
D. Jenko - pesme iz "Đida"
J. Kaplan - Žuna
P. Konjović - Vragolan
J. Marinković - Ljubimče proleća
M. Milojević - Vetar
M. Milojević - Mladost
M. Milojević - Muha i komarac
S. Mokranjac - II rukovet
S. Mokranjac - X rukovet
S. Mokranjac - XI rukovet
S. Mokranjac - Na ranilu
S. Mokranjac - Pazar živine
S. Mokranjac - Slavsko
S. Mokranjac - Tebe pojem
S. Mokranjac - Himna Vuku
B. Simić - Pošla mi moma na voda
T. Skalovski - Makedonska humoreska
M. Tajčević - Dodolske pesme
M. Tajčević - I svita iz Srbije
Šistek-Babić - Oj, Srbijo

Strani kompozitori

Autor nepoznat - La violeta
J. Brahms - Uspavanka
K. M. Veber - Jeka

G. Gusejnli - Moji pilići
G. Dimitrov - Ana mrzelana
Z. Kodalj - Katalinka
Z. Kodalj - Hidlo Vegen
O. di Laso - Eho
L. Marencio - Ad una freska riva
V. A. Mocart - Uspavanka
D. Đovani - Ki la galjarda
S. Obretenov - Gajdar
Palestrina - Benediktus
Palestrina - Vigilate
B. Smetana - Doletele laste
F. Supe - Proba za koncert
F. Šopen - Želja
F. Šubert - Pastrmka

Kanoni

Autor nepoznat - Dona nobis pacem
L. Kerubini - Na času pevanja
V. A. Mocart - Noć je mirna
J. G. Ferari - Kukavica
V. Ilić - Sine muzika
J. Hajdn - Mir je svuda

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU MUZIČKA KULTURA U NASTAVI NA MAĐARSKOM JEZIKU

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA PEVANJE ILI SVIRANJE U OSMOM RAZREDU
(dopuna)

1. Liszt: Hajnaložó
2. Erkel ferenc: Meghalt a cselszövő
3. Egy boszorka van - tréfás kánon
4. Esti dal - népdal
5. Balogh Ádám nótája
6. Kossuth lajos azt üzente
7. Születésén Istennek - egyházi népének
8. Csinálosi erdőn
9. Ha felmegyek a budai nagy hegyre
10. Hej, rozmaring, rozmaring
11. Elszaladt a lovam

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA SLUŠANJE U OSMOM RAZREDU
(dopuna)

1. Liszt: Paganini: La campanella
2. Liszt: Orpheusz
3. Liszt: XV. Magyar Rapszódia
4. Monti: Csárdás
5. Erkel Ferenc: Hunyadi László - Palotás tánc
6. Kálmán Imre: Csárdáskirálynő - Jaj, cica
7. Bartók Béla: Cantata Profana
8. Bartók Béla: A fából faragott királyfi
9. Bartók Béla: A csodálatos mandarin
10. Kodály: Esti dal - vegyeskar
11. Szörényi - Bródy: István, a király - Felkelt a napunk
12. Birinyi J.: Millecentenáriumi szignál - Feszty-körkép /részlet/
13. Kodály: Mátrai képek - Legénybúcsú - kórusmű

TEME ZA OBRADU

1. Liszt Ferenc élete és munkássága - Životno delo List Ferenca
2. Liszt és a programzene - List i programska muzika
3. A magyar nemzeti romantika - verbunk, palotás, csárdás - Romantizam u Mađarskoj - igre /verbunk, palotaš, čardaš/
4. Erkel Ferenc és a nemzeti opera - Mađarska nacionalna opera - Ferenc Erkel
5. Az operett Magyarországon - Lehár Ferenc és Kálmán Imre - Opereta u Mađarskoj, Ferenc Lehar i Imre Kalman
6. A folklorizmus - Bartók és Kodály élete és hitvallása - Folklorizam - Bela Bartok i Zoltan Kodalj
7. XX.századi magyar zeneszerzők: Bárdos, Ligeti, Szokolay, Szőnyi, Kurtág - Mađarski kompozitori u XX veku
8. Magyarország szórakoztató zenéje - Zabavna muzika u Mađarskoj
9. Népdalkincsünk - Mađarske narodne pesme velikog značaja
10. Jeles napok, hagyományok, népszokások - Narodni običaji, pesme i igre
11. Népdalgyűjtők nyomában: Birinyi József munkássága - Stvaralaštvo Jožef Birinji-a, istraživača narodnih pesama

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU MUZIČKA KULTURA U NASTAVI NA HRVATSKOM JEZIKU

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA PEVANJE U OSMOM RAZREDU:

Himne

- Lijepa naša domovino - državna himna Republike Hrvatske

Narodne pesme i igre

- Majkino ruvo svlači Mande divojko
- Ja cura, ti divojka - Momačko kolo

Crkvena muzika

- Rajska kruno, rajska slavo - Albe Vidaković
- Ti Kriste, kralj si vjekova - XVII v.
- Ima jedna duga cesta
- Ostani s nama jer večer je
- Krist jednom stade na žalu

PREPORUČENE KOMOZICIJE ZA SLUŠANJE U OSMOM RAZREDU:

Himne

- Lijepa naša domovino - državna himna Republike Hrvatske
- Kolo igra, tamburica svira

Narodne pesme i igre

- Naranča - obrada Joško Čaleta - izvodi hor Concordia Discors
- Istarski balun - KUD "Mate Balota" Rakalj
- Stari splitski plesovi - KUD "Filip Dević" Split
- Oj, pitomi sokole - Oktet DC Vranjić
- Jur večernjica gori - Klapa Mriža

Domaći kompozitori

- Slava, 3. Staroslavenska misa - Albe Vidaković
- Zavejan je put za salaš moj, Dobro jutro Vojvodino - Vojvođanski mešoviti hor i Subotički tamburaški orkestar, aranžman i dirigent Zoran Mulić
- Bolesno mi leži zlato moje, Ej salaši - Vojvođanski mešoviti hor i Subotički tamburaški orkestar, dirigent Andrej Bursać, aranžman Zoran Mulić
- Fantazija i Fuga za Orgulje - Albe Vidaković

ISTORIJA

(2 časa nedeljno, 68 časova godišnje)

Cilj nastave istorije jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku i naučnu pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i razvijanje istorijske svesti i humanističko obrazovanje učenika. Nastava istorije treba da doprinese razumevanju istorijskog prostora i vremena, istorijskih događaja, pojava i procesa, kao i razvijanju nacionalnog i evropskog identiteta i duha tolerancije kod učenika.

Zadaci nastave istorije su:

- stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada tokom nastave istorije svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave istorije budu u punoj meri realizovani
- da učenici razumeju istorijske događaje, pojave i procese, ulogu istaknutih ličnosti u razvoju ljudskog društva i da poznaju nacionalnu i opštu istoriju (političku, ekonomsku, društvenu, kulturnu...).

Cilj i zadaci nastave istorije ostvaruju se kroz različite sadržaje, metode i oblike rada, uz poštovanje Obrazovnih standarda za kraj obaveznog obrazovanja.

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- steknu osnovna znanja o najvažnijim odlikama istorijskog perioda od druge polovine XIX do kraja XX veka
- steknu osnovna znanja o najvažnijim odlikama istorijskog perioda od druge polovine XIX do kraja XX veka na srpskom i jugoslovenskom prostoru
- steknu osnovna znanja o istoriji evropskih i vanevropskih država u periodu od druge polovine XIX do kraja XX veka
- razumeju najznačajnije političke ideje istorijskog perioda od druge polovine XIX do kraja XX veka
- steknu osnovna znanja o znamenitim ličnostima perioda od druge polovine XIX do kraja XX veka u opštoj i nacionalnoj istoriji
- se upoznaju sa kulturnim i naučnotehnološkim dostignućima na srpskom, jugoslovenskom, evropskom i vanevropskom prostoru u periodu od druge polovine XIX do kraja XX veka
- razumeju da nacionalna istorija predstavlja sastavni deo opšte istorije
- razvijaju istraživački duh i kritički odnos prema prošlosti i osposobe se da prepoznaju različita tumačenja istih istorijskih događaja
- razumeju uzroke i posledice najvažnijih istorijskih pojava u periodu od druge polovine XIX do kraja XX veka
- ovladaju veštinom korišćenja istorijskih karata za period od druge polovine XIX do kraja XX veka
- nauče da povezuju različite istorijske sadržaje (ličnosti, događaje, pojave i procese) sa odgovarajućom vremenskom odrednicom i istorijskim periodom
- poseduju svest o povezanosti pojava iz prošlosti sa pojavama iz sadašnjosti.

SADRŽAJI PROGRAMA

SVET U DRUGOJ POLOVINI XIX I POČETKOM XX VEKA

Promene u privredi, društvu i kulturi u drugoj polovini XIX i početkom XX veka (Druga industrijska revolucija, promene u svetskoj ekonomiji; političke ideje - imperijalizam, nacionalizam, rasizam, demokratija, socijalizam, klerikalizam; duhovni horizonti epohe - kultura, nauka, obrazovanje).

Međunarodni odnosi u drugoj polovini XIX i početkom XX veka (nastanak Trojnog saveza i Antante, borba za kolonije u Africi i Aziji, uspon SAD i Japana, podela Kine, međunarodne političke krize).

Velike sile i balkanske zemlje (Istočno pitanje - opadanje Osmanskog carstva, prodor Habzburške monarhije na Balkan; uticaj velikih sila - Rusije, Velike Britanije, Francuske, Nemačke, Italije; uobličavanje nacionalnih država na Balkanu - Grčka, Rumunija, Bugarska, Albanija).

SRBIJA, CRNA GORA I SRBI U HABZBURŠKOM I OSMANSKOM CARSTVU OD BERLINSKOG KONGRESA DO PRVOG SVETSKOG RATA

Srbija od 1878. do 1903. godine (sticanje nezavisnosti, prostor, društvo, privreda, nauka i kultura, obrazovanje, svakodnevni život, unutrašnja i spoljna politika, politički život - osnivanje stranaka, proglašenje kraljevine, Timočka buna, srpsko-bugarski rat, ustavi iz 1888. i 1901, Majski prevrat; ličnosti - kralj Milan, kraljica Natalija i kralj Aleksandar Obrenović, Jovan Ristić, Stojan Novaković, Nikola Pašić, Milutin Garašanin...).

Srbija od 1903. do 1914. godine (unutrašnja politika - Ustav iz 1903, razvoj parlamentarne demokratije; spoljnopolitičko okruženje - Carinski rat i Aneksiona kriza; modernizacija privrede i društva, kultura, obrazovanje - osnivanje Univerziteta 1905, svakodnevni život; ličnosti - kralj Petar I i prestolonaslednik Aleksandar Karađorđević, Jovan Cvijić, Jovan Skerlić, Mihailo Petrović Alas, Nadežda Petrović...).

Crna Gora od 1878. do 1914. godine (sticanje nezavisnosti, prostor, stanovništvo, društvo, privreda, kultura i obrazovanje; modernizacija državne uprave, svakodnevni život; unutrašnja i spoljna politika - odnosi sa Srbijom, donošenje Ustava 1905, političke podele, proglašenje kraljevine; ličnosti - kralj Nikola Petrović, Valtazar Bogišić, Marko Miljanov...).

Srbi u Habzburškoj monarhiji (Srbi u južnoj Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji - društvo, privreda, kultura i obrazovanje, položaj crkve; politički život - političke stranke; ličnosti - Mihailo Polit-Desančić, Jaša Tomić, Svetozar Pribićević, Stefan Mitrov Ljubiša...).

Bosna i Hercegovina pod austrougarskom vlašću (prostor, stanovništvo, pravni položaj Bosne i Hercegovine, uprava Benjamina Kalaja, Aneksija i Aneksiona kriza; društvo, privreda, kultura i obrazovanje, položaj crkve; politički život - političke stranke, omladinski pokret i Mlada Bosna, međunacionalni i međuverski odnosi; Sarajevo, Mostar i Banja Luka kao kulturni i politički centri; ličnosti - Aleksa Šantić, Jovan Dučić, Vladimir Ćorović, Petar Kočić, Osman Đikić...).

Srbi u Osmanskom carstvu (Kosovo, Metohija, Raška oblast i Makedonija - politička, imovinska i lična obespravljenost Srba; kulturne, prosvetne i crkvene prilike - značaj Prizrenske bogoslovije; uticaj Srbije; ličnosti - Bogdan Radenković, Petar Kostić...).

Balkanski ratovi (uzroci i povodi, suprotnosti između balkanskih nacionalnih politika, Mladoturska revolucija, Balkanski savez i Prvi balkanski rat - Kumanovska i Bitoljska bitka, teritorijalne promene; sukobi među saveznicima i Drugi balkanski rat - Bregalnička bitka; Bukureški mir i nove granice na Balkanu).

SAVREMENO DOBA

PRVI SVETSKI RAT I REVOLUCIJE U RUSIJI I EVROPI

Svet u Velikom ratu (Velike sile i njihovi sukobljeni interesi, uzroci i povod, savezništva i frontovi, ratna hronika - prelomnice rata; aspekti rata - tehnologija rata, gubici i žrtve, vodeće ličnosti država u sukobu).

Čovek u ratu - lično i kolektivno iskustvo (život u pozadini i na frontu; rat i kultura - umetničko viđenje rata, rat kao poništavanje civilizacijskih vrednosti; lični doživljaj rata).

Revolucije u Rusiji i Evropi (društvene, političke i ekonomske prilike u Rusiji uoči i u toku Prvog svetskog rata, Februarska revolucija, Oktobarska revolucija i građanski rat, uticaj Oktobarske revolucije na prilike u Evropi, revolucionarno vrenje, anarhija i raspad velikih carstava; ličnosti - car Nikolaj II Romanov, Vladimir Iljič Lenjin, Roza Luksemburg, Maksim Gorki, Džon Rid...).

SRBIJA I CRNA GORA U PRVOM SVETSKOM RATU

Srbija i Crna Gora u Velikom ratu (odbrana otadžbine 1914. godine - Cerska i Kolubarska bitka; slom i okupacija - život u senci rata, bolest, glad i epidemije, odbrana Beograda, povlačenje kroz Srbiju, Mojkovačka bitka, Albanska golgota; okupacija i izbeglištvo - okupacione uprave, pljačka, represija i otpor, pokušaji menjanja nacionalnog i kulturnog identiteta stanovništva, država u izbeglištvu, život u izbeglištvu; Solunski front i oslobođenje, doprinos pobjedi; ličnosti - regent Aleksandar Karađorđević, Radomir Putnik, Stepa Stepanović, Živojin Mišić, Petar Bojović, Janko Vukotić, major Gavrilović, Arčibald Rajs, Milutin Bojić...).

Iskorak ka Jugoslaviji (jugoslovenska ideja, državni programi i koncepti - Niška, Krfska, Majska i Ženevska deklaracija; činioci jugoslovenskog ujedinjenja - srpska vlada, Jugoslovenski odbor, Narodno vijeće, međunarodno okruženje; završne vojne operacije - doseganje do granica nove države; ličnosti - regent Aleksandar Karađorđević, Nikola Pašić, Frano Supilo, Ante Trumbić...).

SVET IZMEĐU PRVOG I DRUGOG SVETSKOG RATA

Prilike u svetu posle Velikog rata (bilans Prvog svetskog rata - pobednici i poraženi, Mirovna konferencija u Parizu i nova karta Evrope i sveta; Društvo naroda, uloga Vudroa Vilsona).

Ekonomske, kulturne i društvene prilike (velike ekonomske krize i njihove posledice; svet u pokretu - kultura, nauka i obrazovanje, umetnički pokreti, masovna zabava, pojava radija, televizije, zvučnog filma, upotreba veštačkih materijala u industriji; ličnosti - Albert Ajnštajn, Aleksandar Fleming, Tomas Man, Štefan Cvajg, Ernest Hemingvej, Džon Golsvordi, Mihail Šolohov, Čarli Čaplin, Volt Dizni, Sergej Ejzenštajn, Pablo Pikaso, Salvador Dali...).

Svet između demokratije i totalitarizma (liberalne demokratije - Francuska, Velika Britanija, SAD; fašizam, nacionalsocijalizam, militarizam - Italija, Nemačka, Japan; komunizam - Sovjetski Savez; ličnosti - Frenklin Ruzvelt, Tomaš Masarik, Benito Musolini, Adolf Hitler, Josif Visarionovič Staljin...).

Svet na putu ka novom ratu (Daleki istok, intervencija u Etiopiji, građanski rat u Španiji; rušenje poretka - kriza Društva naroda, Anšlus, Minhenski sporazum, okupacija Albanije, pakt Molotov-Ribentrop).

JUGOSLOVENSKA KRALJEVINA

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca od 1918. do 1929. godine (prostor, društvo i okruženje, konstituisanje države i međunarodno priznanje, Vidovdanski ustav, jugoslovenski parlamentarizam; političke stranke, izbori i izborne borbe; ekonomske prilike; nacionalno i versko pitanje i pitanje demokratije; ličnosti - kralj Aleksandar Karađorđević, Nikola Pašić, Ljuba Davidović, Svetozar Pribićević, Stjepan Radić...).

Jugoslavija od 1929. do 1941. godine (lični režim kralja Aleksandra - osnovne karakteristike, međunarodni činioци, ideologija integralnog jugoslovenstva, Ustav iz 1931, oživljavanje političkog života, atentat u Marseju; vlada Milana Stojadinovića - unutrašnja i spoljna politika; izazovi novog rata - preuređenje države, stvaranje Banovine Hrvatske, vlada Cvetković-Maček, promena međunarodne pozicije Jugoslavije i porast separatizma; otvaranje srpskog pitanja - Srpski kulturni klub; ličnosti - knez Pavle Karađorđević, Milan Stojadinović, Vlatko Maček...).

Jugoslovenski kulturni prostor (kulturni uzlet, saradnja i prožimanja; univerzitet i nauka; umetnički pokreti, humanitarne i sportske organizacije; ličnosti - Milutin Milanković, Nikola Tesla, Mihajlo Pupin, Branislav Nušić, Isidora Sekulić, Ksenija Atanasijević, Miloš Crnjanski, Slobodan Jovanović, Sava Šumanović, Ivan Meštrović, Miroslav Krleža, Jovan Dučić...).

DRUGI SVETSKI RAT - TOTALNI RAT

Dominacija sila osovine i prelomne godine 1939-1941-1943. (uzroci i povodi, zaraćene strane, savezništva, napad na Poljsku i njena podela, sovjetsko-finski rat, rat na Zapadu do 1940. godine - pad Francuske, Bitka za Britaniju; ratne operacije na Balkanu; napad na SSSR i otvaranje Istočnog fronta; od evropskog ka svetskom ratu - Afrički front, rat na Pacifiku i ulazak SAD u rat; prelomne bitke - bitka za Moskvu, opsada Lenjingrada, Staljingradska bitka, bitka kod El Alamejna).

Pobeda antifašističke koalicije (pad Italije, iskrcavanje u Normandiji; kraj rata u Evropi i na Dalekom istoku - kapitulacija Nemačke i Japana; izgrađivanje novog poretka - od Atlantske povelje do Potsdamske konferencije, ličnosti - Frenklin Ruzvelt, Vinston Čerčil, Josif Visarionovič Staljin, Šarl de Gol, maršal Žukov, general Montgomeri, general Ajzenhauer, feldmaršal Romel...).

Posledice rata (ljudski i materijalni gubici, tehnologija smrti - logori smrti, genocid, holokaust; moderna vojna tehnologija - upotreba atomskog oružja; život u ratu; rat i kultura - umetničko viđenje rata, rat kao poništavanje civilizacijskih vrednosti; lični doživljaj rata).

JUGOSLAVIJA U DRUGOM SVETSKOM RATU

Aprilski rat i posledice poraza (od diplomatskog i vojnog pritiska do rata - pristupanje Trojnom paktu, vojni puč i demonstracije, vlada Dušana Simovića; tok rata - od bombardovanja Beograda do vojne kapitulacije; vlada i monarh u izbeglištvu, podela Jugoslavije, uspostavljanje okupacionih sistema i kolaboracionističkih režima, teror i represija, NDH - genocidna tvorevina).

Otpor, ustanak i građanski rat (komunisti i revolucionarna perspektiva, antiokupatorske snage građanstva; ustanak - egzistencijalni, ideološki i nacionalnooslobodilački motivi; suparnički pokreti otpora - različite strategije nacionalne politike; građanski rat, jugoslovensko ratište 1941-1942 - nosioci terora i genocida, osnovne institucije revolucionarne vlasti).

Jugoslovensko ratište i završna faza rata 1943-1945. (AVNOJ i stvaranje jugoslovenske federacije - nedovršena institucionalizacija; velike sile i jugoslovensko ratište - britanska politika kompromisa i borba za

međunarodno priznanje nove Jugoslavije; obračun sa protivnicima revolucije; prelomne bitke na jugoslovenskom ratištu - Neretva, Sutjeska, Beogradska operacija, Sremski front i završne operacije za oslobođenje zemlje).

Bilans rata i doprinosa Jugoslavije pobedi antifašističke koalicije (vojni doprinosi pobedi, ljudski i materijalni gubici, demografske promene; logori smrti - Jasenovac, Stara Gradiška, Sajmište, Banjica...; genocid i holokaust; uništavanje i pljačka kulturnih i privrednih dobara; ratna svakodnevnica; rat i kultura - umetničko viđenje rata; lični doživljaj rata; ličnosti - kralj Petar II Karađorđević, general Dragoljub Mihailović, Josip Broz Tito, general Milan Nedić, Ante Pavelić, Alojzije Stepinac...).

SVET POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Posleratni svet i njegove suprotnosti (od ratnog savezništva do hladnog rata; nova karta sveta i nove podele - hladni rat u Evropi i Aziji, blokovska podela, trka u naoružanju, nova ratna žarišta, dekolonizacija i rađanje Trećeg sveta; pokreti emancipacije - pokreti za ženska i manjinska prava, antiratni i antirasni pokreti; naučna dostignuća, osvajanje svemira, mediji, popularna kultura; pred novim izazovima - globalizacija, terorizam, ekološki problemi...).

Evropske integracije - od ideje do realizacije (pad Berlinskog zida - simbolični kraj jednog poretka; Evropska unija, Savet Evrope...).

JUGOSLAVIJA POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Nova vlast (proglašenje republike, izgradnja novog društvenog uređenja, politička i ekonomska osnova nove vlasti - hegemonija komunista; represija, međunarodni položaj - oslonac na Sovjetski Savez; obnova privrede i industrijalizacija, državna privreda i njene protivrečnosti; sukob Jugoslavije i socijalističkih zemalja - rezolucija Informbiroa, Goli otok; nova unutrašnjopolitička i spoljnopolitička orijentacija: samoupravljanje - nova koncepcija društvenog razvoja i nesvrstanost - iskorak ka Trećem svetu; Jugoslavija između istoka i zapada - od saradnje sa zapadom do pomirenja sa istokom; ličnosti - Josip Broz Tito, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Edvard Kardelj...).

Društveni, ekonomski, politički i kulturni razvoj - glavni procesi i problemi (politika - ustavno, nacionalno, versko pitanje, pitanje političkih sloboda...; ekonomija - protivrečnosti ekonomskog razvoja i ekonomske krize; kultura, nauka i obrazovanje; svakodnevnica, životni standard, popularna kultura; ličnosti - Ivo Andrić, Miloš Crnjanski, Bojan Stupica, Borislav Pekić, Dobrica Ćosić, Aleksandar Petrović, Aleksandar Popović, Dušan Kovačević...).

Društvena kriza i poraz Jugoslavije (poraz Jugoslavije kao ideje, političkog projekta i društvenog sistema; razbijanje i raspad Jugoslavije - ratovi u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini; velike sile i jugoslovenska kriza - internacionalizacija sukoba; nastanak novih država, posledice raspada jugoslovenske države - demografske, ekonomske i kulturne; sukobi na Kosovu i Metohiji i NATO intervencija 1999, Kosovsko pitanje, razdvajanje Srbije i Crne Gore; ličnosti - Slobodan Milošević, Franjo Tuđman, Alija Izetbegović, Zoran Đinđić...).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Značaj perioda koji se izučava u osmom razredu osnovnog obrazovanja i vaspitanja zahteva posebnu pažnju u izboru nastavnih sadržaja. U programu su obrađeni najvažniji događaji, pojave i procesi, kao i znamenite ličnosti koje su obeležile razdoblje od sedamdesetih godina XIX do kraja XX veka. Ključni sadržaji u okviru nastavnih tema dati su u zagradama koje se nalaze iza naziva nastavnih jedinica. Ovakva struktura programa koncipirana je s ciljem da pomogne nastavniku u planiranju neposrednog rada sa učenicima jer mu olakšava određivanje obima i dubine obrade pojedinih nastavnih sadržaja. Nastavnik ima slobodu da sam odredi raspored i dinamiku aktivnosti za svaku temu uvažavajući ciljeve i zadatke predmeta.

Poželjno je na ovakav način osmišljeni program dopuniti sadržajima iz lokalne prošlosti, čime se kod učenika postiže jasnija predstava o tome šta od istorijske i kulturne baštine njihovog kraja potiče iz ovog perioda (učesće u balkanskim i svetskim ratovima, spomenici znamenitim ličnostima i učesnicima ratova, značajne građevine, ustanove kulture i obrazovanja...).

U školama na nastavnom jeziku neke od nacionalnih manjina mogu se, osim sadržaja iz njihove istorije koji su dati u programu, obraditi i prošireni nastavni sadržaji iz prošlosti tog naroda. Pri tome, nastavnici će nastojati da, korišćenjem raznovrsnih izvora i relevantne istoriografske i etnografsko-antropološke literature,

učenicima pruže mogućnost da steknu jasnu predstavu o prošlosti naroda kome pripadaju, ali i okruženja u kome žive: kakav im je bio način života i koje su značajne ličnosti obeležile ovo razdoblje njihove istorije. Savlađujući nastavni program istorije, učenici osmog razreda, osim toga što stiču znanja o događajima, pojavama i procesima iz prošlosti, dobijaju i podsticaje za svoj intelektualni razvoj. Oni se, učeći istoriju, vežbaju u logičkom zaključivanju i shvatanju uzročno-posledičnih veza. *Istorija* je izuzetno pogodan nastavni predmet za podsticanje razvoja kritičkog mišljenja, odnosno za razlikovanje činjenica od pretpostavki, podataka od njihove interpretacije i bitnog od nebitnog. Zbog toga je posebno značajno kojim će se metodičkim postupkom i pristupom obrađivati nastavni sadržaji.

Istorija kao narativni predmet, u kome su usmeno izlaganje, opis, razgovor, objašnjenja, tumačenja, argumentovanje nastavnika i učenika glavna aktivnost, pruža velike mogućnosti za podsticanje učeničke radoznalosti, koja je u osnovi svakog saznanja. Nastavni sadržaji treba da budu predstavljeni kao "priča" bogata informacijama i detaljima, ne zato da bi opteretili pamćenje učenika, već da bi im istorijski događaji, pojave i procesi bili predočeni jasno, detaljno, živo i dinamično. Nastava ne bi smela biti statistička zbirka podataka i izveštaj o tome šta se nekada zbilo, već bi trebalo da pomogne učenicima u stvaranju što jasnije predstave ne samo o tome šta se tada desilo, već i zašto se to desilo i kakve su posledice iz toga proistekle. Program se ostvaruje uz primenu metoda interaktivne nastave.

Posebno mesto u nastavi *istorije* imaju pitanja, kako ona koja postavlja nastavnik učenicima, tako i ona koja dolaze od učenika, podstaknuta onim što su čuli u učionici ili što su saznali van nje koristeći različite izvore informacija. Dobro osmišljena pitanja nastavnika imaju podsticajnu funkciju za razvoj istorijskog mišljenja i kritičke svesti, ne samo u fazi utvrđivanja i sistematizacije gradiva, već i u samoj obradi nastavnih sadržaja. Precizno postavljena pitanja, kao poziv na razmišljanje i traganje za odgovorom "kako je uistinu bilo", obezbeđuju razumevanje, a samim tim i uspešno pamćenje i trajno usvajanje znanja i veština kod učenika. U zavisnosti od cilja koji nastavnik želi da ostvari, pitanja mogu imati različite funkcije, kao što su: fokusiranje pažnje na neki sadržaj ili aspekt, podsticanje poređenja, traganje za pojašnjenjem, procena mogućih posledica i dr.

Nastavnik, pored toga što kreira svoja predavanja, osmišljava i planira na koji način će se učenici uključiti u obrazovno-vaspitni proces. Nije bitno da li je učenička aktivnost organizovana kao individualni rad, rad u paru, maloj ili velikoj grupi, kao radionica ili domaći zadatak, već koliko i kako "uvodi" u prošle događaje, odnosno koliko podstiče učenike da se distanciraju od sadašnjosti i sopstvenog ugla gledanja.

Da bi shvatio događaje koji su se dogodili u prošlosti, učenik mora da ih oživi u svom umu, u čemu veliku pomoć pruža upotreba različitih istorijskih tekstova, karata i drugih izvora istorijskih podataka (dokumentarni i igrani video i digitalni materijali, muzejski eksponati, ilustracije, kao i obilasci kulturno-istorijskih spomenika i posete ustanovama kulture). Korišćenje istorijskih karata je izuzetno važno jer one omogućavaju učenicima ne samo da na očigledan i slikovit način dožive prostor na kome se neki od događaja odvijao, već im i pomažu da prate promene na određenom prostoru kroz vreme.

Nastava istorije ima uticaja i na razvijanje jezičke i govorne kulture (besedništva), jer istorijski sadržaji bogate i oplemenjuju jezički fond učenika. Naravno, potrebno je da se sve reči i pojmovi koji su nepoznati ili nedovoljno dobro poznati učenicima precizno objasne. Gde god je to moguće, poželjno je izbegavati pojmove visokog nivoa apstraktnosti. Kako nemaju svi učenici jednak dar za verbalno izražavanje, nastavnik će pozitivno vrednovati kada se učenik dobro snalazi na istorijskoj karti, postavlja promišljena pitanja ili vešto argumentuje u diskusiji, čak i onda kada je njegovo izražavanje, posmatrano po broju reči, siromašno.

U radu sa učenicima neophodno je imati u vidu integrativnu funkciju istorije, koja u obrazovnom sistemu, gde su znanja podeljena po nastavnim predmetima, pomaže učenicima da postignu celovito shvatanje o povezanosti i uslovljenosti bioloških, geografskih, ekonomskih i kulturnih uslova života čoveka kroz prostor i vreme. Takođe, poželjno je izbegavati fragmentarno i izolovano znanje istorijskih činjenica jer ono ima najkraće trajanje u pamćenju i najslabiji transfer u sticanju drugih znanja i veština. U nastavi treba što više koristiti zadatke koji zahtevaju primenu naučenog u razumevanju i rešavanju svakodnevnih problemskih situacija.

Postoji prirodna veza istorije sa drugim obaveznim i izbornim nastavnim predmetima (*geografija, srpski jezik, likovna kultura, muzička kultura, narodna tradicija, svakodnevni život u prošlosti, verska nastava, građansko vaspitanje...*) i zato je poželjna saradnja između predmetnih nastavnika, koja se može ostvarivati na različite načine (redovna nastava, dodatni rad, slobodne aktivnosti, izleti i ekskurzije...).

Program se ostvaruje uz uvažavanje Obrazovnih standarda za kraj obaveznog obrazovanja i nivoa znanja koji su u njima definisani (osnovni, srednji i napredni nivo).

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU ISTORIJA U NASTAVI NA MAĐARSKOM JEZIKU

- Razdoblje dualizma u Mađarskoj - privredni i kulturni razvoj, nacionalno pitanje, agrarno pitanje,
- Mađarska u Prvom svetskom ratu - učešće u ratu, revolucija, gubici,
- Mađarska Sovjetska Republika, Trianonski mirovni ugovor,
- Mađarska između dva svetska rata i u Drugom svetskom ratu,
- Mađarska nakon Drugog svetskog rata,
- Mađari u Jugoslaviji između dva svetska rata i u Drugom svetskom ratu,
- Mađari u Jugoslaviji nakon Drugog svetskog rata i u Republici Srbiji.

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU ISTORIJA U NASTAVI NA HRVATSKOM JEZIKU

1. Hrvatska i hrvatski narod u drugoj polovici XIX stoljeća
 - Hrvatsko-ugarska nagodba, borba za hrvatski jezik (biskup Josip Juraj Štrosmajer, Narodna stranka, Ban Ivan Mažuranić)
2. Hrvatska i hrvatski narod u prvoj polovici XX stoljeća
 - Hrvatska u Kraljevini SHS/Jugoslaviji (Stjepan Radić, Vlatko Maček)
3. Hrvatska i hrvatski narod u drugoj polovici XX stoljeća
 - Hrvatska u Drugom Svetskom ratu 1941-1945.(NDH, NOB)
 - Republika Hrvatska u okviru DFJ/ FNRJ/SFRJ (1945-1991.)

GEOGRAFIJA

(2 časa nedeljno, 68 časova godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave geografije jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku i naučnu pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i da učenicima pruži znanja i objašnjenja o savremenim geografskim pojavama, objektima i procesima na teritoriji Republike Srbije. Oslanjajući se na prethodno stečena znanja i umenja učenika, nastava geografije će im omogućiti razumevanje osnovnih fizičko-geografskih odlika naše zemlje i upoznavanje složenih društveno-ekonomskih procesa i promena, kako u našoj državi, tako i na Balkanskom poluostrvu, Evropi i svetu kao celini.

Zadaci nastave geografije su stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada tokom nastave geografije svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave geografije budu u punoj meri realizovani. Njihovo ostvarivanje doprineće osposobljavanju i razvijanju znanja, veština, stavova i vrednosti koji su neophodni za razvoj humane, harmonične i interkulturno usmerene ličnosti, sposobne da se snalazi u složenim uslovima društva u transformaciji i da doprinese razvoju svoje zajednice kao odgovoran građanin.

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- određuju, povezuju i shvataju značaj geografskog položaja svoje zemlje na Balkanu, u Evropi i u svetu;
- steknu osnovna znanja o prirodno-geografskim i društveno-ekonomskim odlikama Srbije, njenim prirodnim lepotama i kulturnom nasleđu;
- primenjuju stečena znanja u svakodnevnom životu, kako bi sa razumevanjem mogli da prate društveno-geografske pojave, procese i odnose na prostoru naše zemlje, na Balkanu, u Evropi i u svetu;
- poznaju svojstva geografskih objekata, pojava i procesa u kraju u kome žive i povezuju pojave i procese na regionalnom i nacionalnom nivou;
- razvijaju sposobnosti povezivanja znanja iz geografije sa znanjima iz srodnih nastavnih predmeta;
- shvataju potrebu ličnog učešća u zaštiti, obnovi i unapređivanju kvaliteta životne sredine i značaj očuvanja prirode i prirodnih resursa;
- poseduju osećanja socijalne pripadnosti i privrženosti sopstvenoj naciji i kulturi, te aktivno doprinose očuvanju i negovanju nacionalnog i kulturnog identiteta;
- razvijaju međusobno uvažavanje, kao i saradnju i solidarnost između pripadnika različitih socijalnih, etničkih i kulturnih grupa i doprinose društvenoj koheziji;
- podržavaju procese međunarodne integracije naše zemlje;
- koriste različite izvore informacija i uočavaju njihovu važnost u geografskim saznanjima;
- budu osposobljeni da na terenu osmatraju, mere, analiziraju, intervjuišu, skiciraju i prikupljaju podatke i razvijaju sposobnost iskazivanja geografskog znanja rečima, slikom, kvantitativno, tabelarno, grafički i shematski;
- ovladaju tehnikama timskog/grupnog rada i grupnog odlučivanja;
- budu osposobljeni za kontinuirano obrazovanje i samoobrazovanje.

SADRŽAJI PROGRAMA

I UVOD U PROGRAMSKE SADRŽAJE (1)

Ciljevi, zadaci i programski sadržaji geografije za osmi razred osnovne škole.

II GEOGRAFSKI POLOŽAJ, GRANICE I VELIČINA SRBIJE (2)

Geografski položaj, državne granice i veličina Srbije.

III PRIRODNE ODLIKE SRBIJE (26)

Postanak i teritorijalni raspored glavnih reljefnih celina.

PANONSKI BASEN

Panonska nizija: geografski položaj, prostiranje, podela, odlike i značaj.

Južni obod Panonskog basena: geografski položaj, prostiranje, podela, odlike i značaj.

PLANINSKI RELJEF SRBIJE

Geografski položaj, prostiranje, osnovne odlike i podela.

SRPSKO-MAKEDONSKA MASA

Geografski položaj, prostiranje, podela, odlike i značaj.

DINARIDI

Dinarske planine, Šarske planine, Kosovska i Metohijska kotlina: geografski položaj, prostiranje, podela, odlike i značaj.

KARPATO-BALKANIDI

Karpatske i Balkanske planine: geografski položaj, prostiranje, podela, odlike i značaj.

KLIMA SRBIJE

Klimatski elementi i faktori.

Klimatske oblasti, tipovi klime i njihove odlike.

VODE SRBIJE

Reke crnomorskog sliva: osnovne odlike i ekonomski značaj.

Reke jadranskog i egejskog sliva: osnovne odlike i ekonomski značaj.

Jezera: postanak, razmeštaj i značaj.

Termomineralne vode: postanak, razmeštaj, značaj i iskorišćavanje.

ZEMLJIŠTE I BILJNI I ŽIVOTINJSKI SVET

Zemljište: osnovni tipovi, odlike, prostiranje i značaj.

Biljni i životinjski svet: rasprostranjenost i značaj.

ZAŠTITA PRIRODE

Zaštita geonasleđa, vazduha, vode, zemljišta i biljnog i životinjskog sveta.

Zaštićeni prirodni objekti i nacionalni parkovi u Srbiji.

IV STANOVNIŠTVO I NASELJA SRBIJE (9)

Stanovništvo: broj, gustina naseljenosti, prirodni priraštaj.

Migracije stanovništva: vrste, uzroci i posledice.

Struktura stanovništva: biološka, nacionalna, kulturno-obrazovna, socio-ekonomska, verska.

Narodi i etničke zajednice u Srbiji.

Naselja: podela, razmeštaj i perspektive razvoja.

Beograd - glavni grad Republike Srbije.

V PRIVREDA SRBIJE (13)

Osnovne odlike i podela privrede.

Poljoprivreda: prirodni i društveni uslovi za razvoj, mere za unapređivanje, prioriteti razvoja i značaj.

Grane poljoprivrede (zemljoradnja, stočarstvo, lov i ribolov), osnovne odlike i perspektive razvoja.

Šumarstvo: vrste šuma, eksploatacija i značaj.

Industrija: osnovne odlike, podela i značaj.

Rudarstvo: razvoj i značaj rudarstva; nalazišta ruda metala i nemetala.

Teška industrija: crna i obojena metalurgija, razmeštaj i značaj.

Energetika: vrste i razmeštaj izvora energije i njihov značaj.

Prerađivačka industrija: mašinska industrija, elektroindustrija, hemijska industrija, industrija građevinskog materijala i nemetala: razmeštaj proizvodnje i značaj.

Laka industrija: podela, odlike, teritorijalni razmeštaj i značaj.

Saobraćaj: podela, saobraćajna mreža, uslovi, perspektive razvoja i značaj.

Trgovina: unutrašnja i spoljna, obim i struktura izvoza i uvoza.

Turizam: podela i uslovi za razvoj, turističke regije i centri, privredni značaj turizma i perspektive razvoja.

VI ZAVIČAJNA GEOGRAFIJA (6)

Pojam zavičaja, geografski položaj, veličina i prostiranje u okviru Srbije.

Prirodne odlike zavičaja: reljef, klima, vode, zemljište, biljni i životinjski svet.

Vrste i tipovi naselja.

Stanovništvo: broj stanovnika, gustina naseljenosti, prirodni priraštaj, struktura stanovništva i migracije.

Glavne privredne delatnosti i grane.

Perspektive razvoja.

VII SRBI VAN GRANICA SRBIJE (6)

Srbi u susednim državama: Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Slovenija, Mađarska, Rumunija, Bugarska, Makedonija, Albanija; osnovne geografske odlike prostora u kojima žive Srbi.

Srbi u dijaspori: broj i teritorijalni razmeštaj; Evropa i vanevropski kontinenti; veze sa zemljom maticom.

VIII SRBIJA U SAVREMENIM INTEGRACIJSKIM PROCESIMA (3)

Značaj integracijskih procesa u Evropi i savremenom svetu.

Saradnja naše zemlje sa drugim državama i međunarodnim organizacijama: politička, ekonomska, kulturno-prosvetna i naučno-tehnološka.

GODIŠNJA SISTEMATIZACIJA NASTAVNOG GRADIVA (2)

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

U osmom razredu osnovne škole programsku strukturu čini osam nastavnih tema, raspoređenih tako da svaka prethodna nastavna tema predstavlja osnovu za razumevanje naredne, a sve one zajedno čine jedinstvenu celinu. To, praktično, znači da bi u procesu nastave svim delovima programa trebalo posvetiti određenu pažnju uvažavajući sve programske zahteve.

U okviru prve nastavne teme "Uvod u programske sadržaje" potrebno je da učenici upoznaju i razumeju svrhu, ciljeve i zadatke programskih sadržaja nacionalne geografije.

Nastavna tema "Geografski položaj, granice i veličina Srbije" obuhvata političko-geografske sadržaje. Programom je predviđena obrada samo osnovnih političko-geografskih elemenata: geografski položaj, granice i veličina.

Tema "Prirodne odlike Srbije" odnosi se na opšte oblike reljefa, klimatske, hidrografske, pedološke i biogeografske odlike naše zemlje. Prilikom obrade fizičkogeografskih sadržaja težište valja staviti na opšte sadržaje, kao i na interaktivne veze i odnose svih činilaca geografske sredine. Prilikom obrade navedenih geografskih sadržaja, posebnu pažnju neophodno je posvetiti problemima zaštite i unapređivanja životne sredine.

Vidno mesto u nastavnom programu ima nastavna tema "Stanovništvo i naselja Srbije". Izučavanje sadržaja ove teme trebalo bi da podstakne učenike da bolje upoznaju problematiku demografskog razvoja i naseljenosti Srbije. Ovo nastavno gradivo moguće je korelativno povezivati sa sličnim sadržajima drugih nastavnih predmeta, u cilju sagledavanja populacionih problema i izgrađivanja svesti o neophodnosti zajedničkog života različitih naroda. Kroz sadržaje ove nastavne teme učenici upoznaju populacionu politiku i značaje njenih odredbi za obnavljanje stanovništva. U vezi sa tim, neophodno je objasniti i ukazati na faktore koji su doveli do krupnih promena i transformacije na našim prostorima početkom ovog veka, što se snažno odražava na stanovništvo i naselja u našoj zemlji. Učenici treba da se upoznaju sa različitim funkcijama, tipovima i razvojem naselja u našoj zemlji.

Prilikom obrade teme "Privreda Srbije" neophodno je insistirati da učenici steknu znanja o razvoju privrede u celini i pojedinih privrednih delatnosti, kao i o prirodno-geografskoj osnovi razvoja. S obzirom na složenost ove problematike, težište treba staviti na najvažnije karakteristike razvoja, teritorijalni razmeštaj i neravnomernost u nivou razvijenosti, a izbegavati suvoparno nabranje obilja brojeanih podataka.

Nastavna tema "Zavičajna geografija" obuhvata pregled geografskih odlika lokalne sredine/zavičaja. Prilikom realizacije ovih nastavnih sadržaja učenici će koristiti stečena znanja i umenja postavljena zadacima nastave geografije. Uz pomoć nastavnika, grupno ili u paru, učenici će raditi kratka istraživanja, a potom prezentaciju geografskih odlika lokalne sredine, na osnovu čega nastavnik može da sagleda obim i kvalitet samostalnog rada svakog pojedinca.

U nastavnoj temi "Srbi van granica Srbije" obuhvaćeni su sadržaji koji se odnose na susedne države i njihove osnovne prirodne i društveno-geografske odlike u kojima živi srpsko stanovništvo i sadržaji sa teritorijalnim razmeštajem srpskog stanovništva u evropskim državama i državama van granica evropskog kontinenta.

Potrebno je da učenici usvoje podatke o broju Srba koji se nalaze van granica Srbije, sa uslovima u kojima žive i rade i njihovim vezama sa matičnom državom.

U okviru nastavne teme "Srbija u savremenim integracijskim procesima" učenicima omogućiti da shvate razgranatost i razvojnost političke, ekonomske, kulturno-prosvetne i naučno-tehnološke saradnje naše države sa drugim državama i organizacijama u svetu. Važno je upoznati učenike sa aktuelnim integracijskim procesima u Evropi i svetu i ukazati na značaj i mesto naše zemlje u ovoj sferi.

Broj nastavnih časova po nastavnim temama dat je orijentaciono. Nastavnicima se preporučuje da, u zavisnosti od predznanja učenika i strukture odeljenja, mogu sami da odrede broj časova za usvajanje, vežbanje, ponavljanje, utvrđivanje i proveravanje programom predviđenih nastavnih sadržaja.

FIZIKA
(2 časa nedeljno, 68 časova godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave fizike jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku i naučnu pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i da upoznaju prirodne pojave i osnovne zakone prirode, da steknu osnovnu naučnu pismenost, da se osposobe za uočavanje i raspoznavanje fizičkih pojava u svakodnevnom životu i za aktivno sticanje znanja o fizičkim pojavama kroz istraživanje, da oforme osnovu naučnog metoda i da se usmere prema primeni fizičkih zakona u svakodnevnom životu i radu.

Zadaci nastave fizike su:

- stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada tokom nastave fizike svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave fizike budu u punoj meri realizovani,
- razvijanje funkcionalne pismenosti,
- upoznavanje osnovnih načina mišljenja i rasuđivanja u fizici,
- razumevanje pojava, procesa i odnosa u prirodi na osnovu fizičkih zakona,
- razvijanje sposobnosti za aktivno sticanje znanja o fizičkim pojavama putem istraživanja,
- podsticanje radoznalosti, sposobnosti racionalnog rasuđivanja, samostalnosti i kritičkog mišljenja,
- razvijanje veštine jasnog i preciznog izražavanja,
- razvijanje logičkog i apstraktnog mišljenja,
- razumevanje smisla i metoda ostvarivanja eksperimenta i značaja merenja,
- rešavanje jednostavnih problema i zadataka u okviru nastavnih sadržaja,
- razvijanje sposobnosti za primenu znanja iz fizike,
- uočavanje i razumevanje povezanosti fizičkih pojava i ekologije i razvijanje svesti o potrebi zaštite, obnove i unapređivanja životne sredine,
- razvijanje radnih navika i sklonosti ka izučavanju nauka o prirodi,
- razvijanje svesti o sopstvenim znanjima, sposobnostima i daljoj profesionalnoj orijentaciji.

Operativni zadaci

Učenik treba da:

- razlikuje fizičke veličine koje su određene samo brojnomo vrednošću (vreme, masa, temperatura, rad, energija, količina naelektrisanja, električni napon i struja) od onih koje su definisane intenzitetom, pravcem i smerom (brzina, ubrzanje, sila, jačina električnog i magnetnog polja ...),
- ume da slaže i razlaže silu, jačinu električnog polja...
- razlikuje različite vrste kretanja (translatorno, oscilatorno, talasno) i da zna njihove karakteristike,
- zna osnovne karakteristike zvuka i svetlosti,
- zna da je brzina svetlosti u vakuumu najveća postojeća brzina u prirodi,
- razume da je rad sile jednak promeni energije i na nivou primene koristi transformaciju energije u rad i obrnuto,
- primenjuje zakone održanja (mase, energije, količine naelektrisanja),
- zna uslove za nastanak struje i Omov zakon,
- pravi razliku između temperature i toplote,
- ume da rukuje mernim instrumentima,
- koristi jedinice Međunarodnog sistema (SI) za odgovarajuće fizičke veličine.

SADRŽAJI PROGRAMA

OSCILATORNO I TALASNO KRETANJE (4+3+1)

Obnavljanje dela gradiva iz sedmog razreda koje se odnosi na zakon održanja mehaničke energije. Oscilatorno kretanje (oscilovanje tela obešenog o oprugu, oscilovanje kuglice klatna). Pojmovi i veličine kojima se opisuju oscilovanje tela (amplituda, period, frekvencija). Zakon o održanju mehaničke energije pri oscilovanju tela. (2+1)

Talasno kretanje (mehanički talas). Osnovni parametri kojima se opisuje talasno kretanje (talasna dužina, frekvencija, brzina). (1+1)

Zvuk. Karakteristike zvuka i zvučna rezonancija. (1+1)

Demonstracioni ogledi. Oscilovanje kuglice klatna i tela obešenog o oprugu (u vazduhu i u tečnosti). Oscilovanje žica i vazdušnih stubova (frula zaronjena u vodu, ksilofon, različite zategnute žice, jednake staklene flaše sa različitim nivoima vode). Odakle dolazi zvuk (gumeno crevo sa dva levka, kanap i dve plastične čaše...). Talasi (talasna mašina ili kada).

Laboratorijska vežba

1. Merenje perioda oscilovanja klatna. (1)

SVETLOSNE POJAVE (7+6+2)

Svetlost (osnovni pojmovi). Pravolinijsko prostiranje svetlosti (senka i polusenka, pomračenje Sunca i Meseca). (1+0)

Zakon odbijanja svetlosti. Ravna i sferna ogledala i konstrukcija likova predmeta. (2+2)

Brzina svetlosti u različitim sredinama. Indeks prelamanja i zakon prelamanja svetlosti. Totalna refleksija. (1+1)

Prelamanje svetlosti kroz prizmu i sočiva. Određivanje položaja likova kod sočiva. Optički instrumenti. Lupa i mikroskop. (3+2)

Sistematizacija i obnavljanje gradiva. (0+1)

Demonstracioni ogledi. Senke. Hartlijeva ploča za ilustrovanje zakona o odbijanju i prelamanju svetlosti. Prelamanje svetlosti (štapić delimično uronjen u čašu s vodom, novčić u čaši sa vodom i ispod nje). Prelamanje bele svetlosti pri prolazu kroz prizmu. Prelamanje svetlosti kroz sočivo, oko i korekcija vida (optička klupa, geometrijska optika na magnetnoj tabli, staklena flaša sa vodom kao sočivo). Lupa i mikroskop.

Laboratorijske vežbe

1. Provera zakona odbijanja svetlosti korišćenjem ravnog ogledala. (1)

2. Određivanje žižne daljine sabirnog sočiva. (1)

ELEKTRIČNO POLJE (5+5+0)

Naelektrisanje tela. Elementarna količina naelektrisanja. Zakon o održanju količine naelektrisanja. Uzajamno delovanje naelektrisanih tela. Kulonov zakon. (2+2)

Električno polje (linije sila, homogeno i nehomogeno polje). Rad sile električnog polja. Napon. Veza napona i jačine homogenog električnog polja. Električne pojave u atmosferi. (3+2)

Sistematizacija i obnavljanje gradiva. (0+1)

Demonstracioni ogledi. Naelektrisanje čvrstih izolatora i provodnika. Elektrofor, električno klatno i elektroskop. Linije sila električnog polja (perjanice, griz u ricinusovom ulju i jakom električnom polju). Faradejev kavez. Antistatičke podloge. Influentna mašina. Mehuri sapunice u električnom polju. Model gromobrana.

ELEKTRIČNA STRUJA (8+8+3)

Električna struja (jednosmerna, naizmenična). Uslovi za nastajanje električne struje i izvori struje (EMS). Merenje električne struje i napona. (3+3)

Električna otpornost provodnika. Provodnici i izolatori. Omov zakon za deo strujnog kola. Rad i snaga električne struje. Džul-Lencov zakon. Omov zakon za celo strujno kolo. Vezivanje otpornika. (4+4)

Električna struja u tečnostima i gasovima. (1+0)

Sistematizacija i obnavljanje gradiva. (0+1)

Demonstracioni ogledi. Demonstracioni ampermetar u strujnom kolu. Regulisanje električne struje u kolu reostatom i potencijometrom. Grafitna mina (olovke) kao potencijometar. Merenje električne otpornosti ommetrom. Zagrevanje provodnika električnom strujom. Proticanje električne struje u vodenom rastvoru kuhinjske soli. Limun kao baterija. Pražnjenje u Gajslеровим cevima pomoću Teslinog transformatora.

Laboratorijske vežbe

1. Zavisnost električne struje od napona na provodniku (tablični i grafički prikaz zavisnosti). (1)

2. Određivanje električne otpornosti otpora u kolu pomoću ampermetra i voltmetra. (1)

3. Merenje električne struje i napona u kolu sa serijski i paralelno povezanim otpornicima i određivanje ekvivalentne otpornosti. (1)

MAGNETNO POLJE (4+2+0)

Magnetno polje stalnih magneta. Magnetno polje Zemlje. (1+1)

Magnetno polje električne struje. Dejstvo magnetnog polja na strujni provodnik. (2+1)

Doprinos Nikole Tesle i Mihajla Pupina razvoju nauke o elektromagnetnim pojavama i njihovoj primeni. (1+0)

Demonstracioni ogledi. Linije sila magnetnog polja potkovičastog magneta i magnetne šipke. Magnetna igla i školski kompas. Erstedov ogled. Elektromagnet. Uzajamno delovanje dva paralelna provodnika kroz koje protiče struja.

ELEMENTI ATOMSKE I NUKLEARNE FIZIKE (5+3+0)

Struktura atoma (jezgro, elektronski omotač). Nuklearne sile. (1+1)

Prirodna radioaktivnost. Radioaktivno zračenje (alfa, beta i gama zraci) i njihovo biološko dejstvo na biljni i životinjski svet. Zaštita od radioaktivnog zračenja. (2+1)

Veštačka radioaktivnost. Fisija i fuzija. Primena nuklearne energije i radioaktivnog zračenja. (2+1)

Demonstracioni ogled. Detekcija prisustva radioaktivnog zračenja. (školski Gajger-Milerov brojač)

FIZIKA I SAVREMENI SVET (2+0)

Uticaj fizike na razvoj drugih prirodnih nauka, medicine i tehnologije. (2+0)

DODATNI RAD

(Orijentacioni sadržaji programa)

1. Fenomen Doplerovog efekta. Ultra zvuk. Problem buke.
 2. Rezonancija. Određivanje brzine zvuka u vazduhu.
 3. Videozapis ili simulacija na računaru različitih svetlosnih pojava u svakodnevnom životu.
 4. Posmatranje udaljenih tela pomoću teleskopa ili posmatranje malih objekata pomoću mikroskopa.
 5. Pomračenje Sunca i Meseca.
 6. Eratostenov ogled za određivanje poluprečnika Zemlje.
 7. Rešavanje problema koji se odnose na zakon odbijanja svetlosti, sferna ogledala i konstrukciju lika.
 8. Totalna refleksija svetlosti i njena primena.
 9. Oko i korekcija vida.
 10. Rešavanje problema koji se odnose na zakon prelamanja svetlosti, totalnu refleksiju, sočiva i optičke instrumente.
 11. Videozapis ili simulacija na računaru različitih oblika električnih pojava u svakodnevnom životu.
 12. Rešavanje problema koji se odnose na zakon o održanju količine naelektrisanja, Kulonov zakon, rad u električnom polju i napon.
 13. Ampermetar i voltmetar u električnom kolu. Korišćenje multimetra.
 14. Rešavanje problema koji se odnose na Omov zakon, rad i snagu električne struje i Džulov zakon.
 15. Korišćenje računara u obradi eksperimentalnih rezultata merenja na primeru Omovog zakona.
 16. Kirhofova pravila.
 17. Rešavanje problema primenom Kirhofovih pravila.
 18. Simulacija na računaru električnog kola jednosmerne struje s promenljivim parametrima.
 19. Videozapis ili simulacija na računaru različitih oblika magnetnih pojava.
 20. Rešavanje problema iz oblasti elektromagnetne indukcije.
 21. Magnetno polje Zemlje i Sunca. Određivanje horizontalne komponente magnetnog polja Zemlje. Upotreba kompasa.
 22. Teslin transformator i njegova primena u kabinetu za fiziku.
 23. Videozapis ili simulacija na računaru različitih modela atoma, jezgra, nuklearnih reakcija i sl.
 24. Interakcija radioaktivnog zračenja s materijom.
 25. Primena radioaktivnih preparata, registracija prisustva radioaktivnosti i prirodni fon. Mere zaštite od radioaktivnog zračenja.
 26. Poseta laboratoriji za fiziku na fakultetu, naučnoistraživačkom institutu, elektrani, fabrici, kabinetu u gimnaziji, Muzeju Nikole Tesle...
1. Pored ponuđenih sadržaja, mogu se realizovati i teme za koje učenici pokažu posebno interesovanje ili ih sami predlože.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Prilikom izradi ovog programa uzete su u obzir primedbe i sugestije nastavnika fizike osnovne škole, izrečene na stručnim skupovima i seminarima u okviru razgovora o programima i nastavi fizike u osnovnoj i srednjim školama. One se mogu sažeti u sledećem:

- smanjiti ukupnu opterećenost učenika,
- rasteretiti važeći program svih sadržaja koji nisu primereni psihofizičkim mogućnostima učenika,
- "vratiti" eksperiment u nastavu fizike,
- metodski unaprediti izlaganje programskih sadržaja i
- izvršiti bolju korelaciju redosleda izlaganja sadržaja predmeta fizika sa matematikom i predmetima drugih prirodnih nauka.

Na osnovu primedbi nastavnika fizike na važeći program i višegodišnjeg sopstvenog iskustva članova Stručne komisije, stečenog kroz izvođenje nastave fizike u osnovnoj i srednjoj školi i na fakultetu, Stručna komisija je pripremila izmenjeni i dopunjeni program fizike. On je po sadržaju, obimu i metodskom prezentovanju znatno prilagođeniji učenicima osnovne škole nego što je to bio prethodni program.

Polazna opredeljenja za koncipiranje programa fizike

Prilikom izrade programa fizike dominantnu ulogu imale su sledeće činjenice:

- osnovno obrazovanje je obavezno za celokupnu populaciju učenika,
- kod učenika osnovne škole sposobnost apstraktnog mišljenja još nije dovoljno razvijena,
- fizika je apstraktna, egzaktna i razučena naučna disciplina čiji se zakoni često iskazuju u matematičkoj formi koja je učeniku osnovne škole potpuno nepristupačna,
- u nastavi fizike je zapostavljen ogled (iako je fizika eksperimentalna nauka) a laboratorijske vežbe učenici sve ređe izvode.

Navedene činjenice uticale su na izbor programskih sadržaja i metoda logičkog zaključivanja, kao i na uvođenje jednostavnih eksperimenata, tzv. "malih ogleda", koji ne zahtevaju skupu i složenu opremu za demonstriranje fizičkih pojava.

1. Izbor programskih sadržaja

Iz fizike kao naučne discipline odabrani su samo oni sadržaji koje na određenom nivou mogu da usvoje svi učenici osnovne škole. To su, uglavnom, sadržaji iz osnova klasične fizike, dok su u osmom razredu uzeti i neki sadržaji atomske i nuklearne fizike. Obim odabranih programskih sadržaja prilagođen je godišnjem fondu časova fizike u osnovnoj školi. Međutim, i usvajanjem ovih sadržaja učenici mogu da upoznaju egzaktnost fizičkih zakona i raznovrsnost fizičkih pojava u makrosvetu, ali i u mikrosvetu koji nije direktno dostupan našim čulima. Pošto su makrofizičke pojave očiglednije za proučavanje, one dominiraju u nastavnim sadržajima šestog i sedmog razreda. U osmom razredu, pored njih, date su i tematske celine u kojima se obrađuju i neki procesi u mikrosvetu (omotač i jezgro atoma).

2. Izbor metoda logičkog zaključivanja

Od svih metoda logičkog zaključivanja koje se koriste u fizici kao naučnoj disciplini (induktivni, deduktivni, zaključivanje po analogiji itd.), učenicima osnovne škole najpristupačniji je induktivni metod (od pojedinačnog ka opštem) prilikom pronalaženja i formulisanja osnovnih zakona fizike. Zato program predviđa da se u proučavanju makrofizičkih pojava pretežno koristi induktivni metod.

Na ovako izabranim poglavljima fizike može se u potpunosti ilustrovati suština metodologije koja se i danas koristi u fizici i u svim prirodnim naukama u početnoj etapi naučnog istraživanja, tj. u procesu sakupljanja eksperimentalnih činjenica i na osnovu njih formulisanja osnovnih zakona o pojavama koje treba da se prouče. Ova etapa sazajnog procesa obuhvata: posmatranje pojave, uočavanje bitnih svojstava sistema na kojima se pojava odvija, zanemarivanje manje značajnih svojstava i parametara sistema, merenje u cilju pronalaženja međuzavisnosti odabranih veličina, planiranje novih eksperimenata radi preciznijeg formulisanja fizičkih zakona i sl. Sa nekim naučnim rezultatima, do kojih se došlo deduktivnim putem, treba upoznati i učenike starijih razreda, ali samo na informativnom nivou. Zato program predviđa da se neka znanja do kojih se došlo deduktivnim putem koriste za objašnjavanje određenih fizičkih procesa u makro i mikrosvetu.

3. Jednostavni eksperimenti

Uvođenje jednostavnih eksperimenata za demonstriranje fizičkih pojava ima za cilj "vraćanje" ogleda u nastavu fizike, razvijanje radoznalosti i interesa za fiziku i istraživački pristup prirodnim naukama.

Jednostavne eksperimente mogu da izvode i sami učenici na času ili da ih ponove kod kuće, koristeći mnoge predmete i materijale iz svakodnevnog života.

Način prezentovanja programa

Programski sadržaji dosledno su prikazani u formi koja zadovoljava osnovne metodičke zahteve nastave fizike:

- *Postupnost* (od prostijeg ka složenijem) prilikom upoznavanja novih pojmova i formulisanju zakona.
- *Očiglednost* prilikom izlaganja nastavnih sadržaja (uz svaku tematsku celinu pobrojano je više demonstracionih ogleda).
- *Induktivni pristup* (od pojedinačnog ka opštem) kod uvođenja osnovnih pojmova i zakona fizike.
- *Povezanost nastavnih sadržaja* (horizontalna i vertikalna).

Stoga, prilikom ostvarivanja ovog programa bilo bi poželjno da se svaka tematska celina obrađuje onim redosledom koji je naznačen u programu. Time se omogućuje da učenik postupno i lakše usvaja nove pojmove i spontano razvija sposobnost za logičko mišljenje.

Program predviđa da se unutar svake veće tematske celine, posle postupnog i analitičnog izlaganja pojedinačnih nastavnih sadržaja, kroz sistematizaciju i obnavljanje izloženog gradiva, izvrši sinteza bitnih činjenica i zaključaka, i da se kroz njihovo obnavljanje omogući da ih učenici u potpunosti razumeju i trajno usvoje. Pored toga, program predviđa da svaka tematska celina, počinje *obnavljanjem dela gradiva iz prethodnog razreda koje se odnosi na....* Time se postiže i vertikalno povezivanje nastavnih sadržaja. Veoma je važno da se kroz rad u razredu ispoštuje ovaj zahtev Programa, jer se time naglašava činjenica da su u fizici sve oblasti međusobno povezane i omogućuje učeniku da sagleda fiziku kao koherentnu naučnu disciplinu u kojoj se početak proučavanja nove pojave naslanja na rezultate proučavanja nekih prethodnih.

Uz naslov svake tematske celine naveden je (u zagradi) zbir tri broja. Na primer, Svetlosne pojave (7+6+2). Prva cifra označava broj časova predviđenih za neposrednu obradu sadržaja tematske celine i izvođenje demonstracionih ogleda, druga cifra određuje broj časova za utvrđivanje tog gradiva i ocenjivanje učenika, dok treća cifra označava broj časova za izvođenje laboratorijskih vežbi.

Svaka tematska celina razbijena je na više tema koje bi trebalo obrađivati onim redosledom koji je dat u Programu. Iza teksta svake teme, u zagradi, naveden je zbir dve cifre: prva označava optimalni broj časova za obradu teme i izvođenje demonstracionih ogleda, a druga daje optimalni broj časova za utvrđivanje sadržaja teme. Pri tome, na primer, zbir (1+1) ne treba shvatiti bukvalno, tj. da se jedan čas koristi samo za izlaganje novog sadržaja, a sledeći čas, samo za obnavljanje i utvrđivanje. Naprotiv, pri obradi sadržaja skoro svake teme, na svakom času deo vremena posvećuje se obnavljanju gradiva, a deo vremena se koristi za izlaganje novih sadržaja.

Iza naziva svake laboratorijske vežbe nalazi se, u zagradi, cifra koja označava broj časova predviđenih za njeno ostvarivanje.

Kako program nastave matematike za osnovnu školu ne obuhvata sadržaje iz vektorske algebre, u okviru programa fizike nije predviđeno da se fizičke veličine, koje imaju vektorsku prirodu (brzina, ubrzanje, sila itd.), eksplicitno tretiraju kao vektori, već kao veličine koje su jednoznačno određene sa tri podatka: brojnomo vrednošću, pravcem i smerom.

Osnovni oblici nastave i metodička uputstva za njihovo izvođenje

Ciljevi i zadaci nastave fizike ostvaruju se kroz sledeće osnovne oblike:

1. izlaganje sadržaja teme uz odgovarajuće demonstracione ogleda,
2. rešavanje kvalitativnih i kvantitativnih zadataka,
3. laboratorijske vežbe,
4. korišćenje i drugih načina rada koji doprinose boljem razumevanju sadržaja teme (domaći zadaci, čitanje popularne literature iz istorije fizike i sl.) i

5. sistematsko praćenje rada svakog pojedinačnog učenika.

Veoma je važno da nastavnik tokom realizovanja prva tri oblika nastave naglašava njihovu objedinjenost u jedinstvenom cilju: otkrivanje i formulisanje zakona i njihova primena. U protivnom, učenik će steći utisak da postoje tri različite fizike: jedna se sluša na predavanjima, druga se radi kroz računske zadatke, a treća se koristi u laboratoriji. Uz to, ukoliko još nastavnik ocenjuje učenike samo na osnovu pismenih vežbi, učenik će s pravom zaključiti: *U školi je važna samo ona fizika koja se radi kroz računske zadatke*. Nažalost, često se dešava da učenici osnovne i srednje škole o fizici kao nastavnoj disciplini steknu upravo takav utisak.

Da bi se ciljevi i zadaci nastave fizike ostvarili u celini, neophodno je da učenici aktivno učestvuju u svim oblicima nastavnog procesa. Imajući u vidu da svaki od navedenih oblika nastave ima svoje specifičnosti u procesu ostvarivanja, to su i metodička uputstva prilagođena ovim specifičnostima.

Metodska uputstva za predavanja

Kako se uz svaku tematsku celinu primenjuju demonstracioni ogledi, učenici će spontano pratiti tok posmatrane pojave, a nastavnik je dužan da podstakne učenika da svojim rečima, na osnovu sopstvenog rasuđivanja, opiše pojavu koju posmatra. Posle toga nastavnik, koristeći precizni jezik fizike, definiše nove pojmove (veliĉine) i rečima formuliše zakon pojave. Kada se realizuju sve etape u izlaganju sadržaja teme (ogled, uĉenikov opis pojave, definisanje pojmova i formulisanje zakona), prelazi se, ako je moguće, na prezentovanje zakona u matematiĉkoj formi. Ovakvim naĉinom izlaganja sadržaja teme nastavnik pomaže uĉeniku da potpunije razume fiziĉke pojave, trajnije zapamti usvojeno gradivo i u drugi plan potisne formalizovanje usvojenog znanja. Ako se insistira samo na matematiĉkoj formi zakona, dolazi se nekada do besmislenih zakljuĉaka.

Na primer, drugi Njutnov zakon mehanike $F = ma$ uĉenik moţe da napiše i u obliku $m = F/a$. S matematiĉke taĉke gledišta, to je potpuno korektno. Međutim, ako se ova formula iskaţe rečima: *Masa tela direktno je srazmerna sili koja deluje na telo, a obrnuto srazmerna ubrzanju tela*, tvrđenje je s aspekta matematike taĉno, ali je s aspekta fizike potpuno pogrešno.

Veliki fiziĉari, Ajnštajn na primer, naglašavali su da u makrosvetu koji nas okruţuje svaka novootkrivena istina ili zakon prvo je formulisana rečima, pa tek zatim prikazana u matematiĉkoj formi. Ćovek, naime, svoje misli iskazuje rečima, a ne formulama. Majkl Faradej, jedan od najvećih eksperimentalnih fiziĉara, u svom laboratorijskom dnevniku nije zapisao ni jednu jedinu formulu, ali je zato sva svoja otkrića formulisao preciznim jezikom fizike. Ti zakoni (zakon elektromagnetne indukcije, zakoni elektrolize) i danas se iskazuju u takvoj formi, iako ih je Faradej otkrio još pre 180 godina.

Metodska uputstva za rešavanje računskih zadataka

U postupku rešavanja kvantitativnih (računskih) zadataka iz fizike, u zadatku prvo treba na pravi naĉin sagledati i razumeti zahteve i fiziĉke sadržaje, pa tek posle toga preći na matematiĉko formulisanje i izraĉunavanje. Naime, rešavanje zadataka odvija se kroz tri etape: fiziĉka analiza zadatka, matematiĉko izraĉunavanje i diskusija rezultata. U prvoj etapi uoĉavaju se fiziĉke pojave na koje se odnosi zadatak, a zatim se nabrajaju i rečima iskazuju zakoni po kojima se pojave odvijaju. U drugoj etapi se, na osnovu matematiĉke forme zakona, izraĉunava vrednost traţene veliĉine. U trećoj etapi traţi se fiziĉko tumaĉenje dobijenog rezultata. Ako se, na primer, primenom Dţulovog zakona izdvoje razliĉite koliĉine toplote na paralelno vezanim otpornicima, treba protumaĉiti zašto se na otporniku manjeg otpora oslobađa veća koliĉina toplote. Tek ako se od uĉenika dobije korektan odgovor, nastavnik moţe da bude siguran da je sa svojim uĉenicima zadatak rešavao na pravi naĉin.

Metodska uputstva za izvođenje laboratorijskih veţbi

Laboratorijske veţbe ĉine sastavni deo redovne nastave i organizuju se na sledeći naĉin: uĉenici svakog odeljenja dele se u dve grupe, tako da svaka grupa ima svoj termin za laboratorijsku veţbu. Oprema za svaku laboratorijsku veţbu umnoţena je u više kompleta, što omogućava da na jednoj veţbi (radnom mestu) rade dva do tri uĉenika. Veţbe se rade frontalno.

Ćas eksperimentalnih veţbi sastoji se iz uvodnog dela, merenja i zapisivanja rezultata merenja.

U uvodnom delu ĉasa nastavnik:

- obnavlja delove gradiva koji su obrađeni na ĉasovima predavanja, a odnose se na datu veţbu (definicija veliĉine koja se određuje i metod koji se koristi da bi se veliĉina određila),
- obraća paţnju na ĉinjenicu da svako merenje prati odgovarajuća greška i ukazuje na njene moguće izvore,

- upoznaje učenike s mernim instrumentima i obučava ih da pažljivo rukuju laboratorijskim inventarom,
- ukazuje učenicima na mere predostrožnosti kojih se moraju pridržavati radi sopstvene sigurnosti, prilikom rukovanja aparatima, električnim izvorima, raznim uređajima i sl.

Dok učenici vrše merenja, nastavnik aktivno prati njihov rad, diskretno ih nadgleda i, kad zatreba, objašnjava i pomaže.

Pri unošenju rezultata merenja u đачku svesku, procenu greške treba vršiti samo za direktno merene veličine (dužinu, vreme, električnu struju, električni napon i sl.), a ne i za veličine koje se posredno određuju (električni otpor određen primenom Omovog zakona). Procenu greške posredno određene veličine nastavnik može da izvodi u okviru dodatne nastave.

Ako nastavnik dobro organizuje rad u laboratoriji, učenici će se ovom obliku nastave najviše radovati.

Metodska uputstva za druge oblike rada

Jedan od oblika rada sa učenicima su domaći zadaci. Nastavnik planira domaće zadatke u svojoj redovnoj pripremi za čas. Prilikom odabira zadataka, neophodno je težinu zadatka prilagoditi mogućnostima prosečnog učenika i dati samo one zadatke koje učenici mogu da reše bez tuđe pomoći. Domaći zadaci odnose se na gradivo koje je obrađeno neposredno na času (1-2 zadatak) i na povezivanje ovog gradiva sa prethodnim (1 zadatak).

Analiza rešenih zadataka vrši se na prvom sledećem času, kako bi učenici dobili povratnu informaciju o uspešnosti svog samostalnog rada i na taj način utvrdili grešku u izradi i otklonili nejasno i nenaučeno.

Praćenje rada učenika

Nastavnik je dužan da kontinuirano prati rad svakog učenika kroz neprekidnu kontrolu njegovih usvojenih znanja, stečenih na osnovu svih oblika nastave: demonstracionih ogleda, predavanja, rešavanja kvantitativnih i kvalitativnih zadataka i laboratorijskih vežbi. Ocenjivanje učenika samo na osnovu rezultata koje je on postigao na pismenim vežbama neprimereno je učeničkom uzrastu i fizici kao naučnoj disciplini. Nedopustivo je da nastavnik od učenika, koji prvi put izučava fiziku, traži samo formalno znanje, umesto da ga podstiče na razmišljanje i logičko zaključivanje. Učenik se kroz usmene odgovore navikava da koristi preciznu terminologiju, razvija sposobnost da svoje misli jasno i tačno formuliše i ne doživljava fiziku kao naučnu disciplinu u kojoj su jedino formule važne.

Budući da je program, kako po sadržaju tako i po obimu, prilagođen psihofizičkim mogućnostima učenika osnovne škole, stalnim obnavljanjem najvažnijih delova iz celokupnog gradiva postiže se da stečeno znanje bude trajnije i da učenik bolje uočava povezanost različitih oblasti fizike. Istovremeno se obezbeđuje da učenik po završetku osnovne škole ovlada osnovnim pojmovima i zakonima fizike, da poznaje logiku i metodologiju koja se koristi u fizici prilikom proučavanja fizičkih pojava u prirodi i da ih primenjuje u svakodnevnom životu.

Dodatna i dopunska nastava

Dodatna nastava iz fizike organizuje se u osmom razredu sa po jednim časom nedeljno. Programski sadržaji ove nastave obuhvataju:

- izabrane sadržaje iz redovne nastave koji se sada obrađuju kompleksnije (koristi se i deduktivni pristup fizičkim pojavama, rade se teži zadaci, izvode se preciznija merenja na složenijim aparatima itd.) i
- nove sadržaje, koji se naslanjaju na program redovne nastave, ali se odnose na složenije fizičke pojave ili na pojave za koje su učenici pokazali poseban interes.

Redosled tematskih sadržaja u dodatnoj nastavi prati redosled odgovarajućih sadržaja u redovnoj nastavi. Ukoliko u školi trenutno ne postoje tehnički uslovi za ostvarivanje nekih tematskih sadržaja dodatne nastave, nastavnik bira one sadržaje koji mogu da se ostvare. Pored ponuđenih sadržaja, mogu se realizovati i teme za koje učenici pokažu posebno interesovanje ili ih sami predlože. Korisno je da nastavnik pozove istaknute stručnjake da u okviru dodatne nastave održe popularna predavanja.

Dopunska nastava se takođe organizuje sa po jednim časom nedeljno. Nju pohađaju učenici koji u redovnoj nastavi nisu uspešno savladali određene nastavne sadržaje. Cilj dopunske nastave je da učenik, uz dodatnu pomoć nastavnika, stekne minimum osnovnih znanja iz sadržaja koje predviđa program fizike u osnovnoj školi.

Slobodne aktivnosti učenika, koji su posebno zainteresovani za fiziku, mogu se organizovati kroz razne sekcije mladih fizičara.

Osnovna znanja i umenja učenika na kraju osmog razreda

Znati i razumeti

U okviru *funkcionalne pismenosti*:

- prikazivati relacije jednostavnim formulama i grafikom i znati da koristi dijagram i skicu (na nivou uzrasnih mogućnosti),
- razumeti ulogu modela i eksperimenta u prikazivanju fizičkih pojava, procesa i zakona,
- razumeti i znati osnovne zakone održanja (mase, energije, naelektrisanja..) i njihov značaj,
- razumeti ulogu eksperimenta, dokaza i kreativne misli u razvoju naučnih ideja,
- razumeti nastajanje i značaj naučnih otkrića u fizici, kao i doprinos nekih naučnika,
- primenjivati stečena znanja i veštine iz matematike i fizike.

U okviru *razumevanja pojava, procesa i odnosa u prirodi na osnovu fizičkih zakona*:

- znati i razumeti da fizika proučava osnovne zakone po kojima se dešavaju sve pojave,
- znati da je fizika eksperimentalna nauka i da se pojave opisuju zakonima i odgovarajućim fizičkim veličinama koje se mogu meriti,
- razumeti i uočavati da je uzajamno delovanje tela (mehaničko, gravitaciono, električno, magnetno) uzrok promena i pojava u prirodi i prepoznati uzrok konkretne promene ili pojave,
- objašnjavati promene, pojave i procese u prirodi koristeći naučne pojmove,
- razumeti različite vrste kretanja i znati da opiše translatorno, oscilatorno i talasno kretanje,
- znati prirodu vidljive svetlosti, njena svojstva i značaj za živi svet,
- razumeti da su makroskopske pojave uslovljene različitim nivoima strukture na mikronivou (atom, jon, molekul),
- razlikovati živu od nežive prirode i shvatiti njihovu međusobnu uslovljenost i promenljivost u vremenu i prostoru,
- razumeti gravitaciju i njen uticaj na kretanje tela, pojave i procese na Zemlji i u Sunčevom sistemu,
- razumeti povezanost kretanja sa silom i energijom,
- razumeti svojstva statičkog naelektrisanja i jednosmerne električne struje,
- razumeti da se magnetna svojstva ispoljavaju kroz interakciju magneta i nekih drugih objekata posredstvom magnetnog polja (tela od gvožđa, provodnik sa strujom i magnetno polje Zemlje),
- znati svojstva toplote i zvuka,
- upoznati radioaktivnost kao prirodnu pojavu,

U okviru *razvijanja sposobnosti za aktivno sticanje znanja o fizičkim pojavama kroz jednostavna istraživanje*:

- odlučivati o izboru opreme i tehnike rada,
- koristiti usmena i pismena uputstva za izvođenje ogleda i laboratorijskih vežbi,
- znati da opiše rečima i slikom postupke i korake u istraživanju,
- izražavati fizičke veličine u jedinicama Međunarodnog sistema jedinica (SI),
- objašnjavati podatke prikupljene posmatranjem i merenjima, izvoditi zaključke i procenjivati njihovu saglasnost sa predviđanjima,
- procenjivati greške merenih fizičkih veličina (srednja vrednost i apsolutna greška),
- znati da korišćenjem odgovarajućih mernih instrumenata izmeri i izračuna fizičke veličine: temperaturu, period oscilovanja klatna, struju, napon, električni otpor.

U okviru *razvijanja logičkog i apstraktnog mišljenja*:

- uočavati uzročno-posledične veze između nekih fizičkih pojava i odnose između fizičkih veličina,
- poznavati logičke procedure i vladati njima,
- koristiti različite načine za rešavanje problem-situacija,
- razlikovati činjenice i teoriju od njihovih interpretacija i ličnog iskustva,
- rezimirati i izvoditi zaključke.

U okviru *razvijanja radoznalosti i samostalnosti*:

- postavljati pitanja i pokazivati inicijativu u traženju odgovora,
- tražiti informacije iz različitih oblasti i različitih izvora.

U okviru *razvijanja sposobnosti za primenu znanja iz fizike*:

- znati da primeni stečena znanja u svakodnevnim školskim i vanškolskim situacijama,
- znati da prepozna fizičke procese i zakone u drugim naučnim disciplinama (npr. meteorologija, geografija, astronomija...),
- shvatiti da su znanja iz fizike uslovila tehnološki napredak.

Umeti

U okviru *razvijanja funkcionalne pismenosti*:

- umeti da se jasno izrazi rečima, slikom, tabelom i da se koristi jezikom matematike i fizike,
- da precizno, koncizno i jasno izrazi svoje mišljenje i zaključke,
- koristiti različite izvore informacija (udžbenik, priručnik, popularnu naučnu literaturu, Internet...),
- koristiti u fizici svoju informatičku pismenost.

U okviru *razvijanja sposobnosti za aktivno sticanje znanja o prirodnim pojavama kroz istraživanje*:

- osmisлити i postaviti jednostavan eksperiment,
- prikupiti podatke posmatranjem, merenjem i dr.
- izvoditi jednostavne eksperimente,
- imati razvijene manuelne veštine za rukovanje priborom, mernim instrumentima i materijalom,
- opisati i prikazati (tabelarno, grafički) dobijene podatke,
- imati kritički stav prema izvorima informacija i njihovoj upotrebi
- izabrati i koristiti odgovarajuće merne jedinice, u zavisnosti od vrste i veličine objekta merenja i odabrati i koristiti odgovarajući pribor za merenje,
- oceniti rezultat nezavisno od merenja i računanja,
- procenjivati i proveravati smislenost rezultata merenja i računanja.

U okviru *razvijanja logičkog i apstraktnog mišljenja*:

- koristiti različite pristupe u razumevanju i predstavljanju problem-situacija i razlikovati bitne od nebitnih informacija,
- planirati i realizovati jednostavna istraživanja, formulisati pitanja, tražiti odgovore i izvoditi logičke zaključke,
- izvesti na osnovu primera (iz udžbenika, onih koje navodi nastavnik, prikazanih demonstracionih ogleda, primera iz okruženja...) odgovarajući zaključak.

U okviru *razvijanja samostalnosti i sposobnosti za rad u grupi*:

- saslušati druge, samostalno iskazivati svoje ideje i u timu razmenjivati znanja i iskustva,
- aktivno učestvovati u procesu učenja,
- svoje stavove braniti činjenicama i primerima i
- odgovorno preuzimati obaveze i biti spreman za njihovo ispunjenje.

MATEMATIKA

(4 časa nedeljno, 136 časova godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave matematike u osnovnoj školi jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku i matematičku pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, kao i da:

- osposobi učenike da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama;
- osposobi učenike da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima;
- razvije motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje;
- osigura da učenici usvoje elementarna matematička znanja koja su potrebna za shvatanje pojava i zakonitosti u prirodi i društvu;
- osposobi učenike za primenu usvojenih matematičkih znanja u rešavanju raznovrsnih zadataka iz životne prakse;
- predstavlja osnovu za uspešno nastavljjanje matematičkog obrazovanja i za samoobrazovanje;
- doprinosi razvijanju mentalnih sposobnosti, formiranju naučnog pogleda na svet i svestranom razvitku ličnosti učenika.

Zadaci nastave matematike jesu:

- stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada tokom nastave matematike svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave matematike budu u punoj meri realizovani;
- numeričko opismenjavanje radi uspešnog bavljenja bilo kojom profesijom i ostvarivanja kvaliteta života;
- sticanje znanja neophodnih za razumevanje kvantitativnih i prostornih odnosa i zakonitosti u raznim pojavama u prirodi, društvu i svakodnevnom životu;
- sticanje osnovne matematičke kulture potrebne za sagledavanje uloge i primene matematike u različitim područjima ljudske delatnosti (matematičko modelovanje), za uspešno nastavljjanje obrazovanja i uključivanje u rad;
- razvijanje učenikovih sposobnosti posmatranja, opažanja i logičkog, kritičkog, analitičkog i apstraktnog mišljenja;
- razvijanje kulturnih, radnih, etičkih i estetskih navika učenika, kao i pobuđivanje matematičke radoznalosti;
- sticanje sposobnosti izražavanja matematičkim jezikom, jasnost i preciznost izražavanja u pismenom i usmenom obliku;
- usvajanje osnovnih činjenica o skupovima, relacijama i preslikavanjima;
- savlađivanje osnovnih operacija s prirodnim, celim, racionalnim i realnim brojevima, kao i usvajanje osnovnih svojstava tih operacija;
- upoznavanje najvažnijih geometrijskih objekata: linija, figura i tela, i razumevanje njihovih uzajamnih odnosa;
- osposobljavanje učenika za preciznost u merenju, crtanju i geometrijskim konstrukcijama;
- priprema učenika za razumevanje odgovarajućih sadržaja prirodnih i tehničkih nauka;
- izgrađivanje pozitivnih osobina učenikove ličnosti, kao što su: sistematičnost, upornost, tačnost, urednost, objektivnost, samokontrola i smisao za samostalni rad;
- sticanje navika i umešnosti u korišćenju raznovrsnih izvora znanja.

Operativni zadaci

- Učenike treba osposobiti da:
- umeju da rešavaju linearne jednačine (nejednačine) i sisteme linearnih jednačina s jednom i dve nepoznate na osnovu ekvivalentnih transformacija, kao i da rešenja tumače grafički;
- odgovarajuće tekstualne zadatke izraze matematičkim jezikom i reše ih koristeći jednačine;
- uoče funkcionalne zavisnosti i da ih prikazuju na različite načine, tj. da shvate pojam funkcije i njenog grafika;
- ovladaju pojmom funkcije upoznavanjem/usvajanjem linearne funkcije i njenih svojstava, tako da mogu da crtaju i čitaju razne grafike linearne funkcije;
- umeju da tumače podatke predstavljene različitim dijagramima i tabelama;

- umeju da sastavljaju tabele i crtaju odgovarajuće grafikone-dijagrame raznih stanja, pojava i procesa; umeju da izračunaju medijanu i da je koriste;
- shvate međusobne odnose tačaka, pravih i ravni u prostoru;
- nauče najbitnije činjenice o projekcijama na ravan;
- nauče elemente i svojstva geometrijskih tela (prizma, piramida, valjak, kupa i lopta); umeju da crtaju mreže i da izračunavaju površinu i zapreminu tela;
- primenjuju znanja o geometrijskim telima u praksi, povezujući sadržaje matematike i drugih oblasti;
- primenjuju elemente deduktivnog zaključivanja.

SADRŽAJI PROGRAMA

SLIČNOST TROUGLOVA

Talesova teorema. Sličnost trouglova, primena sličnosti na pravougli trougao.

TAČKA, PRAVA I RAVAN

Odnos tačke i prave, tačke i ravni. Elementi koji određuju položaj prave i ravni. Odnosi pravih; mimoilazne prave. Odnosi prave i ravni, normala na ravan, rastojanje tačke od ravni. Odnosi dve ravni.

Ortogonalna projekcija na ravan (tačke, duži i prave).

Poliedar.

LINEARNE JEDNAČINE I NEJEDNAČINE S JEDNOM NEPOZNATOM

Linearna jednačina. Ekvivalentnost jednačina.

Rešavanje linearnih jednačina s jednom nepoznatom.

Linearna nejednačina. Ekvivalentnost nejednačina. Rešavanje jednostavnijih primera linearnih nejednačina s jednom nepoznatom.

Primena.

PRIZMA

Prizma: pojam, vrste, elementi.

Mreža prizme. Površina prizme: površina prave četvorostrane, pravilne trostrane i pravilne šestostrane prizme.

Zapremina prizme. Zapremina prizme: prave četvorostrane prizme, pravilne trostrane i pravilne šestostrane prizme; masa tela.

PIRAMIDA

Piramida; pojam, vrste, elementi.

Mreža piramide. Površina piramide; izračunavanje površine četvorostrane, pravilne trostrane i pravilne šestostrane piramide.

Zapremina piramide. Zapremina četvorostrane piramide, pravilne trostrane i pravilne šestostrane piramide.

LINEARNA FUNKCIJA

Linearna funkcija ($y = ax + b$). Grafik linearne funkcije; nula funkcije. Implicitni oblik zadavanja linearne funkcije. Crtanje i čitanje grafika linearnih funkcija.

GRAFIČKO PREDSTAVLJANJE PODATAKA

Predstavljanje zavisnih veličina tabelarno i u koordinatnom sistemu. Grafičko predstavljanje statističkih podataka u obliku dijagrama (stubičastih, kružnih,...). Računanje srednje vrednosti i medijane. Poređenje vrednosti uzorka sa srednjom vrednošću.

SISTEMI LINEARNIH JEDNAČINA S DVE NEPOZNATE

Pojam linearne jednačine s dve nepoznate. Pojam sistema od dve linearne jednačine s dve nepoznate. Ekvivalentnost sistema linearnih jednačina. Rešavanje sistema metodom zamene i metodom suprotnih koeficijenata; grafički prikaz rešavanja. Raznovrsni primeri primene sistema linearnih jednačina u rešavanju problema iz života, geometrije, fizike i dr.

VALJAK

Valjak i njegovi elementi. Mreža valjka. Površina i zapremina pravog valjka.

KUPA

Kupa i njeni elementi. Mreža kupe. Površina i zapremina prave kupe.

LOPTA

Pojam lopte i sfere. Preseci lopte (sfere) i ravni. Površina i zapremina lopte.

Napomena: Obavezna su četiri jednočasovna školska pismena zadatka godišnje (sa ispravkama 8 časova).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Radi lakšeg planiranja nastave daje se orijentacioni predlog broja časova po temama po modelu (ukupan broj časova za temu; časova za obradu, časova za ponavljanje i uvežbavanje).

Sličnost trouglova (8; 3 + 5)

Tačka, prava i ravan (12; 6 + 6)

Linearne jednačine i nejednačine s jednom nepoznatom (18; 6 + 12)

Prizma (14; 6 + 8)

Piramida (16; 6 + 10)

Linearna funkcija (12; 5 + 7)

Grafičko predstavljanje statističkih podataka (8; 4 + 4)

Sistemi linearnih jednačina s dve nepoznate (12; 6 + 6)

Valjak (10; 4 + 6)

Kupa (12; 4 + 8)

Lopta (6; 3 + 3)

Sličnost trouglova. - Ponoviti da je sličnost trouglova uvedena preko jednakosti uglova. Talesova teorema (bez dokaza). Poređenje trouglova po sličnosti - koeficijent sličnosti. Primeniti sličnost na pravougli trougao i na taj način izvesti Pitagorinu teoremu.

Tačka, prava, ravan. - Učenike upoznati s međusobnim odnosima tačaka, pravih i ravni u prostoru i korišćenjem modela i objekata u realnom okruženju i na slikama (crtežima) kojima se predstavljaju. Elemente koji određuju ravan (tri nekolinearne tačke, dve prave koje se seku ili su paralelne) i odnos dveju ravni predstavljati slikama, i na taj način razvijati tu vrstu prostornog sagledavanja.

Posebno posvetiti pažnju odnosu ravni i na njoj normalne prave. Ortogonalna projekcija tačke na ravan i ortogonalno projektovanje duži (tačka-po-tačka). Nastavnik treba da demonstrira ova svojstva koristeći pripremljeni materijal, a ne da zahteva da to učenici samostalno rade.

Poliedar kao telo ograničeno konačnim brojem poligona. Neki osnovni poliedri će se detaljnije obrađivati (vidi dalje).

Linearne jednačine i nejednačine. - Do sada su učenici rešavali samo jednostavne primere jednačina i nejednačina, oslanjajući se na veze među operacijama i na svojstva zbira i proizvoda. Sad se rešavaju i složeniji primeri, primenom pravila kojima se jednačine i nejednačine transformišu u njima ekvivalentne. Zato je potrebno obnoviti pojam algebarskog izraza sa promenljivom i osnovna pravila računanja s brojevima. Istaći da ova pravila važe i kad se brojevi zamene izrazima sa promenljivom.

Dva izraza su *ekvivalentna* (identički jednaka) ako se jedan od njih dobija iz drugog primenom pravila računanja u konačnom broju koraka. Istaći činjenicu da su *vrednosti dvaju ekvivalentnih izraza jednake za sve dopustive vrednosti promenljivih*. Iz ovoga sledi da su linearne jednačine $f(x)=g(x)$ i $f(x)=h(x)$ (odnosno nejednačine $f(x)>g(x)$ i $f(x)>h(x)$, tj. $f(x)<g(x)$ i $f(x)<h(x)$) ekvivalentne ako je izraz $g(x)$ ekvivalentan izrazu $h(x)$.

Treba reći da je algebarski izraz s promenljivom x *linearan* ako je ekvivalentan izrazu oblika $ax+b$, i jednačina (nejednačina) je linearna ako je ekvivalentna jednačini (nejednačini) oblika $ax+b=0$ ($ax+b>0$, $ax+b<0$).

Geometrijska tela - Da bi učenici što lakše upoznali geometrijska tela (prizmu, piramidu, valjak, kupu i loptu), njihove elemente i svojstva i naučili da izračunavaju površine i zapremine ovih tela, treba koristiti njihove modele, mreže, skice i slike. Preporučljivo je da i sami učenici crtaju mreže i izrađuju modele proučavanih tela. Izračunavati površine i zapremine samo onih tela koja su navedena u programu. Izvođenje formule za zapreminu vezivati za prihvaćenu formulu za zapreminu kvadra. Pogodnim primerima iz fizike pokazati vezu između zapremine, mase i gustine tela.

Računati površine i zapremine preko osnovnih elemenata (datih odgovarajućim formulama) kao i s njima zavisnih elemenata (dužine ivica, bočne visine, poluprečnika opisanog ili upisanog kruga,...). Praktično primenjivati ova znanja kroz različite konkretne primere računanja površina i zapremina objekata iz okruženja.

Linearna funkcija - Govoriti o linearnoj funkciji ne uvodeći opšti pojam funkcije. Detaljno obraditi linearnu funkciju i njena svojstva i naučiti učenike da crtaju grafike i čitaju njihova svojstva.

Grafičko predstavljanje statističkih podataka - Za primere statističkih podataka navedenih u sadržaju programa birati podatke koje učenici ovog uzrasta razumeju i koji za njih imaju relevantno značenje: školske ocene i proseci, rezultati medicinskih merenja i slične podatke iz svakodnevnog života.

Sistemi linearnih jednačina s dve nepoznate. - Učenici treba da upoznaju linearnu jednačinu s dve nepoznate, grafik jednačine s dve nepoznate (prava) i pojam sistema jednačina; oni treba da znaju da je grafik jednačine $ax + by + c = 0$, gde je $a \neq 0$ ili $b \neq 0$ prava i da umeju da nacrtaju taj grafik. Grafički prikaz i interpretacija sistema linearnih jednačina s dve nepoznate imaju značajnu ulogu. Rešavati jednostavnije oblike sistema metodama zamene i suprotnih koeficijenata.

U izučavanju linearnih jednačina s jednom nepoznatom i sistema linearnih jednačina značajnu pažnju treba posvetiti u njihovoj primeni na rešavanju raznih jednostavnih problema.

Neophodno je da se osmišljenim planiranjem nastave izvrši ponavljanje i povezivanje gradiva nastavnih sadržaja iz prethodnih razreda i "tekućeg" gradiva, pri čemu posebnu pažnju treba obratiti na usvojene standarde postignuća učenika na kraju obaveznog obrazovanja. To bi doprinelo da učenici na kraju osnovne škole imaju zaokrugljena i sistematizovana matematička znanja. Takođe, poželjno je povezati nastavne sadržaje predmeta matematika sa nastavnim sadržajima drugih predmeta u saradnji sa kolegama koji predaju te predmete.

Dodatna nastava

Sadržaji dodatne nastave moraju, pre svega, biti vezani za sadržaje ovog razreda i na taj način biti njihova intenzivnija obrada. Uz to, mogu da se izaberu i sve druge zanimljive teme vodeći računa da su bitno sadržajne. Preporučuje se da rukovodioci stručnih veća kontaktiraju dobro afirmisane stručne institucije, kao što su Društvo matematičara Srbije, Matematička gimnazija, KMM "Arhimedes" itd.

BIOLOGIJA

(2 časa nedeljno, 68 časova godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave biologije jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku i naučnu pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i da usvajanjem obrazovno-vaspitnih sadržaja razvijaju znanja, veštine i umenja iz oblasti ekologije i zaštite životne sredine, uz primenu koncepta održivog razvoja.

Zadaci nastave biologije su:

- stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada tokom nastave biologije. svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave biologije budu u punoj meri realizovani,
- upoznavanje ekoloških pojmova,
- obrazovanje za životnu sredinu,
- razvijanje potreba i mogućnosti ličnog angažovanja u zaštiti životne sredine,
- usvajanje i primena principa održivosti, etičnosti i prava budućih generacija na očuvanu životnu sredinu.

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- upoznaju pojam biološke raznovrsnosti i njen značaj za opstanak i evoluciju života na Zemlji;
- nauče i shvate nivoe organizacije živog sveta u prirodi;
- upoznaju predmet istraživanja ekologije i njen značaj;
- upoznaju komponente životne sredine;
- upoznaju ekološke faktore i njihov značaj za živi svet;
- shvate osnovne odnose ishrane i povezanost živih bića u lancima ishrane;
- shvate uzajamne odnose živih bića i životne sredine i dinamiku odnosa materije i energije;
- shvate značaj ekološke ravnoteže za održavanje ekosistema;
- upoznaju osnovne tipove ekosistema i životne uslove u njima;
- steknu znanja u vezi sa izvorima i posledicama ugrožavanja životne sredine - ekosistema;
- upoznaju globalne posledice zagađivanja životne sredine;
- upoznaju pojam i koncepciju održivog razvoja;
- razumeju ulogu i značaj ličnog angažovanja u zaštiti životne sredine;
- upoznaju prirodne resurse, njihovu ograničenost i značaj racionalnog korišćenja;
- izgrade stavove, razvijaju znanja i umenja neophodna za zaštitu životne sredine i doprinos održivom razvoju;
- razvijaju ekološku, zdravstvenu i kulturu življenja.

SADRŽAJI PROGRAMA

I. UVOD

Biološka i kulturna evolucija čoveka.

Uslovi života na Zemlji.

Raznovrsnost živog sveta. Biodiverzitet.

Nivoi organizacije živog sveta.

II. EKOLOGIJA I ŽIVOTNA SREDINA

Predmet istraživanja, istorijski razvoj i značaj ekologije.

Životna sredina - pojam i komponente.

Životno stanište - biotop.

Uslovi života u staništu - ekološki faktori.

Odnos organizama i životne sredine (adaptacije, životne forme).

Populacija - osnovne odlike.

Životna zajednica i njena organizacija (ekološka niša, prostorna i vremenska organizacija).

Ekosistem - osnovni procesi koji se odvijaju u ekosistemu. Odnosi ishrane. Prenos energije i kruženje supstance (materije). Razvoj ekosistema (sukcesije).

Osnovni biomi na Zemlji. Biosfera.

III. UGROŽAVANJE, ZAŠTITA I UNAPREĐIVANJE EKOSISTEMA - ŽIVOTNE SREDINE

Raznovrsnost i struktura ekosistema (prirodni i antropogeni).

Ekosistemi kopnenih voda; zagađivanje i mogućnosti zaštite.

Ekosistemi mora; zagađivanje i mogućnosti zaštite.

Šumski ekosistemi; ugroženost i mogućnosti zaštite.

Travni ekosistemi; ugroženost i mogućnosti zaštite.

Antropogeni ekosistemi (agroekosistemi i urbani ekosistemi); ugroženost i mogućnosti zaštite.

Aktivnost: Uočavanje raznovrsnosti i strukture ekosistema u neposrednom okruženju.

Ugrožavanje i zaštita biodiverziteta.

Kategorije zaštićenih prirodnih dobara (nacionalni i međunarodni nivo).

Crvene knjige flore i faune.

Ugrožavanje i zaštita kulturnih dobara.

Unapređivanje životne sredine - značaj i mogućnosti.

Projekat: Istraživanje stanja ugroženosti životne sredine u neposrednom okruženju.

Aktivnost: Primeri pozitivnog i negativnog uticaja antropogenog faktora na životnu sredinu.

Aktivnost: Poseta jednom zaštićenom prirodnom dobru.

IV. GLOBALNE POSLEDICE ZAGAĐIVANJA ŽIVOTNE SREDINE

Klimatske promene. Efekat staklene bašte.

Oštećenje ozonskog omotača.

Kisele kiše. Sušenje šuma.

Erozija zemljišta. Širenje pustinja.

Nestajanje biljnih i životinjskih vrsta.

Projekat: Globalne posledice zagađivanja životne sredine (pretraživanje internet strana, naučnih časopisa ...).

V. ŽIVOTNA SREDINA I ODRŽIVI RAZVOJ

Koncept održivog razvoja.

Pravo na informisanost i učešće javnosti u donošenju odluka u vezi zaštitne životne sredine.

Prirodni resursi - održivo korišćenje.

Energetska efikasnost.

Aktivnost: Procena primene nekih oblika energetske efikasnosti.

Otpad i reciklaža.

Aktivnost: Konkretan doprinos selekciji otpada.

Debata na temu: Informisanost i učešće mladih u zaštiti životinja (dobrobit životinja).

VI. ŽIVOTNA SREDINA, ZDRAVLJE I KULTURA ŽIVLJENJA

Pravo na zdravu životnu sredinu.

Savremen način života i zdravlje (buka, brza hrana, duvanski dim...).

Kultura življenja (ekološka kultura).

Aktivnost: Organizacija i realizacija raznih aktivnosti unapređivanja zaštite životne sredine i kulture življenja.

Obnavljanje i sistematizacija sadržaja nastavnog programa petog, šestog, sedmog i osmog razreda (provera znanja definisanih obrazovnim standardima za kraj obaveznog obrazovanja).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Sadržaji programa nastave biologije koji obuhvataju ekologiju i zaštitu životne sredine logički su raspoređeni u šest tematskih celina: Uvod, Ekologija i životna sredina, Ugrožavanje, zaštita i unapređivanje ekosistema - životne sredine, Globalne posledice zagađivanja životne sredine, Životna sredina i održivi razvoj i Životna sredina, zdravlje i kultura življenja.

Navedeni sadržaji programa, pored osnovnog teorijskog pristupa, poseduju i aktivan pristup koji je usmeren praktičnoj realizaciji zaštite životne sredine sa brojnim aktivnostima i projektima u učionici i u neposrednom okruženju. Ovako koncipiran program daje veliku kreativnu slobodu nastavnicima i učenicima da ga, shodno uslovima, mogućnostima i vremenu realizuju.

Uloga nastavnika je da uz primenu interaktivne nastave razvija odgovoran odnos prema životnoj sredini i usmerava interesovanje učenika u pokušaju da samostalno organizuju aktivnosti i realizuju projekte.

Nivoi postignuća znanja, veština i umenja učenika zahtev su definisanih obrazovnih standarda znanja za kraj obaveznog obrazovanja. Profesionalno iskustvo i adekvatno angažovanje nastavnika u radu sa učenicima doprineće ostvarivanju zahteva definisanih obrazovnim standardima.

Koncepcija programa pruža široke mogućnosti za primenu različitih nastavnih metoda, kao i upotrebu informacionih tehnologija. Izbor nastavnih metoda zavisi od cilja i zadataka nastavnog časa, psihofizičkih i mentalnih sposobnosti učenika, raspoloživih nastavnih sredstava i učila, kao i opremljenosti kabineta. Izbor oblika rada prepušten je nastavniku.

Prilikom izrade planova rada (globalnog i operativnog) neophodno je predvideti 60% časova za obradu novog gradiva i 40% za druge tipove časova.

Nastavnik za pripremu rada na času treba da koristi udžbenik odobren od Ministarstva prosvete i najnoviju stručnu literaturu.

HEMIJA

(2 časa nedeljno, 68 časova godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave hemije jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku i naučnu pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i

- razvijanje funkcionalne hemijske pismenosti;
- razumevanje promena i pojava u prirodi na osnovu stečenih znanja o hemijskim pojmovima, teorijama, modelima i zakonima;
- osposobljavanje učenika za komuniciranje korišćenjem hemijskih termina, hemijskih simbola, formula i jednačina;
- razvijanje sposobnosti za izvođenje jednostavnih hemijskih istraživanja;
- razvijanje sposobnosti za rešavanje teorijskih i eksperimentalnih problema;
- razvijanje logičkog, apstraktnog i kritičkog mišljenja;
- osamostaljivanje učenika za traženje i korišćenje relevantnih informacija u različitim izvorima (udžbenik, naučnopopularni članci, Internet);
- razvijanje svesti o važnosti odgovornog odnosa prema životnoj sredini, odgovarajućeg i racionalnog korišćenja i odlaganja različitih supstanci u svakodnevnom životu;
- podsticanje učeničke radoznalosti, potrebe za saznavanjem o svojstvima supstanci u okruženju i pozitivnog odnosa prema učenju hemije;
- razvijanje svesti o sopstvenim znanjima i sposobnostima i daljoj profesionalnoj orijentaciji.

Zadaci nastave hemije jesu:

- stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada tokom nastave hemije svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave hemije budu u punoj meri realizovani;
- omogućavanje učenicima da razumeju predmet izučavanja hemije;
- omogućavanje učenicima da sagledaju značaj hemije u svakodnevnom životu, za razvoj različitih tehnologija i razvoj društva uopšte;
- omogućavanje učenicima da razumeju naučni metod kojim se u hemiji dolazi do saznanja;
- osposobljavanje učenika da koriste jezik hemije kao nauke: da znaju hemijsku terminologiju i da razumeju kvalitativno i kvantitativno značenje hemijskih simbola, formula i jednačina;
- stvaranje nastavnih situacija u kojima će učenici do saznanja o svojstvima supstanci i njihovim promenama dolaziti na osnovu demonstracionih ogleda ili ogleda koje samostalno izvode, i razvijati pri tom analitičko i kritičko mišljenje;
- stvaranje nastavnih situacija u kojima će učenici razvijati eksperimentalne veštine, pravilno i bezbedno, po sebi i druge, rukovati laboratorijskim priborom, posuđem i supstancama;
- osposobljavanje učenika za izvođenje jednostavnih istraživanja;
- stvaranje situacija u kojima će učenici primenjivati teorijsko znanje i eksperimentalno iskustvo za rešavanje teorijskih i eksperimentalnih problema;
- stvaranje situacija u kojima će učenici primenjivati znanje hemije za tumačenje pojava i promena u realnom okruženju;
- omogućavanje učenicima da kroz jednostavna izračunavanja razumeju kvantitativni aspekt hemijskih promena i njegovu praktičnu primenu.

SADRŽAJI PROGRAMA

NEMETALI, OKSIDI NEMETALA I KISELINE (13)

Operativni zadaci

Učenik treba da:

- zna o zastupljenosti nemetala u prirodi, u elementarnom vidu i u jedinjenjima;
- razume osnovna fizička i hemijska svojstva važnijih predstavnika nemetala (vodonika, kiseonika, sumpora, azota i ugljenika);

- povezuje strukturu atoma nemetala sa njihovim svojstvima i položajem u Periodnom sistemu elemenata;
- zna koja svojstva nemetala određuju njihovu praktičnu primenu;
- zna da nemetali reaguju sa kiseonikom i grade okside;
- sastavlja formule oksida nemetala primenom znanja o valenci nemetala;
- zna da oksidi nemetala, koji reaguju sa vodom, sa njom grade kiseline;
- primenjuje znanje da je valenca nemetala ista u kiselini i odgovarajućem oksidu;
- ume da dokaže kiseline pomoću indikatora.

Sadržaji: (6+5+2)

Zastupljenost nemetala u prirodi i njihova osnovna fizička svojstva.

Vodonik, njegova svojstva i primena.

Kiseonik, njegova svojstva i primena.

Sumpor, njegova svojstva i primena. Sumpor(IV)-oksid, sumpor (VI)-oksid, sumporna kiselina i primena.

Azot, njegova svojstva i primena. Azot(V)-oksid, azotna kiselina i primena. Amonijak, njegova svojstva i primena.

Ugljenik, njegova svojstva i primena. Ugljenik(II)-oksid. Ugljenik(IV)-oksid, ugljena kiselina i primena.

Demonstracioni ogledi

Dobijanje i ispitivanje svojstava vodonika i kiseonika. Dobijanje sumpor(IV)-oksida, reakcija nastalog oksida sa vodom i ispitivanje svojstava nastale kiseline pomoću lakmus-hartije. Demonstracija pravilnog načina razblaživanja koncentrovane sumporne kiseline. Dobijanje ugljenik(IV)-oksida i ispitivanje njegovih svojstava (ne podržava gorenje, gustina u odnosu na vazduh).

Vežba I: Fizička svojstva nemetala

Ispitivanje fizičkih svojstava nemetala (agregatno stanje, rastvorljivost u vodi i nepolarnom rastvaraču).

Vežba II: Oksidi nemetala i njihova svojstva. Ispitivanje kiselosti

Dobijanje sumpor(IV)-oksida i ispitivanje njegovog uticaja na biljne pigmente. Dokazivanje kiselosti neorganskih kiselina pomoću lakmus-hartije.

Uputstvo za realizaciju nastavne teme

U okviru teme potrebno je da učenici saznaju koji su najzastupljeniji nemetali u neživoj i živoj prirodi i da uoče sličnosti i razlike u zastupljenosti. Na osnovu znanja stečenog u sedmom razredu o strukturi atoma koja uslovljava reaktivnost elemenata i način njihovog međusobnog povezivanja (hemijska veza), učenici zaključuju u kom vidu se nemetali nalaze u prirodi (u elementarnom vidu ili u vidu jedinjenja).

Demonstracioni ogledi i laboratorijske vežbe omogućavaju učenicima da uoče fizička svojstva nemetala (agregatno stanje, rastvorljivost u vodi i nepolarnim rastvaračima).

Prilikom posmatranja demonstracionih ogleda za dobijanje vodonika i kiseonika, učenike pitanjima usmeravati i podsticati da uočavaju svojstva ovih gasova na osnovu načina prikupljanja (prikupljanje iznad vode ukazuje na malu rastvorljivost u vodi). Posmatrajući ispitivanje svojstava vodonika, učenici uočavaju načine kojima se manipuliše gasovima i uče o merama opreza prilikom rukovanja zapaljivim gasovima.

Upoznajući kroz ogledne svojstva kiseonika i nemetala, učenici treba da nauče da je važno hemijsko svojstvo kiseonika građenje oksida. Drugim rečima, oni formiraju znanje o tome da je kiseonik neophodan reaktant u reakcijama sagorevanja. Uputno je alotropske modifikacije prvi put spomenuti kod kiseonika i, kasnije, kod ugljenika.

Učenici treba da razlikuju okside nemetala koji ne reaguju sa vodom (na primer, CO) od onih koji sa vodom grade kiseline.

Kiselost neorganskih kiselina učenici dokazuju pomoću indikatora. Pri tome, mogu uporedo dokazivati kiselost njima poznatih kiselina iz svakodnevnog života (sirćetna kiselina, limunska kiselina). Pojam indikatora treba uvesti pri ispitivanju svojstava rastvora nastalog u reakciji između sumpor(IV)-oksida i vode. Na svakom času na kome se izučavaju oksidi i kiseline, učenike podsticati da pišu formule oksida i kiselina. Uz trivijalne nazive oksida i nazive kiselina, dati i njihove nazive po anjonskoj nomenklaturi.

Veoma je važno da se na primerima ukaže na praktičan značaj izučavanih kiselina u svakodnevnom životu.

U prvoj vežbi (ispitivanje fizičkih svojstava nemetala), zavisno od opremljenosti škole, mogu se pored sumpora, ispitivati i svojstva drugih nemetala.

METALI, OKSIDI METALA I HIDROKSIDI (BAZE) (8)

Operativni zadaci

Učenik treba da:

- zna o zastupljenosti metala u prirodi, u elementarnom vidu i u jedinjenjima;
- razume osnovna fizička svojstva metala;
- povezuje strukturu atoma metala sa njihovim svojstvima i položajem u Periodnom sistemu elemenata;
- razlikuje svojstva hemijski izrazitih metala od tehnički važnih metala;
- zna svojstva metala koja određuju njihovu praktičnu primenu;
- zna da metali u reakciji sa kiseonikom grade okside metala;
- sastavlja formule oksida metala primenom znanja o valenci metala;
- zna da oksidi metala, koji reaguju sa vodom, sa njom grade hidrokside (baze);
- zna da je valenca metala ista u hidroksidu i odgovarajućem oksidu;
- zna da je hidroksidna grupa jednovalentna;
- sastavlja formule hidroksida na osnovu valence metala;
- ume da pomoću indikatora dokaže bazna svojstva rastvora hidroksida;
- zna da u reakciji nekih metala sa kiselinama nastaje vodonik;
- zna da su metali podložni koroziji i postupke zaštite od korozije;
- zna da se legiranje vrši u cilju dobijanja materijala sa svojstvima pogodnim za određenu namenu.

Sadržaji: (4+3+1)

Zastupljenost metala u prirodi i njihova osnovna fizička svojstva.

Kalcijum. Kalcijum-oksidi i kalcijum-hidroksid, svojstva i primena.

Gvožđe, aluminijum, bakar - svojstva na kojima se zasniva primena ovih metala. Korozija metala. Gvožđe(III)-oksidi, aluminijum-oksidi. Legure koje se najčešće primenjuju (bronz, mesing, čelik, duraluminijum, silumin).

Demonstracioni ogledi

Reakcija metala druge grupe Periodnog sistema elemenata sa vodom. Reakcija oksida metala druge grupe sa vodom i ispitivanje svojstava nastalog rastvora pomoću lakmus-hartije. Ispitivanje korozije gvožđa u različitim uslovima.

Vežba III: Fizička svojstva metala. Reakcija metala sa kiselinama

Ispitivanje provodljivosti toplote i elektriciteta, kao i magnetičnosti nekih metala. Upoređivanje tvrdoće i gustine gvožđa, aluminijuma i bakra.

Reakcija razblažene sumporne kiseline sa magnezijumom i gvožđem.

Uputstvo za realizaciju nastavne teme

Obradu sadržaja ove teme započeti razmatranjem zastupljenosti metala u prirodi i povezivanjem sa zastupljenošću nemetala. Takođe, potrebno je podsticati učenike da povezuju vidove nalaženja metala u prirodi (u elementarnom vidu ili u vidu jedinjenja) sa strukturom atoma, odnosno reaktivnošću metala.

Fizička svojstva metala se obrađuju u pregledu. Hemijska svojstva tipičnih metala izučavaju se na primeru kalcijuma. Ako škola nema kalcijum, dobijanje oksida i hidroksida može se pokazati na primeru magnezijuma, uz ukazivanje na sličnost (i razlike) u hemijskim svojstvima magnezijuma i kalcijuma. Pored toga, važno je podsetiti učenike na gradivo sedmog razreda i podsticati ih da povezuju položaj metala u grupi i periodu Periodnog sistema elemenata sa njegovom reaktivnošću.

U okviru treće vežbe učenici ispituju osnovna fizička svojstva metala (agregatno stanje, boja, provodljivost električne struje i toplote, magnetičnost). Takođe, ispituju ponašanje metala sa razblaženom sumpornom kiselinom i proširuju svoje znanje time da je važno svojstvo kiselina reakcija sa metalima.

Na osnovu oglada učenici uočavaju da zajednička svojstva metala nisu podjednako izražena kod svih metala. Oni treba da nauče da je kiseonik neophodan reaktant za reakcije oksidacije metala, kao što su rđanje i sagorevanje, i da upoređuju težnju različitih metala da podležu tom tipu reakcije. Demonstracionim ogledom pokazati da brzina korozije zavisi od uslova (pod vodom, na dodirnoj površini vode i vazduha, u vazduhu). Takođe, potrebno je ukazati na to da oksidi nekih metala sa vodom grade hidrokside, a neki ne reaguju sa vodom (gvožđe(III)-oksidi i aluminijum-oksidi). Dobijanje hidroksida ovih metala u reakciji između njihovih soli i hidroksida elemenata prve grupe može se demonstrirati kasnije u okviru nastavne teme: Soli.

SOLI (5)

Operativni zadaci

Učenik treba da:

- usvoji znanja o pojmu soli;
- sastavlja formule soli na osnovu valence metala i valence kiselinskog ostatka;
- sastavlja formule soli na osnovu naziva soli i obrnuto;
- zna da soli mogu nastati u hemijskim reakcijama: kiseline i baze, metala i kiseline, kiselog oksida i baze;
- uočava međusobnu povezanost oksida, kiselina, hidroksida i soli;
- predviđa proizvode reakcija u kojima učestvuju hemijski elementi i jedinjenja koja su predstavnici određenih klasa neorganskih jedinjenja;
- zna o zastupljenosti natrijum-hlorida i kalcijum-karbonata u prirodi;
- zna o značaju i primeni važnih soli.

Sadržaji: (3+1+1)

Soli. Formule i nazivi soli. Dobijanje soli.

Fizička svojstva soli (agregatno stanje, rastvorljivost). Hemijske reakcije soli (reakcije sa kiselinama, bazama i solima).

Primena soli.

Demonstracioni ogledi

Reakcija neutralizacije hlorovodonične kiseline i rastvora natrijum-hidroksida. Reakcija između metala i kiseline.

Hemijske reakcije soli: između kalcijum-karbonata i hlorovodonične kiseline, rastvora gvožđe(III)-hlorida i natrijum-hidroksida, rastvora srebro-nitrata i natrijum-hlorida.

Vežba IV: Dobijanje soli i utvrđivanje rastvorljivosti soli

Pripremanje rastvora olovo(II)-nitrata, kalijum-jodida, natrijum-sulfata i barijum-hlorida. Dobijanje olovo(II)-jodida i barijum-sulfata.

Dokazivanje ugljenik(IV)-oksida i nastajanje kalcijum-karbonata.

Uputstvo za realizaciju nastavne teme

Nastavnik planira nastavne situacije u kojima učenici vežbaju sastavljanje formula soli kiselina koje su obrađene u temi Nemetali, oksidi nemetala i kiseline.

Na primeru pripremanja fiziološkog rastvora, temu Soli povezati sa temom Homogene smeše - rastvori odnosno sa kvantitativnim sastavom rastvora, što je obrađivano u sedmom razredu. Učenici treba da znaju svojstva, primenu i dobijanje kuhinjske soli. Korelacija sa nastavom geografije može se ostvariti ukazivanjem na uslovljenost oblika krečnjačkog reljefa svojstvima kalcijum-karbonata i kalcijum-hidrogenbonata. Povezivanje sa svakodnevnim životom može se ostvariti ukazivanjem na tvrdoću vode, sastav mineralnih voda, demineralizaciju vode itd.

U okviru ove teme, učenicima se može pokazati kako se iz soli mogu dobiti hidroksidi metala čiji oksidi ne reaguju sa vodom. Takođe, učenici proširuju znanje o kiselinama još jednim njihovim svojstvom da reaguju sa solima ugljene kiseline uz izdvajanje ugljenik(IV)-oksida.

Na kraju obrade teme kroz različite primere (obuhvatajući i one obrađene u prvoj i drugoj temi) ukazati na međusobnu povezanost klasa neorganskih jedinjenja i tako sistematizovati usvojena znanja o svojstvima oksida, kiselina, hidroksida i soli.

ELEKTROLITIČKA DISOCIJACIJA KISELINA, HIDROKSIDA I SOLI (3)

Operativni zadaci

Učenik treba da:

- razume kako pod uticajem polarnih molekula vode disosuju kiseline, hidroksidi i soli;
- zna da kiseline u vodi daju kao pozitivne jone H^+ jone;
- zna da u vodenim rastvorima baza postoje hidroksidni joni, OH^- ;
- razume da je reakcija neutralizacije reakcija između H^+ i OH^- jona;
- razume da se dokazivanje kiselobaznih svojstava rastvora pomoću indikatora zasniva na postojanju određenih jona u rastvoru;
- poznaje pH-skalu i na osnovu pH-vrednosti razvrstava rastvore u kisele, bazne i neutralne;
- razume međusobnu povezanost oksida, kiselina, hidroksida i soli.

Sadržaji: (2+1+0)

Elektrolitička disocijacija kiselina, hidroksida i soli.

Mera kiselosti rastvora - pH-skala.

Demonstracioni ogledi

Elektroprovodljivost destilovane vode, hlorovodonične kiseline, rastvora natrijum-hidroksida i rastvora natrijum-hlorida.

Dokazivanje baznih svojstava vodenog rastvora amonijaka.

Uputstvo za realizaciju nastavne teme

Cilj razmatranja sadržaja u okviru ove teme je uopštavanje i sistematizacija znanja o kiselinama, hidroksidima i solima. Pojam kiselina, hidroksida i soli definiše se na osnovu Arenijusove teorije elektrolitičke disocijacije. Primerima disocijacije kiselina i hidroksida u vodi obuhvatiti i one kiseline i hidrokside koji nisu obrađivani u okviru prve dve teme, kao što su, na primer, hlorovodonična kiselina i natrijum-hidroksid.

Učenike informisati o pH-skali kao načinu za iskazivanje kiselosti rastvora i ilustrovati primerima iz svakodnevnog života (sredstva za održavanje higijene, kozmetički preparati, prehrambeni proizvodi, telesne tečnosti). Učenici procenjuju pH-vrednost pomoću univerzalne indikatorske hartije.

Na času utvrđivanja posvetiti pažnju sastavljanju formula i izvođenju naziva kiselih soli, na primer, natrijum-hidrogenkarbonata i natrijum-hidrogensulfata.

UVOD U ORGANSKU HEMIJU (2)**Operativni zadaci**

Učenik treba da:

- zna da su jedinjenja ugljenika, izuzev oksida, ugljene kiseline i njenih soli (karbonata i hidrogenkarbonata) organska jedinjenja;
- zna da su ugljenikovi atomi u molekulima organskih jedinjenja četvorovalentni;
- razume da se ugljenikovi atomi mogu međusobno povezivati u otvorene i zatvorene nizove (prstenove), da veza između atoma ugljenika može biti jednostruka, dvostruka i trostruka, te da je to uzrok mnogobrojnosti organskih jedinjenja;
- razume da ugljenikovi atomi u molekulima organskih jedinjenja mogu biti povezani i sa atomima drugih elemenata jednostrukom, dvostrukom ili trostrukom vezom.

Sadržaji: (1+1+0)

Svojstva atoma ugljenika. Mnogobrojnost organskih jedinjenja. Opšta svojstva organskih jedinjenja, razlike u odnosu na neorganska jedinjenja.

Demonstracioni ogledi

Upoređivanje svojstava organskih i neorganskih jedinjenja:

- rastvorljivost u vodi (natrijum-hlorid, skrob, benzin, ulje);

- ponašanje pri zagrevanju (natrijum-hlorid i skrob).

Dokazivanje ugljenika u organskim supstancama.

Uputstvo za realizaciju nastavne teme

U okviru ove teme, učenici uočavaju razlike u svojstvima organskih i neorganskih jedinjenja. Formiraju znanje o tome da u sastav svih organskih jedinjenja ulazi ugljenik i povezuju mogućnost građenja velikog broja organskih jedinjenja sa strukturom ugljenikovog atoma.

UGLJOVODONICI (12)**Operativni zadaci**

Učenik treba da:

- razlikuje alkane, alkene i alkine na osnovu molekulске i strukturne formule i na osnovu naziva;
- razume strukturnu izomeriju;
- zna fizička svojstva ugljovodonika (rastvorljivost, agregatno stanje na sobnoj temperaturi);
- zna da ugljovodonici podležu reakciji sagorevanja u kojoj se oslobađa toplota;
- razume razlike u strukturi i reaktivnosti zasićenih i nezasićenih ugljovodonika, odnosno da dvostruka veza u molekulima alkena i trostruka veza u molekulima alkina uslovljava njihova hemijska svojstva;
- razume osnovne hemijske reakcije alkana (supstitucija), alkena i alkina (adicija);
- zna da su glavni prirodni izvori ugljovodonika nafta i zemni gas;

- zna važnije derivate nafte (benzin, petroleum, dizel ulje, ulje za podmazivanje i asfalt) i da su to smeše jedinjenja sličnih fizičkih i hemijskih svojstava.

Sadržaji: (7+4+1)

Elementarni sastav, podela i fizička svojstva ugljovodonika.

Zasićeni ugljovodonici (alkani) i nezasićeni ugljovodonici (alkeni i alkini).

Hemijska svojstva ugljovodonika (sagorevanje, supstitucija, adicija). Aromatični ugljovodonici. Benzen.

Nafta i zemni gas - izvori ugljenikovih jedinjenja i energije.

Polimeri.

Demonstracioni ogledi

Ispitivanje rastvorljivosti i sagorevanje *n*-heksana (medicinski benzin).

Razlikovanje zasićenih i nezasićenih acikličnih ugljovodonika (reakcija sa kalijum-permanganatom).

Vežba V: Sastavljanje modela molekula ugljovodonika

Sastavljanje modela molekula, pisanje strukturnih formula i davanje naziva ugljovodonicima.

Uputstvo za realizaciju nastavne teme

Učenje o ugljovodonicima započeti isticanjem njihovog značaja i praktične primene. Da bi učenici ovladali pisanjem strukturnih i racionalnih strukturnih formula, omogućiti im da prethodno sastavljaju i posmatraju modele molekula ugljovodonika. Imenovanje ugljovodonika pokazati na nekoliko jednostavnih primera, uključujući i imenovanje izomera. Pojam izomera povezati sa ranije istaknutom činjenicom da se određen broj ugljenikovih atoma međusobno može povezivati na različite načine.

Razlike u reaktivnosti alkana, alkena i alkina objasniti na osnovu razlike u strukturi molekula ovih jedinjenja.

Hemijska svojstva zasićenih i nezasićenih ugljovodonika treba obraditi uporedo, što omogućava sagledavanje njihove sličnosti (sagorevanje) i različitosti (supstitucija, adicija).

Od hemijskih svojstava ugljovodonika navesti ona koja omogućavaju praktičnu primenu ugljovodonika:

- sagorevanje - upotreba ugljovodonika kao izvora energije (zemni i rafinerijski gas, benzin, dizel gorivo, mazut);
- reakcije supstitucije i adicije - od ugljovodonika se može dobiti mnoštvo jedinjenja različite praktične namene koja, pored atoma ugljenika i vodonika, sadrže i atome drugih elemenata (na primer, proizvodnja plastičnih masa, teflona, freona, boja, insekticida...).

Aromatične ugljovodonike obraditi na informativnom nivou, ukazujući na njihovu slabu reaktivnost i toksičnost.

Učeći o derivatima nafte, važno je da učenici uoče da su proizvodi frakcije destilacije (kondenzacije) i dalje smeše ugljovodonika.

Reakciju polimerizacije predstaviti kao reakciju u kojoj se od reaktanata, određenih svojstava (na primer, gasovito agregatno stanje), dobijaju supstance sa novim svojstvima (čvrsto agregatno stanje). Naglasiti praktičnu primenu različitih polimera.

ORGANSKA JEDINJENJA SA KISEONIKOM (9)

Operativni zadaci

- Učenik treba da:
- razume da je funkcionalna grupa deo molekula koji uslovljava fizička i hemijska svojstva jedinjenja;
- zna funkcionalnu grupu alkohola i kako se alkoholi imenuju;
- razume kako hidroksilna grupa određuje fizička i hemijska svojstva alkohola;
- zna o dobijanju etanola alkoholnim vrenjem;
- razume osnovna fizička i hemijska svojstva etanola;
- zna o praktičnoj primeni alkohola (metanola, etanola, glikola i glicerola);
- zna o štetnom dejstvu etanola na ljudski organizam (alkoholizam), i o toksičnosti metanola;
- zna funkcionalnu grupu karbonilnih jedinjenja;
- zna da oksidacijom primarnih alkohola nastaju aldehidi, a sekundarnih alkohola ketoni;
- zna o praktičnoj primeni karbonilnih jedinjenja (metanala i propanona);
- zna funkcionalnu grupu karboksilnih kiselina i kako se karboksilne kiseline imenuju;
- razume kako karboksilna grupa određuje fizička i hemijska svojstva karboksilnih kiselina;
- zna da oksidacijom etanola može nastati etanska kiselina;
- zna o praktičnoj primeni karboksilnih kiselina;

- zna koje se karboksilne kiseline nazivaju masne kiseline;
- zna da u reakciji alkohola i karboksilnih kiselina nastaju estri i kako se nastali estri imenuju;
- razume fizička svojstva estara.

Sadržaji: (5+3+1)

Alkoholi.

Karboksilne kiseline. Masne kiseline.

Estri.

Demonstracioni ogledi

Dobijanje alkohola alkoholnim vrenjem.

Dokazivanje kiselosti karboksilnih kiselina.

Laboratorijsko dobijanje i ispitivanje svojstava etiletanoata.

Vežba VI: Fizička i hemijska svojstva organskih jedinjenja sa kiseonikom

Ispitivanje rastvorljivosti alkohola i karboksilnih kiselina sa različitim brojem atoma ugljenika u molekulu.

Reakcija etanske i limunske kiseline sa natrijum-hidrogenkarbonatom.

Uputstvo za realizaciju nastavne teme

Učenici uočavaju da su svojstva organskih jedinjenja sa istim brojem ugljenikovih atoma različita, u zavisnosti od funkcionalne grupe. Takođe, uče imenovanje organskih jedinjenja prema funkcionalnoj grupi koju sadrže i povezuju određenu funkcionalnu grupu u molekulu sa svojstvima jedinjenja. Uz nazive jedinjenja prema IUPAC nomenklaturi navesti i trivijalne nazive predstavnika organskih jedinjenja sa kiseonikom.

Karbonilna jedinjenja uputno je obraditi kao oksidacione proizvode odgovarajućih alkohola, uz ukazivanje na praktični značaj metanala (formaldehida) i propanona (acetona). Pored primene u svakodnevnom životu, potrebno je naglasiti važnost organskih jedinjenja sa kiseonikom kao industrijskih sirovina. Učenicima treba ukazati na štetno fiziološko delovanje alkohola i problem alkoholizma. U korelaciji sa nastavom biologije, učenici mogu samostalno, iz različitih izvora, da prikupljaju informacije o uticaju alkohola na organizam.

Tokom obrade nastavnih sadržaja o karboksilnim kiselinama, učenici uočavaju sličnosti i razlike u svojstvima neorganskih i organskih kiselina.

BIOLOŠKI VAŽNA ORGANSKA JEDINJENJA (12)

Operativni zadaci

Učenik treba da:

- zna šta su masti i ulja i njihova fizička svojstva;
- prepoznaje formule triacilglicerola kao glavnih sastojaka masti i ulja;
- razume osnovna hemijska svojstva masti i ulja (reakcije hidrogenizacije i saponifikacije);
- zna da se deterdženti po hemijskom sastavu i svojstvima razlikuju od sapuna, ali da je princip uklanjanja nečistoća isti;
- zna o značaju i ulozi masti i ulja u živim bićima;
- zna šta su ugljeni hidrati i o njihovom značaju i ulozi u živim bićima;
- razume fizička svojstva ugljenih hidrata;
- razlikuje prema složenosti monosaharide, disaharide i polisaharide i zna da hidrolizom disaharida i potpunom hidrolizom polisaharida nastaju monosaharidi;
- razlikuje saharozu od invertnog šećera;
- razume da su različita svojstva i biološka funkcija skroba i celuloze posledica razlika u njihovoj hemijskoj strukturi;
- zna o praktičnoj primeni ugljenih hidrata (na primer, da se hartija pravi od celuloze; da je pamuk, po hemijskom sastavu, celuloza);
- zna da molekuli aminokiselina sadrže karboksilnu i amino grupu;
- zna da su proteini prirodni polimeri proteinskih aminokiselina;
- zna da se esencijalne aminokiseline moraju unositi hranom;
- zna o značaju i ulozi proteina u živim bićima;
- navodi životne namirnice bogate mastima i uljima, ugljenim hidratima i proteinima;
- zna da se neki vitamini rastvaraju u vodi, a neki u mastima, što je uslovljeno njihovom hemijskom strukturom;
- zna o značaju i ulozi vitamina u ljudskom organizmu.

Sadržaji: (7+4+1)

Masti i ulja.

Ugljeni hidrati u pregledu: monosaharidi (glukoza i fruktoza), disaharidi (saharoza), polisaharidi (skrob i celuloza).

Aminokiseline. Proteini.

Vitamini.

Demonstracioni ogledi

Saponifikacija masti - sapuni.

Vežba VII: Masti i ulja

Ispitivanje rastvorljivost masti i ulja i ugljenih hidrata u vodi.

Dokazivanje skroba.

Denaturacija proteina.

Uputstvo za realizaciju nastavne teme

U okviru teme ne treba insistirati na pisanju strukturnih formula triacilglicerola, već na poznavanju svojstava ovih jedinjenja i njihovih smeša. Neophodno je da učenici znaju o svojstvima, biološkom i tehničkom značaju masti i ulja, kao i o primeni ovih jedinjenja kao sirovina ili poluproizvoda u daljoj hemijskoj preradi, na primer, dobijanje margarina iz ulja i proizvodnja sapuna. Energetska uloga masti i ulja u živim bićima i njihov značaj za pravilnu ishranu, kao i značaj nezasićenih masnih kiselina za ishranu, mogu da se obrade kroz samostalne radove učenika.

U korelaciji sa nastavom biologije učenici uče da glukoza, kao osnovni izvor energije za živa bića, nastaje procesom fotosinteze. Potrebno je učenicima hemijskom jednačinom prikazati proces fotosinteze, da bi sagledali da od jednostavnih neorganskih molekula, ugljenik(IV)-oksida i vode, pod određenim uslovima, nastaju složeni molekuli organskog jedinjenja (glukoze). Građenje polisaharida treba predstaviti kao način da se energija skladišti. Treba ukazati na gradivnu i zaštitnu ulogu celuloze u biljkama. Potrebno je istaći da su skrob i celuloza prirodni polimeri izgrađeni različitim vezivanjem istih monosaharidnih jedinica. Na tom primeru učenici mogu da uoče kako razlika u strukturi dovodi do razlike u svojstvima.

Važno je da se ukaže na široku zastupljenost ugljenih hidrata u prirodi i njihovu primenu u svakodnevnom životu: saharoze u prehrambenoj industriji, skroba u prehrambenoj i farmaceutskoj industriji, pamuka i celuloze u tekstilnoj industriji....

Na primeru saharoze i invertnog šećera obnoviti razliku između jedinjenja i smeša, a kristalizaciju meda predstaviti kao kristalizaciju prezasićenog rastvora.

Aminokiseline predstaviti kao jedinjenja koja u svom molekulu sadrže dve funkcionalne grupe: karboksilnu i amino grupu. Nastajanje peptidne veze, kao funkcionalne grupe polipeptida i proteina, objasniti kao reakciju amino grupe jedne aminokiseline sa karboksilnom grupom druge aminokiseline. Važno je ukazati na značenje pojmova: aminokiselina, α -aminokiselina, proteinska aminokiselina i esencijalne aminokiseline. Od najveće važnosti je, u korelaciji sa nastavom biologije, učenicima ukazati na biološki značaj proteina, njihovu gradivnu i katalitičku funkciju u organizmu. Značaj proteina za pravilnu ishranu može se obraditi kroz samostalne radove učenika. Posebnu pažnju posvetiti ogledima denaturacije proteina pod dejstvom toplote i kiselina.

U okviru teme učenici treba da nauče da se ishranom unosi šest glavnih vrsta supstanci neophodnih ljudskom organizmu (proteini, ugljeni hidrati, masti i ulja, vitamini, minerali i voda), o važnosti pravilne ishrane, kao i o poremećajima ishrane. U skladu sa tim, celishodno je i funkcionalno uputiti ih da iz različitih izvora pronađu informacije o važnosti vitamina (i minerala), kao i o namirnicama u kojima se nalaze navedene supstance.

HEMIJA ŽIVOTNE SREDINE (4)**Operativni zadaci**

Učenik treba da:

- zna o značaju bezbednog postupanja sa supstancama i značaju pravilnog skladištenja;
- zna o zagađivačima (neorganskim i organskim supstancama) vazduha, vode i zemljišta i merama zaštite.

Sadržaji: (2+2+0)

Zagađivači vazduha, vode i zemljišta. Mere zaštite.

Uputstvo za realizaciju nastavne teme

U okviru teme učenici saznaju o neorganskim i organskim supstancama - glavnim zagađivačima vazduha, vode i zemljišta. U vezi sa tim, razmotriti uzroke zagađivanja životne sredine i, na osnovu svojstava supstanci, razmotriti njihov uticaj na okolinu i živa bića, kao i mere prevencije.

Važno je istaći doprinos hemije za očuvanje i unapređenje kvaliteta životne sredine kroz istraživanje složenosti hemije zemlje, voda u prirodi, atmosfere i biosfere, kroz razvoj novih reagenasa, metoda i instrumenata za detekciju i identifikaciju opasnih supstanci.

Jedan od časova za utvrđivanje i sistematizaciju sadržaja ove nastavne teme može se predvideti za izradu mini-projekta o zaštiti životne sredine u lokalnim uslovima.

DODATNI RAD

Program dodatnog rada obuhvata proširivanje i produblјivanje sadržaja redovne nastave hemije.

SEDMI RAZRED

(Orijentacioni sadržaji programa)

Hemija i njen značaj

Razvoj hemije kao nauke. Hemija u savremenom životu.

Merenja u hemiji: merenje mase, merenje zapremine menzutom i pipetom.

Osnovni hemijski pojmovi

Metode razdvajanja smeša. Razdvajanje čvrsto-čvrste smeše natrijum-hlorida i joda sublimacijom i selektivnim rastvaranjem. Hromatografija kao metoda razdvajanja. Razdvajanje zelene boje lišća hromatografijom na koloni od prah-šećera i razdvajanje boje iz flomastera kružnom hromatografijom na papiru.

Homogene smeše ili rastvori

Rastvori - svojstva rastvora: eksperimentalna provera sniženja temperature mržnjenja rastvora natrijum-hlorida u odnosu na vodu. Rastvaranje kalijum-permanganata, nikal(II)-sulfata, bakar(II)-sulfata i gvožđe(III)-hlorida u vodi i u rastvoru vodenog stakla - "silikatni vrt". Koloidni rastvori - rastvaranje želatina (sol i gel stanje).

Izračunavanje masenog procentnog sadržaja u postupku razblaživanja rastvora i u postupku mešanja rastvora različitog sadržaja.

Hemijske reakcije i izračunavanja na osnovu hemijskih jednačina

Osnovni tipovi hemijskih reakcija - sinteza aluminijum-jodida ili cink-jodida iz elemenata, elektroliza vode i elektroliza kalijum-jodida u elektrohemijskoj ćeliji od krompira.

Izračunavanja na osnovu relacija količina supstance, masa supstance i brojnost čestica. Eksperimentalno određivanje Avogadrovog broja.

Izračunavanje na osnovu hemijskih formula - izračunavanje masenog elementarnog procentnog sastava jedinjenja.

Izračunavanja na osnovu hemijskih jednačina, na osnovu odnosa količine, mase i broja čestica učesnika u hemijskoj reakciji.

Toplotni efekti pri fizičkim i hemijskim promenama supstanci: egzotermne i endotermne reakcije. Rastvaranje natrijum-hidroksida i rastvaranje amonijum-hlorida u vodi.

OSMI RAZRED

(Orijentacioni sadržaji programa)

Hemijski elementi i jedinjenja

Dobijanje hlora reakcijom hlorovodonične kiseline sa kalijum-permanganatom, ili piroluzitom, mikrotehnikom.

Fosfor, njegova svojstva i primena. Fosfor(V)-oksid, fosforna kiselina i primena. Dobijanje fosfor(V)-oksida i reakcija nastalog oksida sa vodom. Dobijanje amonijaka i "amonijačni vodoskok".

Ugljenik(IV)-oksid i simulacija uređaja za gašenje požara. Dobijanje penušavog osvežavajućeg pića.

Kalijum i kalijum-hidroksid, svojstva i primena. Upoređivanje reaktivnosti metala iste grupe (reakcija natrijuma i kalijuma sa vodom) i iste periode (reakcija kalijuma i kalcijuma sa vodom). Ponašanje metala (gvožđa, cinka i bakra) u reakcijama sa razblaženim kiselinama (hlorovodoničnom i azotnom).

Ispitivanje fizičkih svojstava olova i upoređivanje sa svojstvima drugih metala, na primer, aluminijuma.

Korozija metala i zaštita od korozije. Uloga kiseonika u procesu korozije metala. Zaštitne prevlake - galvanostegija.

Klase neorganskih jedinjenja

Prirodni kiselo-bazni indikatori. Ispitivanje kiselosti rastvora sokovima od crvenog kupusa, cvekle, voća i cveća.

Dokazivanje nekih katjona: Ca^{2+} , Cu^{2+} i Fe^{3+}

Dokazivanje nekih anjona: Cl^- , CO_3^{2-} i SO_4^{2-}

Tvrdoća vode. Stalna i prolazna tvrdoća vode.

Uvod u organsku hemiju

Eksperimentalno dokazivanje ugljenika i vodonika u organskim jedinjenjima (skrob i etanol).

Ugljovodonici

Tečni ugljovodonici kao nepolarni rastvarači - rastvaranje joda i masti u medicinskom benzinu (*n*-heksanu ili petrol-etu). Razlikovanje alkana i alkena u reakciji sa rastvorom kalijum-permanganata i bromnom vodom.

Sagorevanje ugljovodonika kao egzotermna reakcija.

Organska jedinjenja sa kiseonikom

Razdvajanje etanola i vode. Akroleinska proba - dehidracija glicerola. Dobijanje antifrizna mešanjem glicerola i vode. Izračunavanje masenog elementarnog procentnog sastava u kiseoničnim organskim jedinjenjima. Razlikovanje aldehida i ketona - Tolensova i Felingova proba na formaldehid i aceton.

Biološki važna jedinjenja

Dobijanje ulja presovanjem ili ekstrakcijom semenki suncokreta. Uklanjanje neprijatnog mirisa užeglih masnoća ekstrakcijom slobodnih masnih kiselina pomoću rastvora natrijum-hidrogenkarbonata.

Reakcija glukoze i fruktoze sa Tolensovim i Felingovim reagensom.

Razlikovanje meda i saharoze.

Dokazivanje skroba u namirnicama jednom probom. Rastvaranje celuloze i dobijanje veštačkih celuloznih vlakana.

Dokazivanje sumpora i azota u proteinima.

Dokazivanje proteina u uzorcima vune, perja i belanceta ksantoproteinskom reakcijom. Dokazivanje peptidne veze u proteinu belanceta biuretskom reakcijom.

Hemija životne sredine - eksperimentalni rad povezan sa konkretnim problemima lokalne sredine.

U okviru dodatne nastave i slobodnih aktivnosti, osim predloženih sadržaja, u okviru raspoloživog vremena nastavnik može, u zavisnosti od interesovanja učenika, da obrađuje i druge sadržaje.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Sadržaji nastave hemije u osnovnoj školi organizovani su tako da se u sedmom razredu uče osnovni pojmovi opšte hemije, a u osmom razredu sadržaji neorganske i organske hemije.

U sedmom razredu sadržaj je organizovan u okviru pet tema. U prvoj temi učenici usvajaju znanja o predmetu izučavanja hemije, o naučnom metodu kako hemičari dolaze do saznanja i o primeni i značaju hemije u svakodnevnom životu za razvoj tehnologije i društva.

U okviru druge teme uvode se osnovni hemijski pojmovi koji se u narednim temama dalje razvijaju.

Cilj učenja treće teme jeste saznavanje koje čestice izgrađuju supstancu, na koji način se one međusobno udružuju i uređuju i kako su svojstva supstance uslovljena njenom strukturom.

U četvrtoj temi učenici detaljnije uče o pojmu rastvora, rastvorljivosti i kvantitativnom izražavanju sastava rastvora, uz funkcionalno povezivanje navedenih pojmova sa svakodnevnom životom. Obrada rastvora posle obrade teme o strukturi supstance omogućava razumevanje procesa rastvaranja na čestičnom nivou, zašto se polarne supstance rastvaraju u polarnim rastvaračima i sl.

Peta tema obuhvata detaljnije razmatranje hemijskih promena, zakona po kojima se one odvijaju i kvantitativnog aspekta hemijskih reakcija. Time se omogućava ovladavanje kvalitativnim i kvantitativnim značenjem jednačina hemijskih reakcija. Kao model, mogu poslužiti jednačine reakcije sinteze ili analize binarnih jedinjenja. Kriterijum za podelu hemijskih reakcija na reakcije analize i sinteze posle učenja o strukturi supstance jasniji je jer se složenost supstanci može porediti. U okviru teme uvodi se fizička veličina količina supstance i njena jedinice mol, a važno je objasniti praktični značaj ove osnovne fizičke veličine i njene jedinice za planiranje hemijskih reakcija.

Nastavni sadržaji hemije za osmi razred razvijeni su u devet tema. U okviru prve dve teme, učenici upoznaju zastupljenost nemetala i metala u prirodi. Vidove nalaženja elemenata u prirodi učenici sagledavaju na osnovu strukture njihovih atoma i, prema tome, reaktivnosti elemenata. U pregledu i putem oglada obraditi svojstva nemetala, oksida nemetala i kiselina. Svojstva tipičnih metala izučavaju se na primeru kalcijuma. Učenike

stalno podsticati da samostalno sastavljaju formule oksida na osnovu znanja valence nemetala, odnosno metala, kao i da pišu formule kiselina i hidroksida.

Učenje o solima u okviru treće teme bazirati na znanju o jonskim jedinjenjima, stečenom u sedmom razredu. I u okviru ove teme učenike podsticati da samostalno sastavljaju formule soli, te da nauče o zastupljenosti njima najpoznatijih soli u prirodi, kao i o značaju i primeni važnih soli. Na kraju teme organizovati sistematizaciju znanja o sastavu i svojstvima oksida, kiselina, hidroksida i soli.

Cilj učenja četvrte teme jeste da učenici na osnovu teorije elektrolitičke disocijacije uopšte znanje o svojstvima kiselina, hidroksida i soli, tj. kako svojstva zavise od strukture ovih jedinjenja. Učenici treba da nauče o značaju reakcije neutralizacije u industrijskoj proizvodnji i u svakodnevnom životu. Takođe, potrebno je da se informišu o pH-skali kao načinu iskazivanja kiselosti rastvora.

Učeći gradivo prve četiri teme učenike stalno treba podsticati da povezuju sadržaje ovih tema. Na primer, kada uče o metalima, oni treba da uoče da neki metali reaguju sa kiselinama uz izdvajanje vodonika. Međusobna povezanost klasa neorganskih jedinjenja može se sagledati na primerima reakcija u kojima nastaju soli. Pored toga, učenici mogu uočiti da kiseline reaguju sa solima ugljene kiseline što je još jedno važno hemijsko svojstvo kiselina.

U okviru četiri naredne teme učenici uče o osnovnim svojstvima organskih jedinjenja, po kojima se razlikuju od neorganskih, i o fizičkim i hemijskim svojstvima nekih klasa organskih jedinjenja (uglјovodonici, alkoholi, karboksilne kiseline i estri), uključujući i biološki važna jedinjenja.

U okviru poslednje teme potrebno je razmotriti uzroke zagađivanja životne sredine, kako čovek svojim aktivnostima tome doprinosi i kako se posledice ovih uticaja mogu umanjiti. Polazeći od svojstava razmatranih neorganskih i organskih supstanci, neophodno je utvrditi šta su zagađivači vazduha, vode i zemljišta. Takođe, važno je istaći doprinos hemije za očuvanje i unapređenje kvaliteta životne sredine.

Specifičnost učenja hemije ogleda se u potrebi da se hemijski pojmovi razmatraju na tri nivoa: makro nivou, mikro nivou i simboličkom nivou. Značajno je planirati situacije u kojima se promene, koje se makroskopski opažaju u ogledima tumače na nivou čestica koje izgrađuju supstancu i to predstavlja pomoću hemijskih simbola, formula i hemijskih jednačina.

Formiranje hemijskih pojmova trebalo bi da bude rezultat istraživačkog pristupa koji obuhvata: prikupljanje podataka posmatranjem ili merenjem, predstavljanje podataka na strukturiran način (tabelarno), uočavanje pravilnosti među podacima, formulisanje objašnjenja i izvođenje zaključaka. Formiranje hemijskih pojmova uvek započinjati povezivanjem sa primerima iz svakodnevnog života, kao i sa prethodnim znanjem i iskustvom učenika. Takođe, zbog apstraktne prirode hemijskih pojmova, neophodno je da se njihovo formiranje zasnije na ogledima koje demonstrira nastavnik ili ih učenici samostalno izvode. Ako u školi ne postoje supstance predložene u programu za izvođenje demonstracionih ogleda i laboratorijskih vežbi učenika, one se mogu zameniti supstancama dostupnim u prodavnicama i apotekama. Za mnoge vežbe učenici mogu doneti različite materijale od kuće. Da bi učenici razumeli svojstva supstanci, uslovljenost svojstava strukturom supstance, promene kojima supstance podležu i zakone prema kojima se promene odvijaju, njihove aktivnosti na časovima treba da budu različite. Aktivnosti planirati prema operativnim zadacima, navedenim uz svaku temu, imajući u vidu znanja i sposobnosti koja se kod učenika razvijaju. Te aktivnosti mogu biti sledeće:

- posmatranje svojstava supstanci i promena u ogledu koje nastavnik izvodi;
- analiza rezultata ogleda i njihovo povezivanje sa prethodnim eksperimentalnim iskustvom i postojećim teorijskim znanjem;
- formulisanje pretpostavki;
- planiranje ogleda;
- izvođenje ogleda uz bezbedno rukovanje laboratorijskim priborom, posuđem i supstancama;
- beleženje rezultata ogleda;
- formulisanje objašnjenja za pravilnosti uočene među prikupljenim podacima;
- izvođenje zaključaka;
- diskutovanje;
- pretraživanje i korišćenje različite literature;
- pretraživanje Interneta radi prikupljanja informacija;
- pripremanje izveštaja o eksperimentalnom radu;
- izveštavanje;
- pravljenje nastavnih sredstava;

- rešavanje računskih zadataka, pri čemu se izračunavanja mogu povezati sa eksperimentalnim radom itd.

Prilikom planiranja časa poći od operativnih zadataka, prema njima formulirati ciljeve časa i izabrati metode koje će na datom sadržaju na najefikasniji način omogućiti učenicima da trajno formiraju znanja ili vještine. To uključuje planiranje odgovarajućih zadataka, čijim će ispunjavanjem najveći broj učenika za raspoloživo vreme naučiti dati sadržaj.

Kroz učenje hemije u osnovnoj školi svaki učenik treba da formira bazičnu hemijsku pismenost. Hemijski pismena osoba poseduje takvo znanje hemije koje joj, potom, obezbeđuje sagledavanje i razumevanje životnog okruženja, funkcionisanje na ličnom i budućem profesionalnom i društvenom planu. Ona bi trebalo da razume svojstva materijala kojima je okružena i koje koristi, da razume kako je upotreba materijala određena njihovim svojstvima i da, prema tome, bira odgovarajući materijal, kao i da bezbedno rukuje različitim supstancama. Hemijska pismenost omogućuje kritičku procenu informacija iz različitih izvora i procenu pouzdanosti samih izvora. Takvo znanje hemije omogućuje, takođe, i donošenje različitih odluka, na primer, od kog proizvođača kupiti određeni proizvod imajući u vidu hemijski sastav proizvoda, uz kritički odnos prema reklamnim kampanjama za proizvode.

Realizovanjem nastavnih sadržaja hemije učenici se podstiču na razumevanje pojava u prirodi i uče kako se primenom naučnog metoda dolazi do saznanja u hemiji. Takođe, veoma je važno isticati praktičan značaj tih saznanja u svakodnevnom životu, za razvoj tehnologije i, uopšte, za razvoj društva.

Učenička postignuća pratiti na svakom času i dati priliku učenicima da, primenom različitih oblika i metoda utvrđivanja i proveravanja znanja, ispolje svoj napredak u učenju hemije. Pri tome, neophodno je imati u vidu da način proveravanja i sadržaj obuhvaćen proveravanjem određuju način učenja učenika, usmeravajući često njihovu pažnju samo na one delove gradiva koji su proveravanjem obuhvaćeni i na nivo znanja koji se od njih traži. U skladu sa tim, prilikom osmišljavanja zadataka za ispitivanje učeničkih postignuća, veoma je važno utvrditi da li se tim zadacima proverava nivo znanja preciziran u operativnim zadacima i u kojoj se meri zadacima podstiče formiranje celovitog znanja, odnosno formiranje sistema pojmova.

Proučavanjem sadržaja nastave hemije učenici razvijaju i komunikacione sposobnosti, sposobnosti da iznesu ideje, da navode argumente, da se osposobljavaju za donošenje odluka i preuzimanje odgovornosti. Istraživanje u školskoj laboratoriji (hemijskom kabinetu) kao način učenja hemije, omogućava i podstiče razvoj navedenih veština. Učenici u takvim situacijama razvijaju sposobnosti da formulišu ideju u vidu pitanja/problema koji se može istražiti, da planiraju, da se dogovaraju, razmenjuju znanja i iskustva, da izveštavaju o urađenom na jasan i strukturiran način.

Slobodne aktivnosti

U okviru slobodnih aktivnosti, okupljaju se učenici koji iskazuju povećano interesovanje za hemiju. Cilj slobodnih aktivnosti je podsticanje i proširivanje interesovanja učenika za hemiju, kao i razvoj njihovih sklonosti i sposobnosti u funkciji profesionalnog opredeljivanja.

Grupe za rad u okviru slobodnih aktivnosti formiraju se od deset do petnaest učenika, i mogu se povećati pri obradi teorijskih sadržaja, ili smanjiti prilikom izvođenja nekih hemijskih eksperimenata. Značajna uloga nastavnika u slobodnim aktivnostima jeste da identifikuje darovite učenike, prati i podstiče darovitost, i usmerava ih u daljem profesionalnom razvoju ka izboru zanimanja u području hemije.

Oblici rada u okviru slobodnih aktivnosti mogu da budu raznovrsni: izrada i prezentacija učeničkih projekata, obrada interesantnih tema u vidu predavanja i prezentacije nastavnika ili predavača po pozivu, kolaborativni rad učenika u postupku obrade aktuelnih tema iz oblasti hemijskih aspekata ugroženosti i zaštite životne sredine, organizovane kratke stručne ekskurzije (posete hemijskim fabrikama, postrojenjima za preradu vode i drugo), neformalna mini-takmičenja kroz kvizove znanja, izrada prigodnih učila (zbirke minerala, sirovina, poluproizvoda i finalnih proizvoda hemijske industrije ili izrada jednostavnih modela i uređaja). Posebno mesto u slobodnim aktivnostima zauzimaju učenički samostalni hemijski eksperimenti, a važan zadatak slobodnih aktivnosti jeste podsticanje interesovanja za hemijske eksperimente kao primarne izvore znanja u hemiji i razvijanje osnovnih laboratorijskih tehnika rada.

Teme koje se obrađuju u okviru slobodnih aktivnosti mogu da budu preuzete iz programa dodatne nastave, uz mogućnost korekcije u skladu sa nastavnikovom procenom i na osnovu učeničkih interesovanja.

TEHNIČKO I INFORMATIČKO OBRAZOVANJE **(2 časa nedeljno, 68 časova godišnje)**

Cilj nastave tehničkog i informatičkog obrazovanja u osnovnoj školi jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku, tehničku i informatičku pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i da se učenici upoznaju sa tehničko-tehnološki razvijenim okruženjem, steknu osnovnu tehničku i informatičku pismenost, razviju tehničko mišljenje, tehničku kulturu rada.

Zadaci predmeta su stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada nastave tehničkog i informatičkog obrazovanja svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave tehničkog i informatičkog obrazovanja budu u punoj meri realizovani, kao i da učenici:

- steknu osnovno tehničko i informatičko obrazovanje i vaspitanje,
- steknu osnovna tehničko-tehnološka znanja, umenja, veštine i osposobljavaju se za njihovu primenu u učenju, radu i svakodnevnom životu,
- saznaju osnovni koncept informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT),
- saznaju uloge IKT u različitim strukama i sferama života,
- upoznaju rad na računaru,
- nauče upotrebu računara sa gotovim programima za obradu teksta, za grafičke prikaze, interfejs i internet,
- razvijaju stvaralačko i kritičko mišljenje,
- razvijaju sposobnost praktičnog stvaranja, odnosno da realizuju sopstvene ideje prema sopstvenom planu rada i afirmišu kreativnost i originalnost,
- razvijaju psihomotorne sposobnosti,
- usvoje pretpostavke za svesnu primenu nauke u tehnici, tehnologiji i drugim oblicima društveno korisnog rada,
- savladavaju osnovne principe rukovanja različitim sredstvima rada, objektima tehnike i upravljanja tehnološkim procesima,
- razvijaju preciznost u radu, upornost i istrajnost prilikom rešavanja zadataka,
- stiču radne navike i osposobljavaju se za saradnju i timski rad,
- komuniciraju na jeziku tehnike (tehnička terminologija, crteži),
- steknu znanja za korišćenje mernih instrumenata,
- razumeju tehnološke procese i proizvode različitih tehnologija,
- prepoznaju ograničenost prirodnih resursa,
- prilagode dinamičke konstrukcije (modele) energetske izvoru,
- odaberu optimalni sistem upravljanja za dinamičke konstrukcije (modele),
- izrade ili primene jednostavniji program za upravljanje preko računara,
- upoznaju ekonomske, tehničko-tehnološke, ekološke i etičke aspekte rada i proizvodnje i njihov značaj na razvoj društva,
- primenjuju mere i sredstva za ličnu zaštitu pri radu,
- znaju mere zaštite i potrebu za obnovu i unapređenje životnog okruženja,
- na osnovu znanja o vrstama delatnosti i sagledavanja svojih interesovanja pravilno odaberu svoju buduću profesiju.

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- prošire znanja o osnovnim komandama operativnog sistema,
- prošire znanja o korišćenju interneta i elektronske pošte,
- prošire znanja o korišćenju osnovnih programa za obradu teksta, tabela i slike,
- obuča se za pripremu prezentacija,
- upoznaju podsisteme elektroenergetskog sistema,
- steknu pojam o distribuciji električne energije,
- upoznaju elektroinstalacioni materijal i elemente prema standardima navedenih elektromaterijala,

- upoznaju osnovne elektrotehničke simbole,
- nauče da čitaju elektrotehničke šeme, a jednostavnije da koriste u praktičnom radu,
- steknu osnovna praktična znanja i umjenja u sastavljanju električnih strujnih kola,
- upoznaju osnovne delove elektrotermičkih i elektrodinamičkih aparata i uređaja u domaćinstvu,
- nauče da pravilno koriste električne uređaje i aparate,
- upoznaju osnovne elektronske elemente,
- nauče simbole i šeme u elektronici,
- shvate principe rada telekomunikacionih i audiovizuelnih uređaja u domaćinstvu,
- razvijaju konstruktorske sposobnosti izradom i sklapanjem modela elektrotehničkih i elektronskih uređaja i aparata prema odgovarajućim šemama.

SADRŽAJI PROGRAMA

INFORMATIČKE TEHNOLOGIJE (16)

Praktična primena računara. Računarske mreže. Korišćenje interneta - pristup svetskoj računarskoj mreži (www), elektronska pošta.

Upravljanje pomoću personalnih računara sa okruženjem. Primena računara korišćenjem interfejs tehnologije - upravljanje modelima.

Korišćenje prethodno savladanih programa za obradu teksta, podataka, tabela, grafika, pripremati prezentacije u različitim oblastima.

Izrada tehničke dokumentacija u elektrotehnici korišćenjem odabranih programa.

ELEKTROTEHNIČKI MATERIJALI I INSTALACIJE (10)

Elektroinstalacioni materijali i pribor - svojstva i primena (provodnici, superprovodnici, izolatori, prekidači, utikači, sijalična grla, osigurači, grejna tela, termostati).

Kućne električne instalacije.

Opasnosti i zaštita od strujnog udara.

ELEKTRIČNE MAŠINE I UREĐAJI (14)

Proizvodnja, transformacija i prenos električne energije.

Alternativni izvori električne energije.

Elektrotehnički aparati i uređaji u domaćinstvu.

DIGITALNA ELEKTRONIKA (12)

Osnovi analogne i digitalne tehnologije.

Osnovni elektronski elementi.

Struktura računara: matična ploča, procesor, memorija, interfejs, modem.

Elektronski uređaji u domaćinstvu.

Telekomunikacije i audiovizuelna sredstva: mobilna telefonija, GPS sistemi, internet i kablovska televizija.

OD IDEJE DO REALIZACIJE - MODULI (16)

Praktična izrada električnih kola - eksperiment - istraživanje od konstruktorskog materijala i simulacija korišćenjem računarskog softvera prema sklonostima učenika. Praktični primeri upravljanja pomoću računara. Modelovanje električnih mašina i uređaja, automatskih sistema i robota.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Informatičke tehnologije - nastavni sadržaji se realizuju u kontinuitetu sa prethodnim godinama. S obzirom da su osnovne škole sa veoma neujednačenim nivoom opreme kako hardverom tako i softverom, ovu nastavnu temu treba prilagoditi datim uslovima. Treba nastojati da učenici ovladaju praktičnom primenom računara u rešavanju različitih zadataka: obradom teksta, podataka, tabela, grafike. U individualnom prilazu omogućiti nivelaciju opšteobrazovnih informatičkih znanja i kompetencija. Posebna pažnja u ovom razredu je posvećena modemskoj vezi, internetu i pristupu svetskoj računarskoj mreži (www), korišćenje interneta, elektronska pošta. Za realizaciju sadržaja vezanih za upravljanje pomoću personalnih računara (serijski i paralelni ulaz, izlaz, komunikacija personalnih računara sa okruženjem), neophodno je obezbediti odgovarajuće modele.

Upoznati simbole koji se koriste pri izradi crteža i električnih šema, kao najosnovnije crteže i šeme električnih strujnih kola. Pored upotrebe pribora, učenike upoznati sa mogućnostima upotrebe jednostavnijih softvera za izradu tehničkih crteža i šema.

Elektrotehnički materijali i instalacije predstavljaju praktičnu primenu prethodnih sadržaja o materijalima i grafičkim komunikacijama. Upoznavanje elektroinstalacionog materijala i pribora najefikasnije se može ostvariti primenom u različitim konstrukcijama strujnih kola. Elektroinstalacioni materijali i pribor - svojstva i primena (provodnici, superprovodnici, izolatori, prekidači, utikači, sijalična grla, osigurači, električno brojilo, uklopni sat). Ovu oblast realizovati tako da se ostvari logična i funkcionalna celina sa sadržajima koji su izučavani prethodnih godina. Voditi računa da se radi samo sa naponima do 24 v. Posebne mogućnosti pružaju adekvatni softveri koji omogućavaju konstrukciju različitih strujnih kola u virtuelnom obliku. Opasnosti i zaštita od strujnog udara. Upoznati učenike sa mogućim neželjenim posledicama dejstva struje, načinom zaštite od strujnog udara i pružanje prve pomoći.

Električne mašine i uređaji - kao oblast realizuje se u tesnoj korelaciji sa nastavnim sadržajima fizike, posebno sa aspekta zakona elektrotehnike na kojima su zasnovani razni uređaji na elektrotermičkom ili elektromagnetnom dejstvu električne struje. Težište je na proizvodnji, transformaciji i prenosu električne energije. Deo sadržaja posvetiti alternativnim izvorima električne energije. Upoznavanje elektrotermičkih aparata i uređaja u domaćinstvu početi od jednostavnijih kao što su rešo, pegla, grejalice, a zatim upoznati i složenije kao što su štednjak, peć, bojler. Upoznavanjem konstrukcije relea upoznati primenu elektromagneta i u drugim uređajima koji rade na sličnom principu kao što je električno zvonce, dizalica i dr. Upoznavanje električnih mašina (generator, elektromotor) i njihove primene kod automobila i aparata za domaćinstvo zahteva odgovarajuće tehničke uslove za realizaciju. Tu se pre svega misli na razne crteže, šeme, modele, uzorke, preseke kao i na multimedijalne prezentacije.

Elektrotehnički aparati i uređaji u domaćinstvu. Upoznati osnovne delove i principe rada elektromehaničkih (ventilator, bušilica ..), elektrotermičko-mehaničkih uređaja u domaćinstvu (fen za kosu, kalorifer, klima uređaj...)

Digitalna elektronika - upoznati učenike sa osnovama na kojima je zasnovana analogna tehnologija koja je na zalasku primene i osnove digitalne tehnologije koja je u sve većoj primeni. Objasniti prednosti digitalne tehnologije nad analognom. Upoznati osnovne elektronske elemente, logička kola, integrisana elektronska kola. U tom svetlu predstaviti osnovne delove računara: matična ploča, procesor, memorija, interfejs, modem. Elektronski uređaji u domaćinstvu - prelazak analogne na digitalnu tehniku, telekomunikacije i audiovizuelna sredstva (radio i TV), mobilna telefonija, GPS sistemi, internet i kablovska televizija.

Od ideje do realizacije - moduli. U skladu sa intencijama dokumenta "Evropske dimenzije u obrazovanju" u kojoj se navodi "Cilj osnovne škole je da obezbedi učenicima osnovu za naredne nivoe obrazovanja, da osposobi učenike da koriste i usmeravaju svoje iskustvo iz sveta oko sebe kako bi i dalje razvijali svoje psihomotorne veštine.." kao i ... "razvijanje i korišćenje oblika rada koji omogućava individualni prilaz nastavi i učenja i, istovremeno stvaranje uslova za zajedničko učenje; unapređenje učenja putem otkrića; podrška projektnom radu uz učenje koji se zasniva na inerdisciplinarnim globalnim temama" nastava tehničkog obrazovanja organizuje se kroz module mogućnost individualizacije i diferencijacije nastave. U realizaciji ove teme ostavlja se mogućnost da učenici izraze svoje lične afinitete, sposobnosti, interesovanja pa i pol kako bi se opredelili za neku od ponuđenih oblasti: Praktična izrada električnih kola - eksperiment - istraživanje, od konstruktorskog materijala i simulacija korišćenjem računarskog softvera; Praktični primeri upravljanja pomoću računara; Modelovanje električnih mašina i uređaja, automatskih sistema i robota. Isto tako moguće je izabrati intenzivniji rad za obradu teksta, podataka, tabela, grafika i animacije, priprema prezentacija. Za svaku aktivnost za koju se učenici opredele rade po **algoritmu od ideje do realizacije**.

U osmom razredu učenik treba da:

- samostalno koristi gotove programe u rešavanju jednostavnih problema pomoću računara;
- ume da se uključi u računarsku mrežu;
- ume da čitaju jednostavnije šeme kod kojih su primenjeni osnovni elektrotehnički i elektronski simboli;
- zna namenu tehničko-tehnološke dokumentacije u elektrotehnici i elektronici;
- zna sastav električne kućne instalacije i sve značajne elemente u njoj, kvarove koji se mogu dogoditi;
- pravilno koristi električne i elektronske uređaje u domaćinstvu.

S obzirom na to da je nastava predmeta tehničko i informatičko obrazovanje teorijsko-praktičnog karaktera, časove treba ostvarivati sa podelom odeljenja na 2 (dve) grupe, odnosno sa najviše 20 učenika.

FIZIČKO VASPITANJE

(2 časa nedeljno, 68 časova godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave *fizičkog vaspitanja* jeste da raznovrsnim i sistematskim motoričkim aktivnostima, povezanim sa ostalim vaspitno-obrazovnim područjima, doprinese integralnom razvoju ličnosti učenika (kognitivnom, afektivnom, motoričkom), razvoju motoričkih sposobnosti, sticanju, usavršavanju i primeni motoričkih umenja, navika i neophodnih teorijskih znanja u svakodnevnim i specifičnim uslovima života i rada.

Opšti operativni zadaci:

- stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada tokom nastave fizičkog vaspitanja svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave fizičkog vaspitanja budu u punoj mjeri realizovani;
- podsticanje rasta, razvoja učenika i uticanje na pravilno držanje tela;
- razvoj i usavršavanje motoričkih sposobnosti;
- sticanje motoričkih umenja koja su kao sadržaji utvrđeni programom fizičkog vaspitanja i sticanje teorijskih znanja neophodnih za njihovo usvajanje;
- usvajanje znanja radi razumevanja značaja i suštine fizičkog vaspitanja, definisanog ciljem ovog vaspitno-obrazovnog područja;
- formiranje moralno-voljnih kvaliteta ličnosti;
- osposobljavanje učenika da stečena umenja, znanja i navike koriste u svakodnevnim uslovima života i rada;
- sticanje i razvijanje svesti o potrebi zdravlja, čuvanja zdravlja i zaštiti prirode i čovekove sredine.

Posebni operativni zadaci:

- razvoj osnovnih motoričkih sposobnosti, prvenstveno brzine i koordinacije;
- sticanje i usavršavanje motoričkih umenja i navika predviđenih programom fizičkog vaspitanja;
- primena stečenih znanja, umenja i navika u složenijim uslovima (kroz igru, takmičenje i sl.);
- zadovoljavanje socijalnih potreba za potvrđivanjem, grupnim poistovećivanjem i sl.;
- estetsko izražavanje pokretom i kretanjima i doživljavanje estetskih vrednosti;
- usvajanje etičkih vrednosti i podsticanje voljnih osobina učenika.

ORGANIZACIONI OBLICI RADA

Cilj nastave fizičkog vaspitanja ostvaruje se putem sledećih organizacionih oblika rada:

- časovi fizičkog vaspitanja;
- korektivno-pedagoški rad;
- slobodne aktivnosti učenika;
- krosemi;
- logorovanja;
- zimovanja;
- sportske aktivnosti od značaja za društvenu sredinu;
- školska i druga sportska takmičenja;
- priredbi i druge društvene aktivnosti škole na planu fizičke kulture.

SADRŽAJI PROGRAMA

Programski sadržaji ovog vaspitno-obrazovnog područja usmereni su na:

- razvijanje fizičkih sposobnosti;
- usvajanje motoričkih znanja, umenja i navika;
- teorijsko obrazovanje.

I. RAZVIJANJE FIZIČKIH SPOSOBNOSTI

Na svim časovima kao i na drugim organizacionim oblicima rada, posvećuje se pažnja:

- razvijanju fizičkih sposobnosti: brzine, snage, izdržljivosti i gipkosti - u pripremnom delu časa u okviru vežbi oblikovanja ili u drugim delovima časa putem onih oblika i metoda rada koji polaze od individualnih

možnosti učenika i primereni su deci školskog uzrasta i specifičnim materijalnim i prostornim uslovima rada u kojima se nastava fizičkog vaspitanja izvodi;

- učvršćivanju pravilnog držanja tela.

II. USVAJANJE MOTORIČKIH ZNANJA, UMENJA I NAVIKA

ATLETIKA

1. Sprintersko trčanje - 60 m.

2. Štafetno trčanje - 4 x 60 m.

3. Trčanje na srednjim distancama i krosa (učenice 800 m, učenici 1500 m).

4. Skok u dalj - Koračna tehnika.

5. Skok u vis - "Leđna" varijanta.

6. Bacanje kugle - "Kružna" varijanta tehnike (korišćenje kugli težine 3 kg i 4 kg).

VEŽBE NA SPRAVAMA I TLU

Vežbe na tlu

- učenice i učenici:

1. Ponoviti vežbe iz sedmog razreda; 2. kombinacija vežbi koja sadrži: varijantu koluta napred i koluta nazad, stav na šakama - izdražaj uz pomoć; premet strance uporom i vežbe iz ritmike (plesni korak, skok, okret, ravnotežu),

- za naprednije učenike i učenice:

kombinacija vežbi predviđena za sve učenike i učenice sadrži teže varijante kolutova i stav na šakama, kolut napred.

Preskok: učenice i učenici (kozlić i konj, 110 ili 120 cm)

- učenici i učenice:

1. ponoviti sadržaje preskoka iz sedmog razreda; 2. konj u širinu visine 110 cm (uz kvalitetnu dasku visina konja 120 cm): zgrčka i raznoška - udaljavanjem daske od sprave usavršavanje faze prvog i faze drugog leta; 3. ukoliko škola ima uslove - skokovi sa trampuline: ponoviti skokove iz sedmog razreda, skokovi sa okretom oko uzdužne ose tela,

- za naprednije učenike i učenice:

konj u širinu, učenice 120 cm, učenici 125-130 cm: zgrčka, raznoška i skolonka, pripremne vežbe za preskoke sa zanoženjem i preskoci sa zanoženjem,

Greda

- učenice:

1. Ponoviti vežbe i kombinacije iz sedmog razreda; 2. naskok: čeonu prema gredi: iz mesta ili zaletom naskok premahom odnožno u upor jašući; okret za 90° grčenjem nogu stopala postaviti iza grede i preći u upor čučajući; čučanj odručiti; usprav; 3. kombinovati različite načine hodanja, plesnih koraka, poskoka, okreta za 180° i ravnoteža); 4. saskoci pruženo i zgrčeno,

- za naprednije (učenice):

program za sve učenice usavršiti: posle naskoka u upor čučajući preći zamahom nogama u zanoženje, a sva ostala kretanja i saskoke izvesti u težoj varijanti.

Vratilo

- učenici

1. ponoviti vežbe iz sedmog razreda;

dohvatno vratilo:

2. sunožnim odskokom uzmak u upor prednji, spadom nazad saskok podmetno

doskočno vratilo:

3. njihanje u visu prednjem, u prednjihu saskok sa okretom za 180° do stava na tlu

- za naprednije učenike:

kombinacija vežbi: uzmak iz visa stojećeg, kovrtljaj nazad u upor, spadom nazad saskok podmetno

Dvovisinski razboj (ili vežbe izvesti na vratilu, posebno u upor i u visu)

- učenice:

1. Ponoviti vežbe iz sedmog razreda;
2. vis prednji, licem prema nižoj pritci: odgurivanjem jedne noge o n/p, zanjih prednjih do n/p, zanjih i spojeno saskok u zanjihu;
3. zaletom i sunožnim odskokom naskok u upor prednji,

- za naprednije učenice:

Kombinacija vežbi: zaletom i sunožnim odskokom naskok u upor prednji, kovrtljaj nazad u upor, premah odnožno desnom, premah odnožno levom do upra stražnjeg, saskok sasedom,

Paralelni razboj

- učenici

1. Ponoviti vežbe iz sedmog razreda;
2. Kombinacija (iz položaja bočno): naskok u upor i spojeno prednjih, zanjih, prednjihom do seda raznožno pred rukama; kroz uzručenje prehvata do seda raznožno za rukama, zanoženjem snožiti, njihanje u upor i sp. saskok prednoška,

- za naprednije učenike:

kombinacija: njih u potporu; prednjihom upor do seda raznožno; upor za rukama i spojeno kolut napred do seda raznožno

Krugovi:

- učenici

1. Ponoviti vežbe iz sedmog razreda; dohvatni krugovi
2. Iz zamaha prednjihom vis uzneto, vis strmoglavo, vis uzneto, vis stražnji - saskok (uz pomoć);
3. Iz visa prednjeg vučenjem vis uzneto, vis strmoglavo - izdržaj, vis uzneto, otvaranjem vis prednji i spojeno saskok (uz pomoć).

- za naprednije učenike:

predviđene kombinacije izvesti bez pomoći.

Konj sa hvataljkama

- učenici:

1. Ponoviti vežbe iz sedmog razreda;
2. Kombinacija: iz upora prednjeg na hvataljkama premah odnožno desnom do upora jašućeg; njih u upor jašućem, premah odnožno levom do upora stražnjeg; premah odnožno desnom nazad do upora jašućeg, premah odnožno levom nazad i sp saskok;

- za naprednije učenike:

Naskok u upor prednji; premah odnožno desnom napred; premah odnožno levom napred, premah odnožno desnom nazad do upora jašućeg; njih u upor sa izrazitijim prenošenjem težine sa ruke na ruku i spojeno premahom odnožno desne saskok sa okretom za 90° ulevo.

RITMIČKA GIMNASTIKA, PLES I NARODNE IGRE

Estetsko oblikovanje trupa vežbama za kičmeni stub i karlicu. Dalje usavršavati estetsko oblikovanje pokreta nogu i ruku.

Savladanu tehniku rada vijačom koristiti u pojedinim fazama časa: ritmički sastav loptom uz raznovrsnije korišćenje prostora (veći broj različitih formacija): ritmički sastav obručem; ritmičko udaranje čunjevima jedan o drugi i o pod: mali krugovi čunjevima (vertikalni i horizontalni). Plesovi: valcer, tango, jedan savremeni ples (aktuelan u datom trenutku) i jedna igra iz kraja u kojoj se škola nalazi.

Sportske igre

Usavršiti jednu sportsku igru koja je obrađivana u nekom od prethodnih razreda, koju učenici i nastavnici zajedno odaberu prema sklonostima i potrebama učenika.

Minimalni obrazovni zahtevi (provera)

1. Atletika

- višebroj - petoboj: 60 m, skok u dalj, skok u vis, bacanje kugle, trčanje
učenice 1 200 m / učenici 1 500 m

2. Vežbe na tlu: učenice i učenici:

- stav na šakama, izdržaj (uz malu pomoć)

Preskok: učenice i učenici:

- zgrčka sa izrazitijim fazama leta

Greda: učenice

- naskok: čeonu prema gredi: iz mesta ili zaletom naskok premahom odnožno u upor

- jašući; okret za 90° grčenjem nogu stopala postaviti iza grede i preći u upor

- čučajući; čučanj odručiti; usprav, hodanje u usponu do kraja grede; saskok pruženim telom, bočno.

Vratilo: učenici

- sunožnim odskokom uzmak u upor prednji, spadom nazad saskok podmetno

Dvovisinski razboj, niža pritka vratila: učenice

- zaletom i sunožnim odskokom naskok u upor prednji

Paralelni razboj: učenici

- na početku razboja: njih u upor, prednjim do seda raznožno za rukama; sasedom

- snožiti i zanjihom saskok.

Krugovi: učenici

- zgibom vis uzneto, izdržaj; otvaranjem kroz vis prednji saskok (uz pomoć).

Konj sa hvataljkama: učenici

- iz upora prednjeg premah odnožno desnom do upora jašućeg; njih u upor

- jašućem i spojeno premah odnožno levom do upora stražnjeg

3. Sportske igre (igra, odabrane igre).

4. Ritmička gimnastika ples i narodne igre:

učenici: kompleks vežbi oblikovanja (lični sastav);

učenice: sastav sa obručem (lični sastav);

učenici i učenice: jedno kolo uz muzičku pratnju;

plesovi: valcer, tango, jedan savremeni ples (aktuelni u datom trenutku).

III. TEORIJSKO OBRAZOVANJE

Teorijsko obrazovanje podrazumeva sticanje određenih znanja putem kojih će učenici upoznati suštinu procesa vežbanja i zakonitosti razvoja mladog organizama, kao i sticanje higijenskih navika kako bi shvatili krajnji cilj koji se ostvaruje nastavom fizičkog vaspitanja.. Sadržaji se realizuju na redovnim časovima i na vančasovnim i vanškolskim aktivnostima, uz praktični rad za koji nisu predviđeni posebni časovi. Nastavnik određuje teme shodno uzrasnom i obrazovnom nivou učenika.

KOREKTIVNO-PEDAGOŠKI RAD

Korektivno-pedagoški rad organizuje se sa učenicima smanjenih fizičkih sposobnosti, oslabljenog zdravlja, sa telesnim deformitetima i lošim držanjem tela i to:

- radi savladavanja programskih sadržaja, u skladu sa propisanim programom, ali i sa njihovim individualnim mogućnostima, kao i razvijanja fizičkih sposobnosti, uglavnom gipkosti, snage, brzine i izdržljivosti;
- za učenike oslabljenog zdravlja rad se organizuje u saradnji sa lekarom-specijalistom, koji određuje vrstu vežbe i stepen opterećenja;
- koji imaju loše držanje tela ili deformitete rad sprovodi nastavnik u saradnji sa lekarom-fizijatrom koji utvrđuje vrstu i stepen odstupanja od normalnog držanja tela i lakših slučajeva telesnih deformiteta i, s tim u vezi, vežbe koje treba primeniti; teži slučajevi telesnih deformiteta se tretiraju u specijalizovanim zdravstvenim ustanovama.

Svi učenici, koji se upućuju na korektivno-pedagoški rad, prema posebnom programu vežbaju na redovnim časovima i najmanje jedanput nedeljno na časovima korektivno-pedagoškog rada. Program, koji je primeren zdravstvenom stanju učenika, sačinjavaju nastavnik i lekar-specijalista.

SLOBODNE AKTIVNOSTI

Rad se odvija u sportskim sekcijama koje se formiraju prema interesovanju, sposobnostima i polu učenika. Nastavnik izrađuje *poseban program*, uzimajući pri tom u obzir materijalne i prostorne uslove rada, uzrasne karakteristike i sposobnosti učenika, kao i takmičarski program za školsku populaciju.

AKTIVNOSTI U PRIRODI

Iz fonda radnih dana, predviđenih zajedničkim planom, škola organizuje aktivnosti u prirodi i kursne oblike rada:

obavezni program:

- dva krosa - jesenji i prolećni (dužinu staze određuje stručno veće);
- zimovanje - organizuje se za vreme zimskog raspusta: obuka smučanja, klizanja, kraći izleti na smučkama ili sankama

KURSNI OBLICI RADA

Program kursnih oblika smatra se integralnim delom obaveznog nastavnog programa. S obzirom na to da se za njihovu realizaciju specifični materijalni uslovi, ovu nastavu potrebni organizovati na poseban način: na časovima u rasporedu redovne nastave, u drugim objektima, u suprotnoj smeni od redovne nastave (plivanje) i na drugim objektima, a u za to planirane dane.

SPORTSKA AKTIVNOST OD ZNAČAJA ZA DRUŠTVENU SREDINU

Iz ukupnog fonda časova za zajednički programski sadržaj škola može da, kao kursni oblik rada, planira 12 časova za onu sportsku aktivnost koja nije obuhvaćena ovim zajedničkim programom, a za koju sredina u kojoj škola radi ima uslove i interesovanja (stoni tenis, borilački sportovi, veslanje i kajakarenje i drugo).

ŠKOLSKA I DRUGA TAKMIČENJA

Škola organizuje i sprovodi sportska takmičenja kao integralni deo procesa nastave fizičkog vaspitanja, prema planu stručnog veća i to:

Obavezna unutarškolska i međuodeljenjska takmičenja u:

- gimnastici (u zimskom periodu),
- atletici (u prolećnom periodu),
- najmanje u jednoj sportskoj igri (u toku godine).

Stručno veće sačinjava plan i program unutarškolskih i međuodeljenjskih sportskih takmičenja učenika Srbije, kao mogući deo plana rada škole, na početku školske godine i sprovodi ga tokom cele godine, u skladu sa materijalnim i prostornim uslovima rada.

Plan i program vančasovnih i vanškolskih aktivnosti se, na predlog stručnog veća, usvaja kao deo godišnjeg programa rada škole.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

I OSNOVNE KARAKTERISTIKE PROGRAMA

- Programska koncepcija fizičkog vaspitanja u osnovnoj školi zasniva se na jedinstvu nastavnih, vančasovnih i vanškolskih organizacionih oblika rada, kao osnovne pretpostavke za ostvarivanje cilja nastave fizičkog vaspitanja.
- Program nastave fizičkog vaspitanja pretpostavlja da se kroz razvijanje fizičkih sposobnosti i sticanje mnoštva raznovrsnih znanja i umenja, učenici osposobljavaju za zadovoljavanje individualnih potreba i sklonosti, u krajnjem, za korišćenje fizičkog vežbanja u svakodnevnom životu. Iz tih razloga, u programu su precizirani operativni zadaci s obzirom na pol i uzrast učenika, a program se ostvaruje kroz sledeće etape: utvrđivanje stanja; određivanje radnih zadataka za pojedince i grupe učenika; utvrđivanje sredstava

i metoda za ostvarivanje radnih zadataka; ostvarivanje vaspitnih zadataka; praćenje i vrednovanje efekata rada; ocenjivanje.

- Programski zadaci ostvaruju se, osim na redovnim časovima, i kroz vančasovne i vanškolske organizacione oblike rada, kao što su: izlet, kros, kursni oblici, slobodne aktivnosti, takmičenja, korektivno-pedagoški rad, dani sporta, priredbe i javni nastupi.
- Da bi nastava fizičkog vaspitanja bila primerena individualnim razlikama učenika, koji se uzimaju kao kriterijum u diferenciranom pristupu, nastavnik će svakog učenika ili grupe učenika, usmeravati na smanjene ili proširene sadržaje, koji su predviđeni nastavnim planom i programom, u časovnoj vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada.
- U realizaciji programa polazi od činjenice da se cilj nastave fizičkog vaspitanja ne može ostvariti bez aktivnog i svesnog učešća učenika u nastavnim i drugim oblicima rada, te se predviđa sticanje određenih teorijskih znanja, koja omogućavaju učeniku da shvati zakonitosti procesa na kojima se zasniva fizičko vežbanje. Teorijsko obrazovanje trebalo bi da bude usklađeno sa nivoom intelektualne zrelosti i znanjima koje su učenici stekli u drugim nastavnim predmetima. Za obradu pojedinih tema ne predviđaju se posebni časovi, već se koriste razne mogućnosti da se u toku vežbanja učenicima pružaju potrebne informacije u vezi sa konkretnim zadatkom.
- Učenicima koji, usled oslabljenog zdravlja, smanjenih fizičkih ili funkcionalnih sposobnosti, lošeg držanja tela i telesnih deformiteta ne mogu da prate obavezni program, obezbeđen je i korektivno-pedagoški rad, koji se realizuje u saradnji sa odgovarajućom zdravstvenom ustanovom.
- Programski sadržaji odnose se na one vežbe i motoričke aktivnosti koje čine osnovu za sticanje trajnih navika za vežbanje i za koje škola ima najviše uslova da iz realizuje (prirodni oblici kretanja, vežbe oblikovanja, atletika, vežbe na tlu i spravama, ritmička gimnastika, igre). Kako su za ostvarivanje postavljenog cilja pogodne i one motoričke aktivnosti koje nisu obuhvaćene obaveznim programom, predviđaju se kursni oblici nastave. To su skijanje, plivanje, klizanje, veslanje, kao i one aktivnosti za koje je zainteresovana sredina u kojoj škola živi i radi.
- Radi ostvarivanja postavljenih programskih zadataka, određenim zakonskim regulativima precizira se obaveza škole da obezbedi sve prostorne i materijalne uslove za uspešno ostvarivanje veoma složenih društvenih interesa u školskom fizičkom vaspitanju.

II ORGANIZACIJA VASPITNO-OBRAZOVNOG RADA

Proces nastave fizičkog vaspitanja usmeren je na:

- razvijanje fizičkih sposobnosti,
- usvajanje motoričkih znanja, umenja i navika,
- teorijsko obrazovanje.

Ove komponente čine jedinstven i veoma složen proces nastave fizičkog vaspitanja, a u praksi svi ti zadaci prožimaju se i povezuju sa situacijama koje nastaju u toku rada.

U cilju **razvijanja fizičkih sposobnosti** - gipkosti, snage, brzine, izdržljivosti, okretnosti i preciznosti na svim časovima, vančasovnim i vanškolskim oblicima rada, sprovodi se niz postupaka (metoda) i oblika rada putem kojih se postižu optimalne vrednosti ovih sposobnosti, kao osnove za uspešno sticanje motoričkih znanja, umenja, navika i formiranja pravilnog držanja tela.

Program za razvijanje fizičkih sposobnosti sačinjava nastavnik. Ovaj program se izvodi putem vežbi oblikovanja, frontalno, najčešće u pripremnom delu časa. U toku rada nastavnik postepeno usmerava učenike na samostalno izvođenje vežbi kako bi njegova pažnja bila usmerena na ispravljanje grešaka. U ovom delu časa mogu se, takođe, koristiti i vežbe koje, kao delovi biomehaničke strukture osnovnog zadatka na glavnom delu časa, služe za obuku i uvežbavanje konkretnog programskog zadatka. Učenicima, koji iz zdravstvenih razloga izvođe posebno odabrane vežbe, potrebno je obezbediti mesto za vežbanje u ovom delu časa. Zatim, program realizovati u funkciji razvijanja, pre svega, gipkosti, snage, brzine i izdržljivosti. Najpogodnije metode za školsko fizičko vaspitanje prilagođene iz sportskog treninga su: metoda ekstenzivnog i intenzivnog rada i metoda trajnog rada. Nastavnik, za svakog učenika, sačinjava *radni karton*, sa programom vežbi i individualnim opterećenjem za svaku vežbu.

Nastavnik može da koristi i druge metode koje su poznate u teoriji i praksi.

Programske sadržaje, gde je to potrebno, realizovati odvojeno prema polu. Akcenat se stavlja na one motoričke aktivnosti kojima se najuspešnije može suprotstaviti posledicama svakodnevne hipokinezije i na one koje su u našoj sredini najrazvijenije i za koje ima interesovanja u pojedinim sredinama.

U programu su dati samo ključni programski sadržaji, ali ne i veći izbor vežbi pomoću kojih se ostvaruje. To je učinjeno da bi nastavnik fizičkog vaspitanja mogao slobodno i kreativno da iznalazi efikasna rešenja i bira vežbe pomoću kojih će tok fizičkog vežbanja da prilagođava individualnim mogućnostima učenika (diferencirani pristup) i prostornim i materijalnim uslovima rada.

Programom se predviđaju aktivnosti koje su značajne za sredinu u kojoj škola živi i radi (stoni tenis, veslanje, borilački sportovi i druge). Ove aktivnosti se smatraju integralnim delom obaveznog nastavnog programa i, s obzirom na to da su za njihovu realizaciju potrebni specifični materijalni uslovi, ova nastava se organizuje na poseban način: na časovima u rasporedu redovne nastave (stoni tenis, borilački sportovi....) u drugim objektima, ali u suprotnoj smeni od redovne nastave.

Od organizacionih oblika rada koji doprinose usvajanju umenja i navika, značajnih za svakodnevni život, program se realizuje u vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada i predviđa:

- upućivanje učenika na samostalno vežbanje;
- korektivno-pedagoški rad;
- slobodne aktivnosti učenika;
- kroseve;
- zimovanja;
- takmičenja.

Predmetni nastavnik treba da upućuju učenike da, u slobodnom vremenu, **samostalno vežbaju**. Iako se programski sadržaji, u najvećoj meri, savladavaju na časovima fizičkog vaspitanja, za razvoj motoričkih sposobnosti potreban je obim rada, koji se ne može postići samo na časovima fizičkog vaspitanja. Zbog toga se uputstva na samostalan rad odnose, kako na učenike čije motoričke sposobnosti nisu na potrebnom nivou, tako i na ostale učenike, kako bi oni stekli trajnu naviku za vežbanje. U tom smislu, tokom časova fizičkog vaspitanja, važno je da nastavnik učenicima prikaže i objasni vežbe koje oni, potom, kod svojih kuća, samostalno, ili uz pomoć drugih, da savladaju za određeno vreme. Posle izvesnog perioda, nastavnik na redovnim časovima kontroliše rezultate učenika

Korektivno-pedagoški rad organizuje se za učenike koji imaju loše i nepravilno držanje tela (posturalni poremećaji). Rad sprovodi nastavnik u saradnji sa lekarom ili fizijatrom koji utvrđuje vrstu i stepen deformiteta i, u vezi sa tim, vežbe koje treba primeniti. Teži slučajevi telesnih deformiteta tretiraju se u specijalizovanim zdravstvenim ustanovama.

Svi učenici, koji se upućuju i na korektivno-pedagoški rad, uz ograničenja, vežbaju na redovnim časovima i najmanje jednom nedeljno na časovima korektivno-pedagoškog rada. Program sačinjavaju nastavnik i lekar specijalista, i on treba da je primeren zdravstvenom stanju učenika.

Kursni oblici rada. Program kursnih oblika smatra se integralnim delom obaveznog nastavnog programa. S obzirom na to da se za njihovu realizaciju traže specifični materijalni uslovi, ovu nastavu treba organizovati na poseban način: na časovima u rasporedu redovne nastave, u drugim objektima, u suprotnoj smeni od redovne nastave (plivanje) i na drugim objektima, a u za to planirane dane.

Sportska aktivnost od značaja za društvenu sredinu. Iz fonda časova za zajednički programski sadržaj škola može da planira 12 časova za onu sportsku aktivnost koja nije obuhvaćena ovim zajedničkim programom, a za koju sredina u kojoj škola živi i radi ima interesa (stoni tenis, borilački sportovi, veslanje, kajak, ...). Ova aktivnost planira se za učenike od trećeg do osmog razreda, a program sačinjava i sprovodi nastavnik fizičkog vaspitanja.

Krosevi se održavaju dva puta godišnje za sve učenike. Organizacija ovog zadatka zbog velikog broja učesnika, osim što pripada nastavniku fizičkog vaspitanja, zadatak je i svih nastavnika škole. Održavanje kroseva pretpostavlja blagovremeno i dobro pripremanje učenika. Kros se održava u okviru radnih dana, planiranih za ovu aktivnost. Stručno veće utvrđuje mesto i način održavanja i dužinu staze, kao i celokupnu organizaciju.

Takmičenja učenika čine integralnu komponentnu procesa fizičkog vaspitanja na kojima učenik proverava i afirmiše rezultate svoga rada. Škola je obavezna da stvori materijalne, organizacione i druge uslove kako bi školska takmičenja bila dostupna svim učenicima. Stručno veće na početku školske godine sačinjava plan takmičenja (propozicije, vreme, nivoe...). Obavezna su unutarodeljenjska i međuodeljenjska takmičenja iz *atletike, vežbi na tlu i spravama i jedne sportske igre*. Učenici učestvuju i na onim takmičenjima koja su u programu Ministarstva prosvete.

Zimovanje se organizuje od najmanje sedam dana (nenastavnih). U okviru ovih oblika rada organizuju se one aktivnosti koje se mogu ostvariti za vreme redovnih časova (skijanje, klizanje), a koje doprinose aktivnom odmoru i jačanju zdravlja i navikavanju na kolektivni život. Stručno veće sačinjava konkretan plan i program aktivnosti koje se sprovode na zimovanju. Svaki učenik za vreme osnovne škole treba da bar jednom boravi na zimovanju.

Slobodne aktivnosti - sekcije organizuju se najmanje jednom nedeljno, prema planu rada koji sačinjavaju stručno veće i nastavnik fizičkog vaspitanja koji vodi određenu sekciju. Na početku školske godine, učenici se opredeljuju za jednu od aktivnosti za koje škola ima uslova da ih organizuje. Časovi slobodnih aktivnosti organizuju se za više sportskih grana.

Zahtev da se cilj nastave fizičkog vaspitanja ostvaruje i posredstvom onih organizacionih oblika rada koji se ostvaruju u vančasovno i vanškolsko vreme, podrazumeva i prilagođavanje celokupne organizacije i režima rada škole, te će se u koncipiranju godišnjeg programa rada vaspitno-obrazovno delovanje proširiti i na ove organizacione oblike rada i za njihovu realizaciju obezbediti potreban broj dana i neophodni materijalni uslovi za rad. Na taj način, čitav proces nastave fizičkog vaspitanja u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada biće jedinstven i pod kontrolnom ulogom škole, kao najodgovornijeg i najstručnijeg društveno-vaspitnog faktora kako bi se sačuvala osnovna programska koncepcija nastave fizičkog vaspitanja.

Teorijsko obrazovanje podrazumeva sticanje određenih znanja putem kojih će učenici upoznati suštinu procesa vežbanja i zakonitosti razvoja mladog organizma, kao i sticanje higijenskih navika, znanja o zdravlju, kako bi shvatili krajnji cilj koji se ostvaruje nastavom fizičkog vaspitanja. Sadržaji se realizuju na redovnim časovima, na vančasovnim i vanškolskim aktivnostima, uz praktičan rad i za to se ne predviđaju posebni časovi.

ČASOVI FIZIČKOG VASPITANJA - ORGANIZACIJA I OSNOVNI DIDAKTIČKO-METODIČKI ELEMENTI

Osnovne karakteristike časova fizičkog vaspitanja treba da budu: jasnoća nastavnog sadržaja; optimalno korišćenje raspoloživog prostora, sprava i rekvizita; izbor racionalnih oblika i metoda rada; izbor vežbi optimalne obrazovne vrednosti; funkcionalna povezanost svih delova časa - unutar jednog i više uzastopnih časova jedne nastavne teme; puna vedrina i aktivnost učenika tokom časa - motorička i misaona; vizualizacija pomoću savremenih tehničkih sredstava.

Časovi se metodički i didaktički moraju dobro organizovati, kako u pogledu jasnih i preciznih oblika i metoda rada, tako i u pogledu stvaranja radne i vedre atmosfere. U didaktičkoj četvorodelnoj podeli neophodno je da sadržaji budu predviđeni nastavnim programom. predmetni nastavnik, zatim prati tok rada i ukazuje na eventualne greške. Od nastavnih metoda preovladava metoda žive reči, praktični prikazi zadatka od strane nastavnika, kao i prikazi prigodnih sadržaja putem slika, skica i video-tehnike. Na kraju časa, predmetni nastavnik, uz prigodno obrazloženje ocenjuje nu rad tokom proteklog časa i učenike upoznaje sa sadržajem rada na sledećem času.

Prilikom izbora oblika rada, predmetni nastavnik uzima u obzir prostorne uslove rada, broj učenika na času, broj sprava i rekvizita, dinamiku obučavanja i uvežbavanja nastavnog zadatka, što znači da prednost ima onaj oblik rada (frontalni, grupni, individualni) koji se pravovremeno primenjuje. **Frontalni rad** se obično primenjuje u početnoj fazi obučavanja i kada su obezbeđeni optimalni uslovi, odnosno dovoljan prostor i broj rekvizita u odnosu na broj učenika (trčanje, vežbe na tlu, elementi timskih igara); **grupni rad** sa različitim zadacima primenjuje se u fazi uvežbavanja i to tako da su grupe stalne za jednu tematsku oblast, sastavljene prema individualnim sposobnostima učenika (homogenizirane), a koje i čine osnov u diferenciranom pristupu

izboru sadržaja u odnosu na te individualne sposobnosti. Radna mesta u grupnom radu, osim glavnog zadatka, sadrže i pomoćne sprave za uvežbavanje delova biomehaničke strukture glavne vežbe (predvežbe), kao i one vežbe koje se odnose na razvijanje one sposobnosti koja je relevantna za izvođenje glavne vežbe (najviše tri vežbe). Radno mesto je po sadržaju konzistentno u odnosu na glavni zadatak, što je u skladu sa principima intenzivno organizovane nastave. **Individualan rad** primenjuje se za učenike manjih sposobnosti, kao i za učenike natprosečnih sposobnosti.

Prilikom izbora metodičkih postupaka obučavanja i uvežbavanje motoričkih zadataka, nastavnik treba da odabere vežbe takve obrazovne vrednosti koje će za raspoloživi broj časova obezbediti optimalno usvajanje tog zadatka.

Demonstracija zadatka mora da bude jasna i precizna, uz korišćenje savremenih audio-vizuelnih sredstava.

III PLANIRANJE OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA

Nastava fizičkog vaspitanja organizuje se sa po 2 časa nedeljno. Nastavnik treba da izradi:

- **opšti globalni plan rada**, koji sadrži sve organizacione oblike rada u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada sa operativnim elementima za konkretne uslove i konkretnu školu;
- **opšti globalni plan po razredima**, koji sadrži organizacione oblike rada koji su predviđeni za konkretan razred i njihovu distribuciju po ciklusima; ovaj plan rada sadrži distribuciju nastavnog sadržaja i broj časova po ciklusima i služi kao osnova za izradu operativnog plana rada po ciklusima;
- **plan rada po ciklusima** sadrži obrazovno-vaspitne zadatke, sve organizacione oblike rada koji se realizuju u konkretnom ciklusu, raspored nastavnog sadržaja sa vremenskom artikulacijom (mesec, broj časova i redni broj časova), kao i metodičke napomene.

Nastavno gradivo podeljeno je u tri ciklusa ili u četiri, ukoliko se za taj razred predviđa kursni oblik. To su:

- jedan ciklus za atletiku;
- jedan ciklus za vežbe na tlu i spravama;
- jedan ciklus za sportsku igru;
- jedan ciklus za kursni oblik.

Ukoliko se organizuje kursni oblik za aktivnost u časovnoj organizaciji rada, onda se planira četvrti ciklus, tako što se po četiri časa oduzimaju od prva tri ciklusa.

Nastavno gradivo po ciklusima može da se ostvaruje u kontinuitetu za jedan vremenski period (npr. atletika u jesenjem, vežbe na tlu i spravama u zimskom i timska igra u prolećnom) ili u dva perioda (npr. trčanje i skokovi iz atletike u jesenjem, a bacanje u prolećnom periodu).

IV PRAĆENJE I OCENJIVANJE

Ocenjivanje se vrši brojačano, na osnovu ostvarivanja operativnih zadataka i minimalnih obrazovnih zahteva. Praćenje napredovanja učenika obavlja se sukcesivno, tokom cele školske godine, na osnovu jedinstvene metodologije koja predviđa sledeće tematske celine:

- Stanje motoričkih sposobnosti.
- Usvojene zdravstveno-higijenske navike.
- Dostignuti nivo savladanosti motornih znanja, umenja i navika u skladu sa individualnim mogućnostima učenika.
- Odnos prema radu.

Usvojenost **zdravstveno-higijenskih navika** prati se na osnovu utvrđivanja nivoa pravilnog držanja tela i održavanja lične i kolektivne higijene, a takođe i na osnovu usvojenosti i primene znanja iz oblasti zdravlja. Stepem savladanosti **motoričkih znanja i umenja** sprovodi se na osnovu minimalnih programskih zahteva, koji je utvrđen na kraju navođenja programskih sadržaja.

Odnos prema radu vrednuje se na osnovu redovnog i aktivnog učestvovanja u nastavnom procesu, takmičenjima i vanškolskim aktivnostima.

Ocenjivanje učenika u okviru praćenja i vrednovanja nastavnog procesa, vrši se na osnovu *Pravilnika o ocenjivanju učenika osnovne škole* ("Službeni glasnik RS", broj 93), od 17. VIII 2004. godine, i na osnovu savremenog didaktičko-metodičkih pristupa.

V PEDAGOŠKA DOKUMENTACIJA I DIDAKTIČKI MATERIJAL

Obavezna pedagoška dokumentacija je:

Dnevnik rada: struktura i sadržaj utvrđuje se na republičkom nivou i odobrava ga ministar, a nastavniku se ostavlja mogućnost da ga dopuni onim materijalom za koje ima još potrebe.

Planovi rada: godišnji, po razredima i ciklusima, plan stručnog veća, plan vančasovnih i vanškolskih aktivnosti i praćenje njihove realizacije.

Pisane pripreme nastavnik sačinjava za pojedine nastavne teme koje sadrže: vremensku artikulaciju ostvarivanja nastavne teme (ukupan i redni broj časova, vreme realizacije), konzistentnu didaktičku strukturu časova (oblike rada, metodičke postupke obučavanja i uvežbavanja).

Radni karton: treba da ima svaki učenik, sa programom sadržaja vežbi koji sačinjava predmetni nastavnik, a koji je prilagođen konkretnim uslovima rada.

Formulari za obradu podataka za: stanje fizičkih sposobnosti, realizaciju programskih sadržaja u časovnoj i vančasovnoj organizaciji rada.

Očigledna sredstva: prikazi na CD-u i video kasetama uz adekvatne snimljene komentare ili komentare nastavnika, crteži, konturogrami, tablice orijentacionih vrednosti motoričkih sposobnosti, raznovrsna obeležavanja radnih mesta i drugi pisani materijali koji upućuju učenike na lakše razumevanje radnih zadataka.

B. OBAVEZNI IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

VERSKA NASTAVA (1 čas nedeljno, 34 časa godišnje)

Cilj verske nastave jeste da se njome posvedoče sadržaj vere i duhovno iskustvo tradicionalnih crkava i religijskih zajednica koje žive i deluju na našem životnom prostoru, da se učenicima pruži celovit religijski pogled na svet i život i da im se omogući slobodno usvajanje duhovnih i životnih vrednosti crkve ili zajednice kojoj istorijski pripadaju, odnosno čuvanje i negovanje sopstvenog verskog i kulturnog identiteta. Učenici treba da upoznaju veru i duhovne vrednosti sopstvene, istorijski date crkve ili verske zajednice u otvorenom i tolerantnom dijalogu, uz uvažavanje drugih religijskih iskustava i filozofskih pogleda, kao i naučnih saznanja i svih pozitivnih iskustava i dostignuća čovečanstva.

Zadaci verske nastave su da kod učenika:

- razvija otvorenost i odnos prema Bogu, drugačijem i savršenom u odnosu na nas, kao i otvorenost i odnos prema drugim ličnostima, prema ljudima kao bližnjima, a time se budi i razvija svest o zajednici sa Bogom i sa ljudima i posredno se suzbija ekstremni individualizam i egocentrizam;
- razvija sposobnost za postavljanje pitanja o celini i konačnom smislu postojanja čoveka i sveta, o ljudskoj slobodi, o životu u zajednici, o fenomenu smrti, o odnosu sa prirodom koja nas okružuje, kao i o sopstvenoj odgovornosti za druge, za svet kao tvorevinu božju i za sebe;
- razvija težnju ka odgovornom oblikovanju zajedničkog života sa drugim ljudima iz sopstvenog naroda i sopstvene crkve ili verske zajednice, kao i sa ljudima, narodima, verskim zajednicama i kulturama drugačijim od sopstvene, ka iznalaženju ravnoteže između zajednice i vlastite ličnosti i ka ostvarivanju susreta sa svetom, sa prirodom, i pre i posle svega, sa Bogom;
- izgradi sposobnost za dublje razumevanje i vrednovanje kulture i civilizacije u kojoj žive, istorije čovečanstva i ljudskog stvaralaštva u nauci i drugim oblastima;
- izgradi svest i uverenje da svet i život imaju večni smisao, kao i sposobnost za razumevanje i preispitivanje sopstvenog odnosa prema Bogu, ljudima i prirodi.

VERSKA NASTAVA - PRAVOSLAVNI KATIHIZIS

Naziv predmeta: **Verska nastava - pravoslavni katihizis**

Godišnji fond **34**

časova:

Razred: **Osmi**

TEMA (nastavne jedinice)	CILJ	ISHODI Po završetku teme učenik će:	PREPORUČENI SADRŽAJI PO TEMAMA	NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
I - UVOD 1. Upoznavanje sadržaja programa i načina rada	• Upoznavanje učenika sa sadržajem predmeta, planom i programom i načinom realizacije nastave Pravoslavnog katihizisa; • Ustanoviti kakva su znanja stekli i kakve stavove usvojili učenici u prethodnom razredu školovanja.	• moći da sagleda sadržaje kojima će se baviti nastava Pravoslavnog katihizisa u toku 8. razreda osnovne škole; • moći da uoči kakvo je njegovo predznanje iz gradiva Pravoslavnog katihizisa obrađenog u prethodnom razredu školovanja.	• Upoznavanje sa sadržajem programa i načinom rada	Katihizacija kao liturgijska delatnost- zajedničko je delo katiheze (veroučitelja) i njegovih učenika. Katiheta (veroučitelj) bi trebalo stalno da ima naumu da katiheza ne postoji radi gomilanja informacija ("znanja o veri"), već kao nastojanje da se učenje i iskustvo Crkve lično usvoje i sprovedu u život kroz slobodno učešće u bogoslužbenom životu Crkve. Na početku svake nastavne teme učenike bi trebalo upoznati sa ciljevima i ishodima nastave, sadržajima po temama, načinom ostvarivanja programa rada, kao i sa načinom vrednovanja njihovog rada.
II - ČOVEK JE IKONA BOŽIJA 2. Čovek - ikona Božja i sveštenik	• Produbiti kod učenika znanje o čoveku kao ikoni Božijoj u svetu; • Razviti svest kod	• moći da uvidi da je čovek ikona Božija jer je slobodna ličnost i da je služba čovekova da bude	• Čovek - ikona Božja i sveštenik stvari • Hrišćansko shvatanje ličnosti • Greh kao promašaj	

tvari 3. Hrišćansko shvatanje ličnosti 4. Greh kao promašaj čovekovog naznačenja 5. Novozavetne zapovesti Božije 6. Sloboda i ljubav u hrišćanskom etosu	učenika o neophodnosti života u zajednici; • Razviti svest kod učenika da je greh zloupotreba slobode; • Omogućiti učenicima osnov za razumevanje hrišćanskog pojma slobode; • Podstaci učenike na uzajamnu ljubav i poštovanje; • Podstaci učenike na stalno preispitivanje svog života.	spona između Boga i sveta. • moći da uvidi da se čovek ostvaruje kao ličnost u slobodnoj zajednici ljubavi sa drugim. • biti podstaknut da učestvuje u liturgijskoj zajednici. • moći da sagleda greh kao promašaj ljudskog naznačenja; • moći da razlikuje slobodu od samovolje; • moći da uvidi da čovek može biti rob svojih loših osobina i navika; • biti podstaknut da uvidi vrednost bližnjega u sopstvenom životu; • moći da usvoji stav da jedino kroz ljubav čovek može prevazići konflikt; • moći da vrednuje svoje postupke na osnovu Hristovih zapovesti o ljubavi.	čovekovog naznačenja • Dve velike zapovesti o ljubavi • Sloboda i ljubav u hrišćanskom etosu	Vrste nastave Nastava se realizuje kroz sledeće oblike nastave: • teorijska nastava (32 časova) • praktična nastava (2časa) Mesto realizacije nastave • Teorijska nastava se realizuje u učionici; • Praktična nastava se realizuje u crkvi - učešćem u liturgijskom sabranju; Didaktičko metodička uputstva za realizaciju nastave • Uvodne časove trebalo bi osmisлити tako da doprinesu međusobnom upoznavanju učenika, upoznavanju učenika s ciljevima, ishodima, nastavnim sadržajima, ali i tako da nastavnik stekne početni uvid u to kakvim predznanjima i stavovima iz područja Pravoslavnog katihizisa, grupa raspolaže. • Realizacija programa trebalo bi da se odvija u skladu s principima savremene aktivne nastave, koja svojom dinamikom podstiče učenike na istraživački i problemski pristup sadržajima tema. U toku realizacije stavljati naglasak više na doživljajno i formativno, a manje na saznanje i informativno. • Kvalitet nastave se postiže kada se nastavni sadržaji realizuju u skladu sa savremenim pedagoškim zahtevima u pogledu upotrebe raznovrsnih metoda, oblika rada i nastavnih sredstava. • Imajući u vidu zahteve nastavnog programa i mogućnosti transponovanja nastavnog sadržaja u pedagoško didaktičko rešenje, nastavnik bi trebalo da vodi računa i o psihološkim činiocima izvođenja nastave - uzrastu učenika, nivou psihofizičkog razvoja, interesovanjima, sklonostima, sposobnostima i motivaciji učenika. • U ostvarivanju savremene nastave nastavnik je izvor znanja, kreator, organizator i koordinator učeničkih aktivnosti u nastavnom procesu. • Nastava je uspešno realizovana ako je učenik spreman da Crkvu shvati kao prostor za ostvarivanje svoje ličnosti kroz zajedničarenje sa bližnjima i Trojičnim Bogom koji postaje izvor i punoća njegovog života.
III - PODVIŽNIČKO - EVHARISTIJSKI ETOS 7. Hrišćanski podvig 8. Podvizi Svetitelja 9. Post 10. Hrišćanske vrline 11. Evharistijski pogled na svet	• Omogućiti učenicima osnov za pravilno razumevanje hrišćanskog podviga; • Uputiti učenike na smisao podviga svetitelja; • Objasniti učenicima način, smisao i cilj posta; • Upoznati učenike sa Žitijima Svetih; • Razviti evharistijski etos kod učenika.	• moći da uvidi da je podvig način života u Crkvi; • moći da prepozna različite podvige kao puteve koji vode ka istom cilju; • moći da objasni kad i kako se posti; • moći da uvidi smisao i značaj posta; • biti podstaknut na post i molitvu kao način služenja Bogu; • biti podstaknut da razvija hrišćanske vrline; • biti podstaknut da se kritički odnosi prema svojim postupcima; • biti podstaknut da čita Žitija Svetih; • biti podstaknut da zasnjuje svoj odnos prema Bogu na zahvalnosti.	• Hrišćanski podvig • Primeri podviga: sveti ljudi su imali različite podvige • Hrišćanski post (duhovni smisao, način posta, evharistijski, jednostnevni i višednevni post) • Osnovne hrišćanske vrline • Evharistijski pogled na svet	• U pedagoško didaktičko rešenje, nastavnik bi trebalo da vodi računa i o psihološkim činiocima izvođenja nastave - uzrastu učenika, nivou psihofizičkog razvoja, interesovanjima, sklonostima, sposobnostima i motivaciji učenika. • U ostvarivanju savremene nastave nastavnik je izvor znanja, kreator, organizator i koordinator učeničkih aktivnosti u nastavnom procesu. • Nastava je uspešno realizovana ako je učenik spreman da Crkvu shvati kao prostor za ostvarivanje svoje ličnosti kroz zajedničarenje sa bližnjima i Trojičnim Bogom koji postaje izvor i punoća njegovog života.
IV - LITURGIJA 12. Molitva - lična i saborna 13. Crkva je Telo Hristovo	• Ukazati učenicima na značaj lične i saborne molitve; • Objasniti učenicima važnost Liturgije	• moći da uvidi da je molitva razgovor sa Bogom; • biti podstaknut da preispita i obogati svoj molitveni život;	• Molitva - lična i saborna • Crkva je Telo Hristovo • Božanstvena liturgija - Proskomidija	Evaluacija nastave Evaluaciju nastave (procenjivanje uspešnosti realizacije nastave i ostvarenosti zadataka i ishoda

14. Božanstvena Liturgija (opis toka liturgije) 15. Liturgijski prostor (delovi hrama) 16. Osvećenje vremena	tumačenjem značenja reči Evharistija i Liturgija (zahvalnost i zajedničko delo); • Ukazati učenicima da je liturgijsko sabranje izraz Crkve kao Tela Hristovog; • Ukazati učenicima na celinu liturgijskog događaja kao uzajamnog darivanja Boga i njegovog naroda • Upoznati učenike sa smislom i osnovnim elementima Liturgije; • Podstaci učenike na zajedničko učešće u bogoslužnjima; • Objasniti učenicima dinamiku bogoslužbenog vremena.	• moći da shvati ličnu molitvu kao pripremu za sabornu molitvu; • moći da objasni značenje reči Liturgija i Evharistija; • moći da odnos među članovima Crkve poredi sa povezanošću udova u ljudskom telu; • moći da prepozna neke od elemenata Liturgije; • moći da uvidi da Molitva Gospodnja ima liturgijsku osnovu; • moći da navede najvažnije delove hrama i prepozna njihovu bogoslužbenu namenu. • moći da imenuje neka bogoslužjenja i da zna da postoje pokretni i nepokretni praznici; • biti podstaknut da aktivnije učestvuje u bogoslužnjima;	- Liturgija reči (jektenija, mali vhod, čitanja) - Evharistija (veliki vhod, anafora, Molitva Gospodnja, pričešće) • Liturgijski prostor (delovi hrama) • Povezivanje vremena sa liturgijskim doživljajem večnosti (dnevni, nedeljni i godišnji bogoslužbeni krug)	nastave) nastavnik će ostvariti na dva načina: • procenjivanjem reakcije učenika ili prikupljanjem komentara učenika putem anketnih evaluacionih listića; • proverom znanja koje učenici usvajaju na času i ispitaivanjem stavova; Ocenjivanje Neposredno opisno ocenjivanje učenika može se vršiti kroz: • usmeno ispitivanje; • pismeno ispitivanje; • posmatranje ponašanja učenika; Okvirni broj časova po temama Uvod - 1 Čovek je ikona Božija - 6 Podvižničko-evharistijski etos - 7 Liturgija - 9 Carstvo Božije - 8 Evaluacija - 1+2
V - CARSTVO BOŽIJE 17. Carstvo Božije - cilj stvaranja 18. Život budućeg veka 19. Svedoci Carstva Božijeg 20. Oboženje - cilj hrišćanskog života 21. Znaci prisutva Carstva Božijeg u ovom svetu (čuda, mošti...) 22. Ikona - prozor u večnost	• Objasniti učenicima da je Carstvo Božije krajnji cilj istorije; • Ukazati učenicima na povezanost između vaskrsenja mrtvih i Carstva Božijeg; • Objasniti učenicima pojam oboženja ukazujući im na biblijski opis Preobraženja Gospodnjeg; • Razvijanje svesti učenika da je Liturgija ikona Carstva Božijeg; • Upoznati učenike sa svedočanstvima prisutva Božijeg u ovom svetu (čuda, mošti...); • Predočiti učenicima ulogu Crkve u svetu; • Pružiti učenicima osnovno znanje o ikonometriji Duha Svetoga; • Upoznati učenike sa ikonografijom kao	• moći da objasni da je Bog stvorio svet sa ciljem da postane Carstvo Božije; • moći da objasni da Carstvo Božije u punoći nastupa po drugom Hristovom dolasku i vaskrsenju mrtvih; • moći da objasni da je Bog stvorio čoveka kao saradnika na delu spasenja; • moći da prepozna da je Liturgija ikona Carstva Božijeg; • biti podstaknut da aktivnije učestvuje u Svetoj Liturgiji. • moći da prepriča događaj Preobraženja Gospodnjeg; • moći da poveže pojmove svetosti i oboženja sa dejstvom Svetoga Duha • moći da prepozna da je predukus Carstva Božijeg prisutan u moštima,	• Carstvo Božije - cilj stvaranja • Vaskrsenje mrtvih i život budućeg veka • Etos hrišćana kao svedočanstvo Carstva Božijeg • Oboženje - život u savršenoj zajednici s Bogom i drugima • Znaci prisutva Carstva Božijeg u ovom svetu (čuda, mošti...) • Ikona - prozor u večnost	

	izrazom eshatološkog stanja sveta i čoveka.	čudotvornim ikonama, isceljenjima... • moći da prepozna razliku između pravoslavne ikonografije i svetovnog slikarstva; • moći da prepozna ikonu kao simbol Carstva Božijeg; • biti podstaknut da na pravilan način izražava poštovanje prema hrišćanskim svetinjama.		
--	---	--	--	--

KORELACIJA S DRUGIM PREDMETIMA / MODULIMA:

1. Srpski jezik i književnost
2. Istorija
3. Biologija
4. Likovna kultura
5. Muzička kultura
6. Građansko vaspitanje
7. Tehničko i informatičko obrazovanje

[ISLAMSKA VJERONAUKA \(ILMUDIN\)](#)

[VJERSKA NASTAVA - KATOLIČKI VJERONAUKE](#)

[VERSKA NASTAVA - SLOVAČKE EVANGELIČKE CRKVE A.V.](#)

[REFORMATSKA HRIŠĆANSKA CRKVA U SRBIJI](#)

[HRIŠĆANSKA ETIKA EVANGELIČKE HRIŠĆANSKE CRKVE A.V.](#)

GRADANSKO VASPITANJE **(1 čas nedeljno, 34 časa godišnje)**

Cilj i zadaci

Cilj predmeta je da učenici steknu znanja, formiraju stavove, razviju veštine i usvoje vrednosti koje su pretpostavka za uspešan, odgovoran i angažovan život u demokratskom društvu.

Zadaci:

- stvaranje raznovrsnih mogućnosti da kroz različite sadržaje i oblike rada tokom nastave građanskog vaspitanja svrha, ciljevi i zadaci obrazovanja, kao i ciljevi nastave građanskog vaspitanja budu u punoj mjeri realizovani;
- razumevanje koncepta univerzalnosti prava deteta;
- sticanje znanja o uzrocima različitog stepena ostvarenosti prava deteta u savremenom svetu;
- podsticanje razvoja kritičkog odnosa prema pojavama zloupotrebe prava deteta;
- upoznavanje sa neophodnim uslovima za ostvarivanje najboljeg interesa deteta;
- upoznavanje sa mestom, ulogom i značajem međunarodnih organizacija koje se u svom radu bave unapređivanjem položaja dece;
- upoznavanje sa mestom, ulogom i značajem institucija i organizacija koje se u svom radu bave unapređivanjem položaja dece u Srbiji;
- upoznavanje sa nacionalnim zakonodavnim okvirom čiji je cilj zaštita interesa dece;
- razumevanje mesta, uloge i odgovornosti države, društva, porodice i deteta u unapređivanju položaja dece u jednom društvu;
- identifikovanje osobina, znanja i veština kod dece koje su značajne za njihovu aktivnu ulogu u unapređivanju položaja dece u društvu;
- razumevanje uloge i značaja medija u savremenom društvu;
- unapređivanje veština kritičkog razmatranja informacija dobijenih preko različitih medija;
- upoznavanje sa ulogom medija u kreiranju slike deteta u društvu.

SADRŽAJI PROGRAMA

1. UVOD (2 časa)

Pogled unazad - podsećanje na sadržaje programa *građanskog vaspitanja* za 5, 6. i 7. razred (prava i odgovornosti na nivou škole/lokalne zajednice i društva; aktivno učešće u životu škole/lokalne zajednice i društva). (1 čas)

Predstavljanje ciljeva, zadataka, sadržaja i metoda rada. (1 čas)

2. DECA U SAVREMENOM SVETU (18 časova)

Položaj dece u savremenom društvu (5 časova)

Položaj deteta u društvu - mesto, uloga i odgovornost države, društva, porodice i deteta.

Univerzalnost ljudskih prava i prava deteta, povezanost dečijih potreba sa pravima deteta.

Činioci koji utiču na ostvarenost dečijih prava - ekonomski razvoj, socijalni i politički ambijent, tradicija, kultura... Primeri zloupotrebe prava deteta - trgovina decom, deca vojnici, dečja pornografija, zloupotreba dečjeg rada, deca beskućnici, nasilje nad decom... Primeri koji pokazuju načine kojima se obezbeđuju uslovi za ostvarivanje najboljeg interesa dece - jednake mogućnosti za sve (u obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti...), zakonska regulativa koja zabranjuje telesno kažnjavanje dece, učešće dece u aktivnostima koje su od značaja za njih i društvo...

Međunarodne organizacije koje se bave unapređivanjem položaja dece i zaštitom njihovih interesa (1 čas)

Uloga i značaj organizacija kao što su Unicef, Unesco, Međunarodni komitet Crvenog krsta, *Save the children*...

Položaj dece u Srbiji (8 časova)

Analiza položaja dece u Srbiji (primeri uspešne zaštite interesa dece i primeri iz kojih se vidi da zaštita nije ostvarena).

Institucionalni okvir - ustanove koje se bave unapređivanjem položaja dece i zaštitom njihovih interesa i odgovarajuća zakonska regulativa u oblastima: socijalne zaštite, bezbednosti, obrazovanja, slobodnog vremena, aktivnog učešća, zapošljavanja, zaštite životne sredine.

Nacionalne i lokalne organizacije koje se bave pitanjima dece i organizacije u kojima deca uzimaju učešće (Prijatelji dece Srbije, Centar za prava deteta, Naša Srbija, Crveni krst Srbije...).

Kompetencije dece značajne za uključivanje u aktivnosti koje doprinose poboljšanju položaja dece u društvu (2 časa)

Osobine, znanja i veštine deteta koje su od značaja za preuzimanje aktivne uloge u društvu (osetljivost za probleme drugih, dobra informisanost, otvorenost za nove ideje, timski rad, inicijativnost, samopouzdanje, argumentovano iznošenje stavova....).

Aktivnosti za unapređivanje položaja dece u Srbiji (2 časa)

Razmatranje predloga učenika o mogućim aktivnostima društva koje bi imale za cilj unapređenje položaja dece u Srbiji i upućivanje inicijativa i odabranih predloga odgovarajućim ustanovama.

3. MEDIJI U SAVREMENOM DRUŠTVU (11 časova)

Mediji u savremenom društvu (2 časa)

Mesto, uloga i značaj medija.

Razumevanje i tumačenje medijskih poruka (4 časa)

Mediji kao izvor informacija; zloupotreba informacija, izobilje informacija, selekcija informacija, verodostojnost informacija.

Uticaj tačke gledišta na objektivnost informacija.

Deca i mediji (5 časa)

Uloga medija u stvaranju slike o položaju dece u jednom društvu i načini na koji se ona prikazuju (deca kao žrtve, deca i obrazovanje, deca i slobodno vreme, deca sa posebnim potrebama...).

Učešće dece u medijima - mogućnosti i načini.

Analiza odabranog domaćeg medija (TV, radio, internet, dnevne ili nedeljne novine...) sa ciljem da se utvrdi kako se u njemu, koliko često i na koji način, prikazuju deca.

Razmatranje predloga učenika koji imaju za cilj sadržajnije, verodostojnije i u većem obimu predstavljanje dece i njihovih problema u analiziranom mediju.

4. ZAVRŠNI DEO (3 časa)

Šta nosim sa sobom (3 časa)

Razmena učeničkih iskustava o aktivnostima realizovanim na časovima *građanskog vaspitanja* u toku osmog razreda i celokupnog drugog ciklusa. Procena korisnosti i upotrebljivosti stečenih znanja i veština za svakodnevni život.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Program osmog razreda nastavlja razvojni pravac predmeta *građansko vaspitanje* u drugom ciklusu osnovne škole sa fokusom na položaj deteta u savremenom društvu. Realizacijom programa ovog predmeta u 5, 6. i 7. razredu učenicima je pružena mogućnost da razumeju svoje mesto i ulogu u društvu i da se osnaže u tome da aktivno učestvuju u društvenom životu zajednica kojima pripadaju. Ta znanja i iskustva se ovim programom proširuju, čime se stvaraju uslovi da učenici još bolje razumeju problematiku u vezi sa položajem dece, kako na lokalnom tako i na globalnom nivou. Složeni zahtevi koji proizilaze iz programa su primereni učenicima završnog razreda osnovne škole jer su oni u stanju da uspešno analiziraju uzročno-posledične veze, prave poređenja, donose zaključke i imaju kritički odnos prema pojavama u društvu.

Za razumevanje programskih sadržaja neophodno je poći od bazičnih pojmova kao što su *potrebe deteta i prava deteta*. Sa ovim pojmovima, kao i sa Konvencijom o pravima deteta učenici su se već upoznali. Međutim, potrebno je još jednom ukazati na te sadržaje jer Konvencija, gde se kao četiri osnovna principa navode *nediskriminacija, najbolji interesi deteta, pravo na život i razvoj i participacija*, najbolje odražava cilj koji se želi postići u društvu kada je u pitanju položaj deteta. Primeri uspešne zaštite interesa dece i primeri zloupotrebe prava deteta u svetu i Srbiji pružaju mogućnost da učenici steknu znanja o uzrocima različitog stepena ostvarenosti prava deteta, ali i da izgrađuju kritički odnos prema negativnim pojavama.

Prava deteta su prepoznate potrebe deteta, a najveću odgovornost i obavezu da se ta prava što doslednije i svestranije ostvaruju ima država koja je potpisala i ratifikovala Konvenciju. Država sa svojim organima i nadležnim službama garantuje da će se ta prava i uživati. Zato je potrebno da učenici razumeju značaj i neophodnost institucionalnog okvira, odnosno da se upoznaju sa različitim ustanovama (lokalnim, nacionalnim i međunarodnim), i zakonskom regulativom koja je u vezi sa položajem deteta u društvu. Ova tematika je izuzetno složena i zato je važno pravilno odmeriti obim činjenica i njihovu funkciju u nastavnom procesu. Kako su zakoni i ostala dokumenta pisana jezikom koji je učenicima dalek i nerazumljiv, dovoljno je da se učenici upoznaju sa njihovim postojanjem, oblašću koju uređuju i razlozima za njihovo donošenje. Srbija je poslednjih godina usvojila više strateških dokumenata, zakona i podzakona protiv zlostavljanja dece, eksploatacije dece, trgovine ljudima i diskriminacije, kao i dokumenata o pravima dece s invaliditetom. Usvojeni su i Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja, Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja, Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Ova dokumenta, a u pripremi nekih od njih učestvovala su i deca sa svojim predlozima i primedbama, pokazuju da država Srbija stvara uslove za unapređenje položaja dece i ostvarenje njihovih prava.

Institucionalni okvir, iako važan, nije dovoljan da obezbedi dobar položaj dece u jednom društvu. Stoga učenicima treba ukazati na značaj koji ima tzv. socijalni ambijent kojim se stvaraju uslovi da ono što je proklamovano na državnom nivou bude i ostvareno, odnosno primenjeno. Za stvaranje podsticajnog socijalnog ambijenta od izuzetne je važnosti da svi društveni akteri (porodica, mediji, organizacije civilnog društva...) svojim delovanjem doprinose zaštiti interesa deteta i unapređenju njegovog položaja.

Kroz realizaciju programa učenici treba da stvore jasnu sliku o sopstvenom mestu i značaju u aktivnostima čiji je cilj unapređivanje položaja deteta u društvu. Zato je neophodno da steknu potrebna znanja i veštine koje će im omogućiti preuzimanje inicijative u različitim aktivnostima. Blagovremenim upoznavanjem sa pravima koja im pripadaju samim rođenjem i koja im se garantuju Konvencijom, deca imaju veće šanse da se razvijaju u odgovorne osobe koje će znati da poštuju i tuđa prava i da se bore za što doslednije ostvarivanje svojih. U skladu sa tim, program predviđa da učenici sami pripremaju predloge mogućih aktivnosti društva kojima se može unaprediti položaj dece u Srbiji. Da ti učenički predlozi ne bi ostali samo u okviru odeljenja, mogu se proslediti odgovarajućim ustanovama, koristeći tehnike i procedure sa kojima su se učenici upoznali u 6. razredu.

Obrađujući nastavne sadržaje iz tematske celine koja se bavi medijima, učenici treba da shvate njihovu ulogu u savremenom svetu, a posebno u kreiranju slike deteta u jednom društvu i osetljivosti tog društva za poštovanje dečijih prava. Učenike treba upoznati sa činjenicom da mediji imaju moć da se različite teme i problemi učine vidljivim i da se, zahvaljujući njihovom uticaju, pokrene rešavanje tih problema. Za analizu medija, koja je predviđena programom, mogu se izabrati i nacionalni i lokalni mediji. Kako u Srbiji postoji veliki broj lokalnih medija učenicima se može ukazati na prednosti pri njihovoj analizi (lokalni mediji često pored opštih sadržaja obrađuju i one iz lokalne zajednice, koji su učenicima bliži i razumljiviji). Na osnovu analize moguće je pripremiti predloge za sadržajnije i verodostojnije predstavljanje dece i njihovih problema, koji se, zatim, mogu dostaviti tim medijima. Kroz takve aktivnosti učenici imaju priliku da jačaju svoje veštine kritičkog razmatranja informacija, što je potrebna veština za život u svetu koga karakteriše izobilje informacija.

Načini i metode realizacije programa su isti oni koji su već korišćeni u okviru ovog predmeta. Kroz izborni predmet *građansko vaspitanje* i dalje se neguje i razvija proces saznavanja kroz aktivno učenje, odnosno kroz punu participaciju učenika, učenje od drugih i zajedno sa drugima, kao i učenje za život uz korišćenje iskustva učenika. U skladu sa razvojnim karakteristikama učenika osmog razreda sve češće se mogu koristiti složeniji načini rada kao što su diskusija, argumentovanje, debata, analiza slučaja i poređenje. Neki od sadržaja posebno su pogodni za rad u malim grupama ili parovima (npr. tematski sadržaji o ustanovama i zakonskoj regulativi u Srbiji u različitim oblastima, analiza medija...).

Kao i pri realizaciji prethodnih programa ovog predmeta, nastavnik je izvor znanja, organizator i voditelj učeničkih aktivnosti, kao i osoba koja daje povratnu informaciju. Učenici osmog razreda su u velikoj meri

ovladali načinom rada koji podrazumeva lični angažman, saradnju i aktivnosti van učionice, tako da se nastavlja učenje kroz partnerski odnos između njih i nastavnika.

Tokom realizacije programa treba imati u vidu da se time završava obrazovanje iz *građanskog vaspitanja* u osnovnoj školi. Razmena iskustava učenika i evaluacija nastave predmeta u celini sa stanovišta šta su naučili i kako procenjuju upotrebljivost stečenih znanja i veština za svakodnevni život, predviđeni su za realizaciju u završnom delu programa. Međutim, to nije dovoljno, već je potrebno da se tokom svih časova vrši povezivanje i "umrežavanje" ključnih pojmova *građanskog vaspitanja* kao što su prava, slobode, odgovornosti, demokratija, poštovanje itd. sa sadržajem koji se obrađuje ovim programom. Cilj celokupnog programa *građanskog vaspitanja* u osnovnoj školi je da se kod učenika postignu promene na nivou znanja, veština, stavova, vrednosti kao pretpostavke za celovit razvoj ličnosti i za uspešan, odgovoran i angažovan život u savremenom građanskom društvu u duhu poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda.

STRANI JEZIK
Četvrta godina učenja
(2 časa nedeljno, 68 časova godišnje)

Cilj izadaci

Cilj nastave stranog jezika jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i da ovladaju komunikativnim veštinama i razviju sposobnosti i metode učenja stranog jezika.

Zadaci nastave stranog jezika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju su: razvijanje saznavnih i intelektualnih sposobnosti učenika, njegovih humanističkih, moralnih i estetskih stavova, sticanje pozitivnog odnosa prema drugim jezicima i kulturama, kao i prema sopstvenom jeziku i kulturnom nasleđu, uz uvažavanje različitosti i navikavanje na otvorenost u komunikaciji, sticanje svesti i saznanja o funkcionisanju stranog i maternjeg jezika. Tokom osnovnog obrazovanja i vaspitanja, učenik stiče, usvaja i unapređuje osnovna znanja iz stranog jezika koja će mu omogućiti da se u jednostavnoj usmenoj i pisanoj komunikaciji sporazumeva sa ljudima iz drugih zemalja, usvoji norme verbalne i neverbalne komunikacije u skladu sa specifičnostima jezika koji uči, kao i da nastavi, na višem nivou obrazovanja i samostalno, učenje istog ili drugih stranih jezika na različite načine i u svim okolnostima koje život stvori.

Učenje drugog stranog jezika, oslanjajući se na iskustva i znanja stečena učenjem prvog stranog jezika, pospešuje sticanje višezjezičke i višekulturne kompetencije i razvijanje svesti o jezičkom bogatstvu užeg i šireg okruženja.

U procesu učenja nastavu stranih jezika učenik bogati sebe i upoznajući drugog, stiče svest o značaju sopstvenog jezika i kulture u kontaktu sa drugim jezicima i kulturama. Učenik razvija radoznalost, istraživački duh i otvorenost prema komunikaciji sa govornicima drugih jezika. Pored toga, učenik uočava značaj ličnog zalaganja u procesu učenja stranog jezika.

Standardi

Razumevanje govora

Učenik razume jednostavnu usmenu poruku iskazanu savremenim jezikom, ne dužu od 4 do 5 minuta; i to na nivou globalnog razumevanja (osnovno obaveštenje iz poruke), na nivou selektivnog razumevanja (pronalaženje tražene informacije). Razumevanje treba da se odnosi na različite vrste usmenih poruka (monolog, kraći razgovor, kratka informacija).

Razumevanje pisanog teksta

Učenik čita sa razumevanjem kraće pisane i ilustrovane tekstove u vezi sa poznatim temama, sadržajima i komunikativnim funkcijama.

Usmeno izražavanje

U okviru programom predviđene jezičke građe, učenik je u stanju da iskaže jednostavnu usmenu poruku, ispriča lični doživljaj, sadržaj razgovora ili narativnog teksta, samostalno ili uz pomoć nastavnika.

Pismo izražavanje

U okviru programom predviđene jezičke građe, učenik piše poruke i kratke tekstove.

Interakcija

Učenik ostvaruje komunikaciju i razmenjuje sa sagovornicima kratke informacije u vezi sa poznatim temama, sadržajima i komunikativnim funkcijama.

Znanja o jeziku

Prepoznaje osnovne principe jezika, odnosno gramatičke i sociolingvističke kompetencije.

Operativni zadaci na nivou jezičkih veština

Razumevanje govora

Na kraju osmog razreda, učenik treba da:

- razume nastavnikov govor i njegova uputstva,

- razume kraće usmene tekstove (do 15 rečenica i ne duže od 3 minuta) koje iskazuju govornici različitih standardnih varijeteta, na već obrađene i novouvedene teme u vezi sa svakodnevnim životom, bližim i daljim učenikovim okruženjem i uzrasno specifičnim interesovanjima,
- razume sadržaj tekstova savremenih muzičkih kompozicija iskazanih jednostavnim jezičkim sredstvima,
- u zavisnosti od komunikativnog cilja učenik u tekstu prepoznaje i identifikuje:
 - a) njegov opšti sadržaj,
 - b) važne informacije (specifikovane i/ili nalogom zahtevane),
 - c) suštinu poruke i govornikovu nameru, kao i emocionalni kontekst.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- razume opšti smisao autentičnih i adaptiranih tekstova dužine do 150 reči (oglasi, kraći izveštaji i vesti, brošure, prospekti, servisne informacije, kraće reportaže, intervjui, stripovi) iz domena već obrađenih i novouvedenih tema u skladu sa uzrastom i interesovanjima (iz domena svakodnevnog života, bližeg i daljeg učenikovog okruženja, društvenih pojava značajnih za mlade),
- u zavisnosti od komunikativnog cilja učenik u tekstu prepoznaje i identifikuje:
 - a) njegov opšti sadržaj,
 - b) važne informacije (specifikovane i/ili nalogom zahtevane),
 - c) suštinu poruke i govornikovu nameru, kao i emocionalni kontekst.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- jednostavnim jezičkim sredstvima (usvojenim rečima, izrazima, rečenicama) dati osnovne informacije o sebi, svojoj porodici, svom okruženju, školi i drugovima i ostalim uzrasno adekvatnim temama, kao i da kod sagovornika raspita o sličnim informacijama,
- uz nastavnikovu pomoć i uz upotrebu usvojenih jezičkih sredstava vodi kratak razgovor o poznatim, već obrađivanim temama.

Pismeno izražavanje

Učenik treba da:

- zapisuje kratke beleške na osnovu nastavnikovog izlaganja,
- koristi kratke kontaktne forme: razglednice, elektronska pisma, kratka pisma sa sadržajem lične prirode,
- koristi kratke pisane forme da ostvari komunikativnu situaciju molbe, zahvaljivanja, upita, prihvatanja i odbijanja predloga (upotrebljavajući jednostavna i usvojena jezička sredstva),
- samostalno piše kratke sastave na poznate, uzrasno adekvatne i bliske teme, dužine do 70 reči.

Medijacija

U situaciji kada posreduje između osoba (vršnjaka i odraslih) koji ne mogu da se sporazumevaju, učenik treba da:

- usmeno prenosi suštinu poruke sa maternjeg na ciljni jezik i obrnuto
- pismeno prenosi jednostavne poruke i objašnjenja
- prepričava sadržaj kraćeg teksta, audio ili vizuelnog zapisa i kraće interakcije
- započinje kraći razgovor o poznatim temama, održava kontinuitet i završava ga.

Interakcija

Učenik treba da:

- reaguje verbalno ili neverbalno na uputstva i postavljena pitanja u vezi sa konkretnom situacijom;
- postavlja pitanja i odgovara na njih;
- izražava dopadanje ili nedopadanje; nudi i prihvata ponudu, poziv ili izvinjenje;
- učestvuje u komunikaciji na času i van njega (u paru, u grupi, itd.);
- traži razjašnjenja kada nešto ne razume;
- ostvaruje jednostavnu interakciju uz ponovno formulisanje iskaza i vrši korekcije.

Znanja o jeziku

Učenik treba da:

- prepoznaje i koristi gramatičke sadržaje predviđene nastavnim programom;
- poštuje osnovna pravila smislenog povezivanja rečenica u šire celine;
- uviđa mogućnosti pozitivnog transfera znanja i strategija stečenih učenjem prvog stranog jezika;
- koristi jezik u skladu sa nivoom formalnosti komunikativne situacije (npr. forme učtivosti);
- razume vezu između sopstvenog zalaganja i postignuća u jezičkim aktivnostima;
- uočava sličnosti i razlike između maternjeg i stranih jezika koje uči;
- razume značaj upotreba internacionalizama;
- primenjuje kompezacione strategije.

Teme i situacije po domenima upotrebe jezika

Privatno	Javno	Obrazovno
- zajedničke aktivnosti i interesovanja u školi i van nje - dnevne obaveze - obaveze u kući, uređenje prostora u kojem živi (kupovina životnih namirnica, podela posla...) - zdravstvena zaštita	- razvijanje pozitivnog odnosa prema životnoj sredini i drugim živim bićima (kućni ljubimci, nezbrinute životinje) - znamenitosti u kulturama zemalja čiji se jezik uči - obroci (zdrava ishrana) - stanovanje (blok, naselje, kuća, grad. selo) - kupovina (obraćanje i učtive forme obraćanja) - vremenske prilike - izlasci (slobodno vreme)	- predmeti, raspored časova, nedeljna opterećenost - slobodne aktivnosti (posete, sportski dani, humanitarne akcije)

KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE

1. Predstavljanje sebe i drugih
2. Pozdravljanje
3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi
5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja
6. Molbe i izrazi zahvalnosti
7. Primanje i upućivanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti
8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama)
11. Iskazivanje prostornih odnosa, relacija i veličina (*idem, dolazim iz..., levo, desno, gore, dole...*)
12. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima
13. Traženje i davanje obaveštenja
14. Opisivanje lica i predmeta
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku
18. Skretanje pažnje
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja
20. Iskazivanje izvinjenja i opravdanja

SADRŽAJI PROGRAMA

Svi gramatički sadržaji uvode se sa što manje gramatičkih objašnjenja osim ukoliko učenici na njima ne insistiraju, a njihovo poznavanje se evaluira i ocenjuje na osnovu upotrebe u odgovarajućem komunikativnom kontekstu, bez insistiranja na eksplicitnom poznavanju gramatičkih pravila.

Napomena:

U osmom razredu nastavniku se preporučuje da vrši česte sistematizacije gramatičkih sadržaja, čije je usvajanje i učenje bilo predviđeno u prethodnim razredima. Obim novih sadržaja koji se uvode u osmom razredu, kao i stepen njihovog produblјivanja, zavisi, prvenstveno, od nivoa savladanosti prethodno obrađivanih gramatičkih sadržaja, ali i od kognitivnog stila učenika.

NEMAČKI JEZIK

1. Imenica, zamenica, član

Upotreba imenica u kategorijama jednine i množine i svim padežima (nominativu, genitivu, dativu i akuzativu).

Upotreba najfrekventnijih obrazaca za izvođenje imenica, upotreba najfrekventnijih imeničkih složenica (*Sommerferien, Briefkasten*).

Upotreba neodređenog, određenog, nultog, negacionog, upitnog, prisvojnog i pokaznog člana: *Ich habe ein Buch. Schau mal, das Buch da! Er trinkt gern Tee. Er trinkt keinen Tee. Welches Buch liest du? Gib mir dein Buch. Gibt mir dieses Buch.*

Receptivna upotreba najfrekventnijih neodređenih determinativa (*manch-, viel-, einig-, all-*).

Upotreba kontrahovanog člana: *im Buch, am Strand, ans Meer.*

Upotreba ličnih zamenica u nominativu, akuzativu i dativu.

Upotreba neodređenih zamenica *man, jemand, etwas*.

2. Pridevi, predlozi i partikule

Upotreba prideva u atributskoj funkciji (receptivno).

Upotreba komparativa i superlativa (uključujući i komparativske fraze: *Dein Haus ist billiger als meine Wohnung.*)

Upotreba predloga za različite vrste prostronih i vremenskih odnosa, upotreba predloga koji regiraju i dativ i akuzativ (*Wechselpräpositionen*): *an, auf, in, hinter, über, unter, vor, zwischen*) za izražavanje mesta i pravca vršenja radnje.

Upotreba osnovnih partikula (receptivno): *Was machst du denn da? Das kann ich aber nicht.*

3. Glagol

Upotreba prezenta, upotreba osnovnih glagola u preteritu - pomoćnih, modalnih i najfrekventnijih jakih glagola, upotreba perfekta slabih glagola, kao i frekventnih glagola sa naglašenim i nenaglašenim prefiksom. Građenje i upotreba futura.

Građenje konjunktiva za izražavanje želje i ljubaznog pitanja: *Ich möchte nach Deutschland fahren. Ich hätte gern ein Kilo Äpfel.*

Upotreba imperativa.

Upotreba povratnih glagola sa povratnom zamenicom u akuzativu i dativu: *Ich wasche mich. Ich wasche mir die Hände.*

Upotreba modalnih i osnovnih modalitetnih glagola: *Ich habe zu packen. Ich hoffe, dich wiederzusehen.*

Fraza i rečenica

Upotreba genitivske posesivne fraze: *das Haus meiner Eltern.*

Upotreba osnovnih glagola, imenica, prideva sa predložnom dopunom: *Interesse für Sport, interessiert daran, sich interessieren für.*

Rečenični okvir. Razokvirenje u komunikativne svrhe (receptivno). Nezavisno složene i zavisno složene

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Komunikativna nastava jezik smatra sredstvom komunikacije. Primena ovog pristupa u nastavi stranih jezika zasniva se na nastojanjima da se dosledno sprovede i primenjuju sledeći stavovi:

- ciljni jezik upotrebljava se u učionici u dobro osmišljenim kontekstima od interesa za učenike, u prijatnoj i opuštenoj atmosferi; govor nastavnika prilagođen je uzrastu i znanjima učenika;
- nastavnik mora biti siguran da je shvaćeno značenje poruke uključujući njene kulturološke i vaspitne elemente kao i elemente koji vode što boljoj socijalizaciji učenika;
- bitno je značenje jezičke poruke;
- nastavnik i dalje učenicima skreće pažnju i upućuje ih na značaj gramatičke preciznosti iskaza;
- znanja učenika mere se jasno određenim **relativnim** kriterijumima tačnosti i zato uzor nije izvorni govornik;
- u cilju unapređivanja kvaliteta i kvantiteta jezičkog materijala, nastava stranog jezika zasniva se i na socijalnoj interakciji; rad u učionici i van nje sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama iz različitih izvora (internet, dečiji časopisi, prospekti i audio materijal) kao i rešavanjem manje ili više složenih zadataka u realnim i virtuelnim uslovima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem;
- nastavnik upućuje učenike u zakonitosti usmenog i pisanog koda i njihovog međusobnog odnosa.

Komunikativno-interaktivni pristup u nastavi stranih jezika uključuje i sledeće:

- usvajanje jezičkog sadržaja ciljanim i osmišljenim učestvovanjem u društvenom činu;
- poimanje nastavnog programa kao dinamične, zajednički pripremljene i prilagođene liste zadataka i aktivnosti;
- nastavnik je tu da omogući pristup i prihvatanje novih ideja;
- učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu;
- udžbenici postaju izvori aktivnosti i moraju biti praćeni upotrebom autentičnih materijala;
- učionica postaje prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan;
- rad na projektu kao zadatku koji ostvaruje korelaciju sa drugim predmetima i podstiče učenike na studiozni i istraživački rad;
- za uvođenje novog leksičkog materijala koriste se poznate gramatičke strukture i obrnuto.

Tehnike (aktivnosti)

Tokom časa se preporučuje dinamično smenjivanje tehnika / aktivnosti koje ne bi trebalo da traju duže od 15 minuta.

1. Slušanje i reagovanje na komande nastavnika ili sa trake (slušaj, piši, poveži, odredi ali i aktivnosti u vezi sa radom u učionici: crtaj, seci, boji, otvori/zatvori svesku, itd.).
2. Rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama, simulacije itd.)
3. Manualne aktivnosti (izrada panoa, prezentacija, zidnih novina, postera za učionicu ili roditelje i sl.)
4. Vežbe slušanja (prema uputstvima nastavnika ili sa trake povezati pojmove u vežbanki, dodati delove slike, dopuniti informacije, selektovati tačne i netačne iskaze, utvrditi hronologiju i sl.)
5. Igre primerene uzrastu
6. Pevanje u grupi
7. Klasiranje i upoređivanje (po količini, obliku, boji, godišnjim dobima, volim/ne volim, komparacije...)
8. Rešavanje "tekućih problema" u razredu, tj. dogovori i mini-projekti
9. Crtanje po diktatu, izrada slikovnog rečnika
10. "Prevođenje" iskaza u gest i gesta u iskaz
11. Povezivanje zvučnog materijala sa ilustracijom i tekstom, povezivanje naslova sa tekstom ili pak imenovanje naslova

12. Zajedničko pravljenje ilustrovanih i pisanih materijala (izveštaj/dnevnik sa putovanja, reklamni plakat, program priredbe ili neke druge manifestacije)
13. Razumevanje pisanog jezika:
 - uočavanje distinktivnih obeležja koja ukazuju na gramatičke specifičnosti (rod, broj, glagolsko vreme, lice...)
 - a. prepoznavanje veze između grupa slova i glasova
 - b. odgovaranje na jednostavna pitanja u vezi sa tekstom, tačno/netačno, višestruki izbor
 - c. izvršavanje pročitanih uputstava i naredbi
14. Uvođenje dečije književnosti i transponovanje u druge medije: igru, pesmu, dramski izraz, likovni izraz.
15. Pismeno izražavanje:
 - povezivanje glasova i grupe slova
 - zamenjivanje reči crtežom ili slikom
 - pronalaženje nedostajuće reči (upotpunjavanje niza, pronalaženje "uljeza", osmosmerke, ukrštene reči, i slično)
 - povezivanje kraćeg teksta i rečenica sa slikama/ilustracijama
 - popunjavanje formulara (prijava za kurs, pretplatu na dečiji časopis ili sl, nalepnice za kofer)
 - pisanje čestitki i razglednica
 - pisanje kraćih tekstova

Elementi koji se ocenjuju ne bi trebalo da se razlikuju od uobičajenih aktivnosti na času. Isto tako, ocenjivanje treba shvatiti kao sastavni deo procesa nastave i učenja, a ne kao izolovanu aktivnost koja podiže nivo stresa kod učenika. Ocenjivanjem i evaluacijom treba da se obezbedi napredovanje učenika u skladu sa operativnim zadacima i kvalitet i efikasnost nastave. Ocenjivanje se sprovodi tako da težište bude na proveru postignuća i savladanosti radi jačanja motivacije, a ne na učenjenim greškama. Elementi za proveru i ocenjivanje:

- razumevanje govora,
- razumevanje kraćeg pisanog teksta,
- usmeno izražavanje,
- pismeno izražavanje,
- usvojenost leksičkih i sintaksičkih sadržaja,
- usvojenost gramatičkih struktura,
- pravopis,
- zalaganje učenika na času
- izrada domaćih zadataka i projekata (pojedinačnih, u paru i grupi).

Načini provere i utvrđivanja usvojenog znanja moraju biti poznati učenicima, odnosno u skladu sa tehnikama, tipologijom vežbi i vrstama aktivnosti koje se primenjuju na redovnim časovima.

Predviđena su dva pismena zadatka, po jedan u svakom polugodištu.

Gramatički sadržaji u osmom razredu

U prethodnim razredima osnovne škole učenici su *usvajali* strani jezik. Učenje je na tom uzrastu bilo pretežno intuitivno: odgovarajućim nastavnim aktivnostima učenici su dovođeni u situaciju da slušaju strani jezik u okviru određenih, njima bliskih i razumljivih situacija, a zatim da naučene iskaze kombinuju da bi se usmeno i pismeno izrazili u sličnim kontekstima.

U petom razredu učenici su počeli da uočavaju prva jezička pravila koja su im olakšavala početno opismenjavanje na stranom jeziku.

Od petog razreda, paralelno sa *usvajanjem*, počinje i *učenje* stranog jezika; reč je o svesnom procesu koji posmatranjem relevantnih jezičkih (i nejezičkih) fenomena i razmišljanjem o njima omogućuje uočavanje određenih zakonitosti i njihovu konceptualizaciju.

Gramatički sadržaji predviđeni u prethodnim razredima dati su, dakle, sa dvostrukim ciljem: da bi učenici mogli da unaprede svoju komunikativnu kompetenciju, ali i da bi stekli osnovna znanja o jeziku kao složenom sistemu. Savladavanje gramatičkih sadržaja, stoga, nije samo sebi cilj, te se autorima udžbenika i nastavnicima predlaže da:

1. ohrabruju učenike da posmatranjem sami pokušavaju da otkriju gramatička pravila;
2. otkrivena gramatička pravila prikažu na shematizovan način;
3. u primerima i vežbanjima koriste što je moguće više poznatu leksiku;
4. primere i vežbanja kontekstualizuju;
5. dodatna objašnjenja - samo najneophodnija - zasnuju na analizi najčešćih gramatičkih grešaka svojih učenika;
6. ukazuju učenicima na nerazumevanje ili nesporazum kao moguće posledice gramatičke nepreciznosti / netačnosti.

Budući da se na ovom uzrastu gramatička znanja proširuju (sposobnost učenika da razumeju strani jezik i da se izraze njime umnogome prevazilazi njihova eksplicitna gramatička znanja), njihovo vrednovanje trebalo bi predvideti, pre svega, u okviru formativne evaluacije, to jest davanjem kratkih usmenih / pismenih vežbi kojima se proverava sposobnost učenika da primene određeno otkriveno gramatičko pravilo; ispravak je za učenike prilika da ga bolje razumeju i zapamte. U sumativnoj evaluaciji (na kraju polugodišta i školske godine), to jest u pismenim zadacima i prilikom provere sposobnosti usmenog izražavanja, ne bi trebalo davati gramatička vežbanja, već bi gramatičku tačnost nastavnik trebalo da vrednuje kao jedan od više elemenata kojim se ocenjuju različite receptivne i produktivne jezičke veštine. Elementi i skala vrednovanja, usaglašeni na nivou škole, trebalo bi da budu poznati i jasni učenicima.

FIZIČKO VASPITANJE - IZABRANI SPORT

(1 čas nedeljno, 34 časa godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave izbornog predmeta fizičko vaspitanje - izabrani sport jeste da učenici zadovolje svoja interesovanja i potrebe za sticanjem znanja, sposobnosti za bavljenje sportom kao integralnim delom fizičke kulture i nastojanje da stečena znanja primenjuju u životu (stvaranje trajne navike za bavljenje sportom i učešćem na takmičenjima).

Opšti operativni zadaci:

Opšti operativni zadaci se ne razlikuju od osnovnih opštih zadatka fizičkog vaspitanja:

- razvoj i održavanje motoričkih sposobnosti učenika;
- učenje i usavršavanje motoričkih formi izabranog sporta;
- sticanje teorijskih znanja u izabranom sportu;
- poznavanje pravila takmičenja u izabranom sportu;
- formiranje navika za bavljenje izabranim sportom;
- socijalizacija učenika kroz izabrani sport i negovanje etičkih vrednosti prema učesnicima u takmičenja;
- otkrivanje darovitih i talentovanih učenika za određeni sport i njihovo podsticanje da se bave sportom.

Posebni operativni zadaci:

- razvoj i održavanje specifičnih motoričkih sposobnosti (koje su naročito značajne za uspešno bavljenje izabranim sportom);
- učenje i usavršavanje osnovnih i složenih elemenata tehnike izabranog sporta;
- pružanje neophodnih znanja iz izabranog sporta (principi tehnike, način vežbanja-treniranja, sticanje osnovnih i produbljenih taktičkih znanja, pravila takmičenja u sportu itd.) i njihova primena u praksi;
- učenje i usavršavanje osnovne taktike izabranog sporta i njena primene u praksi;
- obavezna realizacija takmičenja na odeljenjskom i razrednom nivou;
- zadovoljavanje socijalnih potreba za potvrđivanjem i grupnim poistovećenjem i dr.;
- stvaranje objektivnih predstava učenika o sopstvenim mogućnostima za učešće u izabranom sportu;
- podsticanje stvaralaštva učenika u sportu (u domenu tehnike, taktike i takmičenja).

ORGANIZACIONI OBLICI RADA

Osnovni organizacioni oblik rada je nastavni čas.

SADRŽAJI PROGRAMA

Programski sadržaji fizičkog vaspitanja-izabranog sporta čini sledeća struktura:

- razvijanje motoričkih sposobnosti učenika;
- sportsko-tehničko obrazovanje učenika (obučavanje i usavršavanje tehnike);
- individualna i kolektivna taktika izabranog sporta;
- teorijsko obrazovanje;
- pravila izabranog sporta;
- organizovanje unutar odeljenskih i međuodeljenskih takmičenja.

TEORIJSKO OBRAZOVANJE

Teorijsko obrazovanje:

- upoznavanje učenika vrednostima izabranog sporta;
- upoznavanje učenika sa osnovnim principima vežbanja u skladu sa njegovim uzrastom;
- upoznavanje učenika sa štetnim posledicama nepravilnog vežbanja i predoziranja u izabranom sportu;
- upoznavanje učenika sa etičkim vrednostima i slabostima sporta;
- upoznavanje učenika sa estetskim vrednostima sporta.

Minimalni obrazovni zahtevi:

Predmetni nastavnici utvrđuju minimalne obrazovne zahteve, u skladu sa usvojenim programom za svaki izabrani sport. Pod tim se podrazumeva:

- savladanost osnovne tehnike i njena primena;

- poznavanje i primena elementarne taktike;
- poznavanje i primena pravila;
- angažovanost i učešće učenika na takmičenjima u izabranom sportu.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Nastava fizičko vaspitanje - izabrani sport obavezan je izborni predmet i realizuje se u okviru redovne nastave sa jednim časom nedeljno koji se unosi u raspored časova škole. Časovi se upisuju prema redovnom rasporedu časova u rubriku dnevnika pod nazivom fizičko vaspitanje - izabrani sport (npr. atletika) i posebno se numerišu.

Svaki učenik je obavezan da se opredeli za jedan sport koje mu se ponudi početkom školske godine, a još bolje na kraju prethodnog razreda.

Škola učenicima treba da ponudi takav izbor da njime budu ponuđeni najmanje dva individualna i dva kolektivna sporta. Ukoliko škola ima optimalne uslove za rad, učenicima se može ponuditi i više sportova. Prihvataju se oni sportovi za koje se opredelilo najviše učenika u jednom odeljenju (celo odeljenje realizuje program izabranog sporta cele školske godine). Izbor sporta vrši se na nivou odeljenja.

Predlog za izabrani sport daje aktiv nastavnika fizičkog vaspitanja, u skladu sa uslovima rada škole. Predlog mora biti realan. Predlažu se sportovi za koje postoje adekvatni uslovi.

Učenici jednog odeljenja u osmom razredu mogu izabrati isti sport koji su upražnjavali u prethodnim razredima (V, VI, VII) ili mogu izabrati novi sport koji do tada nisu upražnjavali.

I OSNOVNE KARAKTERISTIKE PROGRAMA

Osnovne karakteristike programu su:

- izbornost;
- da služe potrebama učenika;
- omogućavanje nastavnicima ne samo da planiraju već i da programiraju rad u nastavi u skladu sa sopstvenim znanjima, iskustvima;
- program u velikoj meri omogućava kreativnost nastavnika;
- program je u funkciji celokupne nastave fizičkog vaspitanja učenika.

Predlog sportova koji se ponude učenicima kao izbor.

1. U prvom redu, sportovi koji se u određenom obimu obrađuju kroz nastavu fizičkog vaspitanja:

- atletika;
- gimnastika;
- ritmička gimnastika;
- rukomet;
- košarka;
- odbojka;
- mali fudbal;
- ples.

2. Sportovi koji se nalaze u programima takmičenja "Saveza za školski sport i olimpijsko vaspitanje Srbije":

- atletika;
- streljaštvo;
- plivanje;
- odbojka;
- košarka;
- rukomet;
- mali fudbal;
- stoni tenis;
- gimnastika.

3. Sportovi za koje je zainteresovana lokalna sredina, odnosno lokalna samouprava.

4. Sportovi za koje postoje odgovarajući prirodni i materijalni resursi:

- skijanje;
- veslanje.

5. Sportovi sa kojima su se učenici upoznali kroz kursne oblike rada.

Didaktičko-metodičko uputstvo za realizaciju časova izabrane sportske grane (izbornog sporta)

- Časove izabrane sportske grane potrebno je sa metodičkog stanovišta u što većoj meri prilagoditi modelu časa fizičkog vaspitanja.
- U skladu sa motoričkim formama koje karakterišu izabrani sport i koje se primenjuju u osnovnoj fazi časa, neophodno je birati vežbanja, kako za uvodno-pripremnu tako i završnu fazu časa.
- Težište rada u svim izabranim sportovima da je na tehnici i njenoj primeni u situacionim uslovima.
- Kod individualnih sportova insistirati na primeni kretanja u takmičarskim uslovima. Nastojati da se trči ili pliva što brže, skače što više ili baca što dalje, postiže što više krugova itd.
- Kod kolektivnih sportova (sportskih igara) forsirati uvežbavanje tehnike i taktike najviše kroz igru i situacione uslove približne uslovima igre.
- Na svakom času u određenim vremenskim intervalima sprovoditi takmičenje između ekipa.
- U radu na ovim časovima neophodno je praviti timove-ekipe prema sposobnostima.
- Na časovima izabranog sporta obavezno je primenjivati diferencirane oblike rada u skladu sa znanjima i sposobnostima učenika. Ovakav pristup je obavezan uvažavajući strukturu učenika koji su se opredelili za određeni sport (ima onih koji su se tim sportom već bavili ili se njime bave i učenika početnika).
- Sadržaje rada na časovima programiraju nastavnici zaduženi za realizaciju predmeta fizičko vaspitanje - izabrani sport u skladu sa znanjima o sportskoj grani i sagledavanjem sposobnosti i znanja učenika.
- Programirani sadržaji planiraju se kao i svi ostali časovi nastave fizičkog vaspitanja.
- Ocenjivanje učenika je u skladu sa obimom i kvalitetom onog naučenog sadržaja koji je za učenike određen (program za početnike i program za naprednije).
- Realizacijom časova fizičkog vaspitanja - izabrani sport pratiti i zapažati učenike koji su posebno talentovani za sport i upućivati ih da se njime bave i izvan škole u klubovima i sportskim školama ako to žele ili imaju interesovanja.
- Tokom rada sa učenicima uočavati one čije se interesovanje za određeni sport ne poklapa sa njihovim mogućnostima i istim na kraju školske godine savetovati za koji sport da se opredele u narednoj školskoj godini.

II ORGANIZACIJA VASPITNO-OBRAZOVNOG RADA

Sadržaji nastave fizičko vaspitanje - izabrani sport mogu se realizovati u objektima škole, na odgovarajućim vežbalištima - objektima van škole, pod uslovom da se nalaze u blizini škole ili da je za učenike organizovan namenski prevoz (sportska hala, bazen, otvoreni tereni, klizalište, skijalište itd.).

Časovi se mogu organizovati u istoj smeni u okviru rasporeda časova sa drugim predmetima ili u suprotnoj smeni, ako za tim postoji potreba i adekvatni uslovi.

III PLANIRANJE VASPITNO-OBRAZOVNOG RADA

Planiranje obrazovno-vaspitnog rada sprovode nastavnici u skladu sa osnovnim principima planiranja nastave fizičkog vaspitanja. Godišnji plan rada je obavezni oblik nastavnog planiranja iz koga proističu mesečni i nedeljni planovi rada.

Shodno uobičajenoj praksi, nastavnici obavezno izrađuju i pripremu za pojedinačan čas. Priprema za čas bazira se na prihvaćenoj četvorodelnoj strukturi časa primerenog potrebama nastave fizičkog vaspitanja.

IV PRAĆENJE I OCENJIVANJE

Praćenje i vrednovanje postignuća učenika

Praćenje napretka učenika obavlja se sukcesivno tokom cele školske godine, a na osnovu jedinstvene metodologije koja predviđa sledeće tematske celine. U osmom razredu ocenjivanje se vrši broјčano, na osnovu ostvarivanja operativnih zadataka i minimalnih obrazovnih zahteva:

- stanje motoričkih sposobnosti;
- usvojene zdravstveno-higijenske navike;
- dostignuti nivo savladanosti motornih znanja, umenja i navika u skladu sa individualnim mogućnostima;
- odnos prema radu.

1. Praćenje i vrednovanje motoričkih sposobnosti vrši se na osnovu savladanosti programskog sadržaja kojim se podstiče razvoj onih fizičkih sposobnosti za koje je ovaj uzrast kritičan period zbog njihove transformacije pod uticajem fizičkih aktivnosti - koordinacija, gipkost, ravnoteža, brzina, snaga i izdržljivost.

2. Usvojenost zdravstveno-higijenskih navika prati se na osnovu utvrđivanja nivoa pravilnog držanja tela i održavanja lične i kolektivne higijene, a, takođe, i na osnovu usvojenosti i primene znanja iz oblasti zdravlja.
3. Step savladanosti motornih znanja i umenja sprovodi se na osnovu minimalnih programskih zahteva, koji je utvrđen na kraju navođenja programskih sadržaja.
4. Odnos prema radu vrednuje se na osnovu redovnog i aktivnog učestvovanja u nastavnom procesu, takmičenjima i vanškolskim aktivnostima.

Ocenjivanje učenika u okviru praćenja i vrednovanja nastavnog procesa, vrši se na osnovu pravilnika o ocenjivanju učenika osnovne škole i na osnovu savremenih didaktičko metodičkih znanja.

Pedagoška dokumentacija i didaktički materijal

Obavezna pedagoška dokumentacija je:

Dnevnik rada, struktura i sadržaj utvrđuje se na republičkom nivou i odobrava ga ministar, a nastavniku se ostavlja mogućnost da ga dopuni onim materijalom za koje ima još potrebe.

Planovi rada: godišnji, po razredima i ciklusima, plan stručnog aktiva, plan vančasovnih i vanškolskih aktivnosti i praćenje njihove realizacije.

Pisane pripreme nastavnik sačinjava za pojedine nastavne teme koje sadrže: vremensku artikulaciju ostvarivanja nastavne teme (ukupan i redni broj časova, vreme realizacije), konzistentnu didaktičku strukturu časova (oblike rada, metodičke postupke obučavanja i uvežbavanja).

Radni karton: ima svaki učenik sa programom sadržaja koji se vežba, a koji sačinjava učitelj ili predmetni nastavnik i koji je prilagođen konkretnim uslovima rada.

Formulari za obradu podataka za: stanje fizičkih sposobnosti, realizaciju programskih sadržaja u časovnoj i vančasovnoj organizaciji rada.

Očigledna sredstva: crteži, konturogrami, video-trake aranžirane, tablice orijentacionih vrednosti motoričkih sposobnosti, raznovrsna obeležavanja radnih mesta i drugi pisani materijali koji upućuju učenike na lakše razumevanje i ostvarivanje radnih ciljeva i zadataka.

V. IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

SVAKODNEVNI ŽIVOT U PROŠLOSTI (1 čas nedeljno, 34 časa godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj izučavanja predmeta *svakodnevni život u prošlosti* jeste proširivanje znanja iz oblasti opšte kulture i osposobljavanje učenika da, upoznavanjem s načinom života ljudi u prošlosti, bolje razumeju svet i vreme u kome žive i razviju svest o kontinuitetu i raznovrsnosti istorijskih pojava i procesa. Učenici bi trebalo da se upoznaju sa specifičnostima dinamike društvenih i kulturnih promena i da nauče kako da sagledaju sebe u odnosu prema "drugom" kako bi sopstveni identitet potpunije i celovitije integrirali u širi kontekst razuđene i složene sadašnjosti.

Zadaci predmeta su da učenici, posredstvom nastave, koja je usmerena upoznavanju različitih elemenata svakodnevnog života, kao što su odnosi u porodici, ishrana, obrazovanje, igre, zabava, stanovanje, odevanje i drugo, uoče njihovu uslovljenost istorijskim događajima i procesima. Konceptija nastave ovog izbornog predmeta naglasak stavlja na upoznavanje s osnovnim elementima svakodnevnog života u prošlosti Srbije, Evrope i sveta, s namerom da se uoče njihovi zajednički imenitelji i prepoznaju različitosti koje postoje u datom istorijskom kontekstu, kao i u odnosu na savremeno doba u kojem učenik živi. Podsticanjem radoznalosti, kreativnosti i istraživačkog duha u proučavanju ovog predmeta, učenici treba da ovladaju elementarnim znanjima o prikupljanju istorijske građe i da razviju kritički odnos prema toj građi i drugim ostacima prošlih vremena.

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- razumeju značaj proučavanja svakodnevnog života u prošlosti
- usvoje i prošire znanja o razlikama između svakodnevnog života danas i u prošlosti
- steknu znanja o svakodnevnom životu u Evropi i svetu od kraja XIX do kraja XX veka
- steknu znanja o svakodnevnom životu kod Srba od kraja XIX do kraja XX veka
- usvoje i prošire znanja o ulozi fotografije, filma, radija i televizije u svakodnevnom životu ljudi nekad i sad
- razvijaju istraživačku radoznalost
- razvijaju sposobnost povezivanja znanja iz različitih oblasti.

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD

Pojam svakodnevnog života (uočavanje razlike između političke istorije, društvene istorije i istorije svakodnevnog života i ukazivanje na osnovne tematske oblasti istraživanja - ishrana, stanovanje, odevanje, obrazovanje, odnosi u porodici i lokalnoj zajednici, lečenje, religioznost i verovanja običnih ljudi, zabava, takmičarske igre i dr.).

Značaj proučavanja svakodnevnog života u prošlosti (prošlost ne pripada samo vladarima, vojskovođama i državicima, već i običnim ljudima - ženama, muškarcima i deci, čiji život možemo upoznati jedino istraživanjem njihove svakodnevice).

FOTOGRAFIJA, FILM, RADIO I TELEVIZIJA NEKAD I SAD

Fenomen fotografije, filma, radija i televizije (kao tehnička dostignuća, način umetničkog izražavanja, sredstva masovne komunikacije, saznavanja i obrazovanja, i kao izuzetan istorijski izvor).

Fotografija, film, radio i televizija u sadašnjosti (kao pratioci svih vidova života savremenog čoveka - njihova društvena funkcija, upotreba i zloupotreba; fotografija, film, radio i televizija u tržišnoj utakmici, ekonomskoj i političkoj propagandi).

Fotografija, film, radio i televizija u prošlosti (razvoj - optička sočiva, dagerotipija, mokra ploča, foto-aparat, filmska traka, pokretne slike, bioskop, radio talasi, katodna cev, ekran...; fenomen "tromosti oka", prva filmska projekcija 1895 - braća Limijer, filmski žurnali - film kao izvor informacija o događajima; "fabrika snova" u Holivudu - film kao masovna zabava i industrija, "zvezde" nemog filma - Čarli Čaplin, Baster Kiton, Rudolf Valentino, Glorija Svanson, Lilijen Giš...; početak ere zvučnog filma - Džez pevač iz 1927. sa Al Džolsonom

u naslovnoj ulozi, pojava animiranih filmova - Volt Dizni i njegovi junaci; pojava kolor filmova; filmski trikovi, festivali i nagrade - Zlatna palma, Zlatni lav, Zlatni medved, Oskar...; osnivanje radio-stanica, pojava televizije 1925. godine i uvođenje prvih redovnih televizijskih programa 1935/36; prevlast televizije nad drugim medijima u drugoj polovini XX veka; primeri političke zloupotrebe fotografije, filma, radija i televizije u XX veku; najznačajniji reditelji - Dejvid Vork Grifit, Sergej Ejzenštajn, Luis Bunjel, Čarli Čaplin, Džon Ford, Alfred Hičkok, Federiko Felini, Džon Hjuston, Orson Vels, Fransoa Trifo...).

Fotografija, film, radio i televizija u Srbiji nekad i sad (delatnost dvorskog fotografa Anastasa Jovanovića, porodični foto-albumi, prva filmska projekcija u Srbiji 1896, prvi srpski filmovi - *Krunisanje kralja Petra I* iz 1904. i prvi igrani film *Život i dela besmrtnog vožda Karađorđa* iz 1911. godine; bioskopi braće Savić i Svetozara Botorića u Beogradu, najznačajniji i najgledaniji filmovi, značajni filmski glumci - Ilija Stanojević, Dobrica Milutinović, Ljubinka Bobić i drugi; početak rada prve radio-stanice - Radio Beograda 1929, javna demonstracija televizije na sajmu u Beogradu 1939, tajno praćenje programa Radio Londona za vreme okupacije, osnivanje Televizije Beograd 1958, zajedničko gledanje TV programa, postojanje samo jednog televizijskog programa, kućni radio i TV aparati kao statusni simboli; međunarodno priznati srpski reditelji - Aleksandar Petrović, Živojin Pavlović, Dušan Makavejev, Emir Kusturica, Slobodan Šijan, Goran Marković, Srđan Karanović, Goran Paskaljević, Srđan Dragojević...).

SVAKODNEVNI ŽIVOT OD KRAJA XIX DO KRAJA XX VEKA

Svakodnevni život u Evropi i svetu od kraja XIX do kraja XX veka

Način ishrane (promene u pripremanju namirnica, jelovniku, načinu čuvanja i konzerviranja hrane; kuhinjski aparati - električni šporet, frižider i dr; restorani "brze hrane", piće - pojava gaziranih bezalkoholnih pića, konzumiranje kafe, čaja, duvana i dr.).

Odevanje (prirodni i veštački materijali i načini obrade, stilovi u odevanju, kultura odevanja, modne kuće, pojava modne industrije, svakodnevna i svečana odeća, džins kao karakteristika odevanja mladih u čitavom svetu, nakit, frizure, šminka, parfemi, lična higijena...).

Porodični odnosi (tradicionalni i savremeni pogledi na porodicu, položaj deteta; promene nastale posle Prvog svetskog rata u odnosima među polovima, seksualna revolucija).

Stanovanje (građevinski materijali, način gradnje, razvoj građevinske tehnike, vrste objekata i organizacija prostora; razlika u načinu stanovanja između sela i grada i između bogatih i siromašnih; osvetljenje - gas i struja; grejanje, upotreba solarne energije, kućni inventar, kućni aparati - fen, mašina za veš, mikser, usisivač...; ukrašavanje stambenog prostora - slike, portreti članova porodice, fotografije).

Život u gradu (prostorno i urbano planiranje; industrijske četvrti, radnička naselja i predgrađa; boemske četvrti; pojava moderne infrastrukture - vodovod, kanalizacija, metro, problem zagađenja, odnošenje i skladištenje otpada; život u vreme svetskih ratova, primeri Pariza, Londona, Berlina, Njujorka, Moskve, Sankt Peterburga i dr.).

Život na selu (osnovni ritmovi agrarne proizvodnje, organizacija radnog dana, primena savremenih agrotehničkih mera i mehanizacije, migracije seoskog stanovništva u gradove).

Obrazovanje i vaspitanje (škole i univerziteti, uloga crkve i države - pojava svetovnog i obaveznog obrazovanja; širenje pismenosti, pojava školskih udžbenika, zabranjene knjige, pojava legata i zadužbina; položaj učenika - nagrađivanje i kažnjavanje, odevanje učenika, Skautski pokret).

Verski život (obeležja svakodnevnog života pripadnika različitih verskih konfesija - sličnosti i razlike u verovanjima i običajima između katolika, protestanata, pravoslavaca, muslimana, Jevreja; ateizam).

Vojska (život vojnika u ratu i miru, žene u vojsci, izrada i izgled vojne opreme: artiljerija, avijacija, podmornice, nosači aviona, automatsko oružje, torpeda, tenkovi, bojni otrovi, raketne jedinice, radari, nuklearno naoružanje i dr; razvoj moderne vojne strategije i taktike, uniforme i vojna odlikovanja; vojno obrazovanje, vojnici i civili u totalnom ratu).

Zabava (bioskopi, igre, ples uz muziku, gramofoni, magnetofoni, CD, kompjuteri, balovi, matine, maskiranje, ulični zabavljači, putujuća pozorišta; džez, rok i pop muzika i dr.).

Sport (moderne Olimpijske igre, amaterski i profesionalni sport, najpopularniji sportovi - košarka, fudbal, tenis, ragbi i dr.).

Komunikacije, putovanja i turizam (razvoj poštanskog, telegrafskog, telefonskog, železničkog, automobilske i avionske saobraćaja; auto i avio klubovi, novine i novinarstvo, Internet, otkrivanje novih destinacija, gostionice i hoteli, putničke agencije...).

Odnosi i stereotipi prema drugom i različitom (prema pripadnicima druge nacije, veroispovesti, pola, rase, političkog uverenja, profesije, prema hendikepiranima i obolelima...).

Briga o telu i zdravlju - lečenje (bolnice, načini zdravstvene zaštite i preventive, razvoj medicine, rendgen zraci, humanitarne organizacije - Crveni krst; lekovi i lekovito bilje, apoteke, zarazne bolesti, bolesti mornara, higijenski uslovi, epidemije i dr.).

Svakodnevni život kod Srba od kraja XIX do kraja XX veka

Način ishrane (rekonstrukcija mogućeg jelovnika - dvor, grad, selo; promene u pripremanju namirnica, načinu čuvanja hrane i njenom konzerviranju; posni i mrsni ciklusi, nacionalna kuhinja, uticaji drugih kuhinja na karakter ishrane; piće, konzumiranje kafe i duvana).

Odevanje (materijali i tkanine, razlike u odevanju kod pripadnika različitih društvenih grupa; građansko odelo i uniforme; narodna nošnja u Srbiji, savremeni način odevanja).

Stanovanje (kultura stanovanja, građevinski materijali, način gradnje, izgled objekata i organizacija prostora; razlike u stanovanju kod Srba: dvorci, gradske kuće, konaci, seoske kuće; dvorovi vladara - Milana i Aleksandra Obrenovića, Petra i Aleksandra Karađorđevića, Nikole Petrovića, rezidencije Josipa Broza; ukrašavanje stambenog prostora - nameštaj, slike, ikone, portreti članova porodice, fotografije; uređenje dvorišta).

Industrija, trgovina i zanatstvo (industrijalizacija Srbije - pivare, staklare, tekstilna i automobilska industrija; stari zanati).

Život u gradu (osnovni tipovi gradskih naselja - grad, varoš, varošica, "divlja" naselja; orijentalni i evropski uticaji; elektrifikacija, javni gradski prevoz - fijakeri, tramvaji, trolejbusi i autobusi, život u gradu za vreme okupacije: 1915-1918. i 1941-1945. godine, primeri Beograda, Novog Sada, Niša, Kragujevca i dr.).

Život na selu (osnovni ritmovi agrarne proizvodnje; osnovna obeležja zemljoradnje, vinogradarstva i stočarstva; zadruga, moba, pozajmica; poljoprivredna oruđa, mlinovi, vetrenjače, čuvanje i skladištenje hrane, život na selu za vreme okupacije: 1915-1918. i 1941-1945. godine, migracije seoskog stanovništva u gradove).

Porodica (običaji životnog ciklusa - rođenje, svadba, smrt, sahrana; položaj muškarca, žene i deteta u porodici i lokalnoj zajednici, život u užoj i široj porodici).

Verski život (pravoslavni identitet, sličnosti i razlike u verovanjima i običajima između pravoslavaca i drugih veroispovesti - katolika, muslimana, Jevreja, protestanata; ateizam).

Društveni život (osnovni praznici - porodični, verski i državni; značaj praznika, promene praznika, promena kalendara; radni i neradni dani; uloga kafana, barova, "kafića", diskoteka; različiti oblici zabavnih aktivnosti: na selu - kolo, prela, posela, seoske slave; u gradu - balovi, matinei, soarei, klubovi, izleti, književne družine i čitališta, pozorište, bioskopi...).

Sport (osnivanje Srpskog olimpijskog kluba 1910, učešće na međunarodnim takmičenjima i veliki uspesi, sportska društva i klubovi - "Soko", "Partizan", "Crvena zvezda", "Vojvodina"....; savremeni sport i sportski život).

Odnosi i stereotipi prema drugom i različitom (prema pripadnicima druge nacije, veroispovesti, pola, rase, političkog uverenja, profesije, prema hendikepiranima i obolelima...).

Obrazovanje (širenje pismenosti u lokalnim sredinama, uvođenje obaveznog osnovnog obrazovanja, osnivanje muzičkih i umetničkih škola, ženskih učiteljskih škola i gimnazije, univerziteta, jedan dan u školi, školska slava, odevanje učenika, školovanje ženske dece, školovanje u inostranstvu, osnivanje pokreta *Trezvena mladež*, nasilje u školi).

Vojska (život vojnika u ratu i miru, žene u vojsci, izrada i izgled vojne opreme; razvoj vojne strategije i taktike, srpske i jugoslovenske vojne uniforme i odlikovanja; vojno obrazovanje - osnivanje vojne akademije).

Briga o telu i zdravlju - lečenje (bolnice u Srbiji, načini zdravstvene zaštite i preventive, humanitarne organizacije - Crveni krst; narodna i alternativna medicina, apoteke, zarazne bolesti, higijenski uslovi, epidemije...).

Komunikacije, putovanja i turizam (razvoj poštanskog, telegrafskog, telefonskog, železničkog, automobilske i avionske saobraćaja; auto i avio klubovi, novine i novinarstvo, Internet, otkrivanje novih destinacija, gostionice i hoteli, vizni režim kao presecanje komunikacija...).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Nastavni program za osmi razred je konceptijski tako postavljen da predstavlja smislonu celinu koja se oslanja na nastavne sadržaje iz petog, šestog i sedmog razreda. Sastoji se iz tri tematske celine.

Prva celina se može odrediti kao bazična jer svi programi za ovaj predmet, od petog do osmog razreda, njome započinju. Sadržaji u okviru ove teme namenjeni su preciznijem određivanju pojma *svakodnevni život*, kao i objašnjavanju značaja proučavanja svakodnevnog života ljudi u prošlosti.

Druga celina obuhvata samo jedan sadržaj svakodnevnog života. U osmom razredu ta tema je *Fotografija, film, radio i televizija nekad i sad*, koja se obrađuje polazeći od sadašnjosti koja je učenicima poznata ka daljoj prošlosti, do vremena nastanka ovih medija.

Treća tematska celina se bavi različitim aspektima istorije društva i istorije svakodnevnog života u određenom vremenskom periodu. U osmom razredu to je savremeno doba (XX vek), čime se obezbeđuje veza sa proučavanjem istorijskih događaja u okviru obaveznog predmeta *istorija*.

Podelom na pomenute tematske celine, učenicima je omogućeno da se u bilo kojem razredu opredeljuju za ovaj izborni predmet prvi put, a da propušteni program(i) ne predstavljaju ozbiljniju prepreku. Oni učenici koji izaberu da tokom čitavog drugog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja izučavaju ovaj predmet, ovladaće najvažnijim pojmovima i pojavama koje čine svakodnevicu života ljudi u rasponu od praistorije do savremenog doba, a sa sadržajima četiri teme (po jedna za svaki razred) biće detaljnije upoznati.

Iako je ceo program zasnovan na saznanjima o prošlosti, neophodno je da se tokom rada sa učenicima vrši stalna komparacija sa savremenim dobom, čime se potencira shvatanje kontinuiteta u razvoju društva i bogatstvu sadržaja iz prošlosti. Programom se, takođe, aktuelizuju odnosi lokalno - globalno, pri čemu učenici imaju priliku da svoj zavičaj bolje prouče u odnosu na zadatak epohu.

U sadržaju programa date su osnovne tematske celine, a nastavnik ima slobodu da kreira konačnu verziju programa za svaku grupu sa kojom radi, uvažavajući interesovanja učenika i ciljeve i zadatke predmeta. Na početku školske godine, kad se učenici međusobno bolje upoznaju jer najčešće pripadaju različitim odeljenjima, potrebno je u dogovoru sa njima izvršiti izbor nastavnih sadržaja. Navodeći interesatne istorijske činjenice ili pitanja (kako su u prošlosti ljudi popravljali zube, kako su znali koliko je sati, na koji način su osvetljavali prostorije i dr.), nastavnik pobuđuje učeničku radoznalost i motiviše ih da se opredele za neke od ponuđenih sadržaja. Uloga i odgovornost nastavnika sastoje se u tome da te sadržaje, zatim, uobliči u konkretne nastavne teme, koje će biti obrađivane na časovima.

Na takav način odabran nastavni sadržaj, osnova je za dalji rad nastavnika, planiranje nastavnih aktivnosti i metodičko pripremanje za čas. Poželjno je da nastavnik tako organizuje svoj rad da planirane aktivnosti dobiju definisanu strukturu, koju odlikuju fleksibilnost i adaptibilnost. U pripreмноj fazi nastavnik prikuplja dovoljno informacija o sadržajima koji će biti predmet rada sa učenicima, ali će konačni obim informacija biti određen učeničkim potrebama i mogućnostima da ih pripreme i prime. Nastavnik je taj koji ne dozvoljava da dominira preterana faktografija, a nastoji da se postigne funkcionalnost znanja i povezanost činjenica u smislu celine. On na različite načine podstiče osamostaljivanje učenika u prikupljanju i sređivanju istorijskih podataka, usmerava ih na različite izvore informacija i podučava ih kako da se prema njima kritički odnose. Na taj način se neguje istraživački duh i zanimanje za nauku, a podstiče se razvoj mišljenja zasnovanog na proverenim činjenicama i argumentima.

Osnovni pristup u radu jeste interdisciplinarnost i savlađivanje novih i nepoznatih činjenica pomoću onih bliskih i poznatih. U okviru ovog predmeta postoje velike mogućnosti za integraciju školskog i vanškolskog znanja učenika, za izlazak iz okvira školskih udžbenika i učionice, uključivanje roditelja i sugrađana koji poseduju znanja, kolekcije, knjige, filmove i drugu građu koja može da pomogne u realizaciji programa.

Nastavnik svakoj nastavnoj jedinici pristupa kao posebnom obrazovnom i didaktičkom problemu za koji zajedno sa učenicima pronalazi odgovarajuća rešenja. Uvek treba težiti kombinovanju različitih metoda rada (kratka predavanja, gledanje filmova, čitanje knjiga, diskusije, analiza pisanih izvora, slika i fotografija, posete arheološkim i istorijskim lokalitetima, pravljenje upotrebnih predmeta iz prošlosti...). Posebno je prikladno organizovati učenike u timove, gde se centralni zadatak rešava tako što svako ima svoj pojedinačni radni zadatak i ulogu u timu.

U izvođenju nastave samostalno istraživanje učenika je najvažnije, bez obzira na izabrane metode rada. Nastavnikova je uloga da organizuje nastavu, pruži pomoć učenicima u radu (od davanja informacija do upućivanja na izvore informacija) i da podstiče interesovanje učenika za predmet. U toku svih aktivnosti treba ohrabrivati razmenu informacija, kako između učenika i nastavnika, tako i između samih učenika.

Kvalitet nastave unaprediće upotreba različitih nastavnih sredstava kao što su: ilustracije, dokumentarni i igrani video i digitalni materijali, arheološki materijal ili kopije nalaza, posete kulturno-istorijskim spomenicima, kompjuterske igre koje se zasnivaju na rekonstrukciji društva iz prošlosti i dr.

Domaći zadaci imaju svoje opravdano mesto u realizaciji ovog programa. Ukoliko se dobro postave, neće dodatno opteretiti učenike niti kod njih izazvati odbojnost. Razlog za uvođenje domaćih zadataka ne proizilazi iz malog fonda časova i obimnog gradiva, već iz samog cilja predmeta. Domaći zadaci će doprineti da se učenici osamostale u istraživačkim aktivnostima i prikupljanju podataka, posebno kada se usklade s interesovanjima učenika (ne treba svi učenici da imaju isti domaći zadatak). Mnoge domaće zadatke učenici

mogu raditi u paru ili manjoj grupi, uz pomoć porodice, za vreme raspusta, što su nedovoljno iskorišćeni modaliteti u radu s učenicima.

Kao i kod drugih izbornih predmeta kod kojih ocena ne utiče na školski uspeh, ocenjivanje dobija nešto drugačiju pedagošku dimenziju. Za ovaj predmet klasično pismeno i usmeno ispitivanje znanja nije pogodno. Svaka nastavna aktivnost je prilika da se učenik oceni. Nastavnik prati celokupni rad učenika i nagrađuju sve njegove aspekte. Pored stečenog znanja o svakodnevnom životu ljudi u prošlosti, nastavnik treba da nagradi i učeničko angažovanje, učešće i posvećenost aktivnostima nezavisno od postignuća. Ocena je odraz individualnog napredovanja učenika i podsticaj za njegov dalji razvoj.

Kako je sadržaj predmeta povezan sa svim oblastima života (ishrana, odevanje, obrazovanje, lečenje, proizvodnja, zabava...), učenici imaju priliku da savlađivanjem programa ovog predmeta dobiju brojne informacije značajne za svoj budući profesionalni razvoj. Nastavnik treba da ima u vidu i ovaj aspekt predmeta i, ukoliko kod nekog učenika prepozna posebno interesovanje za određene sadržaje, ili ih učenik zatraži sam, može da mu ukaže kojom profesijom bi se mogao baviti, odnosno u kojoj srednjoj školi se stiču znanja i zvanja za određenu oblast.

Da bi se zadaci nastave što potpunije ostvarili, trebalo bi da postoji korelacija s drugim obaveznim i izbornim nastavnim predmetima kao što su *istorija, geografija, srpski jezik, likovna kultura, muzička kultura, crtanje, slikanje i vajanje, šah, verska nastava, građansko vaspitanje...*

Na kraju školske godine, kao mogućnost da se sistematizuje i rekapitulira usvojeno znanje, može se organizovati izložba, priredba ili druga prigodna manifestacija, na kojoj bi učenici pokazali stečeno znanje, materijale, predmete i drugu građu koju su prikupili izučavajući ovaj izborni predmet. Ovakve izložbe/priredbe zahtevaju od nastavnika da planira časove na kraju školske godine za njihovu pripremu.

Posebni zahtevi

Fotografija, film, radio i televizija nekad i sad

Realizovanjem nastavnih sadržaja ove tematske celine učenici će se upoznati sa ulogom i značajem fotografije, filma, radija i televizije u životu ljudi. Nastavne aktivnosti treba tako organizovati da učenici shvate psihološki i socijalni aspekt ovih medija i njihovu pozitivnu i negativnu ulogu.

Da bi razumeli taj aspekt, od učenika se može tražiti da zamisle kako bi se osećali kada bi im neko oduzeo sve fotografije iz njihovog dosadašnjeg života, uništio snimke proslava njihovih rođendana, izgubio snimke njihovih roditelja kad su bili mladi, ili kako bi im izgledao život kada ne bi imali ni radio, ni televizor, ni DVD. Na taj način će se ukazati na značaj koji ovi mediji, osim na društvenom planu, imaju i za identitet i integritet svakog pojedinca. Učenici će uočiti čovekovu potrebu da zadrži i sačuva trenutke, posebno one koji su mu značajni, da bude brzo informisan o aktuelnim događajima, da se zabavi, prevaziđe dosadu...

Od starijih članova porodice učenici mogu da saznaju kako se nekada živelo kad nije svaka kuća imala televizor, radio ili fotoaparat. Neophodno je ukazati na činjenicu da je tehnološki razvoj u poslednjih nekoliko decenija XX veka omogućio veću dostupnost ovih medija ljudima, a da je ranije to bio statusni simbol.

Istoriju razvoja fotografije, filma, radija i televizije treba obraditi u obimu u kojem učenici žele, bez velikog broja podataka, koristeći prethodno stečena znanja i sa fokusom na razumevanje toka tehnološkog razvoja i na to kako su veće tehničke mogućnosti pobuđivale kreativnost. Na osnovu toga, učenici mogu da daju svoju projekciju o potencijalnom pravcu daljeg razvoja medija.

Pored razmatranja prošlosti i budućnosti medija, ipak najviše pažnje treba posvetiti sadašnjosti. Učenici mogu da analiziraju medije koji su sada u upotrebi i shvate kakvu ulogu oni imaju u savremenom društvu. Ta analiza može biti dobra podloga za organizovanje debate između dve grupe, od kojih bi jedna "branila" medije navodeći koliko su značajni za život čoveka, a druga bi ih "napadala" obrazlažući njihov negativan uticaj. Cilj takve debate je realno sagledavanje dobrih i loših strana medija i razvijanje kritičkog odnosa prema onome što mediji nude. U tu svrhu, mogu se koristiti kao primer reklame jer su povezane sa svim pojmovima ove teme, a ima ih u velikom broju i učenicima su dostupne.

Kako su fotografija, film, radio i televizija kao fenomeni bliski učenicima i svakodnevno se sa njima susreću, postoje velike mogućnosti da se organizuju različite aktivnosti. Učenici mogu da naprave "kratku istoriju" svoje porodice od dostupnih fotografija s odgovarajućim komentarima. Grupe učenika mogu da pripreme scenario i snime film, čiji je cilj da se zabeleži neki trenutak sadašnjosti za koji procenjuju da bi bio interesantan u budućnosti. Može se, takođe, pripremiti izložba fotografija sa temom iz školskog života.

Svakodnevni život od kraja XIX do kraja XX veka

Nastavni sadržaji preporučeni u ovoj temi daju mogućnost učenicima da steknu jasniju predstavu o periodu od kraja XIX do kraja XX veka. Najveći deo prošlosti pripada običnim ljudima, koji su nam po mnogo čemu veoma bliski. Taj "običan" i uglavnom "bezimeni" svet pojedinaca i lokalnih zajednica (sagledanih kao

opozicija centru) čini zapravo istoriju sveta, koju klasična istorija, politički i događajno usmerena, predstavlja samo kroz istoriju država, vladara i vladajućih elita. Upoznavanjem sa ljudskom svakodnevicom u savremenom dobu, kao i u bilo kojoj drugoj istorijskoj epohi, učenicima će se ukazati brojne sličnosti i razlike s današnjim vremenom.

Uočavanje sličnosti i razlika ima dva osnovna cilja. Prvo, učenicima će se apstraktnost istorijske nauke o istorijskim procesima i iščezlim državama i kulturama približiti kroz "konkretizaciju" prošlosti u pojavi svakodnevice običnih ljudi prošlih vremena. Time se kod učenika stvara svest da je prošlost nekada bila nečija sadašnjost, kao što i naša svakodnevica veoma brzo postaje prošlost. Drugo, u dijalogu sa različitim i drugim, učenici će moći da potpunije sagledaju neposredno okruženje i društvo u kojem žive, kao i sebe same. Na taj način, doći će do proširivanja stečenih znanja, a u isto vreme proces formiranja svesti o samom sebi i okolnom svetu biće upotpunjen saznanjem o razvoju i usavršavanju kulturnih odlika različitih zajednica, koje najčešće odgovaraju promenama njihovih društveno-ekonomskih sistema. Time bi trebalo da se kod učenika podstakne razvoj veštine posmatranja, upotrebe komparativnosti i kritičkog sagledavanja njihovog sopstvenog okruženja i sadašnjice.

ODABRANA LITERATURA:

R. Andrić, *Kako snimiti film*, Beograd 2008.

D. Babac, *Specijalne jedinice jugoslovenske vojske u Aprilskom ratu*, Beograd 2006.

D. Babac, Č. Vasić, M. Marković, *Crnogorska vojska 1896-1916*, Beograd 2007.

Dž. Bešli, *Veliki pronalasci. Kako se svet menjao*, Beograd 2008.

Dž. Bešli, *Veliki pronalasci. Oružje nekad i sad*, Beograd 2008.

L. Bender, *Izumi*, Beograd 2005.

A. Veselinović, R. Ljušić, *Srpske dinastije*, Novi Sad 2001.

A. Vuletić, J. Mijailović, *Između posela i balova. Život u Srbiji u 19. veku*, Beograd 2005.

R. Vučetić, *Prestonica nezavisne Srbije (1878-1918)*, Beograd 2008.

Lj. Dimić, *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, I-III, Beograd 1996.

A. Đurović, *Modernizacija obrazovanja u Kraljevini Srbiji 1905-1914*, Beograd 2004.

Istorija privatnog života. IV. Od Francuske revolucije do Prvog svetskog rata, prir. F. Arijes i Ž. Dibi, Beograd 2003.

Istorija privatnog života. V. Od Prvog svetskog rata do naših dana, prir. F. Arijes i Ž. Dibi, Beograd 2004.

K. Kanduri, *Veliko istraživanje - istorija*, Beograd 2005.

D. Kosanović, *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije 1896-1918*, Beograd 1985.

P. J. Marković, *Beograd između Istoka i Zapada 1948-1965*, Beograd 1996.

P. J. Marković, *Trajnost i promena. Društvena istorija socijalističke svakodnevice u Jugoslaviji i Srbiji*, Beograd 2007.

B. Mladenović, *Srbija u Velikom ratu (1914-1918)*, Beograd 2008.

K. Nikolić, *Strah i nada u Srbiji 1941-1944. godine. Svakodnevni život pod okupacijom*, Beograd 2002.

Obrazovanje kod Srba kroz vekove, Beograd 2001.

R. Plat, *Svet filma*, Beograd 2006.

Privatni život kod Srba u devetnaestom veku. Od kraja osamnaestog veka do Prvog svetskog rata, prir. A. Stolić i N. Makuljević, Beograd 2006.

Privatni život kod Srba u dvadesetom veku, prir. M. Ristović, Beograd 2007.

Službeno odelo u Srbiji u 19. i 20. veku, Beograd 2001.

N. Tomas, D. Babac, *Armije na Balkanu 1914-1918*, Beograd 2006.

CRTANJE, SLIKANJE I VAJANJE **(1 čas nedeljno, 34 časa godišnje)**

Cilj i zadaci

Cilj vaspitno-obrazovnog rada u nastavi likovne kulture jeste da podstiče i razvija učeničko stvaralačko mišljenje i delovanje, u skladu sa demokratskim opredeljenjem društva i karakterom ovog nastavnog predmeta.

Zadaci:

- razvijanje sposobnosti učenika za opažanje kvaliteta svih likovnih elemenata;
- stvaranje uslova da učenici na časovima u procesu realizacije sadržaja koriste različite tehnike i sredstva i da upoznaju njihova vizuelna i likovna svojstva;
- razvijanje sposobnosti učenika za vizuelno pamćenje i povezivanje opaženih informacija kao osnove za uvođenje u vizuelno mišljenje;
- razvijanje osetljivosti za estetske, likovne i vizuelne vrednosti, koje se stižu u nastavi, a primenjuju u radu i životu;
- razvijanje motoričkih sposobnosti učenika i navike za lepo pisanje;
- podsticanje interesovanja, stvaranje i negovanje potrebe kod učenika za posećivanjem muzeja, izložbi, kao i za čuvanje kulturnih dobara i estetskog izgleda sredine u kojoj učenici žive i rade;
- stvaranje uslova da se upoznavanjem likovnih umetnosti bolje razumeju prirodne zakonitosti i društvene pojave;
- omogućavanje razumevanja i pozitivnog emocionalnog stava prema vrednostima izraženim i u delima različitih područja umetnosti;
- razvijanje sposobnosti za prepoznavanje osnovnih svojstava tradicionalne, moderne i savremene umetnosti.

Operativni zadaci

Učenici treba da se:

- osposobe da opažaju i predstavljaju: slobodne kompozicije, vizuelne metaforike, kontraste, jedinstva i dominante u prostoru, fantastike;
- formiraju navike za viši nivo kulture rada, kvalitet proizvoda, kulturu života i slobodnog vremena;
- likovno-vizuelno opismene, razviju kreativne sposobnosti, pripremaju za efikasno i savremeno uključivanje u rad, odnosno za različita zanimanja.

Struktura:

1. Sadržaji programa
2. Kreativnost
3. Medijumi

SADRŽAJI PROGRAMA

1.1. SLOBODNO KOMPONOVANJE (6+2)

1.1.1. Enformel.... (2)

2.1.1. Neposredno prenošenje dinamičnog toka misli u određenom vremenskom intervalu

3.1.1. Slikanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.1.2. Ritmičko-harmonijska kompozicija čistog odnosa boje i forme (2)

2.1.2. Percepcija - apercepcija

3.1.2. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.1.3. Sistem nizanja skupova tačaka, linija, boja, oblika i volumena prema određenoj shemi (2)

2.1.3. Kombinatorika unapred datog skupa geometrijskih bojenih površina, plastičnih elemenata ili lineatura

3.1.3. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.1.4. Slobodno komponovanje - vežbanje (2)

1.2. VIZUELNA METAFORIKA (4+2)

1.2.1. Amblem, površinsko oblikovanje (2)

2.2.1. Percepcija i apercepcija

3.2.1. Crtanje, slikanje, vajanje, Odgovarajuća sredstva i materijali

1.2.2. **Amblem, trodimenzionalno oblikovanje (2)**

2.2.2. Percepcija i apercepcija

3.2.2. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.2.3. **Vizuelna metaforika vežbanje (2)**

1.3. KONTRAST, JEDINSTVO I DOMINANTA U PROSTORU (10+6)

1.3.1. **Kontrast, jedinstvo i dominanta u prostoru (10)**

2.3.1. Opažanje i predstavljanje

3.3.1. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.3.2. **Kontrast, jedinstvo i dominanta u prostoru - vežbanje (4)**

1.4. SLOBODNO KOMPONOVANJE I FANTASTIKA (3+1)

1.4.1. **Realni oblici u nerealnim odnosima (2)**

2.4.1. Apercepcija (zamišljanja, podsticanje imaginacije)

3.4.1. Crtanje, slikanje, vajanje, odgovarajuća sredstva i materijali

1.4.2. **Fotomontaža (1)**

2.4.2. Percepcija i apercepcija

3.4.2. Odgovarajuća sredstva i materijali

1.4.3. **Slobodno komponovanje i fantastika - vežbanje (1)**

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Koncepcija ovog izbornog predmeta poseban naglasak stavlja na podršku razvoju darovitih učenika, koji imaju mogućnost da prodube znanja u onim sadržajima koji se ne mogu realizovati u redovno-časovnom sistemu. Za izradu ovog programa stručna komisija oslonce je tražila, pre svega, u programu obaveznog predmeta *likovna kultura* kako bi se nastavila korelacija i utemeljila započeta realizacija sadržaja.

Programski sadržaji omogućavaju prepoznavanje i razvoj darovitosti učenika, njihovih individualnih sposobnosti i postepeno uvođenje učenika u oblast profesionalne orijentacije.

Nastavni program likovne kulture za osmi razred podrazumeva postojanje određenog fonda znanja koji su učenici sticali od prvog razreda i pretpostavlja da se njegovo puno ostvarenje postiže u korelaciji sa drugim nastavnim predmetima (*srpski jezik, muzička kultura, biologija, hemija, istorija, fizika, matematika*) i različitim vannastavnim aktivnostima. Imajući u vidu da je u pitanju završni razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja neophodno je izvršiti sistematizaciju naučenog, kao i pripremu za izbor odgovarajuće stručne škole. U tom pogledu nastavnik treba da ukaže učenicima na široki spektar obrazovnih profila u kojima je obrazovanje u oblasti likovne kulture od velikog značaja. To je istovremeno razlog da se ukazuje na važnost predmeta.

Strukturu programa čine:

1) *nastavni sadržaji* koji se odnose na savladavanje likovnog jezika i upoznavanje sadržaja likovne kulture, poznavanje dela iz umetničkog nasleđa i elemenata likovne pismenosti;

2) *kreativnost* - razvijanje percepcije i apercepcije, podrška učenicima da otkrivaju i dolaze do novih rešenja; pretpostavka za podsticanje kreativnosti su motivacioni sadržaji praktičnih likovnih aktivnosti učenika, koji obuhvataju:

- domen učeničkih doživljaja,

- domen korelacije sa drugim obrazovno-vaspitnim područjima.

3) *medijumi (tradicionalni i savremeni) i sredstva* - korišćenje likovnih disciplina i upotreba određenih materijala u oblikovanju, kao i prošireni medijumi.

Nastavni program likovne kulture tako je koncipiran da posebnu važnost pridaje učeniku. Nastavnik koncipira metodičke postupke i oblike rada usaglašavajući obrazovno-vaspitne zadatke (likovne probleme) sa pobuđenim interesovanjem učenika, tako da ove zadatke prihvate na nivou samoinicijative, odnosno u skladu sa vlastitom izraženom potrebom. Različitim (primerenim) metodama rada treba tumačiti sadržaje programa

kako bi učenici postupno i spontano usvajali nova znanja. U tom smislu, uloga nastavnika naglašena je u fazi izbora i didaktičke pripreme motivacionog sadržaja, a izbor teme zavisi od suštine likovnog zadatka, odnosno, konkretnog sadržaja kojim se učenik motiviše u pravcu određenog likovnog problema.

Nastavni sadržaji likovne kulture, problemski postavljeni, vertikalno se razvijaju od prvog do osmog razreda i proizilaze jedan iz drugog. Polazeći od uzrasnih mogućnosti učenika, vodilo se računa o prilagođenosti i spiralnim krugovima sadržaja obrazovnog karaktera za svaki razred posebno, što je i određeno u operativnim zadacima. Takvi sadržaji kao osnov imaju teoriju oblikovanja, a informativnost se stiče u praktičnom (delimično i u teorijskom radu) putem analiza umetničkih dela i estetskim procenjivanjem učeničkih radova. Nastavni programi ovog predmeta organizovani su na principu kumulativnog širenja znanja o pojmovima i pojavama planiranim za upoznavanje i izučavanje u ovoj oblasti u skladu sa uzrastom. Iz razreda u razred se širi opseg znanja i produbljuje njegovo usvajanje na saznavnom, iskustvenom i praktičnom (delatnom) nivou. Učenike je potrebno usmeravati ka kreativnim potencijalima uvažavanjem individualnih sposobnosti prema praktičnom radu gde ponuđene informacije nisu apsolutno obavezujući okviri delovanja i definitivne vrednosti. Podsticanjem kreativnosti učenika isključuje se gotovo rešenje i rad po šablonu. Problemski zahtevi ovog programa imaju karakter nastavnog sadržaja, a teme su u službi realizacije predviđenih zadataka. U procesu pripremanja za rad, neophodno je posvetiti pažnju realizaciji nastavnih tema kako ne bi preovladale nad sadržajima. Stoga je nastavniku data mogućnost da, u skladu sa individualnim sposobnostima učenika, bude slobodan u izboru didaktičke pripreme.

Imajući u vidu obrazovni karakter sadržaja predmeta neophodno je na časovima svaku tematsku jedinicu ilustrovati karakterističnim likovno-umetničkim delom iz različitih epoha. Metodom demonstracije učenike navoditi da uočavaju, upoređuju i razlikuju umetnička dela iz različitih kultura i perioda.

Imajući u vidu racionalno korišćenje vremena, umetničko nasleđe za osmi razred treba obraditi kroz povezivanje teorije oblikovanja sa praktičnim radom. Iz umetničkog nasleđa treba izdvojiti umetnička dela koja najpotpunije ilustruju teoretske probleme koji se obrađuju. Učenici će stoga istovremeno usvajati saznanja iz teorije oblikovanja i umetničkog nasleđa, koja će povezivati u praktičnom radu. Neophodno je imati u vidu i estetsko procenjivanje, koje se vrši u funkciji praktičnih likovnih aktivnosti i didaktičko-metodičke opravdanosti.

Programski sadržaji za osmi razred su organizovani u četiri tematske celine i za svaku od njih je preporučen broj časova koji se smatra optimalnim za realizaciju. Naravno, svaki nastavnik u skladu sa konkretnom situacijom (predznanjem i interesovanjima učenika, itd.) pri izradi operativnih planova može napraviti izvesne izmene u broju časova, vodeći računa da se ne naruši celina nastavnog programa i da svaka tema dobije adekvatan prostor.

U realizaciji sadržaja treba imati u vidu da je za njegovu obradu predviđeno (okvirno) 60% časova, dok je za vežbanje predviđeno 40%. Pod obradom se podrazumeva neposredna prva realizacija tematske jedinice. Pod vežbanjem se podrazumeva produbljivanje iste tematske jedinice u drugom medijumu (drugi, novi materijali i tehnike, utvrđivanje, ponavljanje, sistematizacija). Na časovima vežbanja, takođe, treba vršiti estetsku analizu umetničkih radova, estetsko procenjivanje učeničkih radova, vrednovanje i ocenjivanje. Neophodno je težiti otkrivanju suštine likovnih pojava putem selekcije i apstrahovanja. Nastavnik navodi učenika da vrši selekciju (odvaja bitno od nebitnog) kako bi razmišljao u pravcu kvalitetnog rešavanja likovnog zadatka. Odvajanje bitnog od nebitnog višestruko je celishodno i iz razloga racionalnog korišćenja vremena školskog časa. U programu likovne kulture za osmi razred nastavniku se nude moguća rešenja kojima se preporučuje opažanje i uočavanje neponovljivosti prirode, kao i prirodnog i veštačkog čovekovog okruženja. Mogućnosti učenja po modelu iz prirode i putem umetničke recepcije je samo jedna od metoda kojima nas priroda i umetnička dela uvode u oblike otkrivanja. Nastavnik prati konkurse, smotre, takmičenja, izložbe i druga javna predstavljanja, obaveštava i motiviše učenike u pravcu određene likovne aktivnosti i afirmiše njihovo stvaralaštvo. Podržava učenike u radu i formiranju zbirke radova (mape), u vreme nastave vodi dnevnik i prati razvoj učenika.

HOR I ORKESTAR **(1 čas nedeljno, 34 časa godišnje)**

Cilj i zadaci

Opšti cilj nastave izbornog predmeta *Hor i orkestar* je razvijanje interesovanja za muzičku umetnost i upoznavanje muzičke tradicije i kulture svoga i drugih naroda.

Zadaci nastave su:

- negovanje razvoja muzičkih i kreativnih sposobnosti učenika;
- utvrđivanje osnova muzičke pismenosti i upoznavanje izražajnih sredstava muzičke umetnosti;
- podsticanje kreativnosti učenika;
- pripremanje programa za kulturnu i javnu delatnost škole.

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- pevaju/sviraju pesme naših i drugih naroda (narodne, umetničke, dečje, starogradske);
- upoznaju muzičke dela uz osnovne informacije o delu i kompozitoru;
- razvijaju stvaralačke sposobnosti i improvizuju ih na dostupnim instrumentima.

SADRŽAJI PROGRAMA

Znanja muzičke pismenosti, stečena u prethodnim razredima, proširivati i primenjivati na primerima za pevanje/sviranje. Izabrane kompozicije, velikim delom, oslanjaju se na dela srpske kulturne baštine, tako da su, osim dela duhovne muzike, u programima zastupljene narodne melodije, ali i dela savremenih srpskih kompozitora.

U okviru izbornog predmeta, potrebno je da učenici steknu osnovna znanja o izgledu i načinu sviranja na Orfovim instrumentima, osamostale se da sviraju iz notnog teksta, kao i da improvizuju ritmičke i melodijske motive, razvijaju i neguju sposobnost učenika u sviranju na instrumentima.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Sadržaji izbornog predmeta pružaju učenicima znanja i informacije iz oblasti muzičke umetnosti, neophodne za dalje razumevanje, doživljavanje, praćenje, razlikovanje i kvalitetnu procenu muzičkih vrednosti.

Za uspešnu realizaciju nastave neophodno je ostvariti osnovni didaktički preduslov: kabinet sa nastavnim i očiglednim sredstvima. Nastavna sredstva su: klavir, komplet Orfovog instrumentarija za sve učenike, tabla sa linijskim sistemima, kvalitetni uređaj za slušanje muzike, a poželjni su i kompjuter, uređaj za emitovanje DVD sa pratećom opremom. Očigledna sredstva uključuju: slike pojedinačnih instrumenata, gudačkog i simfonijskog orkestra, slike stranih i domaćih kompozitora i izvođača, vizuelno predstavljanje uglednika iz oblasti muzičke umetnosti, kvalitetne snimke primera.

Sadržaji izbornog predmeta treba da pružaju učenicima dovoljno znanja i obaveštenosti i umešnosti koje će im pomoći da razlikuju stvarne vrednosti i kvalitete u svetu muzike koja ih okružuje u svakodnevnom životu od onih sadržaja koji ne doprinose razvoju njihovog muzičkog ukusa i ne doprinose njihovom estetskom vaspitanju.

Usvajanje znanja učenika zavisi od organizacije časa, koja mora biti dobro planirana, osmišljena i zanimljiva. U nastavi je neophodno učenike motivisati za aktivno učešće u radu. Učenik treba da bude aktivan na času, a čas izbornog predmeta *Hor i orkestar* treba da kod učenika podstiče umetnički doživljaj. Različitim oblicima i metodama rada, tehnikama i očiglednim nastavnim sredstvima učenike motivisati za aktuelizovanje nastavnog rada. Nastavnik je u nastavi ravnopravni učesnik u svim aktivnostima.

Pevanjem/sviranjem učenici ulažu svoje individualne sposobnosti u cilju rešavanja kolektivnih zadataka. Umetnost pevanja obuhvata poeziju i muziku i zbog toga je potrebno sintetizovati ove činioce i posmatrati ih kao integrisane sadržaje. Obratiti pažnju koliko na reči toliko i na muziku. U tom smislu, potrebno je da probu hora započeti vežbama za raspevavanje, jer one razvijaju glas, disanje, učvršćuju ritam, dikciju i intonaciju. Poželjno je da čas počne pripremama za tehničke vežbe i vokalize tako što će se raditi vežbe na jednom tonu,

i to na menjanju suglasnika M-N. Ovim vežbama učvrstiće se mišići laringsa, što kasnije olakšava rad na impostaciji. Vežbe je potrebno izvoditi tiho, lagano i bez naprezanja. Za razvijanje i sticanje intonativne sigurnosti izvoditi dvoglasne varijante, pri čemu treba posebno nastojati da svaka deonica sluša drugu deonicu. Savremena nastava muzičke kulture pretpostavlja korišćenje i primenu muzičkih instrumenata koji zahvaljujući svojoj jednostavnosti omogućuju učenicima mogućnost aktivnog učestvovanja u sviranju i usvajanje osnovnih elemenata muzike. Osnovni cilj sviranja jeste da učenici sviraju na svim raspoloživim instrumentima iz sastava ovog orkestra, a ne da se "usavršavaju" samo na jednom instrumentu. Na prvom času neophodno je sprovesti proveru sposobnosti, a zatim rasporediti instrumente za sviranje učenicima i registrovati pri tom koji učenik može da bude solista. Nastavnik u daljem radu može da daje melodijske fraze koje će, principom postupnosti, najpre da ponavljaju: svi učenici koji sviraju na jednoj vrsti instrumenta, po dva izvođača i pojedinačno, učenici sa različitom kombinacijom instrumenata itd.

Didaktičko-metodička uputstva

Iako na početku školske godine uvek imamo izmene u sastavu orkestra ili ansambla i pojavu novih učenika u njemu, to može da nas sputa, ali i da nam pruži novi izazov i mogućnost za kreativnost, a nikako da nas obeshrabri u radu.

Pre početka školske godine nemoguće je isplanirati realizaciju sadržaja rada izbornog predmeta, jer je nepoznat sastav učenika, nisu provereni njihovi afiniteti, predznanja i sposobnosti. U zavisnosti od rezultata prilikom provere muzičkih sposobnosti, nastavnik će učenicima podeliti štimove, pustiti snimak, ili će sam odsvirati klavirski izvod kompozicije koji je spremio za obradu.

Sam postupak rada na času sastoji se iz nekoliko etapa.

Prva etapa - obnavljanje ranije naučenih kompozicija na časovima muzičke kulture u prethodnim razredima.

Druga etapa - savladavanje sviranja pojedinih deonica (svaku deonicu savladavaju svi učenici pljeskanjem rukama, udaranjem olovke o klupu i čitanjem notnog teksta parlati). Teže deonice, za koje proceni da je potrebno, nastavnik će pokazati učenicima, dok će neke deonice učenici samostalno savladati. Uvežbavanje sviranja pojedinih deonica može biti uz pevanje cele grupe, ili uz pevanje samog nastavnika. Na taj način učenici se osposobljavaju da istovremeno sviraju svoju deonicu i pevaju pesmu. Pravilo je da teže deonice treba poveriti sposobnijim učenicima i obrnuto.

Treća etapa - izvođenje celog aranžmana, uz sviranje i pevanje, kontroliše nastavnik i eventualno ispravlja greške. Pri tom posebno voditi računa da svaka grupa instrumenata tačno izvodi svoju deonicu, dinamički je nijansira i izvodi u pravom tempu.

Od broja prijavljenih učenika zavisice i organizacija samog časa. Na primer, kada se učenici podele u grupe i svako dobije svoj instrument, pristupa se prvo obradi ritma za svaki instrument postupno. Dok jedna grupa tiho vežba, nastavnik pokazuje drugima njihove deonice. Prilikom sviranja na metalofonu, u toku vežbanja, skrenuti pažnju učenicima da svoje štapiće okrenu naopako i tiho prosviravaju svoju deonicu kako na bi smetali drugima.

U radu ne treba realizovati nove sadržaje ukoliko se uoči problem i isti ne otkloni, bilo da je melodijski, bilo ritmički.

Nesigurnosti i probleme u radu prevazilaziti metodom ponavljanja, sistematičnosti i doslednosti, odnosno upornim ponavljanjem svi učenici savladavaju tehniku i nauče sviranje svoje deonice.

Jedan od mogućih problema može biti pevanje uz sviranje. U takvim situacijama dobro je praviti kombinacije u kojima će se pored slabih izvođača naći neko spretniji u izvođenju koji će im biti siguran oslonac i u pevanju i u sviranju.

Kada je kompozicija tehnički obrađena, pristupa se njenom doterivanju za korektno, tačno, lepo i izražajno izvođenje u odgovarajućem tempu i dinamici. Ako se kompozicija i peva, sviranje treba utišati kada nastupa hor.

Dobro je da svi učenici znaju da sviraju na svim instrumentima Orfovog instrumentarija, pa je zato potrebno da se menjaju učenici ili grupe učenika menjaju izabrane instrumente.

Posle naučene kompozicije trebalo bi je snimiti, a zatim je analizirati i raditi na doradi i usavršavanju.

Najlepše melodije koje su učenici naučili za vreme časova izbornog predmeta mogu se snimiti i povremeno emitovati pre ili posle redovnog časa muzičke kulture. Time se vrši predstavljanje učeničkog rada, a i ostali

učenici upoznaju rad izbornog predmeta i dodatno podstiču svoja interesovanja za muzičku umetnost. Ovakvim radom učenici će kroz muziciranje upoznati veći broj muzičkih dela.

U toku školske godine potrebno je izvesti najmanje osam kompozicija.

Za realizaciju potrebno je da sadržaji izbornog predmeta *Hor i orkestar* obuhvate odgovarajuće priručnike, kao i dela u originalnom obliku prilagođena sastavima učenika konkretne škole, dostupne izvođačkim mogućnostima učenika.

Učenici koji izučavaju izborni predmet predstavljaju svoje stvaralaštvo i svoja dostignuća na takmičenjima i drugim priredbama.

KOMPOZICIJE ZA PEVANJE

Državna himna

Himna Svetom Savi

Školska himna

Božuri

Presvjataja, prečistaja

Nadžnjeva se momče i devojče

Nebo je tako vedro

ARANŽMANI KOMPOZICIJA ZA SVIRANJE

Državna himna

Himna Svetom Savi

Školska himna

Valcer iz baleta "Začarana lepotica" - P. I. Čajkovski

Dunavski valovi - J. Štraus

Tema iz simfonije "Udarac timpana" - J. Hajdn

Veseli pataljuk - S. Nikolić

ARANŽMANI KOMPOZICIJA ZA PEVANJE I SVIRANJE

Državna himna

Himna Svetom Savi

Školska himna

Singing all together - T. Gummesson

Marijo, deli bela kumrijo - narodna

Maria me ta kitrina - V. Dimitrion

INFORMATIKA I RAČUNARSTVO

Naziv predmeta:
Godišnji fond časova:
Razred:

INFORMATIKA I RAČUNARSTVO

36 časova

osmi

Ciljevi predmeta na nivou drugog ciklusa osnovnog obrazovanja:

- Osposobljavanje učenika za učenje, život i rad u društvu koje se, razvojem digitalnih tehnologija, brzo menja
- Razvijanje informatičkih znanja, veština i stavova neophodnih za samostalnu, odgovornu i primerenu upotrebu računara u rešavanju svakodnevnih zadataka u procesu učenja, rada i komunikacije
- Osposobljavanje učenika da odaberu i upotrebe odgovarajuću tehnologiju shodno zadatku, oblasti u kojoj je primenjuju ili problemu koji rešavaju
- Razvijanje kreativnosti i osposobljavanje za kreativno izražavanje primenom računarske, informacione i komunikacione tehnologije
- Osposobljavanje učenika da prepoznaju problem, reše i po potrebi raščlane problem na delove i rešenje predstave u vidu teksta, algoritamskog dijagrama ili programa
- Osposobljavanje učenika da planiraju strategiju rešavanja problema (pretpostave rešenja, planiraju redosled aktivnosti, izaberu izvor informacija, sredstava/opremu koju će koristiti, sa kim će sarađivati, koga će se konsultovati)
- Osposobljavanje učenika za odgovornu primenu preporuka zaštite zdravlja, bezbednosti, lične i privatnosti drugih u svakodnevnom radu u digitalnom okruženju

TEMA	CILJ	ISHODI Po završetku teme učenik će biti u stanju da:	OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI PO TEMAMA	NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
RAČUNARSTVO	Osposobljavanje da samostalno razvije ideju za rešenje problema, da je predstavi (tekstualno, dijagramom ili programom) i obrazloži - Razvijanje tehnika učenja kroz rešavanje problema i savladavanje tehnika programiranja - Osposobljavanje da samostalno ili konsultujući druge osobe (vršnjake, nastavnike, roditelje) preispituje način rešavanja problema kako bi postigao tačnost i preciznost rešenja.	- korišćenjem odgovarajućeg programskog jezika i pratećeg alata, rešavaju tipove problema poznate iz gradiva drugih predmeta u kojima se u postupku rešavanja prvo izražava formula u opštim brojevima a zatim zamenjuju konkretne vrednosti, pri čemu se zadatak formuliše tako da ga programom treba rešiti u opštem slučaju, u slučaju koji pretpostavlja veći broj ulaznih promenljivih odnosno razlikovanje više mogućih scenarija i slično; - korišćenjem odgovarajućih alata i uz izražavanje postupka obrade u programskog kodu, planiraju i implementiraju obradu zadatog skupa podataka, kao i tabelarnu i grafičku prezentaciju obrađenih podataka	- upoznavanje sa izabranim alatom (u okviru cele teme je potrebno opredeliti se za jedan alat i odgovarajući programski jezik koji se u praksi primenjuju u naučnim odnosno statističkim izračunavanjima) - podsećanje i upoznavanje sa teorijskom osnovom koja se koristi iz drugih predmeta - obrada primera i zadataka, od kojih se neki mogu vezivati za oba ishoda, kao što je obrada rezultata eksperimenata	Na početku teme učenike upoznati sa ciljevima i ishodima nastave odnosno učenja, planom rada i načinima ocenjivanja. Oblici nastave Predmet se realizuje kroz sledeće oblike nastave: • teorijske osnove u kratkim crtama, kroz uputstva za realizaciju zadataka, objašnjenja osnovnih pojmova, konceptata, strategija u cilju razvijanja postupnosti, prepoznavanja i ustanovljavanja ličnih strategija učenja kod učenika • praktičan rad u grupama ili individualno, individualizacija je neophodna kod konkretnog zadatka za proveru ostvarenosti ishoda Podela odeljenja na grupe Nastava se realizuje u grupama (okvirno 15 učenika u grupi). Godišnji fond časova je 36. Mesto realizacije nastave Časovi se realizuju u kabinetu za informatiku- digitalnoj učionici

IKT	- Osposobljavanje učenika da bira i primeni najprikladniju tehnologiju zavisno od zadatka, oblasti u kojoj primenjuje ili problemu koji rešava - Razvijanje kritičkog mišljenja, kreativnosti i osposobljavanje za različite primene računarske, informacione i komunikacione tehnologije - Osposobljavanje učenika da koristi različite izvore informacija i ima kritički odnos prema njima, da barata informacijama, da odvaja bitno od nebitnog, da procenjuje ispravnost izvora i upotrebi ih na efikasan način - Osposobljavanje za rad u paru ili timu, kako da sa drugima istražuje, otkriva i povezuje nova znanja; koristi mogućnosti vanškolskog učenja; neguje i razvija lična interesovanja, i pregovara u timu o njenoj realizaciji; učestvuje u aktivnostima sa drugima u okviru svoje timske uloge. - Osposobljavanje za tumačenje i razlikovanje podataka i informacija kroz tabelarno, grafičko, tekstualno prikazivanje, pronalaženje primene, povezivanje sa prethodnim znanjem iz drugih predmeta - Razvijanje interesovanja za sticanje potrebnih znanja i razvoj veština koje bi upotrebio za dalje obrazovanje i profesionalnu orijentaciju	- realizuje kreativne projekte koji uključuju izbor, korišćenje i kombinovanje više aplikacija (poželjno na nizu uređaja) da bi dosegli izazovne ciljeve uključujući prikupljanje i analizu podataka i zadovoljavanje potreba poznatih korisnika - kreira, ponovo koristi, revidira i pronalazi novu namenu digitalnim produktima namenjenim poznatoj publici - dizajnira, razvija, objavljuje i predstavlja radove pomoću informaciono-komunikacione tehnologije primenjujući saradničke aktivnosti	- učestvuje, u timu, u identifikovanju nekog problema iz svakodnevnog života, stvaranju programa za njegovo rešavanje, dokumentovanju rada i njegovom predstavljanju	Preporuke za realizaciju nastave Projektni zadatak iz oblasti programiranja ili primene IKT-a: - Složenost zadataka treba da prati razvojne karakteristike uzrasta i predznanja sa kojim dolaze u osmi razred. - Za primere probleme birati probleme u kojima se simuliraju situacije iz predmeta koje izučavaju u školi ili realnih situacija iz života. - Insistirati na preciznosti u analizi, proveriti ispravnosti i naglasiti značaj ispravljanja grešaka prilikom izrade zadatka. Ocenjivanje Vrednovanje ostvarenosti ishoda vršiti kroz: - praćenje i ocena ostvarenosti ishoda u sticanju znanja (40%-50%) - praćenje i ocena razvoja veština pri izradi praktičnog rada učenika i aktivnost na času (30-40%) - projektni zadatak (20-30%) Ocenjivanje Vrednovanje ostvarenosti ishoda vršiti kroz: • praćenje ostvarenosti ishoda u sticanju znanja (40%-50%) • praćenje razvoja veština pri izradi praktičnog rada učenika i aktivnost na času (30-40%) • projektni zadatak (20-30%)
DIGITALNA PISMENOST	- Razvijanje stavova odgovorne komunikacije i saradnje u digitalnom okruženju - Osposobljavanje za odgovornu primenu preporuka zaštite zdravlja, bezbednosti, lične i privatnosti drugih u svakodnevnom radu u digitalnom okruženju	- koristi različite vrste tehnologije na siguran, etički, odgovoran i bezbedan način, vodeći računa o onlajn identitetu i privatnosti; - prepoznaje neprimereni sadržaj i/ili neželjene kontakte i štiti se od njih - aktivno učestvuje u sprečavanju elektronskog nasilja i neprimerene upotrebe IKT-a	- postupci i dobra pravila za predstavljanje na mreži - autorska prava i simboli koji predstavljaju licencu - zaštita zdravlja	Okvirni broj časova po temama • Informatika (75% časova) • IKT i Digitalna pismenost (25% časova)

MATERNJI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE
(2 časa nedeljno, 68 časova godišnje)

BOŠNJAČKI JEZIK - BOSANSKI JEZIK

BUGARSKI JEZIK - БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

MAĐARSKI JEZIK - MAGYAR NYELV

ROMSKI JEZIK - ROMANI ĆHIB

RUMUNSKI JEZIK - LIMBA ROMÂNĂ

RUSINSKI JEZIK - РУСКИ ЯЗЫК

SLOVAČKI JEZIK - SLEVENSKÝ JAZYK

UKRAJINSKI JEZIK - УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

HRVATSKI JEZIK

BUNJEVAČKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ČEŠKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ŠAH (1 čas nedeljno, 34 časa godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave *šaha* jeste da učenici ovladaju osnovnim i naprednim zakonitostima i principima šahovske igre radi formiranja njihovih radnih sposobnosti, savesnosti, istrajnosti, upornosti, urednosti, radoznalosti, kreativnosti, originalnosti i spremnosti na saradnju uz uvažavanje tuđeg mišljenja i načela lepog ponašanja, da se kod učenika izgradi kultura rada, da se rad obavlja u određeno vreme u predviđenom radnom prostoru, kao i da se razvija svesna potreba da se započeti posao dovrši do kraja.

Zadaci nastave *šaha* su:

- razvijanje interesovanja za šahovsku igru kod učenika;
- stimulisanje učenika, njihove mašte, kreativnosti i radoznalosti tokom učenja šaha;
- povezivanje znanja o šahu sa životnim situacijama;
- izgrađivanje razumevanja šahovske igre kao osnove za logičko mišljenje;
- osposobljavanje učenika da samostalno donose odluke kroz igranje šaha;
- jačanje tolerancije na frustraciju kao bitnog faktora emocionalne inteligencije;
- razvijanje svesti o sopstvenom napredovanju i jačanje motivacije za dalje učenje šaha;
- unapređivanje sposobnosti rešavanja šahovskih problema i studija i uživanje u stvaralaštvu velikih majstora ove umetnosti;
- igranje šaha.

Operativni zadaci

Učenici treba da se:

- kroz veći broj zanimljivih i atraktivnih primera, a koji se odnose na veštinu igranja šaha, zainteresuju za razvijanje šahovske igre;
- kroz veći broj zadataka, ali i problema i studija, osposobe da samostalno donose odluke u toku šahovske igre, ali i u svakodnevnom životu.

SADRŽAJI PROGRAMA

UVOD (1+0)

Uvodni čas - upoznavanje sa ciljevima i zadacima programa i načinom rada

(demonstracija, interakcija; vežbanje - samostalno i u parovima, odigravanje partija kroz učeničke turnire, tema-turnire i simultanke).

SVETSKI ŠAMPIONI I NJIHOVO STVARALAŠTVO (9+9)

1. Vasilij Smislov

- Doprinos istoriji šaha. Primeri iz Smislovljevog stvaralaštva.
- Poučna partija: Botvink - Smislov 0:1, Moskva (m/14) 1954. (Kraljeva indijska odbrana).

2. Mihail Talj

- Doprinos istoriji šaha. Primeri iz Taljevog stvaralaštva.
- Poučna partija: Talj - Velimirović 1:0, SSSR - Jugoslavija 1979. (Englesko otvaranje).

3. Tigran Petrosjan

- Doprinos istoriji šaha. Primeri iz Petrosjanovog stvaralaštva
- Poučna partija: Petrosjan - Spaski 1:0, Moskva (m/10) 1966. (Kraljeva indijska odbrana).

4. Boris Spaski

- Doprinos istoriji šaha. Primeri iz stvaralaštva Spaskog.
- Poučna partija: Larsen - Spaski 0:1, Svet - SSSR, Beograd 1970. (Nepravilno otvaranje).

5. Robert Fišer

- Doprinos istoriji šaha. Primeri iz Fišerovog stvaralaštva.

- Poučna partija: D. Bern - Fišer 0:1, Njujork 1956.
(Grinfeldova indijska odbrana).

6. Anatolij Karpov

- Doprinost istoriji šaha. Primeri iz Karpovljevog stvaralaštva.

- Poučna partija: Karpov - Hort 1:0, Moskva 1971.

(Sicilijanska odbrana - Keresov napad).

7. Gari Kasparov

- Doprinost istoriji šaha. Primeri iz Kasparovljevog stvaralaštva.

- Poučna partija: Kasparov - Topalov 1:0, Vajk an Ze 1999.

(Pirčeva odbrana).

8. Vladimir Kramnik

- Doprinost istoriji šaha. Primeri iz Kramnikovog stvaralaštva.

- Poučna partija: Kramnik - Topalov 1:0, Nica (Amber) 2008.

(Kraljeva indijska odbrana).

9. Višvanatan Anand

- Doprinost istoriji šaha. Primeri iz Anandovog stvaralaštva.

- Poučna partija: Anand - Kasparov 1:0, Njujork (m/9) 1995.

(Sicilijanska odbrana - Ševeniška varijanta).

ODIGRAVANJE PARTIJA (0+3)

- Praktična igra: tema-turnir učenika (odabrana otvaranja, 2 časa).

- Simultanka predmetnog nastavnika protiv učenika (1 čas).

PROBLEMSKI ŠAH (1+1)

- Semjuel Lojd i njegovo stvaralaštvo. Izabrani problemi.

- Studije. Primeri sa pozicijama koje podsećaju na praktičnu igru.

VRHUNSKI ŠAH NA NAŠIM PROSTORIMA (5+2)

- Predratni period. Bora Kostić.

Poučna partija: Kostić - Ilja, Buenos Aires 1913.

- Prvi posleratni uspesi. Petar Trifunović. Svetozar Gligorić.

Poučna partija: Smislov - Gligorić, Varšava 1947.

- Novi talas: Aleksandar Matanović, Borislav Ivkov, Milan Matulović...

Poučna partija: Ivkov - Portiš, Bled 1961.

Završna kombinacija: Matulović - Cvetkov, Varna 1975.

- Novi talas II: Dragoljub Velimirović, Ljubomir Ljubojević...

Poučna partija: Planinc - Velimirović, Novi Sad 1975.

Poučna partija: Ljubojević - Anderson, Vajk an Ze 1976.

- Ženski šah na ovim prostorima.

Prvi veliki uspesi: Milunka Lazarević, Verica Nedeljković.

Nova generacija: Alisa Marić, Nataša Bojković.

Poučna partija: A. Marić - Huel, Hastings 1994.

ODIGRAVANJE PARTIJA (0+3)

- Turnir učenika (2).

- Simultanka predmetnog nastavnika protiv učenika (1).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Nastava se realizuje u specijalizovanoj učionici opremljena za nastavu **šaha**.

Grupa učenika za realizaciju sadržaja programa nastavnog predmeta **šah** broji od 10 do 16 učenika.

Pri sastavljanju programa vodilo se računa o obezbeđivanju postupnosti u ostvarivanju sadržaja, pa je neophodno da nastavnik poštuje redosled tematskih celina. Već u petom razredu se otvaranja razmatraju na nivou varijanta, a u šestom razredu novinu predstavlja uvođenje tema-turnira, na kojima učenici mogu da

neposredno u praksi provere svoja znanja iz tematske celine koja prethodi, što se nastavilo u sedmom, a kompletira u osmom razredu, gde se partije iz pojedinih otvaranja proučavaju u okviru stvaralaštva svetskih šampiona, a zatim ta otvaranja tematski proigravaju u međusobnim susretima učenika, i/ili u okviru simultanke sa predmetnim nastavnikom. U petom razredu su se proučavali stari majstori iz perioda pre uvođenja zvaničnih takmičenja za prvaka sveta (Andersen i Morfi), u šestom razredu se pažnja posvećuje stvaralaštvu prve trojice svetskih prvaka: Štajnica, Laskera i Kapablanke, u sedmom razredu se obrađuju četvrti, peti i šesti svetski šampioni: Aljehin, Eve i Botvinik, da bi se u osmom razredu sve zaokružilo proučavanjem preostalih svetskih šampiona i upotpunilo stvaralaštvom naših vrhunskih igrača: Bore Kostića, Petra Trifunovića, Svetozara Gligorića, Borislava Ivkova, Aleksandra Matanovića, Milana Matulovića, Dragoljuba Velimirovića, Ljubomira Ljubojevića, Milunke Lazarević, Verica Nedeljković, Alise Marić i Nataše Bojković.

Na ovo se nadovezuje deo iz problemskog šaha posvećen stvaralaštvu najvećeg "kompozitora" problema svih vremena - Semjuela Lojda, kao i izbor nekih od najpoznatijih studija koje podsećaju na pozicije koje mogu nastati u turnirskim partijama.

Uz svaku tematsku celinu dat je broj časova za ostvarivanje vežbi (posmatranje + vežbanje). Nastavnik može da izvrši manja odstupanja od predviđenog broja časova ukoliko se za tim ukaže potreba.

U uvodnom delu časa, nastavnik ističe cilj i zadatke odgovarajuće nastavne jedinice, zatim realizuje teorijski deo neophodan za vežbanje. Uvodni deo časa može da traje najviše 15 minuta.

Za vreme rada nastavnik će voditi računa o stečenom šahovskom znanju svakog učenika. Učenicima koji brzo savladaju postavljeni cilj i zadatke, poželjno je davati složenije zadatke za tu nastavnu jedinicu.

DOMAĆINSTVO

(1 čas nedeljno, 34 časa godišnje)

Cilj i zadaci

Cilj nastave *domaćinstva* jeste da učenici steknu nova znanja, integrišu, funkcionalizuju i unaprede prethodna znanja i veštine, usvoje vrednosti i formiraju navike u vezi sa važnim aktivnostima u svakodnevnom životu u oblasti stanovanja, odevanja, ishrane i upotrebe različitih materijala.

Zadaci nastave domaćinstva:

- sticanje znanja i veština u vezi s važnim aktivnostima u svakodnevnom životu i razvijanje sposobnosti primene stečenih znanja i umenja u oblastima organizacije i funkcionisanja savremene porodice i domaćinstva, ishrane, kulture stanovanja i odevanja;
- razvijanje veština, stavova i navika održavanja odevnih predmeta i obuće, domaćinstva i okoline;
- razvijanje sposobnosti pravilnog i bezbednog korišćenja različitih sredstava, oruđa i materijala u domaćinstvu;
- razvijanje sposobnosti za pouzdano i stručno korišćenje različitih uređaja u domaćinstvu, novih informacionih i komunikacionih tehnologija;
- razvijanje ekološke svesti i spremnosti da se sopstvenim delovanjem doprinosi očuvanju zdrave okoline, standarda i kvaliteta življenja;
- razvijanje pozitivnih i konstruktivnih stavova o korišćenju naučnih saznanja za unapređivanje kvaliteta života;
- razvijanje saradničkih odnosa sa okolinom, negovanje sposobnosti slušanja i uvažavanja mišljenja drugih, podsticanje sposobnosti tolerancije, iznošenja stava i formulisanja argumenata za izneti stav;
- razvijanje svesti o sopstvenim znanjima i sposobnostima.

SADRŽAJI PROGRAMA

SREDSTVA ZA ODRŽAVANJE LIČNE HIGIJENE I HIGIJENE STANA

Operativni zadaci

Učenik treba da:

- usvoji znanja o korišćenju vode u domaćinstvu, o hemijskoj i mikrobiološkoj ispravnosti vode;
- ovlada znanjima o potrebi i značaju hemijske i mikrobiološke ispravnosti vode;
- pravi razliku između tehničke i pijaće vode;
- zna da su resursi pijaće vode ograničeni i racionalno je troši;
- zna kriterijume za određivanje kvaliteta vode za higijenske potrebe domaćinstva ("meka" i "tvrda" voda) i pravilno ih primenjuje u domaćinstvu;
- pravilno odabira i koristi sredstva za održavanje lične higijene (toaletni sapuni, šamponi, paste za zube) i kozmetičke preparate (dezodoransi, sredstva za negu kože i kose, dekorativna kozmetička sredstva);
- razume konvencionalne oznake na sredstvima za ličnu higijenu i kozmetičkim preparatima i u skladu sa njima ih koristi;
- zna načine čuvanja sredstava za ličnu higijenu i kozmetičkih preparata;
- saglasno konvencionalnim oznakama, čuva i primenjuje lekove i sanitetski materijal u kućnim uslovima;
- ume da prema svojstvima pravilno izabere i racionalno koristi sredstva za čišćenje i dezinfekciju i razume njihovo dejstvo (sredstva za čišćenje stakla, drvenih površina, keramičkih pločica, sanitarija, tekstilnih i metalnih materijala);
- razume funkcionalnost kao kriterijum za izbor materijala u domaćinstvu i koristi različite vrste materijala za opremanje stana (drvo, metal, plastika, staklo, keramika, tekstil);
- ume da bojenjem, lakiranjem i poliranjem zaštititi metalne, drvene i zidne površine od spoljašnjih uticaja;
- ume, zavisno od vrste materijala, da izabere lepak ili da izvede drugi odgovarajući način spajanja;
- razvrstava i pravilno odlaže čvrsti otpad u domaćinstvu primenom konvencionalnih i oznaka;
- pridržava se i/ili preduzima mere zaštite okoline od otpadnih materijala iz domaćinstva.

Sadržaji:

Voda i njen značaj za održavanje higijene.

Sredstva za ličnu higijenu (sapuni, šamponi, paste za zube i dr.).

Kozmetička sredstva. Sredstva za negu kože i kose. Dekorativna kozmetička sredstva.

Kućna apoteka - primena, čuvanje i odlaganje lekova i sanitetskog materijala.

Materijali za opremanje stana (drvo, metal, staklo, keramika, tekstil).

Održavanje stana. Sredstva za čišćenje i dezinfekciju. Održavanje nameštaja, zidova i podova u različitim prostorijama (soba, kuhinja, kupatilo).

Zaštita drveta, metala i zidova od atmosferskih uticaja, bojenje, lakiranje, poliranje.

Otpadni materijali u domaćinstvu - rukovanje, razvrstavanje i odlaganje. Zagađivanje okoline otpadom iz domaćinstva.

Vežbe:

Tumačenje oznaka sa sredstva za ličnu higijenu i kozmetičkih preparata.

Tumačenje oznaka sa sredstava za higijenu stana.

Planiranje kućne apoteke.

Uklanjanje mrlja sa stakla, nameštaja, tekstila i metalnih predmeta u domaćinstvu.

Bojenje i lakiranje drvenih predmeta (ram za sliku, ukrasne kutije).

ISHRANA ČOVEKA

Operativni zadaci

Učenik treba da:

- zna da se ishranom unosi šest glavnih vrsta supstanci neophodnih ljudskom organizmu (proteini, ugljeni hidrati, masti i ulja, vitamini, minerali i voda);
- zna o zastupljenosti proteina, ugljenih hidrata, masti i ulja, vitamina i minerala u namirnicama životinjskog i biljnog porekla;
- zna o ekološkoj i genetski modifikovanoj hrani;
- ume da pravilno čuva i priprema namirnice tako da se održi njihova hranljiva vrednost;
- zna o značaju i postupcima konzervisanja namirnica u domaćinstvu i industriji;
- razume razlike u potrebama u gradivnim, energetske i zaštitno-regulatorskim sastojcima hrane u zavisnosti od uzrasta, vrste zanimanja, pola, spoljašnje sredine, zdravstvenog i fiziološkog stanja organizma;
- planira dnevne obroke i sastavlja jelovnike, u skladu sa opštim principima pravilne ishrane;
- pravilnom ishranom doprinosi sopstvenom zdravom načinu života;
- zna o posledicama poremećaja u ishrani;
- formira praktična znanja i veštine pripremanja hrane i rukovanja priborom, posuđem, spravama i mašinama za pripremanje hrane;
- razvije higijenske navike rukovanja namirnicama (čuvanje namirnica, pripremanje i služenje), kao i održavanja posuđa i pribora za pripremanje i služenje jela;
- formira praktična znanja i veštine za posluživanje hrane;
- formira kulturne navike prilikom uzimanja hrane;
- neguje kulturu ishrane i života uopšte.

Sadržaji:

Biološki važne supstance: masti i ulja, ugljeni hidrati, proteini, vitamini, minerali i voda i njihova uloga u čovekovom organizmu (gradivna, energetska, zaštitna, regulatorna).

Namirnice biljnog porekla u ishrani. Zastupljenost biološki važnih supstanci u namirnicama biljnog porekla.

Namirnice životinjskog porekla u ishrani. Zastupljenost biološki važnih supstanci u namirnicama životinjskog porekla.

Voda - značaj u ishrani i pripremanju hrane.

Potrebe u gradivnim, energetske i zaštitno-regulatorskim sastojcima hrane, u zavisnosti od uzrasta, vrste zanimanja, pola, spoljašnje sredine, zdravstvenog i fiziološkog stanja organizma.

Posledice nepravilne ishrane: gojaznost, bulimija, anoreksija, avitaminoze, hipovitaminoze, hipervitaminoze.

Ekološka hrana i genetski modifikovana hrana.

Zagađivanje hrane i zaštita od zagađivanja.

Odlaganje, čuvanje i konzervisanje namirnica (fizičke, hemijske i biološke metode).

Pripremanje hrane. Načini obrade namirnica: tehnička i termička obrada. Priprema namirnica tako da se održi njihova hranljiva vrednost. Higijenski uslovi prilikom pripremanja hrane. Pribor i posuđe za pripremanje hrane. Mašine za obradu namirnica. Aparati za pripremanje i čuvanje hrane. Kultura ponašanja za trpezom i kultura ishrane. Posluživanje i uzimanje hrane. Stono posuđe i pribor. Svetske kuhinje.

Vežbe:

Sastavljanje jelovnika (raspodela ukupnih energetske potrebe po pojedinim obrocima u toku dana).
Sprovođenje istraživanja o navikama u ishrani.
Pripremanje hrane u sirovom stanju: salate i sokovi od voća i povrća.
Pripremanje mlečnih napitaka.
Pripremanje napitaka od kiselo-mlečnih proizvoda (voćni jogurt).
Pripremanje premaza od mlečnih proizvoda.
Aranžiranje hrane, stola i posluživanje.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Sadržaji nastave domaćinstva omogućuju učenicima da formiraju praktična znanja, veštine i navike koje će primenjivati u važnim aktivnostima u svakodnevnom životu, kao što su kultura stanovanja, odevanja, ishrane. Usvajanjem znanja iz oblasti nastavnog predmeta *domaćinstvo*, učenici će biti osposobljeni da samostalno vrše izbor i koriste različite materijale i sredstava.

Domaćinstvo u osmom razredu obuhvata dve teme: *Sredstva za održavanje lične higijene i higijene stana i Ishrana čoveka*. Zajedničko za obe teme je razmatranje sadržaja sa higijensko-zdravstvenog aspekta, u funkciji razvijanja zdravih stilova života.

U cilju formiranja veština i navika, preciziranih operativnim zadacima uz teme, važno je učenike postavljati u situacije da praktično primenjuju stečena znanja u vezi sa sadržajem tema i razvijaju veštine i stiču navike. Nastavne situacije, odnosno učenje u okviru obe teme, neophodno je tako planirati da se, u korelaciji sa drugim nastavnim sadržajima, funkcionalno povezuju i angažuju stečena znanja iz drugih predmeta, npr. biologija, hemija, fizika i dr. Razmatranja fizičkih i hemijskih promena, primenjena u svim aktivnostima oko pripremanja hrane, pojačavaju motivaciju za rad time što se razume ono što se radi (na primer, kako se ostvaruje vezivanje brašnom, zašto skuvan voćni sirup postaje čvrst i providan kada se ohladi, zašto je so sredstvo za konzervisanje, kako dolazi do podizanja testa i sl.).

Praktične aktivnosti sadržane u temi *Ishrana čoveka* realizovati u školskoj kuhinji. Učenici mogu, u skladu sa svojim interesovanjima, razmatrati/istraživati pitanja u okviru malih projekata, praviti prezentacije, javna predstavljanja, takmičenja itd.

3. PREPORUČENE VRSTE AKTIVNOSTI U OBRAZOVNO-VASPITNOM RADU

Preporučene vrste aktivnosti u obrazovno-vaspitnom radu date su uz obavezne i preporučene sadržaje svakog obaveznog i izbornog nastavnog predmeta, u odeljku Način ostvarivanja programa.

4. PREPORUČENI NAČIN PRILAGOĐAVANJA PROGRAMA OBRAZOVANJA ODRASLIH, UČENIKA SA IZUZETNIM SPOSOBNOSTIMA, PROGRAMA PREDMETA OD ZNAČAJA ZA NACIONALNU MANJINU I DVOJEZIČNOG OBRAZOVANJA

Prilagođavanje programa za obrazovanje odraslih vrši se u pogledu organizacije, trajanja, ciljeva i ocenjivanja, saglasno potrebama i mogućnostima odraslih u skladu sa zakonom.

Za učenike sa izuzetnim sposobnostima priprema se individualni obrazovni plan, program i način rada kojim se utvrđuje obogaćen način obrazovanja i vaspitanja koji sadrži:

- 1) dnevni raspored aktivnosti časova nastave u odeljenju;
- 2) dnevni raspored rada sa licem koje pruža dodatnu podršku i učestalost te podrške;
- 3) ciljeve obrazovno-vaspitnog rada;
- 4) posebne standarde postignuća i prilagođene standarde za pojedine ili sve predmete sa obrazloženjem za odstupanje;
- 5) program po predmetima, precizirano koji sadržaji se obrađuju u odeljenju, a koji u radu sa dodatnom podrškom;
- 6) individualizovan način rada nastavnika, izbor adekvatnih metoda i tehnika obrazovno-vaspitnog rada.

Prilagođavanje programa za obrazovanje i vaspitanje na jeziku nacionalne manjine vrši se tako što:

- se obrazovno-vaspitni rad ostvaruje na maternjem jeziku, dvojezično ili na srpskom jeziku;
- nastava srpskog jezika kao nematernjeg jezika ima status obaveznog predmeta;
- fond časova za nastavu obaveznih predmeta srpski jezik ili srpski jezik kao nematernji jezik i maternjeg jezika određuje se nastavnim planom;
- u okviru dvojezične nastave ona se može izvoditi na jeziku nacionalne manjine i srpskom ukoliko postoje uslovi i stručan kadar za to;
- za pripadnike nacionalnih manjina program nastave prilagođava se u pogledu sadržaja koji se odnose na istoriju, umetnost i kulturu nacionalne manjine: u nastavi *istorije* obrađuju se sadržaji iz istorije te manjine sa fondom do 15% od ukupnog broja časova u toku školske godine; u nastavi *muzičke kulture* do 60% sadržaja koji se obrađuju pevanjem i sviranjem, odnosno do 20% sadržaja u oblasti slušanja muzike, po izboru nastavnika, obuhvata dela nacionalnih stvaralaca; u nastavi *likovne kulture*, do 30% sadržaja, po izboru nastavnika, obuhvata umetnička dela nacionalnih stvaralaca i nacionalne spomenike kulture.

Prilagođavanje programa za obrazovanje i vaspitanje na stranom jeziku, odnosno dvojezično vrši se tako što:

- se nastava, u skladu sa zakonskim odredbama, realizuje na stranom jeziku ili na stranom jeziku i srpskom/maternjem jeziku;
- škola, u skladu sa neophodnim uslovima za rad u dvojezičnoj nastavi i kvalifikovanim stručnim kadrom, određuje predmete, fond časova koji će se realizovati na stranom jeziku kao i način ostvarivanja nastave koja se odvija na stranom jeziku.

5. PREPORUKE ZA PRIPREMU INDIVIDUALNOG OBRAZOVNOG PLANA ZA UČENIKE KOJIMA JE POTREBNA DODATNA OBRAZOVNA PODRŠKA, KOJI SE SA ZAKAŠNJENJEM UKLJUČUJU U OBRAZOVNI PROCES, KOJI NE POZNAJU JEZIK NA KOME SE OSTVARUJE OBRAZOVNO-VASPITNI RAD

Individualni obrazovni plan se priprema za učenike kojima je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta, kasnijeg uključivanja u školovanje, nedovoljnog poznavanja jezika i drugih razloga potrebna dodatna obrazovna podrška. Cilj individualnog obrazovnog plana jeste postizanje optimalnog uključivanja takvih učenika u redovan obrazovno-vaspitni rad 8. razreda i njihovo osamostaljivanje u vršnjačkom kolektivu.

Za svakog učenika pojedinačno, prema njegovim specifičnim potrebama i mogućnostima, priprema se prilagođen način obrazovanja koji obuhvata individualni obrazovni plan, program i način rada koji sadrže:

- 1) dnevni raspored aktivnosti časova nastave u odeljenju;

- 2) dnevni raspored rada sa licem koje pruža dodatnu podršku i učestalost te podrške;
- 3) ciljeve obrazovno-vaspitnog rada;
- 4) posebne standarde postignuća i prilagođene standarde za pojedine ili sve predmete sa obrazloženjem za odstupanje;
- 5) program po predmetima, precizirano koji sadržaji se obrađuju u odeljenju, a koji u radu sa dodatnom podrškom;
- 6) individualizovan način rada nastavnika, izbor adekvatnih metoda i tehnika obrazovno-vaspitnog rada.

Individualni obrazovni plan donosi pedagoški kolegijum na predlog stručnog tima za inkluzivno obrazovanje. Tim za inkluzivno obrazovanje čine odeljenjski starešina i predmetni nastavnici, stručni saradnik škole, roditelj/staratelj, a po potrebi pedagoški asistent i stručnjak van škole, na predlog roditelja/staratelja.

Roditelj/staratelj daje saglasnost za sprovođenje individualnog obrazovnog plana.

Nastavnik pri planiranju svog rada u odeljenju usklađuje svoj plan sa individualnim obrazovnim planom učenika.

Sprovođenje individualnih obrazovnih planova prati prosvetni savetnik.

6. DRUGA PITANJA OD ZNAČAJA ZA OSTVARIVANJE NASTAVNIH PROGRAMA

ŠKOLSKI PROGRAM

Školski program je osnovni dokument škole koji se priprema na osnovu definisanog nastavnog plana i programa i u čijoj izradi učestvuju svi nastavnici i stručni saradnici. Od autora Školskog programa očekuje se da uvažava interese, potrebe i interesovanja učenika, roditelja i lokalne zajednice. Školski program sadrži:

- nastavne predmete (obavezne, obavezne izborne, i fakultativne);
- nastavne teme, koje formiraju nastavnici u skladu sa definisanim ciljevima programa. Nastavne teme su osnov modela integrisanog učenja, kojim se pojedinačni nastavni sadržaji organizuju u šire teme i tematske celine. Ovakvo organizovanje nastavnih sadržaja može biti na nivou pojedinačnog predmeta ili se integracija vrši na nivou širih oblasti ili domena znanja. Ovakav vid nastavnog procesa omogućava povezivanje znanja koje učenik stiče ličnim iskustvom, u porodici i široj zajednici, na jednoj strani, i u školi, na drugoj strani. Na ovaj način se učeniku omogućava da veći broj informacija organizuje u smislene celine, kao i lakši i brži transfer znanja;
- vremensku dinamiku;
- metode i tehnike rada;
- aktivnosti nastavnika i učenika;
- ocenjivanje.

PREPORUKE ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA

ZDRAVSTVENO VASPITANJE

Cilj i zadaci

Opšti cilj nastave zdravstvenog vaspitanja jeste da učenici ovladaju osnovnim znanjima, veštinama, stavovima i vrednostima u oblasti zdravstvenog vaspitanja, koji predstavljaju osnovu za formiranje odgovornog odnosa prema sopstvenom zdravlju, kao i zdravlju drugih.

Ostali ciljevi i zadaci nastave zdravstvenog vaspitanja jesu:

- sticanje znanja, umenja, stavova i vrednosti u cilju očuvanja i unapređivanja zdravlja;
- razvijanje zdrave ličnosti, odgovorne prema sopstvenom i tuđem zdravlju;
- podsticanje pozitivnog odnosa prema zdravom načinu življenja i zdravstvenoj kulturi;
- motivisanje i osposobljavanje učenika kao aktivnih učesnika u očuvanju svog i tuđeg zdravlja;
- podsticanje humanog odnosa prema bolesnim osobama i spremnosti da im se pruži pomoć;
- prepoznavanje štetnih uticaja po zdravlje i ovladavanje veštinama zaštite.

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- steknu znanja o razvojnem periodu adolescencije, posebno o polnom sazrevanju i reproduktivnom zdravlju;

- saznaju sve faktore rizika koji dovode do narušavanja zdravlja u ovom periodu;
- unaprede komunikaciju značajnu za očuvanje zdravlja;
- razvijaju komunikativne sposobnosti, veštine nenasilne komunikacije i konstruktivnog rešavanja sukoba sa odraslima i sa vršnjacima;
- formiraju pravilne odbrambene mehanizme ponašanja u cilju prepoznavanja i suprotstavljanja faktorima rizika;
- steknu znanja o zdravoj ishrani i bolestima koje nastaju kao posledica nepravilne ishrane;
- shvate značaj i ulogu fizičke aktivnosti u očuvanju zdravlja;
- znaju posledice zloupotrebe psihoaktivnih supstanci;
- prepoznavanjem primere i zadatke iz svakodnevnog života razvijaju zdravu ličnost koja će biti odgovorna za sopstveno zdravlje.

SADRŽAJI PROGRAMA

- Polno sazrevanje i reproduktivno zdravlje.
- Posledice nepravilne ishrane.
- Poremećaji rasta i razvoja usled nedovoljne fizičke aktivnosti.
- Bolesti zavisnosti (zloupotreba psihoaktivnih supstanci, "kompjuterska" zavisnost, hazardske igre).
Prevenција zloupotrebe psihoaktivnih supstanci.
- Prepoznavanje i suprotstavljanje faktorima rizika odgovornim za narušavanje zdravlja mladih.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Škola kao obrazovno-vaspitna ustanova ima zadatak da, pored obrazovanja učenika, stvara uslove za vaspitni razvoj zdrave ličnosti deteta. Organizovanim i pedagoški osmišljenim radom, primenom raznovrsnih vidova obrazovno-vaspitne delatnosti škole, kod učenika treba uticati na usvajanje zdravih stilova života, razvijanje pozitivnog, aktivnog odnosa prema zdravom načinu života, formira nju potreba za čuvanjem i unapređivanjem fizičkog, mentalnog i socijalnog zdravlja. Kod mladih ljudi škola mora da formira razvije mehanizme odbrane koji će im pomoći da se suprotstave svim faktorima rizika koje savremeno društvo nudi, a koji mogu da naruše zdravlje.

Obrazovno-vaspitni rad sa mladima mora da sadrži aktivnosti oko formiranja fonda znanja i navika, što je neophodno kako bi učenici usvojena znanja mogli primeniti u svakodnevnoj praksi. Učenje sadržaja zdravstvenog vaspitanja podrazumeva prevođenje znanja o zdravlju u željeni način ponašanja, uz prepoznavanje pravih životnih vrednosti i podsticanja razvoja ličnosti. Osnovni cilj zdravstveno vaspitnog rada jeste razvoj autonomne, slobodne, sposobne, samosvesne, odgovorne i kreativne ličnosti otvorene za dijalog i saradnju, koja poštuje sebe i druge.

Zdravstveno vaspitanje je proces koji se planski i kontinuirano odvija. Naučna istraživanja pokazala su da 52% svih mogućih uticaja na zdravlje se odnose na svakodnevno ponašanje pojedinca. Veliki broj patoloških stanja mogao bi se izbeći pravilnim odnosom prema zdravlju i životu. Zdrav način života se uči u porodici, školi i široj društvenoj zajednici. Škola treba vaspitno da deluje na učenika i da pokrene pozitivne emocije i formiranje pravilnih stavova i navika, da sprovodi pozitivnu akciju za zdravlje, ugradi znanja u obliku navika u karakter učenika i trasira put ka veštinama zdravog življenja. Ciljeve i zadatke zdravstveno-vaspitnog rada škola može ostvariti samo u jedinstvenom delovanju svih oblika rada škole.

Školski period obuhvata razvoj deteta od polaska u školu do 18-te godine. Adolescencija i pubertet često se koriste kao sinonimi, iako to nisu. Pubertet je skup fizičkih i fizioloških promena, a adolescencija je širi pojam koji osim biološkog obuhvata i psihosocijalno sazrevanje. Prema Svetskoj zdravstvenoj organizaciji, hronološki se adolescencija definiše kao period između 10 i 19 godine. Adolescencija se deli na tri perioda: ranu (10 do 13 godina), srednju (14 do 16 godina) i kasnu (17 do 19 godina). Ova podela je arbitrarna jer se stadijumi rasta i razvoja međusobno preklapaju, odvijaju se u kontinuitetu. Prema nekim autorima, srednja adolescencija je period od 15 do 18 godine, a kasna obuhvata uzrast od 19 do 23 godine, po nekima i do 25. godine.

Za period puberteta karakteristična je velika varijabilnost biološkog rasta, sazajnog i emocionalnog razvoja. Imajući u vidu da normalan razvoj u ovom periodu može biti asinhron i prekidan periodima regresije, neophodno je pažljivo planirati i realizovati date sadržaje. Adolescent je veoma osetljiv i sklon stalnom upoređivanju sa vršnjacima i procenjivanju da li su njegove promene uobičajene, odnosno normalne u ovom periodu.

Ranu adolescenciju karakterišu krupne promene, kao što su intenzivnije druženje sa vršnjacima, veća mobilnost u kretanju, povećana radoznalost i potreba za nezavisnošću što stvara uslove za povećanje rizičnog ponašanja kada je u pitanju zdravlje.

Za zdrav razvoj ličnosti učenicima je neophodno pomoći da sigurnost traže i nalaze u sopstvenoj moći poimanja sveta, intelektualno, emocionalno i estetski. Zdravo ponašanje je neposredno povezano sa zdravljem i predstavlja svaku aktivnost preduzetu u cilju očuvanja, unapređivanja i održavanja zdravlja. Suprotno ovom, "rizično ponašanje" definisano je kao specifičan oblik ponašanja koji povećava osetljivost za specifične poremećaje zdravlja.

Same informacije nisu dovoljne da učenici prihvate zdravo ponašanje. To je samo početna faza, odnosno azbuka vaspitnog procesa koja se mora dopuniti savremenim zdravstveno-vaspitnim strategijama, sa dobro planiranim i kontrolisanim intervencijama koje utiču na postepeno dobrovoljno prihvatanje ponašanja koje vodi zdravlju.

Na nivou aktiva i nastavničkog veća (škola) prilikom donošenja školskog programa, škola planira i realizuje tematska područja iz oblasti zdravstvenog vaspitanja, u skladu sa potrebama. Izuzetno je važno prethodno odrediti na koji način i u okviru kojih aktivnosti će biti realizovani sadržaji programa, kako bi se ostvarili postavljeni ciljevi i zadaci predmeta.

Sadržaji programa se mogu realizovati u sledećim oblicima:

- obavezna nastava i izborni predmeti,
- izborni i fakultativni predmeti,
- časovi odeljenjskog starešine,
- dodatni rad, sekcije i slobodne aktivnosti,
- saradnja sa roditeljima,
- rad stručnih saradnika
- saradnja sa lokalnom zajednicom.

Nastava kao osnovni oblik obrazovno-vaspitnog rada predstavlja polaznu osnovu za sve oblike rada koje škola organizuje. Nastava kao najzastupljeniji oblik rada pruža povoljne mogućnosti za široko i svestrano vaspitno delovanje na učenike. Svaki nastavni predmet pruža velike mogućnosti da se putem sadržaja predmeta aktivno utiče na zdrav razvoj ličnosti učenika. Govoreći o značaju i ulozi škole pre svega veoma je važna uloga nastavnika kao glavnog realizatora obrazovnih i vaspitnih zadataka. Istraživanja su pokazala da u svim vidovima stimulacije koja se primenjuje na času, 86% zauzimaju one koje je izazvao nastavnik, a samo 14% učenici.

U okviru redovne nastave, izbornih i fakultativnih predmeta postoje velike mogućnosti za integraciju zdravstveno-vaspitnih sadržaja. Za učenje ovih sadržaja veoma je važno primeniti različite metode i oblike aktivnog učenja i saznavanja nastavnih sadržaja, vršnjačku edukaciju i sve one metode rada koje doprinose ne samo sticanju znanja, već i formiranju veština i razvoju pozitivnih stavova i vrednosti što su posebno važni ciljevi ovog programa.

Realizacija ciljeva i zadataka zdravstveno-vaspitnog rada u velikoj meri zavisi od kvaliteta saradnje odeljenjskog starešine sa učenicima i njihovim roditeljima. Odeljenjski starešina je koordinator i organizator vaspitnih uticaja socijalne adaptacije mladih i njihovog razvoja. Posle roditelja, on ima najznačajniju ulogu u procesu razvoja i formiranja ličnosti. Saradnja sa roditeljima primenjujući različite oblike rada doprinosi efikasnijem rešavanju u slučajevima kada dođe do poteškoća i problema u razvoju.

Na časovima odeljenjske zajednice učenika:

- realizuju se sadržaji koji nisu obrađeni u okviru obaveznih nastavnih predmeta;
- ostvaruje se sinteza znanja, koriguju i utvrđuju stavovi i uverenja;
- objektiviziraju se kriterijumi vrednovanja;
- ostvaruje se saradnja sa nosiocima aktivnosti (roditeljima, vršnjačkim edukatorima i zdravstvenim radnicima).

Dobro osmišljeno korišćenje slobodnog vremena omogućava razvijanje pozitivnih osobina ličnosti, kao i sticanje specijalizovanih znanja koja su u funkciji očuvanja zdravlja. U slobodnim aktivnostima učenici se uključuju u rad sekcija koje kao jedan od glavnih ciljeva imaju održavanje zdravstveno-higijenskih uslova u školi. Vannastavne aktivnosti su pogodne za rad klubova zdravlja koji mogu sprovoditi: akcije za unapređivanje školskog prostora i prostora oko škole, akcije posvećene zdravoj ishrani i svim ostalim aktivnostima planiranih kalendarom zdravlja, saradnju sa zajednicom, humanitarne akcije, organizovanje kulturnih aktivnosti i drugih sadržaja za kreativno i rekreativno korišćenje slobodnog vremena.

Za uspešno ostvarivanje programa posebna odgovornost pripada direktoru škole i stručnim saradnicima. U svom preventivnom radu stručni saradnici, pre svega, moraju da uspostave dobru saradnju sa nastavnicima, odeljenjskim starešinama i roditeljima da bi što bolje preduzeli mere savetodavnog rada koji će doprineti kreiranju boljih uslova za svestran i potpun razvoj ličnosti.

Istovremeno, pripremaju godišnji program rada škole i na taj način sa direktorom planiraju aktivnosti i obezbeđuju saradnju sa ustanovama i saradnicima van škole, kao i stručno usavršavanje nastavnika i saradnika koji čine deo tima za realizaciju ovog programa.

Prilikom donošenja godišnjih programa rada škole, polaziti od uloge svakog oblika aktivnosti za celokupni razvoj ličnosti učenika i predvideti njihov doprinos u ostvarivanju ciljeva zdravstvenog vaspitanja.

Uloga direktora škole, stručnih saradnika i celokupna organizacija rada, bitna je za uspostavljanje uspešnih i pozitivnih relacija sa roditeljima, društvenim organizacijama, institucijama iz okruženja i pojedincima koji mogu dati svoj doprinos u realizaciji ovog programa. Za uspešnu promociju zdravlja i zdravih stilova života, veoma je važno efikasno partnerstvo između nastavnika, zdravstvenih radnika i resornih ministarstava.

Nosioci zdravstveno-vaspitanog rada u školama, pored prosvetnih radnika, jesu i zdravstveni radnici.

Realizacija programa ostvaruje se na nivou škole, razreda i odeljenja. Učesnici u realizaciji programa su školski odbor, direktor škole i pedagoška služba kao koordinatori aktivnosti. Realizatori programa su nastavnici, roditelji, učenici, usko specijalizovani stručnjaci angažovani za određenu oblast i ostali radnici škole.

U cilju uspešnije realizacije sadržaja poželjno je organizovati seminar za koordinate i realizatore programa, na kome će se bolje upoznati sa sadržajem, tehnikama i metodama rada.

Vaspitni proces usmeriti na celokupan razvoj ličnosti sa njenim afektivnim, kognitivnim i psihofizičkim karakteristikama. Nastavnici biologije, geografije, književnosti, umetnosti, građanskog vaspitanja, fizičkog vaspitanja, kao i nastavnici drugih predmeta, u okviru svoga rada, korelativno povezuju nastavne sadržaje i pružaju učenicima osnovne naučno zasnovane informacije iz programa zdravstvenog vaspitanja.

Učešće učenika je dobrovoljno, ali je obaveza škole da im stvori uslove za rad i obezbedi mentora za rad. Metod realizacije sadržaja, vreme i način, zavise od mogućnosti škole, od organizacije i uslova rada škole, stručnih saradnika, nastavnika i odeljenjskog starešine.

U zdravstveno vaspitnom radu veoma je važno odabrati pravu informaciju i metod rada sa učenicima. U skladu sa uzrasnim karakteristikama sadržaji zdravstveno-vaspitanog rada se poput koncentričnih krugova šire.

Metode nastavnoga rada potrebno je prilagoditi sadržaju pri čemu prednost treba dati metodama aktivnog učešća i radu u grupama. Najčešće se preporučuju kako individualne, tako i grupne metode rada: planirani

razgovor, kreativne radionice, zdravstveno predavanje, igranje uloga i simulacije, izložbe, pisani radovi, analiza situacija i praktični primeri, debate, audio i vizuelne aktivnosti, vežbanje životnih veština specifičnih za određeni kontekst i rad u maloj grupi. Učešće samih učenika kao organizatora ili vršnjačkih edukatora poželjno je i u praksi je pokazalo pozitivne rezultate.

PREPORUKE ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA SLOBODNIH AKTIVNOSTI

HOR I ORKESTAR

Hor

Učešćem u horu mlada ličnost sagledava vrednosti zajedničkog rada u postizanju određenog umetničkog zadatka. Hor je najmasovniji vid kolektivnog muziciranja u osnovnoj školi i od njegovog rada zavisi ugled škole. Od učesnika hora se zahteva jedinstveni pristup i rad svih učenika.

Horsko pevanje može biti:

- odeljenjsko horsko pevanje,
- razredno horsko pevanje,
- horsko pevanje starijih razreda.

Pevanje u horu ima obrazovni i vaspitni cilj. Obrazovni cilj obuhvata razvijanje sluha i ritma, širenje glasovnih mogućnosti, učvršćivanje intonacije. Vaspitni cilj obuhvata razvijanje osećanja pripadnosti kolektivu, razvijanje estetskih osećanja, komunikaciju sa drugim članovima hora.

Razredni hor obuhvata sva odeljenja istog razreda u školi.

Hor učenika starijih razreda obuhvata uzrast učenika od petog do osmog razreda, sa nedeljnim fondom od 3 časa.

Časovi hora ulaze u fond časova neposrednog rada sa učenicima.

Repertoar hora obuhvata dela domaćih i stranih kompozitora. Na repertoaru hora starijih razreda uvrstiti dvoglasne i troglasne kompozicije a kapela ili uz instrumentalnu pratnju.

U toku školske godine potrebno je sa horom uraditi osam do deset kompozicija i nastupati na smotrama, takmičenjima i drugim muzičkim manifestacijama.

Orkestar

Orkestar koji najbolje odgovara interesovanjima i mogućnostima učenika jeste Orfov instrumentarij. Kako se na ovim instrumentima lako savladava tehnika sviranja, velika je mogućnost za odabir najbolje uvežbanih učenika za ovaj sastav.

Na početku rada na Orfovim instrumentima sviranje se svodi na praćenje ritma, pevanje pesme ili muzičke igre. Sviranje na melodijskim instrumentima uvodi se kasnije kada se učenici priviknu na zajedničko muziciranje.

U školi se može formirati orkestar sastavljen i od neke druge grupe instrumenata (harmonika, mandolina, tambura, blok flauta).

Časovi rada orkestra predviđaju 3 časa nedeljno i ulaze u fond časova neposrednog rada sa učenicima.

U toku školske godine potrebno je sa orkestrom uraditi najmanje 5 kompozicija i nastupiti na koncertima, priredbama, smotrama, takmičenjima i drugim muzičkim manifestacijama.